SAMFUNNSØKONOMISKE STUDIER

54

ET VALG I PERSPEKTIV

EN STUDIE AV STORTINGSVALGET 1981

AV
HENRY VALEN OG BERNT O. AARDAL

STATISTISK SENTRALBYRÅ
CENTRAL BUREAU OF STATISTICS OF NORWAY

ET VALG I PERSPEKTIV

EN STUDIE AV STORTINGSVALGET 1981

SAMFUNNSØKONOMISKE STUDIER 54

ET VALG I PERSPEKTIV

EN STUDIE AV STORTINGSVALGET 1981

AV
HENRY VALEN OG BERNT O. AARDAL

STATISTISK SENTRALBYRÅ
Oslo—Kongsvinger 1983

ISBN 82-537-1932-9
ISSN 0085-4344

EMNEGRUPPE
Valg

STIKKORD
Stortingsvalg

FORORD

Denne publikasjonen gir en analyse av stortingsvalget i 1981 i et langtidsperspektiv. Analysen er basert på en landsomfattende intervjuundersøkelse utført i fellesskap av Institutt for samfunnsforskning og Statistisk Sentralbyrå like etter valget. I analysen er det foretatt systematiske sammenligninger med tilsvarende undersøkelser fra tidligere valg, med hovedvekt på valgene i 1977 og 1969. Materialet inngår i et program for valgstudier ved Institutt for samfunnsforskning.

En nærmere beskrivelse av undersøkelsen i 1981 er tidligere gitt i publikasjonen Stortingsvalget 1981 Hefte II (NOS B 297). Undersøkelsen er utført med støtte fra Kommunal- og arbeidsdepartementet og Norges almenvitenskapelige forskningsråd.

Forfatterne vil uttrykke sin takk til Eyolf Steen Olsen og Åke Hartmann som har vært behjelpelig med en rekke programmeringsoppgaver, og til Willy Martinussen, Per Arnt Pettersen og Ragnar Waldahl som har lest deler av manuskriptet og har kommet med verdifulle endringsforslag. De konklusjoner som trekkes står imidlertid for forfatternes egen regning.

Statistisk Sentralbyrå, Oslo, 20. mai 1983

Arne Øien

INNHOLD

Side

Figurregister 9

Tabellregister 10

1. Innledning 15

2. Valget i perspektiv 20
   Bakgrunn 21
   Valgdeltagelsen 23
   Politiske alternativer og interesse for valget 25
   Tillit til systemet 27
   Partilederne 32
   Stridsspørsmål ved valget 42
   Oppsummering 46

3. Skiftninger i velgerskaren 49
   Hva skjer mellom to valg? 49
   Skiftninger mellom partiene 53
   Skiftninger i valgdeltagelsen 56
   Alder og stemmegivning 57
   Partienes sammensetning 59
   Oppsummering 60

4. Partier og sosial struktur 63
   Strukturelle motsetninger 64
   Økonomisk bakgrunn 66
   Utdanning 69
   Inntekt 71
   Kulturelle skillelinjer 74
   Geografiske motsetninger 78
   Stemmegivning og sosial bakgrunn: Langtidstendensene 81
   Oppsummering og diskusjon 84

5. Yrke og parti 87
   5.1. Arbeidere 87
   Stemmegivning i 1981 87
   Sosial status 91
   Næring 95
   Bakgrunnsmiljø 96
   Alder 97
   Geografisk bakgrunn 97
   Kulturell bakgrunn 98
   Oppsummering 98
   5.2. Selvstendig næringsdrivende 99
   Sosial status 102
   Næring 103
   Bakgrunnsmiljø 104
   Kjønn 105
   Geografisk bakgrunn 105
   Oppsummering 106
   5.3. Funksjonærer 106
   Stemmegivning i 1981 106
   Sosial status 110
   Arbeidsmiljøet 112
   Bakgrunnsmiljø 114
   Demografisk bakgrunn 114
   Geografisk bakgrunn 115
   Kulturell bakgrunn 115
   Oppsummering 115

Side

5. Yrke og parti (forts.)
5.4. Gårdbrukere og fiskere 116
Stemmegivning i 1981 116
Sosial status 119
Geografisk bakgrunn 120
Demografisk bakgrunn 121
5.5. Sammendrag 121

6. De unges opprør 127
Politiske verdier og alder 140
Utdanning og verdier 143
Verdier og partivalg: Vekst versus vern 145
Innsatsorientering 146
Moralske og religiøse verdier 147
Oppsummering 152

7. Stridsspørsmål ved valget i 1981 157
Opinionsmønsteret i 1981 159
Ideologiske grunnholdninger 163
Holdninger og partipreferanser 169
Holdningsmønstrene og oppfatninger av skillelinjer 176
Holdningsdimensjoner og sosial struktur 181
Alder og kjønn 184
Oppsummering 188

8. Endringer i opinionen 192
Offentlig kontroll versus privat initiativ 193
NATO-holdning 197
Energi og miljøvern 199
Holdning til abort 202
Synet på EF 207
Oppsummering 208

9. Avstand mellom velger og parti 211
Parti og sak 212
Engasjement og sak 220
Oppsummering 224

10. Forventninger til regjeringsalternativene 226
Sysselsettingen 227
Inflasjonen 232
Skattene 234
Byråkratiet 236
Oppsummering 237

11. Sammendrag og diskusjon 241
Diskusjon 244

Appendix
A. Spørreskjema - Valgundersøkelsen 1981 251
B. Feilkilder og usikkerhet ved resultatene 273

Litteratur 275

Utkommet i serien Samfunnsøkonomiske studier (SØS) 281

Standardtegn i tabeller

. Tall kan ikke forekomme

: Tall kan ikke offentliggjøres

- Null

0 Mindre enn 0,5 av den brukte enhet

FIGURREGISTER

Side

2.1. Frammøte ved stortingsvalgene i 1977 og 1981 i prosent av de stemmeberettigede for ulike aldersgrupper 24

2.2. Velgernes uttrykk for hvor sterkt de misliker og liker partier og partiledere i 1981. Middeltall 34

3.1. Nettooverganger mellom partiene fra 1977 til 1981 55

4.1. Valgfrontene i norsk politikk: Økonomiske motsetninger ... 65

4.2. Parti og syn på avholdssaken. 1981 76

4.3. Oppslutning om høyrepartiene etter sosial status ved to forskjellige tidspunkt 85

5.1. Oppslutning om høyrepartiene etter sosial status i ulike yrkesgrupper ved to forskjellige tidspunkt 122

6.1. Oppslutning om Arbeiderpartiet og Høyre i ulike fødselskohorter. 1965, 1969 og 1973 132

6.2. Oppslutning om Arbeiderpartiet og Høyre i ulike fødselskohorter. 1977 og 1981 133

6.3. Oppslutning om sosialistiske og konservative partier i ulike fødselskohorter. 1977 og 1981 138

6.4. Oppslutning om verdiprioriteringer i ulike fødselskohorter. 1981 141

6.5. Oppslutning om verdiprioriteringer i ulike utdanningsgrupper. 1981 144

7.1. Plassering av ulike partiers velgere på høyre-venstre skalaen. 1981 177

7.2. Plassering av velgere på radikalisme-konservatisme skalaen ved ulike holdningsfaktorer. 1981 178

7.3. Plassering av velgere på radikalisme-konservatisme skalaen ved faktorene for offentlig kontroll. 1977 og 1981 180

TABELLREGISTER

Side

1.1. Fordeling av stemmer og mandater i 1977 og 1981. Prosent . 16

1.2. Partifordeling ved valget og i intervjuundersøkelsen. Prosent 18

2.1. Velgernes politiske interesse. 1965 - 1981 26

2.2. Tidspunkt for avgjørelse om stemmegivningen. Prosent 27

2.3. Graden av tilfredshet med demokratiet. Prosent 28

2.4. Spørsmål om fremmedgjøring. 1969 - 1981. Prosent av de spurte som erklærer seg enig 29

2.5. Sløseri med skattemidlene. 1973 - 1981. Prosent 30

2.6. Tillit til ledernes dyktighet. 1973 - 1981. Prosent 31

2.7. Tillit til politikernes troverdighet. 1973 - 1981. Prosent 31

2.8. Partiledernes og partienes popularitet blant velgere fra ulike partier. Middeltall 36

2.9. En sammenligning av velgernes vurdering av parti og partileder. Prosent 38

2.10. Velgerne i ulike aldersgrupper med vurdering av Arbeiderpartiet og Høyre og deres ledere. Middeltall 39

2.11. Mannlige og kvinnelige velgeres vurdering av Arbeiderpartiet og Høyre og deres respektive ledere. Middeltall .. 40

2.12. Oppfatning av viktige stidsspråsmål i 1977 og 1981. Prosent som nevner de enkelte saker 43

2.13. Oppfatning av viktige stidsspørsmål blant ulike partiers velgere i 1981. Prosent som nevner de enkelte saker 45

3.1. Stemmegivning i 1981 etter parti i 1977. Prosent 50

3.2. Stemmegivning i 1977 og 1981. Overgangsmatrise. Prosent . 52

3.3. Skiftninger og stabilitet fra valg til valg. 1965 - 1981. Prosent av aktive velgere 53

3.4. Nettoskiftninger for de enkelte partier 1977 - 1981. Prosent av totalt antall aktive velgere 54

3.5. Skiftninger mellom stemmegivning og hjemmesitting 1977 - 1981. Prosent av panelutvalget 56

3.6. Velgere i ulike aldersgrupper etter parti. 1981. Prosent 57

3.7. De ulike partiers velgere etter alder. 1981. Prosent 58

3.8. Partienes velgere i 1981. Stabilitet, overgang og nyrekruttering. Prosent 59

4.1. Stemmegivning etter parti blant velgere i ulike yrkesgrupper. 1969, 1977 og 1981. Prosent 68

4.2. Velgere etter utdanningsnivå. 1969 og 1981. Prosent 69

4.3. Partifordeling blant velgere på ulike utdanningsnivå. 1969, 1977 og 1981. Prosent 70

Side

4.4. Partifordeling av velgere i ulike inntektsgrupper. 1981. Prosent 72

4.5. Velgere etter antall eiendeler. 1969 og 1981. Prosent ... 73

4.6. Partifordeling av velgere med ulike antall eiendeler. 1981. Prosent 74

4.7. Religiøs aktivitet og standpunkt til språksak og avholdssak. 1969, 1977 og 1981. Prosent 75

4.8. Partifordeling av velgere uten/med medlemskap i legmannsbevegelsen. 1969, 1977 og 1981. Prosent 78

4.9. Avgitte stemmer i de ulike landsdeler etter parti. 1981. Prosent. Endringer fra 1977 til 1981 i prosentenheter 79

4.10. Avgitte stemmer i spredtbygde/tettbygde kommuner i ulike landsdeler, etter parti. 1981. Prosent 80

4.11. Sosialistisk versus ikke-sosialistisk stemmegivning og sosial bakgrunn. 1965, 1969, 1977 og 1981. MCA-analyse .. 83

5.1. Arbeidernes stemmegivning etter parti. 1981. Prosent 88

5.2. Stemmegivning etter parti blant arbeidere med ulike antall eiendeler. 1969 og 1981. Prosent 91

5.3. Forskyvning i arbeidernes stemmegivning etter parti fra 1969 til 1981. Sammenligning mellom faktisk forskyvning og teoretisk forskyvning, under forutsetning om stabilt formuesnivå. Prosentenheter 92

5.4. Stemmegivning etter parti blant arbeidere med lav/høy utdanning. 1969, 1977 og 1981. Prosent 93

5.5. Stemmegivning etter parti blant arbeidere med lav/høy inntekt. 1969, 1977 og 1981. Prosent 94

5.6. Stemmegivning etter parti blant arbeidere i ulike næringer. 1969, 1977 og 1981. Prosent 95

5.7. Stemmegivning etter parti blant arbeidere gruppert etter fars yrke. 1969, 1977 og 1981. Prosent 96

5.8. Stemmegivning etter parti blant arbeidere i ulike aldersgrupper. 1969, 1977 og 1981. Prosent 97

5.9. Stemmegivning blant selvstendig næringsdrivende. 1981. Prosent 99

5.10. Stemmegivning etter parti blant selvstendig næringsdrivende med lav/høy inntekt. 1969, 1977 og 1981. Prosent 102

5.11. Stemmegivning etter parti blant selvstendig næringsdrivende med ulike antall ansatte. 1977 og 1981. Prosent 104

5.12. Stemmegivning etter parti blant mannlige og kvinnelige selvstendig næringsdrivende. 1969, 1977 og 1981. Prosent 105

5.13. Funksjonærenes stemmegivning etter parti. 1981. Prosent . 107

5.14. Stemmegivning etter parti blant funksjonærer med lav/høy stilling. 1969, 1977 og 1981. Prosent 111

5.15. Stemmegivning etter parti blant funksjonærer på ulike utdanningsnivå. 1969, 1977 og 1981. Prosent 111

Side

5.16. Stemmegivning etter parti blant funksjonærer i ulike næringer. 1969, 1977 og 1981. Prosent 112

5.17. Funksjonærenes stemmegivning i 1969, 1977 og 1981. Offentlig versus privat virksomhet. Prosent 113

5.18. Stemmegivning etter parti blant funksjonærer i ulike aldersgrupper. 1969, 1977 og 1981. Prosent 114

5.19. Stemmegivning etter parti blant gårdbrukere og fiskere. 1981. Prosent 117

5.20. Stemmegivning etter parti blant gårdbrukere og fiskere på ulike utdanningsnivå. 1969, 1977 og 1981. Prosent 119

5.21. Stemmegivning etter parti blant gårdbrukere og fiskere i ulike landsdeler. 1969, 1977 og 1981. Prosent 120

6.1. Oppslutning om Arbeiderpartiet og Høyre i ulike fødselskohorter. 1965 - 1981. Prosent 130

6.2. Andel stabile velgere i ulike fødselskohorter. 1965 - 1969 og 1977 - 1981. Panelutvalget 136

6.3. Vekst-vern orientering og partipreferanse. 1981. Avviksskåre for aldersgruppen 18-29 år. Prosent 145

6.4. Innsatsorientering og partipreferanse. 1981. Avviksskåre for aldersgruppen 18-29 år. Prosent 146

6.5. Holdning til fri abort og partipreferanse. 1981. Avviksskåre for aldersgruppen 18-29 år. Prosent 148

6.6. Mannlige og kvinnelige tilhengere av fri abort etter partipreferanse. 1981. Avviksskåre for aldersgruppen 18-29 år. Prosent 149

6.7. Stemmegivning og verdiorienteringer blant menn og kvinner i ulike aldre. Konservative pertier versus andre. MCA-analyse. 1981 150

6.8. Stemmegivning og verdiorientering blant velgere, etter alder og utdanning. Konservative partier versus andre. MCA-analyse. 1981 151

7.1. Synet på stridsspørsmål i 1981 160

7.2. Faktoranalyse av politiske holdninger. 1981. Varimax rotasjon 164

7.3. Holdningsdimensjoner og parti i 1981. Gjennomsnittlig faktorskåre 170

7.4. Politiske stridsspørsmål og partier. Opinionsbalanse. 1981 172

7.5. Holdningsdimensjoner og yrke. 1981. Gjennomsnittlig faktorskåre 182

7.6. Holdningsdimensjoner og utdanning. 1981. Gjennomsnittlig faktorskåre 183

7.7. Holdningsdimensjoner, alder og kjønn. 1981. Gjennomsnittlig faktorskåre 185

7.8. Sosial bakgrunn og holdningsdimensjoner. 1981. MCA-analyse 187

Side

8.1. Stridsspørsmål og opinionsbalanse. 1977 og 1981 192

8.2. Opinionsbalanse for ulike partiers velgere. 1977 og 1981 . 194

8.3. Andel velgere i ulike utdanningsgrupper som sier seg enig i forslagene om statlig styring og skattesenkning. 1977 og 1981. Prosent 196

8.4. Holdning til NATO. 1977 og 1981. Prosentfordeling og opinionsbalanse 197

8.5. NATO-syn blant ulike partiers velgere. 1977 og 1981. Opinionsbalanse 198

8.6. Syn på vekst og naturvern blant ulike partiers velgere. 1977 og 1981. Opinionsbalanse 199

8.7. Andel velgere i ulike aldersgrupper som er enig i påstandene om vekst og naturvern. 1977 og 1981. Prosent ... 200

8.8. Andel av menn og kvinner som er enig i påstander om vekst og naturvern. 1977 og 1981. Prosent 201

8.9. Synet på abort. 1977 og 1981. Prosentfordeling og opinionsbalanse 202

8.10. Skifte av standpunkt i abortspørsmålet fra 1977 til 1981. Prosentfordeling 203

8.11. Holdning til abort blant ulike partiers velgere. 1977 og 1981. Opinionsbalanse 204

8.12. Abortsyn. 1977 og 1981. Andel av menn og kvinner i ulike aldersgrupper som ønsker selvbestemt abort eller abort på sosial-medisinske indikasjoner. Prosent 206

8.13. EF-standpunkt 1977 og 1981. Andel av velgere i ulike alders- og utdanningsgrupper som ønsker norsk medlemskap i EF. Prosent 207

9.1. Tillit til partiene i forsvars- og sikkerhetspolitikken. Standpunkt til atomfrie soner, og parti nærmest egen oppfatning blant de ulike partiers velgere. Prosent 213

9.2. Tillit til partiene i skattepolitikken. Standpunkt til skattesenkning for høye inntekter, og parti nærmest egen oppfatning blant ulike partiers velgere. Prosent 215

9.3. Tillit til partiene i oljepolitikken. Standpunkt til tempoet i oljeutvinningen, og parti nærmest egen oppfatning blant ulike partiers velgere. Prosent 217

9.4. Tillit til partiene i abortsaken. Standpunkt til abort og parti nærmest eget standpunkt blant ulike partiers velgere. Prosent 218

9.5. Samsvar i holdning mellom velger og parti i forhold til velgernes vurdering av sakens viktighet. Prosent som er enig med eget parti 220

9.6. Samsvar mellom velger og parti i ulike stridsspørsmål. Prosent som er enig med eget parti 221

Side

10.1. Frykt for arbeidsledighet. 1973, 1977 og 1981. Prosent . 227

10.2. Forventning om økonomien. 1969 - 1981. Prosent 228

10.3. Regjeringsalternativene i 1981 og forventninger om sysselsetting blant ulike partiers velgere. Prosent 231

10.4. Regjeringsalternativene i 1981 og mening om inflasjonen blant ulike partiers velgere. Prosent 233

10.5. Forventninger om skattenivået blant velgere i ulike aldersgrupper. Prosent 235

10.6. Forventninger om skattenivået blant ulike partiers velgere. Prosent 235

10.7. Forventninger om reduksjon i offentlige reguleringer blant ulike partiers velgere. Prosent 237

1. INNLEDNING

Stortingsvalget 13. og 14. september 1981 resulterte i en klar seier for partiene på høyresiden. Resultatet kom ikke uventet. Dreiningen i høyreretning kom til syne allerede ved valget i 1973. Den gang opplevde riktignok Høyre en moderat tilbakegang, men det nyopprettede "Anders Langes Parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep" fikk et overraskende gjennombrudd og oppnådde fire mandater i det nye storting. Ved midten av 1970-årene kom Høyre i sig. Partiets økende oppslutning manifesterte seg i valgresultater og i tallrike meningsmålinger. Framgangen skjedde på bekostning av såvel Arbeiderpartiet som partiene i sentrum. Stortingsvalget i 1981 skjedde under inntrykk av denne generelle tendensen, som populært er blitt kalt "høyrebølgen".

I denne publikasjonen vil det bli gjort et forsøk på å analysere stortingsvalget i 1981. Først er det nødvendig å se nærmere på selve valgresultatet. De viktigste tendenser (tabell 1.1) kan kort oppsummeres slik:

(1) Høyrebølgen gav seg utslag i den store framgangen for Høyre og Fremskrittspartiet.

(2) Arbeiderpartiet gikk tilbake med fem prosentpoeng. Men tilbakegangen var mindre enn ventet på bakgrunn av meningsmålingene utover våren og forsommeren 1981.

(3) Sammenlagt gikk mellompartiene (dvs. Senterpartiet, Kristelig Folkeparti, Venstre og Det Liberale Folkepartiet tilbake ca. fem prosentpoeng. De oppnådde bare 20 prosent av stemmene, hvilket er deres valghistoriske bunnrekord.

(4) Totalt sett innebar resultatet en fortsatt polarisering av partisystemet, med samlet tilvekst for de to største partiene, Arbeiderpartiet og Høyre.

(5) Endringene i partifordelingen sammenlignet med foregående valg var forholdsvis store, slik de har vært siden begynnelsen av 1970-årene. Endringene i den totale partifordeling tyder på at det stadig må være et forholdsvis stort antall "flytende" velgere.

Tabell 1.1. Fordeling av stemmer og mandater i 1977 og 1981. Prosent

Parti	Stemmer			Mandater					
				1977		1981		Differanse	
	1977[1]	1981[1]	Diff. prosentpoeng	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosentpoeng
I alt	100,0	100,0	-	155	100,0	155	100,0	-	-
Rød Valgallianse (RV)	0,6	0,7	+0,1	-	-	-	-	-	-
Norges Kommunistiske Parti (K)	0,4	0,3	-0,1	-	-	-	-	-	-
Sosialistisk Venstreparti (SV)	4,2	5,0	+0,8	2	1,3	4	2,6	+2	+1,3
Det norske Arbeiderparti (A)[2]	42,3	37,1	-5,2	76	49,0	65	41,9	-11	-7,1
Venstre (V) ..	3,2	3,9	+0,7	2	1,3	2	1,3	-	-
Det Liberale Folkepartiet (DLF)	1,4	0,6	-0,8	-	-	-	-	-	-
Kristelig Folkeparti (KrF)	12,4	9,4	-3,0	22	14,2	15	9,7	-7	-4,5
Senterpartiet (Sp)	8,6	6,6	-2,0	12	7,7	11	7,1	-1	-0,6
Høyre (H)[2] ...	24,8	31,8	+7,0	41	26,5	54	34,8	+13	+8,3
Fremskrittspartiet (Frp)	1,9	4,5	+2,6	-	-	4	2,6	+4	+2,6
Andre	0,2	0,1	-0,1	-	-	-	-	-	-
Tallet på godkjente stemmer	2301110	2495076							
Frammøteprosent	82,9	83,2							

[1] Stemmer avgitt på felleslister er fordelt på de deltagende partier i forhold til deres stemmetall ved tidligere valg og partienes resultater i de fylkene der de stilte rene lister i 1981.

[2] Ved omvalg i fylkene Troms og Buskerud 6. og 7. desember 1981 skjedde det visse forskyvninger i partienes stemmestyrke, og A vant et mandat fra H i Buskerud. Resul-tatene fra omvalget vil ikke bli behandlet i denne publikasjonen.

Det er ikke her meningen å gå nærmere inn på spørsmål om mandatfordelingen. Det kan være nok å nevne et par viktige tendenser. For det første er de store partiene, Arbeiderpartiet og Høyre, noe overrepresentert i forhold til stemmetallet, de mellomstore partiene, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet, har fått en rimelig representasjon, mens alle småpartiene er klart underrepresentert. For det annet er svingningene i forhold til foregående valg større når det gjelder fordelingen av mandatene enn i stemmefordelingen. For eksempel gikk Arbeiderpartiet tilbake fem prosentpoeng i stemmetall, mens partiets mandatandel sank med sju prosent. Begge disse tendensene, som kan føres tilbake til valgsystemet, går igjen i varierende grad ved alle stortingsvalg (Valen 1981: s. 39-46).

I en analyse av valgresultatet er det naturlig å ta utgangspunkt i følgende spørsmål: I hvilken grad er endringene uttrykk for langsiktige tendenser i velgerskaren? Og i hvilken grad kan resultatet forklares i lys av spesielle saker og omstendigheter ved det aktuelle valg? - Det er altså spørsmål om å skjelne mellom langsiktige og kortsiktige endringsfaktorer. Anvendt på valget i 1981 er oppgaven for det første å studere hvordan resultatet svarer til den langsiktige dreining i høyreretning, som har markert seg over en rekke år. For det annet er det spørsmål om hvordan trenden kan forklares i lys av samfunnsmessige endringsprosesser.

Det samme tema ble tatt opp i en tidligere analyse, som omfattet valgene fra 1957 til 1977 (Valen 1981). Oppgaven var dels å studere svingninger i partipreferansene innenfor bestemte velgergrupper, dels å måle hvordan økonomisk og sosial utvikling hadde ført til endringer i de enkelte partienes velgerunderlag. Analysen demonstrerte blant annet at sammenhengen mellom stemmegivning og sosiale bakgrunnsfaktorer har avtatt sterkt i de senere år. Videre viste den at det særlig er den unge generasjon som har et avvikende mønster i synet på samfunn og politikk. For å studere hvordan langsiktige tendenser har slått ut ved valget i 1981 vil det bli foretatt en separat analyse av dette valget med bakgrunn i den tidligere undersøkelsen.

Studiet av kortsiktige faktorer må derimot ta sitt utgangspunkt i den aktuelle situasjon. Spørsmålet er: Hva kjennetegner det enkelte valg i form av politiske alternativer, stridsspørsmål, krav og forventninger? Og i hvilken grad treffer velgeren sitt valg på bakgrunn av situasjonsbestemte forhold? Det er vanskelig å gi klare svar på slike spørsmål, men ved å studere hvordan velgeren opplever valget, hvordan han

stiller seg til spørsmål som er oppe i tiden og hvordan han knytter disse spørsmål an til de foreliggende regjeringsalternativer, kan man i hvert fall kaste lys over valgprosessen og de temaer som skal avklares.

I denne repporten vil det først bli foretatt en trendanalyse over tid innenfor spesifiserte velgergrupper, med hovedvekt på valget i 1981. Denne blir supplert med en kort analyse av skiftninger i politiske preferanser mellom 1977 og 1981. Deretter følger en beskrivelse av stortingsvalget i 1981 sammenlignet med tidligere valg. I tre kapitler presenteres analyser av velgernes standpunkt i stridsspørsmål og endringer i holdninger over tid. Helt til slutt følger et kapittel om velgernes forventninger og krav vedrørende aktuelle problemer som sysselsetting, inflasjon og skatter.

Analysen er basert på en landsomfattende intervjuundersøkelse som ble gjennomført av Institutt for samfunnsforskning og Statistisk Sentralbyrå i fellesskap like etter valget. Det ble i alt trukket ut 2 208 personer født i 1902 - 1963. Det ble oppnådd intervju med i alt 1 596 personer, dvs. en svarprosent på 72,4.[1] En tilsvarende undersøkelse ble foretatt i 1977.[2] Halve utvalget fra 1977 inngikk også i utvalget for 1981. Metoden med å intervjue de samme personer flere ganger kalles med et faguttrykk "panel". Denne metoden ble valgt for at man skal kunne studere endringer i individenes atferd og reaksjonsmønstre mellom de to tidspunktene. Mulighetene for en fruktbar analyse av endringerne er imidlertid begrenset ettersom panelmaterialet består av bare 672 personer.

Tabell 1.2. Partifordeling ved valget og i intervjuundersøkelsen. Prosent

	Parti											
	I alt	RV	K	SV	A	V	DLF	KrF	Sp	H	Frp	Andre
Valg-resultat	100,0	0,7	0,3	5,0	37,1	3,9	0,6	9,4	6,6	31,8	4,5	0,2
Intervjuundersøkelsen[1] ...	100,0	0,5	0,4	4,7	37,5	4,4	0,7	8,6	7,0	31,5	4,4	0,3

[1] 3,2 prosent av de spurte nektet å oppgi parti. De er holdt utenfor i tabellen. Det samme gjelder personer som ikke stemte.

Byråets publikasjon fra utvalgsundersøkelsen viser at utvalget representerer et tilfredsstillende tverrsnitt av befolkningen med hensyn til alder, kjønn, landsdel og etter type av kommuner.[3] For den etterfølgende analyse er det av stor betydning at partifordelingen i utvalget svarer noenlunde til valgresultatet. Som tabell 1.2 viser er samsvaret meget godt. Avvikene mellom valgresultat og utvalg er meget små for de enkelte partier. Det største avvik gjelder Kristelig Folkeparti som er underrepresentert i utvalget med 0,8 prosentenheter.

Derimot er utvalget litt skjevt når det gjelder politisk deltagelse. Frammøteprosenten er 87,3 blant dem som ble intervjuet, men bare 83,2 for hele velgerskaren. Men ser vi på hele utvalget, altså både de spurte og de som ikke ble intervjuet, er deltagelsen 83,9 prosent, dvs. bare 0,7 prosent høyere enn valgresultatet.[4] Materialet bekrefter altså at utvalget i sin helhet gir et ganske presist uttrykk for det politiske aktivitetsnivå i velgerskaren, men tilbøyeligheten til å avslå å bli intervjuet er, som vanlig, størst blant de minst aktive. Skjevheten er imidlertid ubetydelig og vil ikke i nevneverdig grad forringe den etterfølgende analyse.

Noter

[1] Det er redegjort for undersøkelsen i NOS Stortingsvalget 1981 Hefte II, Oslo, Statistisk Sentralbyrå, 1982.

[2] Se Henry Valen, Valg og politikk: et samfunn i endring, Oslo, NKS-forlaget 1981.

[3] NOS Stortingsvalget 1981 Hefte II. Op.cit.

[4] Opplysninger om valgdeltagelsen er innhentet fra de avkryssede manntall.

2. VALGET I PERSPEKTIV

Når det nærmer seg valg, pleier partier og politiske ledere å ta fram enkelte standarduttrykk som skal betone valgets historiske betydning: "Det er det viktigste valg på årtier", "Valgutfallet vil avgjøre den politiske kurs for lange tider framover". Formålet er selvsagt å mobilisere velgere og tilhengere. Men en slik påstand bør ikke uten videre avvises som ren propaganda. Spørsmålet er hvordan politiske aktører - ledere så vel som velgere - oppfatter valget. De temaer som er oppe til debatt og de alternativer som velgerne blir bedt om å ta standpunkt til, er betinget av den aktuelle situasjon: Ethvert valg har sin egenart. Personer som befinner seg i kampens sentrum, vil naturlig nok oppleve valget som sterkt engasjerende. Stilt overfor utfordringene i dagens situasjon har minnet om tidligere slag en tendens til å blekne. Spørsmålet er imidlertid hvordan partier og ledere greier å formidle sitt budskap til velgerne. Det er de sistnevnte som har det avgjørende ord på valgdagen. Karakteren av et valg kan langt på vei avleses av velgernes reaksjoner.

Når man betrakter serier av valg, er det et generelt trekk som er blitt framhevet av valgforskerne: Spørsmålet om hvordan velgerne oppfatter de foreliggende alternativer. Angus Campbell har demonstrert at når alternativene er klare, viser amerikanske velgere stor interesse for valget, frammøteprosenten blir høy, og det skjer en polarisering mellom partiene i synet på viktige stridsspørsmål. Når velgerne derimot ser små eller ingen forskjeller mellom de konkurrerende partier, er den politiske interessen lav (Campbell 1966). Tilsvarende resultater er framkommet i europeiske valgstudier. For Norges vedkommende kan valget i 1965 nevnes som et godt eksempel. De borgerlige partier var for første gang i stand til å presentere et felles regjeringsalternativ i konkurranse med Arbeiderpartiet. Den politiske interesse steg, og valgdeltagelsen ble rekordhøy (Rokkan & Hjellum 1966; Valen & Martinussen 1971).

Spørsmålet om politiske alternativer vil stå sentralt i den etterfølgende beskrivelse av valget i 1981. Velgernes interesse for valget og deres tillit til det politiske system vil bli vurdert i sammenligning med tidligere valg. Videre presenteres velgernes syn på partienes nasjonale ledere, og velgernes oppfatning av aktuelle stridsspørsmål.

Bakgrunn

Situasjonen foran valget i 1981 var usikker. Arbeiderpartiets mindretallsregjering bar tydelig preg av slitasje. Partiet hadde sittet ved makten siden 1973, først med Trygve Bratteli som regjeringssjef 1973 - 1976, deretter Odvar Nordli 1976 - 1981, og endelig Gro Harlem Brundtland siden februar 1981. Gjennom hele denne tiden hadde regjeringens parlamentariske grunnlag vært knappest mulig, idet den samlede sosialistiske andel av mandatene var bare 78 av Stortingets 155 medlemmer. Arbeiderpartiet alene hadde 62 mandater i perioden 1973 - 1977 og 76 i perioden 1977 - 1981.

En mindretallsregjering har under alle omstendigheter en vanskelig oppgave. I 1970-årene var problemene langt større enn vanlig. Den internasjonale økonomiske stagnasjon, som satte inn i begynnelsen av tiåret, nådde Norge litt senere enn den nådde mange andre land. Ikke minst takket være oljevirksomheten i Nordsjøen ble virknignene i første omgang forholdsvis svake for Norges vedkommende. Således unngikk Norge massearbeidsledighet som rammet de fleste andre land. Men på en rekke områder satte nedgangen sine klare spor også i Norge: Produksjonsveksten stanset opp, inflasjonen steg og førte til en svekkelse av landets konkurranseevne på verdensmarkedet; mange bedrifter måtte legge ned eller begrense produksjonen. Nedgangen førte automatisk til knapphet på ressurser i den offentlige sektor. Den økonomiske vekst i 1960-årene hadde tillatt betydelig ekspansjon på områder som utdanning, sosiale trygder, helsevesen og utbygging av kommunikasjoner. Ekspansjonen skapte nye forventninger som ble forskjøvet inn i 1970-årene. Tallrike krav ble framsatt med uforminsket styrke. Myndighetenes manglende evne til å imøtekomme kravene skapte skuffelse og frustrasjon.

Det er selvsagt en belastning for et parti å sitte med regjeringsansvaret i en nedgangstid. Ved stortingsvalget i 1977 gjenvant riktignok Arbeiderpartiet mye av den oppslutning det hadde tapt i forbindelse med EF-saken og ved det etterfølgende stortingsvalg i 1973 (Valen & Rokkan 1974; Valen 1981). Men ved kommunevalget i 1979 led partiet et klart nederlag (Kristiansen & Holbæk-Hanssen 1980), og tilbakegangen i tiden som fulgte ble manifestert i tallrike meningsmålinger. Det største opposisjonspartiet, Høyre, hadde størst framgang. Disse to partiene stod som hovedmotstandere, men ingen av dem hadde sjanse til å vinne flertall alene på det nye storting. Etter EF-striden var de

borgerlige partiene dypt innbyrdes splittet, men foran stortingsvalget i 1977 erklærte Høyre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti at de var rede til å danne regjering sammen i tilfelle de oppnådde flertall. Koalisjonsalternativet fra 1965 var således gjenreist, bortsett fra at Venstre denne gangen stod utenfor.

Foran valget i 1981 forelå det ikke et tilsvarende borgerlig alternativ. De tre partiene hadde riktignok samarbeidet i en rekke viktige saker i den forløpne valgperiode. Men det hersket en viss uenighet mellom dem bl.a. i synet på energi, vekst og miljøspørsmål (Valen 1981). Den egentlige hindring for en ny koalisjon var imidlertid abortsaken. Den hadde stått på dagsordenen siden 1969. Samtlige borgerlige partier var opprinnelig motstandere av selvbestemt abort. Utover i 1970-årene skjedde det en klar liberalisering av opinionen (Valen 1981). Etter at selvbestemt abort var blitt innført ved lov i 1978, endret flere av partiene sitt standpunkt. Høyre vedtok på sitt landsmøte i 1979 å stille sine representanter fritt hvis og når saken atter kom opp i Stortinget. Senterpartiet fastholdt sin motstand mot selvbestemt abort, men ønsket en mer liberal lov enn den som hadde vært i bruk før. Bare Kristelig Folkeparti opprettholdt sitt restriktive syn. På sitt landsmøte våren 1981 fattet partiet et vedtak som krevde en forpliktende erklæring om at den nye abortloven skulle omstøtes av en eventuell borgerlig koalisjonsregjering. En slik betingelse kunne Høyre ikke gå med på. De tre samarbeidende partiene var derfor ikke i stand til å gjenta sin erklæring fra 1977 om å danne regjering sammen i tilfelle de vant valget. Derimot kom de med en felles uttalelse i forbindelse med regjeringens langtidsprogram for årene 1982 - 1985. Her uttrykte de ønske om regjeringsskifte og erklærte sin villighet til å samarbeide om løsningen av økonomiske spørsmål.

Alternativene foran valget i 1981 var altså følgende:

(1) I tilfelle sosialistisk flertall på det nye storting ville Arbeiderpartiets mindretallsregjering fortsette.

(2) I tilfelle borgerlig flertall ville det blir regjeringsskifte. Men det var i så fall usikkert hvem som kom til å delta i regjeringen. Høyre ville under alle omstendigheter spille en viktig rolle. Men spørsmålet var om partiet ville danne en mindretallsregjering med parlamentarisk støtte av Senterpartiet og Kristelig Folkeparti, eller om de tre partiene ville gå sammen i en koalisjonsregjering.

Et særtrekk ved valget i 1981 var den sterke fokusering på politiske ledere. Det begynte med statsministerskiftet i februar. Gro Harlem Brundtland var utvilsomt et aktivum for Arbeiderpartiet, ikke minst fordi hun var Norges første kvinnelige statsminister. Meningsmålingene viste da også en klar stigning i partiets popularitet etter at hun overtok ledelsen[1]. Massemediene viste enorm interesse for statsministerens person. Det førte nesten automatisk til at også hennes fremste utfordrer, høyrelederen Kåre Willoch, kom sterkt i søkelyset. Disse to særdeles taleføre lederne kom helt til å dominere den politiske debatt. Det var neppe noen som tvilte på at en av disse to ville bli leder for regjeringen etter valget. På lederplan var således alternativene helt klare.

Den økende personfokuseringen er et velkjent fenomen i moderne politikk. I land som USA, Storbritannia, Frankrike og Tyskland er den kommet mye lenger enn i Norge og andre skandinaviske land. Tendensen henger blant annet sammen med massemedienes økende betydning og den nye pågående journalistikk. Det kan være god grunn til å spekulere på årsakene til denne utviklingen, men virkningene av den påkaller minst like stor interesse. Den såkalte "Gro-Kåre-dialogen" dominerte valgkampen i 1981. Den medførte at de to lederne og deres partier kom til å bestemme dagsorden for den politiske debatt. Naturlig nok fokuserte de i første rekke saker som de var innbyrdes uenige om. Det betyr at andre partier kom i bakgrunnen med sine hjertesaker. Debatten bidro til den økende polarisering mellom Høyre og Arbeiderpartiet.

Valgdeltagelsen

På bakgrunn av tidligere forskningsresultater skulle man vente høy valgdeltagelse når velgerne oppfatter det slik at det foreligger klare alternativer (Campbell 1966; Valen & Martinussen 1971)[2]. Selve valgkampen og partienes opplegg skulle tyde på forholdsvis klare alternativer ved valget i 1981. Men på den annen side var stemmerettsalderen blitt senket til 18 år siden forrige stortingsvalg. Ettersom de helt unge tradisjonelt har en forholdsvis lav frammøteprosent, var det ventet at det store antall førstegangsvelgere ville trekke det totale nivå for deltagelsen nedover. Ved hjelp av data fra valgundersøkelsene i 1977 og 1981 er det mulig å beregne i hvilken grad dette har hendt[3].

Figur 2.1. Frammøte ved stortingsvalgene i 1977 og 1981 i prosent av de stemmeberettigede for ulike aldersgrupper

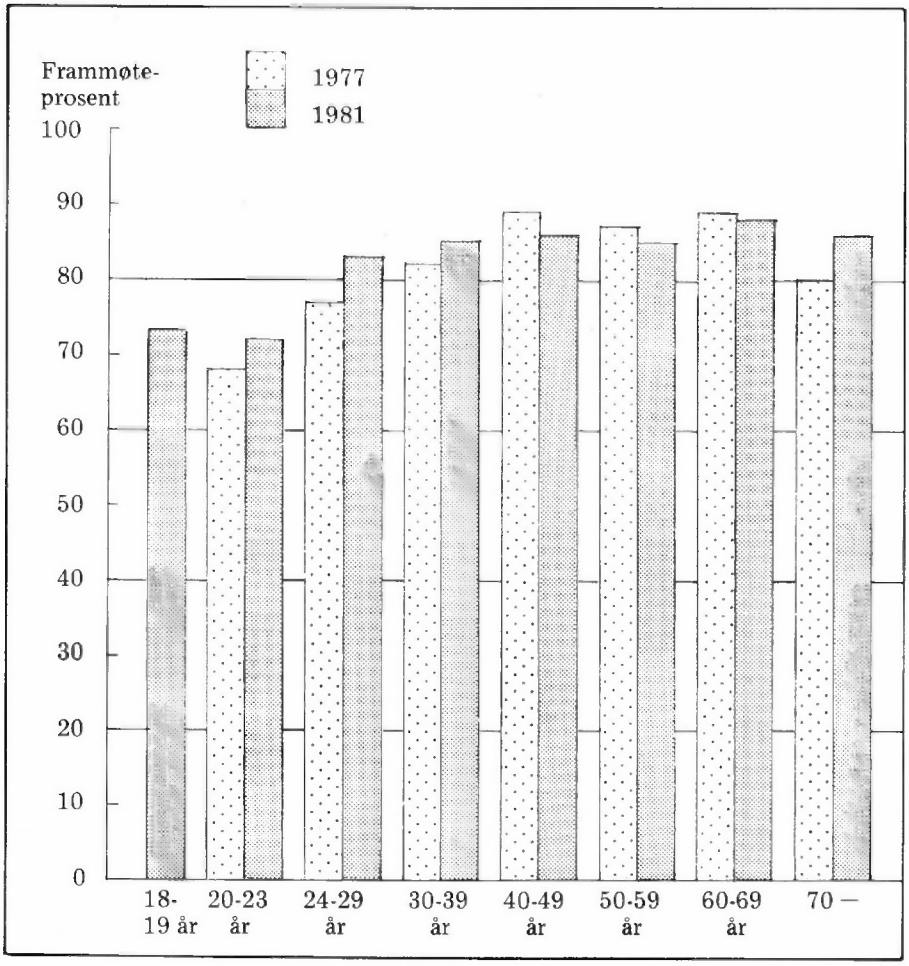

Ved valget i 1981 avgav 83,2 prosent av de stemmeberettigede stemme, dvs. at deltagelsen var 0,3 prosent høyere enn i 1977. For de to yngste årskullene, 18-19 år, var frammøtet 72,9 prosent, som er et overraskende høyt tall. Foran valget satte Statens Informasjonstjeneste i gang en informasjonskampanje rettet mot førstegangsvelgerne. Det er nærliggende å gjette at uten en slik kampanje ville frammøtet ha vært lavere. For velgere på 20 år og over var frammøtet i 1981 på 83,6 prosent mot 82,9 prosent i 1977, dvs. en økning på 0,7 prosentenheter. Nivået i 1981 var nesten på høyde med valget i 1969, da 83,8 prosent av de stemmeberettigede gikk til urnene. Bare en gang før har den vært vesentlig høyere, nemlig i 1965, da frammøtet var 85,4 prosent.

I figur 2.1 framstilles valgdeltagelsen i 1977 og 1981 innenfor ulike aldersgrupper[4].

Den generelle tendens for sammenhengen mellom alder og stemmegivning er den samme ved begge valgene: Frammøtet er lavest for de helt unge, det stiger opp til tredveårsalderen, og ligger deretter ganske stabilt, men synker svakt etter 70 år. Materialet viser at det fra 1977 til 1981 skjedde en viss mobilisering for velgere opp til 40 år. For årskullene mellom 40 og 69 år var det faktisk en svak nedgang i frammøtet. Derimot var det en klar økning for de eldste. Variasjonene etter alder er praktisk talt identiske for kvinner og menn. Det bør likevel bemerkes at for aldersgruppen 18-19 år var frammøtet 77 prosent for menn, men bare 69 prosent for kvinner.

Politiske alternativer og interesse for valget

Frammøteprosenten er en nyttig indikator på den generelle interesse velgerne føler ved et valg. Men man får et mer nyansert bilde av denne interesse ved å se på spørsmål som har vært stilt i undersøkelser ved en rekke valg. Intervjuobjektene ble bedt om å svare på følgende spørsmål (litt forkortet) "Vil De si at De i alminnelighet er meget politisk interessert, en del interessert eller lite interessert?" "Hvor regelmessig vil De si at De følger med i det som skjer i styre og stell,

vil De si at De følger med hele tiden, en del av tiden, eller bare av og til?" "Når vi ser tilbake på valget nå i høst, vil De si at De personlig brydde Dem meget om hvilket parti eller hvilke partier som vant eller tapte ved valget, eller spilte det liten rolle for Dem personlig?"[5] En forenklet framstilling av resultatene er presentert i tabell 2.1[6].

Tabell 2.1. Velgernes politiske interesse[1]. 1965 - 1981

	1965	1969	1973	1977	1981
Prosent velgere som:					
I alminnelighet er meget politisk interessert	9	8	14	9	11
Følger med i politikken hele tiden	21	21	22	26	34
Bryr seg meget om hvem som vinner valget	50	32	37	44	44

[1] Beregnet på grunnlag av alle intervjuede.

Det er forbløffende hvor små variasjonene er fra valg til valg. Det bekrefer at det stadig er en begrenset, men forholdsvis stabil gruppe av velgerne som er aktiv i det politiske liv (Martinussen 1972). Størst er stabiliteten i spørsmålet om politisk interesse. Det forekommer likevel visse variasjoner som fortjener en nærmere kommentar:

(1) Andelen som oppgir at de er meget politisk interessert var høyest i 1973, etter den opphetede diskusjonen om EF. Ellers er interessen i 1981 litt høyere enn i 1977. Forskjellen er liten, men den er dog større enn den statistiske feilmargin (Appendix B). Tendensen antyder stigende politisk aktivitet ved slutten av 1970-årene.

(2) Den stigende tendens gjør seg enda sterkere gjeldende for andelen som oppgir at de følger med i politikken hele tiden. Andelen var helt stabil opp til 1973, men gjorde et hopp ved valget i 1977 og et enda større hopp i 1981.

(3) Spørsmålet om hvor meget man bryr seg om utfallet av valget forteller antagelig mest om oppfatningen av alternativene. Halvparten av de spurte gav uttrykk for stor interesse i 1965. Ved de to etterfølgende valg var andelen atskillig lavere, men den steg igjen ved valget i 1977 og holdt seg på samme nivå i 1981. Tendensen svarer bra til det man skulle vente på bakgrunn av utviklingen av regjeringsalternativene. I 1965 ble velgerne tilbudt en borgerlig koalisjon etter 30 år med Arbeiderpartistyre. I 1969 hadde koalisjonen tapt nyhetens interesse. I 1973 var det ingen som antydet en regjering omfattende alle borgerlige partier. Koalisjonstanken ble derimot re-etablert ved de to siste valgene - om enn i litt modifisert versjon.

Utvalget ble også spurt om når de bestemte seg for hvilket parti de skulle stemme på (spm. 71, Appendix A). Resultatet er vist i tabell 2.2.

Tabell 2.2. Tidspunkt for avgjørelse om stemmegivningen. Prosent

	I alt	Bestemte seg			N[1]
		Lenge før valgkampen begynte	Under valg-kampen	Like før valg-dagen	
1965	100	87	8	5	1 484
1969	100	87	4	9	1 349
1973	100	77	10	13	1 080
1977	100	80	10	10	1 480
1981	100	78	10	12	1 382

[1] Omfatter bare personer som har stemt.

Tabellen bekrefter et velkjent funn, nemlig at et overveldende flertall av velgerne har bestemt seg lenge før valgkampen begynte. En god del av dem har stemt på samme parti hele sitt liv. Den stabile andel var imidlertid markert høyere i 1960-årene enn ved de tre etterfølgende valg. Tendensen bekrefter at valgkampen har fått større betydning enn før, og at det er kommet mer bevegelse i velgerskaren.

Det framlagte materiale tyder på at regjeringsalternativene ble forholdsvis klart oppfattet ved de siste to valgene. En betydelig del av velgerskaren tok sitt standpunkt under valgkampen, ubundet av tidligere stemmegivning. Men velgernes reaksjoner tyder ikke på vesentlig forskjell på valgene i 1977 og i 1981, bortsett fra at det politiske engasjement var høyere ved sistnevnte valg.

Tillit til systemet

Begrepene "fremmedgjøring" og "politisk kynisme" er blitt viet stor interesse i moderne samfunnsvitenskapelig forskning (Martinussen 1973). Undersøkelser fra en rekke land tyder på økende fremmedgjøring i senere år[7]. Det hersker langt fra enighet om hva de nevnte begreper står for og hvordan de kan måles empirisk (Holmberg 1981: s. 158-168).

Plassen tillater ikke en inngående diskusjon av begrepene. Det kan være nok å slå fast at begrepene fundamentalt sett gjelder velgernes tillit til det politiske system. I hvilken grad føler de at deres mening blir hørt når politiske avgjørelser treffes? Har De tillit til de personer som blir valgt til politiske ledere? Framfor alt: Er det blant norske velgere en tendens til svekket tillit slik mønsteret er i flere andre land? En rekke relevante spørsmål er blitt stilt i valgundersøkelsene siden 1969. Det vil ikke bli foretatt en omfattende analyse av dette materialet. Men en presentasjon av fordelingen for de respektive utvalg vil forhåpentlig gi en pekepinn om graden av tillit ved de enkelte valg.

Det mest generelle spørsmål ble stilt første gang i 1977 og hadde følgende form: "Hvordan ser De på måten demokratiet virker på her i landet? Vil De si at De stort sett er meget fornøyd, ganske fornøyd, ikke særlig fornøyd, eller overhodet ikke fornøyd"? Tabell 2.3 viser totalfordelingen i 1977 og 1981.

Tabell 2.3. Graden av tilfredshet med demokratiet. Prosent

	1977	1981
I alt	100	100
Meget fornøyd	26	20
Ganske fornøyd	57	68
Ikke særlig fornøyd	10	9
Overhodet ikke fornøyd	1	1
Vet ikke	6	3
N = Personer som svarte	1 730	1 596

Andelen som svarer "meget fornøyd" er gått litt ned fra 1977 til 1981. Men prosenten som helt eller delvis gir uttrykk for tilfredshet er praktisk talt uendret. Og denne andelen ligger høyt i internasjonal sammenheng. Det samme spørsmål er stilt i gjentatte undersøkelser i landene i Det europeiske fellesskap. Utslaget for Norge svarer omtrent til resultatene for Vest-Tyskland og Luxemburg som ligger på topp blant EF-landene[8].

I valgundersøkelsene er det stilt fire spørsmål som normalt brukes i en indeks for fremmedgjøring (Martinussen 1973). Spørsmålene er formulert som påstander som leses opp. De spurte blir deretter bedt om å si hvor enig eller uenig de er i vedkommende utsagn (se Appendix A). Når man skal bedømme materialet, er det viktig å huske at det er lettest for den spurte å svare 'enig'. Fordelingene er derfor mer eller mindre "vridd" i den retning utsagnet går. Virkningen av spørsmålsformen kan kontrolleres når materialet brukes til en indeks. Vridningen trer derimot klart fram når spørsmålene presenteres enkeltvis. Det vil likevel bli gjort i dette tilfelle, idet hovedinteressen knytter seg til mulige endringer over tid.

Materialet er presentert i tabell 2.4.

Tabell 2.4. Spørsmål om fremmedgjøring. 1969 - 1981. Prosent av de spurte som erklærer seg enig

	1969	1973	1977	1981
Det er vanskelig å se hvor de viktige skillelinjer mellom partiene går	57	69	66	66
Det som hender i politikken har sjelden noen betydning for meg	34	32	36	33
Politikken er ofte så innviklet at alminnelige folk ikke kan sette seg inn i hva den dreier seg om	60	70	72	67
Folk som meg kan nok stemme, men noe annet kan vi ikke gjøre for å innvirke på politikken	64	67	53	49

Første spørsmål gjelder velgernes oppfatning av skillelinjer mellom partiene. Omtrent to av tre sier at det er vanskelig å se skillelinjene. Det er praktisk talt ingen endring fra 1969 til 1981. Neste påstand går ut på at det som skjer i politikken har liten betydning for den vanlige velger. Et overveldende flertall tar avstand fra en slik tanke, til tross for spørsmålsformen. Heller ikke her foreligger det nevneverdige variasjoner over tid. I tredje påstand heter det at politikken er så vanskelig at folk flest ikke forstår den. I 1981 erklærer omtrent to tredjeparter seg enig i dette syn, men andelen var enda litt

større ved de to foregående valgene. Endelig er det en påstand som går ut på at bortsett fra å stemme er det ikke noe velgerne kan gjøre for å påvirke politikken. Andelen som gir uttrykk for enighet er forbausende stor, men den har avtatt fra 64 prosent i 1969 og 1973 til 49 prosent i 1981. Materialet i tabell 2.4 tyder ikke på økende fremmedgjøring i det norske samfunn. Det er tvert imot en svak tendens i motsatt retning.

Endelig skal vi se på tre spørsmål som er blitt brukt for å måle politisk kynisme. De ble stilt første gang i 1973[9]. Utvalget ble spurt: "Mener De at de som styrer sløser bort en stor del av de pengene vi betaler i skatt, sløser de bort noe av dem, eller sløser de i virkeligheten bort svært lite av pengene?" Fordelingene for utvalgene i 1973 - 1981 er vist i tabell 2.5.

Tabell 2.5. Sløseri med skattemidlene. 1973 - 1981. Prosent

	1973	1977	1981
I alt	100	100	100
Politikerne sløser en stor del	32	22	25
Politikerne sløser noe	53	53	58
Politikerne sløser svært lite	8	17	13
Ubesvart, vet ikke	7	8	4
N	1 225	1 730	1 596

Tilbøyeligheten til å si at pengene blir sløst bort var størst i 1973. Så fulgte en klar nedgang fram til 1977 og deretter en viss økning i 1981.

Neste spørsmål hadde følgende form: "Føler De det slik at de fleste norske politikere er dyktige folke som vanligvis vet hva de foretar seg, eller tror De at mange av dem har lite kjennskap til saker de er satt til å behandle?"

Tabell 2.6. Tillit til ledernes dyktighet. 1973 - 1981. Prosent

	1973	1977	1981
I alt	100	100	100
De fleste dyktige	55	67	68
Mange har lite kjennskap til sakene	32	26	27
Andre svar	5	-	-
Vet ikke, ubesvart	8	7	5
N	1 225	1 730	1 596

Tabell 2.6 viser at velgernes generelle tillit til lederne er overveldende. Andelen som stiller seg tvilende til ledernes dyktighet var større i 1973 enn ved de to etterfølgende valgene.

Temaet tillit er også sentralt i tredje spørsmål: "Mener De at de fleste av våre politikere er troverdige, at politikerne stort sett er troverdige, eller at få norske politikere er troverdige?" - Svarene er presentert i tabell 2.7.

Tabell 2.7. Tillit til politikernes troverdighet. 1973 - 1981. Prosent

	1973	1977	1981
I alt	100	100	100
De fleste troverdige	26	33	30
Stort sett troverdige	52	52	56
Få troverdige	15	9	11
Vet ikke, ubesvart	7	6	3
N	1 225	1 730	1 596

Andelen som sier at få politikere er troverdige, er meget liten, men den var større i 1973 enn ved de to etterfølgende valgene. Videre er det en klar stigning fra 1973 til 1977 i andelen som sier at de fleste politikere er troverdige.

De tre spørsmålene peker således i samme retning. Tilliten til politikerne var lavest i 1973, etter den opprivende striden om norsk medlemskap i EF. Det høyere nivå som ble etablert i 1977 holdt seg ganske konstant fram til 1981[10]. Antagelsen om økende fremmedgjøring eller nedgang i tilliten til systemet blir således ikke støttet av det foreliggende materialet. I den utstrekning det forekommer endringer fra 1977 til 1981, er de ganske ubetydelige.

Vi har hittil behandlet velgernes innstilling til systemet, og de politiske alternativer fra et generelt sysnpunkt. Men hvordan opplevde de valgsituasjonen mer konkret, i form av konkurrerende ledere og aktuelle stridsspørsmål? Det er disse temaer de etterfølgende avsnitt vil handle om.

Partilederne

Avisene bringer stadig meningsmålinger som viser partiledernes popularitet eller mangel på sådan. Hvis målingene utelukkende gjelder personer uten å plassere dem i politisk sammenheng, kan det lett bære galt avsted. Vurderingen av ledere har en tendens til å være betinget av partilojalitet. Hovedtendensen er at jo mer man liker et gitt parti, desto mer tilbøyelig er man til å gi partiets ledere god karakter; og jo mer man misliker et parti, desto mer sannsynlig er det at man også tar avstand fra partiets ledere. Hvis man ber velgerne ta standpunkt til en rekke ledere, vil lederne for de store partiene automatisk komme sterkest ut. For å få et mer realistisk mål på ledernes popularitet må denne vurderes i forhold til de respektive partiers popularitet. Det er denne framgangsmåten som er valgt i den etterfølgende analyse[11].

I undersøkelsen ble de spurte bedt om å vurdere 'topplederen' i hvert av partiene, det vil si partiets statsministerkandidat ved valget i 1981, eller - for partier som ikke hadde lansert egen statsministerkandidat - partiets formann[12]. Deretter ble intervjupersonene bedt om å vurdere de ulike partiene. I begge tilfelle ble det brukt en skala kalt 'sympatitermometer', som går fra 0 til 100 etter graden av sympati eller antipati som man føler for vedkommende objekt (se Appendix A).

Materialet er presentert i figur 2.2, der de spurte er gruppert etter stemmegivning.

Figuren viser at det etter velgernes oppfatning jevnt over er større avstand mellom partiene enn mellom lederne. Det tyder på at partiene fortsatt oppfattes som hovedaktørene i den politiske strid. Figur 2.2 bekrefter at velgerne har en tendens til å verdsette høyt partier og ledere som står dem nær ideologisk. Naboskap langs høyre - venstre - aksen er tydelig utslagsgivende (Valen 1981: s. 213-240). Klarest kommer dette til uttrykk hos partiene på fløyene i systemet. Venstresosialistene setter således Arbeiderpartiet med lederen Gro Harlem Brundtland på annenplass etter eget parti og Fremskrittspartiet med Carl I. Hagen lavest. Også Arbeiderpartiets velgere setter Fremskrittspartiet lavest, men her er forholdet til de andre partiene mindre klart. Går vi over til høyrefløyen, er bildet speilvendt. Fremskrittspartiets velgere setter Høyre på annenplass etter eget parti, Sosialistisk Venstreparti lavest, og Arbeiderpartiet og mellompartiene i midten. Hos Høyre-velgerne står Senterpartiet og Fremskrittspartiet på annenplass, Kristelig Folkeparti på tredjeplass, og lengst nede kommer Sosialistisk Venstreparti.

Arbeiderpartiets og Høyres velgere har det til felles at de rangerer eget parti særdeles høyt, med forholdsvis stor avstand til nærmeste nabo. Velgere som stemmer på Venstre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet angir forholdsvis små avstander til de andre partiene i sentrum. Ellers er det påfallende at Senterpartiets velgere ser Høyre og Kristelig Folkeparti som nærmeste naboer, mens tilhengerne av sistnevnte parti setter Høyre og Senterpartiet på annenplass. Velgernes oppfatning av avstand mellom partiene svarer således bra til det konfliktmønster som framtrer på politisk lederplan. Særlig interessant er den gjensidige forståelse mellom de tre partiene som danner et slags uoffisielt koalisjonsalternativ, men det er verdt å merke seg at Høyre-velgerne distanserte seg noe i forhold til sine allierte.

Figur 2.2 viser en tydelig likhet i vurderingen av lederne og deres respektive partier. Men det forekommer avvik i både positiv og negativ retning slik at lederen vurderes enten høyere eller lavere enn vedkommende parti. Nettopp disse avvikene er det beste mål på ledernes popularitet. Avvikene framgår av figur 2.2, men det tallmessige underlag er presentert i tabell 2.8.

Figur 2.2. Velgernes uttrykk for hvor sterkt de misliker og liker partier og partiledere i 1981. Middeltall[1)]

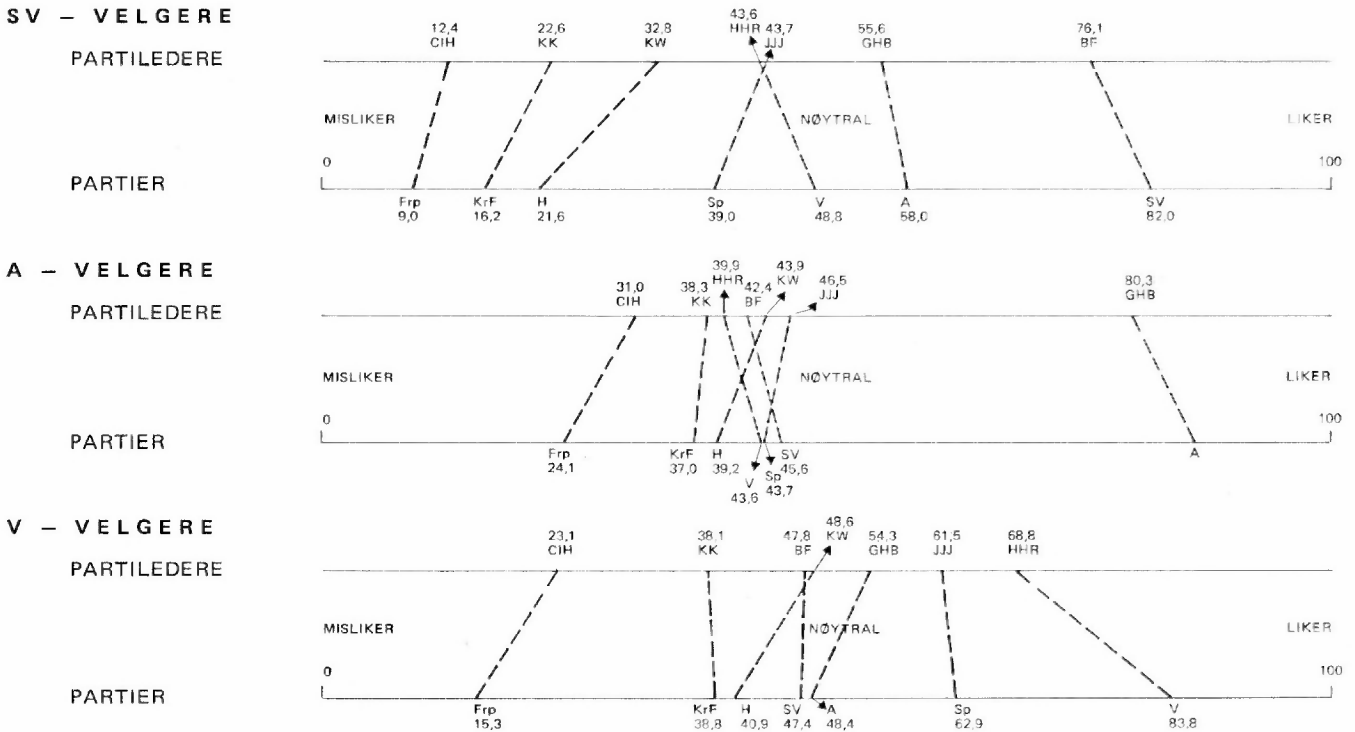

1) Resultatene bygger på svarene fra en serie intervjuspørsmål der intervjupersonene skulle gi uttrykk for sin sympati med de 7 største partiene og deres ledere på en skala fra 0 (misliker) via 50 (verken liker eller misliker) til 100 (liker). Tallene i figuren er middeltall og viser hvordan de respektive velgergruppene vurderte de ulike partiene og partilederne. For ledernes navn henvises til tabell 2.8.

KrF – VELGERE

PARTILEDERE

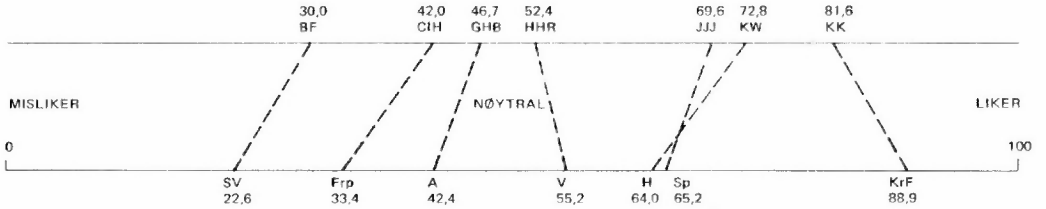

PARTIER

Sp – VELGERE

PARTILEDERE

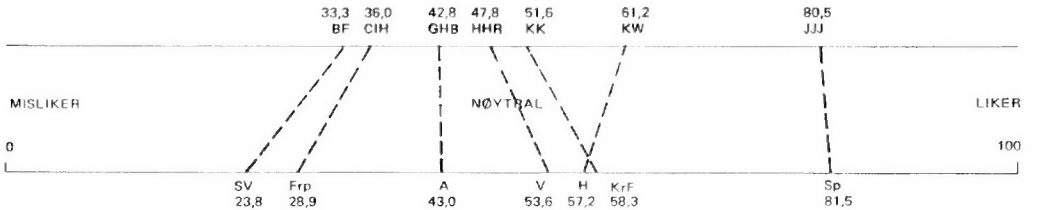

PARTIER

H – VELGERE

PARTILEDERE

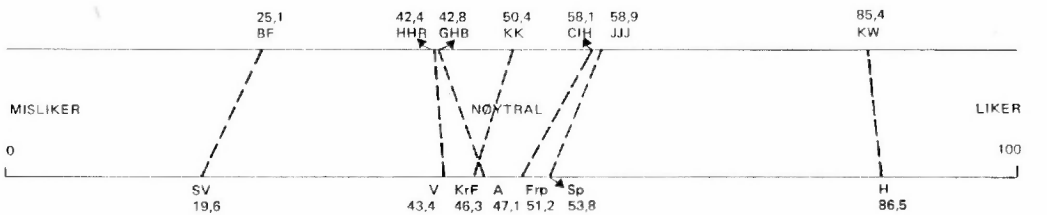

PARTIER

Frp – VELGERE

PARTILEDERE

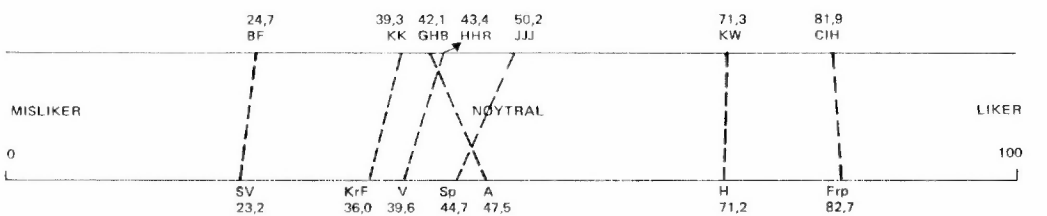

PARTIER

Tabell 2.8. Partiledernes og partienes popularitet blant velgere fra ulike partier. Middeltall

	Alle velgere	SV-velgere	A-velgere	V-velgere	KrF-velgere	Sp-velgere	H-velgere	Frp-velgere
Berge Furre	36,0	76,1	42,4	47,8	30,0	33,3	25,1	24,7
SV	34,7	82,0	45,6	47,4	22,6	23,8	19,6	23,2
Differanse	+1,3	-5,9	-3,2	+0,4	+7,4	+9,5	+5,5	+1,5
Gro H. Brundtland	57,8	55,6	80,3	54,3	46,7	42,8	42,8	42,1
A	61,8	58,0	86,3	48,4	42,4	43,0	47,1	47,5
Differanse	-4,0	-2,4	-6,0	+5,9	+4,3	-0,2	-4,3	-5,4
Hans H. Rossbach	44,2	43,6	39,9	68,8	52,4	47,8	42,5	43,4
V	46,7	48,8	43,6	83,8	55,2	53,6	43,4	39,6
Differanse	-2,5	-5,2	-3,7	-15,0	-2,8	-5,8	-0,9	+3,8
Kåre Kristiansen	45,2	22,6	38,3	38,1	81,6	51,6	50,4	39,3
KrF	43,9	16,2	37,0	38,8	88,9	58,3	46,3	36,0
Differanse	+1,3	+6,4	+1,3	-0,7	-7,3	-6,7	+4,1	+3,3
Johan J.Jakobsen	54,7	43,7	46,5	61,5	69,6	80,5	58,9	50,2
Sp	51,4	39,0	43,7	62,9	65,2	81,5	53,8	44,7
Differanse	+3,3	+4,7	+2,8	-1,4	+4,4	-1,0	+5,1	+5,5
Kåre Willoch ...	61,3	32,8	43,9	48,6	72,8	61,2	85,3	71,3
H	58,2	21,6	39,2	40,9	64,0	57,2	86,5	71,2
Differanse	+3,1	+11,2	+4,7	+7,7	+8,8	+4,0	-1,1	+0,1
Carl I. Hagen ..	42,3	12,4	31,0	23,1	42,0	36,0	58,1	81,9
Frp	35,8	9,0	24,1	15,3	33,4	28,9	51,2	82,7
Differanse	+6,5	+3,4	+6,9	+7,8	+8,6	+7,1	+6,9	-0,8

En tendens trer klart fram: Når en gitt velgergruppe vurderer et parti meget høyt, vil lederen sjelden eller aldri bli rangert tilsvarende høyt. Således er samtlige partiers velgere tilbøyelige til å sette eget parti høyere enn partilederen. Partiidentifikasjonen slår sterkere ut enn tilknytningen til bestemte ledere. Men det negative avviket, som forteller om lederens popularitet innenfor eget parti, varierer sterkt. Minst populær er Venstre-lederen. Her er avviket hele 15 poengenheter. Sterkest står lederne for Fremskrittspartiet, Høyre og Senterpartiet, som alle har et negativt avvik på bare ett poeng. Lederne for Sosialistisk Venstreparti, Arbeiderpartiet og Kristelig Folkeparti ligger i en mellomstilling: de skårer 6-7 enheter lavere enn deres respektive partier.

Ledernes popularitet utenfor eget parti kan avleses fra reaksjonsmønsteret i de ulike partigruppene. Det framgår av materialet at den mest populære leder i 1981 var Fremskrittspartiets Carl I. Hagen. Hans parti var dårlig likt i alle grupperinger, men overalt var lederen mer populær. Nesten like populær var Høyres Kåre Willoch. Størst var det positive avviket blant venstresosialistiske velgere, der Høyre som parti stod svakest. Blant Fremskrittspartiets velgere, der Høyre var meget populært, skåret Willoch likt med sitt parti.

Den tredje populære leder var Senterpartiets Johan J. Jakobsen. Han var mer populær enn sitt parti i alle grupperinger bortsett fra Venstre, men her nøt hans parti til gjengjeld stor popularitet. De positive avvik til fordel for Jakobsen var dog ikke av samme omfang som for Hagen og Willoch. Sosialistisk Venstrepartis Berge Furre og Kristelig Folkepartis Kåre Kristiansen var omtrent like populære som sine respektive partier for utvalget sett under ett. Men deres popularitet varierer en del fra den ene velgergruppen til den andre. Det er verdt å merke seg Furres store popularitet innenfor Senterpartiet og Kristelig Folkeparti. Kåre Kristiansen hadde et stort positivt avvik blant venstre-sosialistiske velgere, men her ble til gjengjeld hans parti vurdert usedvanlig lavt.

Gro Harlem Brundtland var forholdsvis lite populær blant velgere på høyrefløyen og blant venstresosialistene. Derimot stod hun sterkere i sentrumspartiene. Men Venstres Hans Hammond Rossbach var den som kom svakest ut i målingen. Han har fått en negativ avvikskåre i alle grupperinger, bortsett fra Fremskrittspartiet. Tatt i betraktning det store negative avvik i hans eget parti, kan det virke litt underlig at utslaget for hele utvalget er såvidt begrenset. Forklaringen er selvsagt at det er forholdsvis få Venstrevelgere i utvalget.

Tallene i tabell 2.8 beskriver gjennomsnittstendenser. Men de forteller ikke om variasjonene eller spredningen innenfor gitte grupper. Sistnevnte informasjon er viktig for å bedømme ledernes posisjon. Hvis man for eksempel registrerer at en leder er noe mindre populær enn sitt parti, er det av stor interesse å vite hva dette negative avviket bunner i. Er det slik at vedkommende er litt upopulær i alle kretser, eller betyr det at han/hun er omstridt, dvs. høyt verdsatt blant enkelte, men mislikt blant andre. Uten å gå inn på spørsmålet i detalj kan det være nyttig å se på en enkel prosentfordeling, som sammenligner den vurdering de spurte har gitt leder og parti på sympatitermometrene[13].

Tabell 2.9. En sammenligning av velgernes vurdering av parti og partileder. Prosent

Parti og partileder som vurderes	Velgere som vurderer	I alt	Liker partiet mer enn partilederen	Liker partiet og partilederen like mye	Liker partilederen mer enn partiet
SV/Furre	Alle velgere	100	31	36	33
	SV-velgere	100	44	43	13
A/Brundtland	Alle velgere	100	40	37	23
	A-velgere	100	40	49	11
V/Rossbach	Alle velgere	100	38	34	28
	V-velgere	100	72	23	5
KrF/Kristiansen	Alle velgere	100	29	40	31
	KrF-velgere	100	49	43	8
Sp/Jakobsen	Alle velgere	100	20	45	35
	Sp-velgere	100	28	48	24
H/Willoch	Alle velgere	100	23	44	33
	H-velgere	100	26	54	20
Frp/Hagen	Alle velgere	100	15	46	39
	Frp-velgere	100	23	47	30

Tabell 2.9 bekrefter Hagens, Willochs og Jakobsens sterke stilling innenfor eget parti. Tre av fire av deres velgere rangerer lederen likt med eller høyere enn partiet. De andre fire lederne ser ut til å være mer omstridt innenfor eget parti. Særlig gjelder det lederne for Venstre og Kristelig Folkeparti.

Mønsteret er stort sett det samme når vi ser på alle velgere under ett. Hagen, Willoch og Jakobsen står fortsatt sterkest, mens andelen som vurderer lederen svakere enn partiet er størst for Arbeiderpartiet og Venstre. Men en del av forklaringen er at de to sistnevnte partier er forholdsvis godt likt også utenfor egne rekker (tabell 2.8). Det kreves derfor tilsvarende meget for at lederen skal måle seg med partiet i popularitet.

Ettersom aldersforskjeller har gitt seg sterke utslag ved senere valg, kan det være av interesse å sammenligne partienes og ledernes popularitet innenfor ulike aldersgrupper. Også her varierer ledernes popularitet i takt med partiets. Således stiger Kristelig Folkepartis popularitet med økende alder hos velgerne. Det samme gjelder Kåre Kristiansens popularitet. For Fremskrittspartiet, Sosialistisk Venstreparti og Venstre samt deres respektive ledere er tendensen omvendt: popula riteten er størst blant de yngste velgerne og avtar med stigende alder. Mest markert er dette mønsteret for Fremskrittspartiets vedkommende. Senterpartiet er omtrent like populært innenfor alle aldersgrupper, men Jacobsens popularitet stiger jevnt med velgernes alder. Vi skal se nærmere på de to største partiene og deres ledere, som spilte en dominerende rolle i valgkampen. Tabell 2.10 viser at Willoch var mer populær enn sitt parti innenfor samtlige aldersgrupper, mens Gro Harlem Brundtland var mindre populær enn partiet. Avviket mellom lederens og partiets popularitet stiger med økende alder for Høyres vedkommende. Det henger sammen med at Willoch er omtrent like populær innenfor alle aldersgrupper, mens Høyre som parti er minst populært blant de eldre. Gro Harlem Brundtland er minst likt i aldersgruppen 31-50 år, og det er her hun ligger lengst tilbake for sitt parti i popularitet.

Tabell 2.10. Velgerne i ulike aldersgrupper med vurdering av Arbeiderpartiet og Høyre og deres ledere. Middeltall

	Alder		
	18-30 år	31-50 år	Over 50 år
Gro Harlem Brundtland ..	52,3	47,3	62,5
Arbeiderpartiet	57,2	62,2	65,0
Differanse	-4,9	-14,9	-2,5
Kåre Willoch	60,2	63,1	60,5
Høyre	59,1	59,9	55,9
Differanse	+1,1	+3,2	+4,6

Neste spørsmål gjelder forskjellen mellom kvinner og menn i vurderingen av lederne. Spørsmålet er meget aktuelt, dels på grunn av den store interesse for økt kvinnelig representasjon i politiske verv, dels fordi Gro Harlem Brundtland kort tid før valget var blitt landets første kvinnelige statsminister. Materialet viser imidlertid at kvinner og menn er forbløffende like i sin vurdering av lederne, uansett om disse er kvinner eller menn. Mønsteret er det samme i alle partiene. Vi skal igjen se på kontrasten mellom Arbeiderpartiet og Høyre.

Tabell 2.11. Mannlige og kvinnelige velgeres vurdering av Arbeiderpartiet og Høyre og deres respektive ledere. Middeltall

	A-velgere		Alle velgere	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Brundtland	79,0	81,8	57,1	58,7
Arbeiderpartiet	85,7	87,0	61,8	61,7
Differanse	-6,7	-5,2	-4,7	-3,0
	H-velgere		Alle velgere	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Willoch	84,9	86,1	61,1	61,6
Høyre	85,9	87,2	57,8	58,7
Differanse	-1,0	-1,1	+3,3	+2,9

Tabell 2.11 viser at Kåre Willochs popularitet var omtrent den samme blant kvinner og menn. Det gjelder både innenfor eget parti og for velgerskaren sett under ett. Mer overraskende er det at mønsteret er praktisk talt det samme for Gro Harlem Brundtlands vedkommende. Men når materialet brytes ned på aldersgrupper, foreligger det et interessant avvik for Brundtland: For den yngste aldersgruppen er hun klart mer populær blant kvinner enn blant menn, for velgere over 50 år skårer hun betydelig høyere blant menn.

Resultatet er høyst overraskende tatt i betraktning at Arbeiderpartiet hadde et vesentlig oppsving i meningsmålingene etter statsministerskiftet i februar 1981. Det er nærliggende å tolke oppsvinget som et utslag av statsministerens personlige appell. Men det er selvsagt umulig å bedømme innholdet i denne appellen: I hvilken grad ligger den i lederens charisma, og i hvilken grad betyr den at lederskiftet skapte samhold og optimisme innad i partiet og styrket partiets profil i forhold til velgerne? Under alle omstendigheter er det bemerkelsesverdig at den samme leder ligger betydelig etter sitt parti i popularitet bare et halvt år etter at hun ble statsminister. En mulig forklaring er at fru Brundtlands popularitet har avtatt fra vinteren 1981 til september/ oktober samme år da målingen ble foretatt. Slitasjen på ledere er, som kjent, stor i det moderne medie-dominerte samfunn.

I kommentarene etter et valg blir det nesten alltid diskusjon om betydningen av enkelte lederes personlige appell eller mangel på sådan. Påstander om at bestemte ledere har trukket stemmer utover det partiet ellers ville ha fått, eventuelt at ledere har virket direkte frastøtende på velgerne, kan virke rimelig fra et journalistisk synspunkt. Men det er vanskelig for ikke å si umulig å finne statistisk belegg for slike påstander - i hvert fall hvis man holder seg til data fra en enkelt intervjuundersøkelse (Holmberg 1981). En lang rekke faktorer påvirker stemmegivningen, og det er særdeles vanskelig å bedømme vekselvirkningen mellom leder og parti. Når en leder skårer høyt i popularitet i en gitt situasjon, kan det være betinget av de samme faktorer som også gjør partiet tiltrekkende.

Det foreliggende materialet viser at lederne for partiene på høyresiden var mest populære under valget i 1981. Det er selvsagt mulig at Carl I. Hagens og Kåre Willochs personlige appell har bidratt til valgseieren for deres respektive partier. Men det ville være forhastet å trekke slutninger i denne retning ut fra det foreliggende materiale. Det kan tenkes at de skåret forholdsvis høyt i popularitet nettopp fordi de tolket synspunkter og stemninger som slo godt an i den aktuelle valgvinden. I en annen situasjon ville kanskje de samme ledere ha vært mindre populære. Det er for øvrig et tankekors at Senterpartiet gikk tilbake ved valget, til tross for at partiets leder var ganske populær. Men teoretisk kunne tilbakegangen ha vært enda større med en mindre populær leder.

Formålet med dette avsnittet har vært å beskrive velgernes syn på lederne ved valget i 1981. Materialet vil bli grundigere analysert ved en senere anledning. Vi er ikke i stand til å trekke slutninger om ledernes betydning for valgutfallet. Spørsmålet fortjener imidlertid å bli fulgt opp i framtidig forskning. Ved å foreta panelstudier skulle det være mulig å bedømme ledernes betydning gjennom skiftende situasjoner. Det betyr at målingen av partienes og ledernes popularitet gjentas med samme utvalg av intervjupersoner ved flere valg.

Stridsspørsmål ved valget

Hva var det valget i 1981 dreide seg om? Hvilke saker eller stidsspørsmål ble det kjempet om? Ethvert parti søker selvfølgelig å fokusere saker som står sentralt i partiets eget program og verdigrunnlag. Men politikerne har nok lært av bitter erfaring at det er ikke alle utspill som bærer frukter i en valgkamp. En rekke saker som blir reist, faller døde til jorden, enten fordi politiske motstandere unnlater å ta opp hansken, eller fordi massemediene ikke viser den nødvendige interesse. Til syvende og sist er det spørsmål om hvilke saker som når fram til velgerne. Hvordan oppfatter de innholdet i valgkampen? Hvilke saker er det som opptar dem?

I undersøkelsen ble følgende spørsmål stilt: "Kan De nevne en eller to saker som var spesielt viktige for Deres stemmegivning?" Omtrent 40 prosent av de spurte var ute av stand til å nevne en eneste sak. Svarene for de resterende 60 prosent er vist i tabell 2.12. Her presenteres også fordelingen fra undersøkelsen i 1977, da nøyaktig samme spørsmål ble stilt.

Tabell 2.12 viser at tre sett av spørsmål var spesielt viktige ved valget i 1981. Hvert av dem er nevnt av omtrent hver fjerde intervjuperson (av dem som har besvart spørsmålet). For det første er det abortsaken, som har vært aktuell ved samtlige stortingsvalg siden 1969. Tabell 2.12 viser at den ble noe mer hyppig nevnt i 1977 enn i 1981. For det annet er det skattene, som ble viet forholdsvis liten oppmerksomhet ved foregående valg. Men betydningen av dette temaet er omtrent uforandret fra 1977 til 1981, hvis man ser det i sammenheng med spørsmålet om byråkrati og offentlig styring. Det tredje hovedtema i 1981 gjelder sosialpolitikken med vekt på helsestell og eldreomsorg. Disse spørsmål spilte en langt mindre rolle ved valget i 1977.

Tabell 2.12. Oppfatning av viktige stridsspørsmål i 1977 og 1981. Prosent som nevner de enkelte saker[1]

	1977	1981
Abortsaken	30	26
Sysselsettingen	15	9
Skattepolitikken	16	24
Prisstigningen	7	1
Statsdrift, byråkrati	19	10
Trygder, helsetiltak, eldreomsorg	6	23
Energi, mijøvern	26	13
Utenriks- og forsvarspolitikk	7	20
Spørsmålet om regjeringsmakten	22	6
Likestilling mellom kvinner og menn	5	1
Distriktspolitikk, desentralisering	9	-
U-hjelp	2	0
Utdanning, skole	1	4
Øk. politikk generelt	-	5
Konsesjonsloven	-	4
Boligpolitikken	-	3
Kristne verdier	-	2
Andre saker	5	17
N	1 236[1]	846[1]

[1] De som ikke nevner noen sak er holdt utenfor. Totalen overstiger 100 prosent fordi inntil to saker kunne nevnes.

Foruten disse områdene viser materialet en del interessante forskjeller mellom 1977 og 1981. Det er således en påfallende stigning i andelen som nevner utenriks- og forsvarspolitiske spørsmål. Offentlig debatt viste stigende interesse for denne type av spørsmål utover i 1981. Først var det diskusjonen om innføring av atomvåpenfrie soner. Parallelt med denne, men litt senere, kom kampanjen "Nei til atomvåpen" og den stigende aktivitet i det organiserte fredsarbeid. Materialet fra valgundersøkelsene bekrefter at debatten har nådd velgernes oppmerksomhet.

Tabell 2.12 tyder på en påfallende svak interesse for spørsmål om miljøvern, energi og desentralisering. Her er det en klar nedgang sammenlignet med 1977. Man skulle ha ventet det motsatte tatt i betraktning at den omstridte Alta-utbyggingen stod på dagsordenen i nesten tre år forut for stortingsvalget 1981.

Spørsmål om sysselsetting og prisstigning ble nevnt av forbløffende få velgere både i 1977 og 1981. Grunnen kan være at dette er spørsmål av en litt spesiell karakter. Alle partier hevder at de prioriterer full sysselsetting og stabile priser. Uenigheten mellom partiene gjelder virkemidlene. Det er vel mulig at diskusjonen om disse spørsmål blir for komplisert for den menige velger, slik at han/hun har vanskelig for å se noen forskjell mellom de ulike partienes standpunkter.

Endelig er det verdt å merke seg den forholdsvis lave andel av de spurte som nevner spørsmålet om hvem som skulle danne regjering etter valget. Dette spørsmålet ser ut til å ha opptatt velgerne mer foran valget i 1977 enn i 1981.

Svarene for 1981 er blitt studert separat for aldersgruppene 18-29 år, 30-59 år og 60 år eller mer. For mange spørsmåls vedkommende foreligger det ikke nevneverdige variasjoner etter alder. Men følgende tendenser bør nevnes: Unge og middelaldrende personer er langt mer opptatt av skattene enn de eldre: andel er 25 prosent for de unge, 30 prosent for de middelaldrende og bare 11 prosent for de eldre. Videre viser interessen for energi og miljøvern og utenriks- og forsvarspolitikk en jevnt synkende kurve med stigende alder. Tendensen er den samme for utdanning og skole og for boligpolitikk, men her er tallene så små at utslagene betyr lite. På et enkelt område er imidlertid tendensen stikk motsatt. Det gjelder trygder, helsetiltak og eldreomsorg. 40 prosent av den eldste gruppen har nevnt disse spørsmålene, mot 20 prosent av de middelaldrende og bare 13 prosent av de unge.

Generelt bekrefter tabell 2.12 at spørsmål som knytter seg til høyre-venstre motsetningen dominerte valgkampen i 1981. Det gjelder spørsmål som skatter, offentlig kontroll, sosialpolitikk og utenrikspolitikk (se kap. 7, s. 163-181). Sammenlignet med foregående valg var det derimot nedgang i interessen for spørsmål som knytter seg til den moralsk-religiøse motsetning og vekst-vern motsetningen (Valen 1981). Tendensen støtter antagelsen om at Arbeiderpartiet og Høyre gjennom sine ledere Gro Harlem Brundtland og Kåre Willoch satte dagsordenen for valgkampen. Siden disse partiene danner motpoler langs høyre-venstre aksen, er det naturlig at de fokuserer spørsmål som knytter seg til nettopp denne motsetningen.

Tabell 2.13. Oppfatning av viktige stridsspørsmål blant ulike partiers velgere i 1981. Prosent som nevner de enkelte saker[1]

	SV	A	V	KrF	Sp	H	Frp
Skatter	8	18	9	7	8	40	45
Moral-religion	13	24	11	83	25	19	21
Energi, miljø, desentralisering	26	10	50	4	25	6	2
Forsvars- og utenrikspolitikk	72	19	34	4	8	13	10
Likestilling kvinner/menn .	6	2	0	1	0	0	0
Offentlig virksomhet vs. privat initiativ	0	4	2	5	23	26	17
Sosialpolitikk, inkludert eldreomsorg, helsevesen, boligpolitikk	13	37	23	12	13	20	21
Økonomisk politikk, inkludert sysselsetting, prisstigning	17	27	5	10	0	12	7
Spørsmål om regjeringsmakten	0	3	5	4	5	11	5
Andre saker	15	16	18	18	38	18	38
N[2]	53	227	44	83	40	269	42

[1] Totalen overstiger 100 prosent fordi spørsmålet tillot mer enn ett svar. [2] Personer som unnlot å besvare spørsmålet er utelatt fra tabellen.

Bildet blir mer nyansert hvis vi ser på oppfatningen av stridsspørsmål innenfor ulike velgergrupper. Tabell 2.13 gir en noe forenklet inndeling av stridsspørsmålene. Men generelt viser materialet betydelige variasjoner fra det ene parti til det annet. Høyres og Fremskrittspartiets velgere er mest opptatt av skatter, men de har også lagt vekt på andre spørsmål langs høyre-venstre aksen, som sosialpolitikk og offentlig virksomhet kontra privat initiativ. Arbeiderpartiets tilhengere har sin forankring langs samme akse, men med en annen vektlegging på spørsmålene.

Her kommer sosialpolitikken først, deretter økonomisk politikk, særlig sysselsettingen. Det er videre en betydelig andel som har nevnt utenrikspolitikk og skatter. Personer som stemmer på Sosialistisk Venstreparti er sterkt opptatt av utenriks- og forsvarspolitiske spørsmål, men de viser også betydelig interesse for miljøvern, energi og desentralisering. Sistnevnte type av spørsmål blir for øvrig nevnt hyppigst av venstrevelgere. Dessuten er Venstres tilhengere opptatt av utenrikspolitikk og sosialpolitikk. Kristelig Folkeparti kommer ut med den skarpeste profil. Partiets velgere viser sterk konsentrasjon om moralske og religiøse spørsmål, og her er selvsagt abortsaken det dominerende tema. Det samme spørsmål blir for øvrig trukket fram av en god del velgere i samtlige partier. Endelig viser tabell 2.13 at Senterpartiets profil er den minst tydelige. Intet saksområde trer fram som spesielt dominerende. Men omtrent hver fjerde av partiets velgere har nevnt moralske og religiøse spørsmål, miljøvernspørsmål og offentlig virksomhet kontra privat initiativ. Ellers faller en påfallende stor andel av Senterpartiets velgere i sekkekategorien "andre saker".

Tendensen i tabell 2.13 svarer godt til partienes plassering i det politiske konfliktmønsteret (Valen 1981: kap. 10 og 14). Velgerne er tilbøyelige til å foretrekke partier som de mener står dem nær i viktige saker. Vurderingen av sakenes viktighet beror i sin tur på interesser og verdier hos det enkelte individ. De saker som er nevnt i tabell 2.13 gir derfor en god antydning om hvilke motsetninger og interesser de ulike partiers velgere er mest opptatt av. Den beskriver også den politiske situasjon ved valget i 1981 og hvilke saker som stod i forgrunnen innenfor de ulike partiene. Men tabellen forteller ingenting om hvilke standpunkter velgerne inntok. Det temaet vil bli behandlet i kapittel 7.

Oppsummering

Hva var det som kjennetegnet valget i 1981 sammenlignet med tidligere stortingsvalg? Dialogen mellom de to ledende statsministerkandidatene, Gro Harlem Brundtland og Kåre Willoch, dominerte valgkampen. Dialogen markerte en sterkere personliggjøring av politikken, en moderne tendens velkjent fra en rekke andre land. Dialogen manifesterte også regjeringsalternativene foran valget. Det måtte enten bli en fortsatt mindretallsregjering av Arbeiderpartiet, eller borgerlig regjering, der Høyre kom til å spille en ledende rolle.

Materialet tyder på at velgerne knyttet klare forventninger til disse alternativene. Det gav seg uttrykk i forholdsvis høy valgdeltagelse og stor politisk interesse. Begge deler viser en stigning sammenlignet med valget i 1977. Vi må gå helt tilbake til 1965 for å finne et valg med tilsvarende klare alternativer og samtidig et så sterkt engasjement fra velgernes side.

Stikk i strid med en gjengs oppfatning hersker det i Norge ingen utbredt mistillit til politikere og politikk. Våre målinger av fremmedgjøring og politisk kynisme tyder på at det oppstod en betydelig svikt i tilliten i forbindelse med striden om EF. Men i 1977 ble det igjen registrert overveiende tilfredshet med systemet, og mønsteret var stort sett uforandret i 1981.

Til tross for den generelle tillit til systemet var det store variasjoner i velgernes syn på partienes toppledere ved valget i 1981. Når ledernes popularitet blir sett i sammenheng med populariteten til deres respektive partier, skåret Carl I. Hagen og Kåre Willoch høyest, med Johan J. Jacobsen på en god tredjeplass. Men den omstendighet at de to førstnevnte stod som ledere for de partier som vant valget, gir ikke grunnlag for slutninger om at de har påvirket selve valgresultatet.

Etter velgernes oppfatning var det tre viktige stridsspørsmål ved valget i 1981: Abortsaken, skattene og sosiale spørsmål med vekt på helsevesen og eldreomsorg. Sammenlignet med 1977 var det betydelig økning i interessen for utenriks- og forsvarspolitikk. Sett under ett ble valgkampen dominert av spørsmål som knytter seg til høyre-venstre motsetningen. Valgresultatet kan da også tolkes som en forskyvning langs nevnte akse. Det er i denne forbindelse interessant å merke at det særlig var Høyres og Fremskrittspartiets velgere som var opptatt av skattespørsmålene. Velgere som sognet til deres hovedmotstander, Arbeiderpartiet, la derimot størst vekt på sosialpolitikk og sysselsetting.

Noter

[1] Ifølge Norsk Opinionsintitutt (NOI) hadde Arbeiderpartiet oppslutning fra mindre enn 33 prosent av velgerne ved utgangen av 1980. Tallet for februar 1981 var 35,8 prosent, for mars 37,1 prosent og for april 38,9 prosent. Fra mai og utover var det tydelig tilbakegang. De andre meningsmålingsinstituttene viste en tilsvarende trend.

[2] Det kan forekomme avvik fra denne generelle tendens, for eksempel som følge av at store velgergrupper kommer under "krysspress". Det var dette som skjedde under folkeavstemningen om norsk medlemsskap i EF. Til tross for uvanlig klare alternativer ble frammøtet på bare 79 prosent. Årsaken var tydeligvis at en betydelig del av velgerskaren tok standpunkt på tvers av etablerte partilojaliteter. De opplevde derfor en konfliktsituasjon som mange løste ved å avholde seg fra å stemme.

[3] Som nevnt i kapittel 1 var frammmøteprosenten for hele det uttrukne utvalg i 1981 83,9 prosent, altså 0,7 prosent høyere enn den faktiske deltagelsen. I 1977 var frammøtet for hele utvalget på 83,2 prosent, dvs. 0,3 prosent høyere enn for hele velgerskaren. Avvikene er således ubetydelige i begge undersøkelsene.

[4] Figuren er basert på hele utvalget, og ikke bare de intervjuede.

[5] Spørreskjemaet for valget i 1981 er trykt som Appendix A i denne boken.

[6] En detalejrt analyse av dette materialet fram til 1973 er gitt av Ragnar Waldahl i boken Kommunikasjon og politisk deltakelse, Universitetsforlaget, Oslo, 1982.

[7] Se for eksempel: S. Holmberg, Svänska väljare, Liber Forlag, 1981, kap. 9: "Förtroendet for politiker och partier minskar" (s.s. 158-174); A. Miller, "Political Issues and Trust in Government, 1964 - 1970", American Political Science Review, vol. 68, 1974; H.J. Nielsen, "Size and Evaluation of Government: Danish Attitudes towards Politics at Multiple Levels of Government", European Journal of Political Research, Vol. 9, 1981.

[8] Se Euro-Barometre som blir publisert av EF-kommisjonen. Spørsmålet om tillit har vært stilt gjentatte ganger siden 1973. Variasjonene blant EF-landene er meget stor. For Tyskland som ligger på topp, gir 80-90 prosent uttrykk for tilfredshet med systemet. Det tilsvarende tall for Italia, som ligger lavest, er 10-20 prosent.

[9] Disse spørsmålene, som i likhet med spørsmålene om fremmedgjøring, ble utformet ved Survey Research Center i Michigan, har vært stilt i politiske undersøkelser i en rekke land.

[10] En meningsmåling foretatt av Norsk Opinionsinstitutt for Dagsrevyen, NRK, i 1979, tydet på en markert nedgang i velgernes tillit fra 1977 til 1979. Dette utslaget kan bero på at NOI bruker kvotesampling mens valgundersøkelsene er basert på sannsynlighetsutvalg. Det er høyst usannsynlig at tilliten har avtatt markert fra 1977 til 1979 for deretter å stige til 1977-nivået to år senere.

[11] Vi har her brukt samme opplegg som Søren Holmberg i analysen av svenske partiledere i 1979. Se Holmberg 1981: s. 123-145.

[12] Med ett unntak var statsministerkandidaten identisk med partiets parlamentariske leder. Unntaket er Kristelig Folkeparti, der den offisielle statsministerkandidaten var partiformannen Kåre Kristiansen, og ikke den kommende parlamentariske leder Kjell Magne Bondevik.

[13] Et høyere poengtall for leder enn for parti tolkes slik at vedkommende intervjuperson liker lederen mer enn partiet. Lavere poengtall for lederen betyr: liker partiet mer enn lederen. Endelig har vi den tredje mulighet at leder og parti stilles helt likt.

3. SKIFTNINGER I VELGERSKAREN

Valgresultatet slik vi får det presentert i valgstatistikken, er begrenset til stemmetallet for de enkelte partiene, antall avgitte stemmer og antall stemmeberettigede. Ved å sammenligne med tidligere valg, er det lett å beregne framgang og tilbakegang i partienes andel av stemmene. Men det dreier seg om netto skiftninger. Bak disse tallene skjuler det seg tre typer av endringer i velgerskaren:

(1) Svingninger fram og tilbake mellom partiene blant aktive velgere, dvs. velgere som alltid møter opp ved valgurnene. Balansen i disse skriftningene kan føre til gevinst eller tap for bestemte partier.

(2) Skiftninger ut og inn av hjemmesitternes rekker. Igjen er det spørsmål om balansen i skiftningene. Ved et gitt valg vil det enkelte parti mobilisere en del tidligere hjemmesittere, men samtidig vil en del av partiets tidligere velgere gå over til passivitet. Dersom disse tall er av ulik størrelsesorden, vil skiftningene medføre enten gevinst eller tap for partiet.

(3) Skiftninger som følge av den stadige fornyelsen av velgerskaren. Det gjelder balansen mellom på den ene siden nye årskull som kommer i stemmerettsalder ved et gitt valg, og på den andre siden velgere som utgår fra velgerskaren fra det ene valg til det annet grunnet dødsfall. Et parti som har noenlunde jevn oppslutning innenfor ulike aldersgrupper, vil bli lite berørt av disse skiftningene. Men dersom partiet har sterkere tilslutning blant yngre enn blant eldre velgere, vil fornyelsen av velgerskaren automatisk føre til gevinst for vedkommende parti.

Alle disse tre typer av skiftninger påvirker de enkelte partienes totale stemmetall. Utslagene varierer tydeligvis fra parti til parti og fra valg til valg. Skiftningene fra 1977 til 1981 vil bli behandlet i dette kapitlet. Det kunne være ønskelig å beregne hvordan hver av de tre komponentene har påvirket valgresultatet i 1981. Men analysen må begrenses til panelmaterialet, og fordi dette materialet er lite (N=594), knytter det seg stor usikkerhet til beregningene.[1] En beskrivelse av skiftningene vil likevel gi et nyttig innblikk i valgprosessen.

Hva skjer mellom to valg?

La oss ta utgangspunkt i panelets stemmegivning i 1977[2]. Tabell 3.1 viser stemmegivningen i 1981 for ulike velgergrupper. Tabellen må leses med varsomhet grunnet det svake tallunderlaget, men materialet er brukbart for de fire største partiene, samt for hjemmesittergruppen.

Tabell 3.1. Stemmegivning i 1981 etter parti i 1977. Prosent

Parti 1981	Parti 1977											Stemte ikke
	RV	K	SV	A	V	KrF	Sp	DLF	H	Frp	Andre	
I alt ..	.	100	100	100	.	100	100	100	100	100	100	100
RV	.	:	0	0	:	0	0	:	0	:	:	0
K	.	:	0	0	:	0	0	:	0	:	:	1
SV	.	:	57	3	:	0	0	:	0	:	:	0
A	.	:	25	78	:	2	7	:	1	:	:	20
V	.	:	4	2	:	2	2	:	1	:	:	5
KrF	.	:	0	1	:	70	5	:	1	:	:	7
Sp	.	:	0	0	:	4	66	:	1	:	:	7
DLF	.	:	0	0	:	2	0	:	2	:	:	1
H	.	:	4	5	:	12	11	:	92	:	:	21
Frp	.	:	0	0	:	2	2	:	0	:	:	7
Andre ..	.	:	0	0	:	1	0	:	0	:	:	0
Stemte ikke ...	.	:	10	11	:	5	7	:	2	:	:	31
N[1]	-	2[2]	28	219	15[2]	56	44	9[2]	119	6[2]	4[2]	75

[1] Ikke medregnet 19 personer som nektet å oppgi parti i 1977 og/eller i 1981. N i alt = 575. [2] For få tilfelle for beregning av prosentfordeling.

Tabell 3.1 bekrefter en velkjent tendens: Det store flertall av velgerne holder fast ved sitt gamle parti fra valg til valg. Men det er store variasjoner mellom partiene, noe som tydeligvis er betinget av situasjonsbestemte forhold (jfr. Valen 1981; Valen & Katz 1964). Høyre har den høyeste stabilitet: Ni av ti høyrevelgere i 1977 holder fast ved partiet i 1981. Arbeiderpartiet kommer på en god annenplass. Deretter følger Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. Svakest er stabiliteten i Sosialistisk Venstreparti: Bare litt over halvparten av partiets velgere i 1977 har holdt fast ved partiet fire år senere. Tendensene for sistnevnte parti går regelmessig igjen ved ethvert valg. Det henger blant annet sammen med at partiets velgere har en særdeles lav gjennomsnittsalder, og er forholdsvis svakt forankret i partiet (Waldahl 1977, Waldahl 1978).

Velgere som skifter parti kan naturligvis gå i forskjellige retninger. Med hovedtendensene i tabell 3.1 er klare:

(1) Velgere fra alle partier har skiftet til Høyre i stort antall. Det er ikke uventet ettersom den aktuelle valgvind blåste i retning høyre. Derimot er det merkelig få overganger til Fremskrittspartiet, til tross for at partiet mer enn fordoblet sitt stemmetall fra 1977 til 1981.

(2) Materialet bekrefter også en mer generell tendens: Velgere som skifter parti er tilbøyelige til å foretrekke nærmeste nabo i partispekteret. Derfor kan de fleste skiftningene lokaliseres til klynger av partier. For det første er det et stort antall skiftninger fram og tilbake mellom de sosialistiske partiene. For det annet er det mange innbyrdes skiftninger mellom de borgerlige partiene. Under vanlige forhold utgjør mellompartiene en klynge for seg, mens Høyre står litt på siden (jfr. Valen 1981). Men grunnet den aktuelle valgvinden står Høyre helt sentralt i skiftningene på den borgerlige side i 1981.

Endelig er det grunn til å se på hjemmesitterne, som er en ustabil gruppe. To tredjeparter av hjemmesitterne fra 1977 gikk til urnene i 1981. Hvis vi ser på partifordelingen blant dem som ble mobilisert, er det tydelig at partiene på høyrefløyen har fått den forholdsvis største andel. Den generelle stigning i valgdeltagelsen fra 1977 til 1981 kommer til uttrykk i materialet i den form at antallet av 1977-velgere som satt hjemme i 1981 er lavere enn antallet tidligere hjemmesittere som ble aktivisert i 1981. Den førstnevnte gruppe er spredt på alle partier, men Arbeiderpartiet og Sosialistisk Ventreparti er sterkest rammet: omtrent 10 prosent av deres velgere fra 1977 satt hjemme i 1981.

Tabell 3.1 tyder på at Høyre har vunnet både på skiftningene mellom partiene og på skiftningen ut og inn av hjemmesitternes rekker. Arbeiderpartiet har tydeligvis tapt på begge typer av bevegelser, mens mellompartiene overveiende har tapt på skiftninger mellom partiene.

Det er imidlertid vanskelig å trekke slutninger på grunnlag av tabell 3.1, dels fordi tallunderlaget i mange tilfeller er for lavt, dels fordi de ulike grupper varierer i størrelse. Det er nettoskiftningene i antall velgere som interesserer, og da kan prosentfordelingen på basis av stemmegivningen ved foregående valg gi et misvisende inntrykk.[3]

For å komme rundt dette problemet kan vi beregne partifordelingen ved de to valgene for hele panelutvalget under ett. I tabell 3.2 kan vi direkte avlese nettoforskyvningene mellom partiene.

Tabell 3.2. Stemmegivning i 1977 og 1981. Overgangsmatrise. Prosent

Parti 1977	I alt[1]	Parti 1981[2]										Stemte ikke
		K	SV	A	V	KrF	Sp	DLF	H	Frp	Andre	
I alt	100,0	0,5	4,2	35,0	3,3	9,0	6,8	1,2	27,3	1,9	0,2	10,6
K ...	0,3	0,3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SV ..	4,9	0	2,8	1,2	0,2	0	0	0	0,2	0	0	0,5
A ...	37,7	0	1,0	29,6	0,7	0,3	0	0,2	1,9	0,2	0	3,8
V ...	2,6	0	0,2	0,5	0,7	0	0,3	0	0,3	0,3	0	0,2
KrF .	9,7	0	0	0,2	0,2	6,8	0,3	0,2	1,2	0,2	0,2	0,5
Sp ..	7,7	0	0	0,5	0,2	0,3	5,0	0	0,9	0,2	0	0,5
DLF .	1,6	0	0	0	0,3	0,3	0	0,3	0,5	0	0	0
H ...	20,7	0	0	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	19,1	0	0	0,5
Frp .	1,0	0	0	0	0	0	0	0	0,3	0,2	0	0,5
Andre	0,7	0	0,2	0,2	0,2	0,2	0	0	0	0	0	0
Stemte ikke	13,0	0,2	0	2,6	0,7	0,9	0,9	0,2	2,8	0,9	0	4,0

[1] N=575. [2] Ingen i panelutvalget stemte på RV.

Rekken øverst i tabellen viser totalfordelingen i 1981, mens spalten ytterst til venstre viser fordelingen i 1977. Cellene inne i tabellen viser vandringene mellom de ulike partiene. Tabellen viser for eksempel at Arbeiderpartiet har gått tilbake fra 37,7 prosent av stemmene i 1977 til 35,0 prosent i 1981, det vil si 2,7 prosentenheter. Overgangen fra Arbeiderpartiet til Høyre var 1,9 prosent, mens 0,2 prosent av utvalget svingte fra Høyre til Arbeiderpartiet, altså en nettoforskyvning i Høyres favør på 1,7 prosent.

De markerte celler langs diagonalen i tabell 3,2 viser andelen som holder fast ved samme parti i 1981 som i 1977. Sammenlagt faller 68,8 prosent av utvalget i disse cellene. Det betyr at omtrent hver tredje velger skiftet enten mellom partiene eller ut og inn av hjemmesitternes rekker mellom de to valgene. Omfanget av skiftningen var omtrent det samme fra 1969 til 1973 og igjen fra 1973 til 1977 (Valen 1981, s. 336).

Skiftninger mellom partiene

Først skal vi se på skiftningene mellom partiene i den aktive velgerskare. Det vil si at vi holder utenfor velgere som var hjemmesittere i 1977 og/eller i 1981. For å sette valget i 1981 inn i tidsperspektiv presenteres skiftninger mellom og innenfor de politiske hovedblokkene for perioden 1965 - 1981. Tabell 3.3 viser at stabiliteten i den aktive velgerskaren var noe større fra 1965 til 1969 enn i 1970-årene. Det henger selvsagt sammen med de brytninger som fulgte med EF-striden. Andelen som holder fast ved samme parti var imidlertid atskillig høyere i 1977 og 1981 enn ved de to foregående valgene. Det moderate omfang av skiftninger mellom de sosialistiske partiene i 1981 er en annen tendens som tyder på at systemet holder på å gli tilbake til mønsteret fra 1960-årene. Disse skiftningene nådde sitt høydepunkt i 1973, etter folkeavstemningen om EF.

Tabell 3.3. Skiftninger og stabilitet fra valg til valg. 1965 - 1981. Prosent av aktive velgere

	1965 - 1969	1969 - 1973	1973 - 1977	1977 - 1981
I alt[1]	100,0	100,0	100,0	100,0
Stabile velgere	82,4	75,5	75,9	80,7
Skiftere mellom sosialistiske parier	3,6	6,2	5,5	2,8
Fra sosialistisk til borgerlig	3,2	5,1	6,9	4,5
Fra borgerlig til sosialistisk	2,6	2,8	3,0	2,2
Innenfor den borgerlige blokken[2]	8,5	10,3	11,4	9,6

[1] På grunn av avrundinger blir summen ikke alltid nøyaktig 100,0 prosent.
[2] Til borgerlige partier regnes også Fremskrittspartiet og diverse minipartier.

Skiftningene mellom sosialistiske og borgerlige partier viser imidlertid en vedvarende endring. Det har hele tiden vært slik at balansen i skiftningene har gått i favør av de borgerlige partiene. Men i 1969 utgjorde overskuddet mindre enn en prosent av de aktive velgerne, i 1977 var det nesten fire prosent, og i 1981 vel to prosent. Det økende gapet i 1970-årene er en virkning av "høyre-bølgen". Forskyvningen har selvsagt slått ut på den totale fordeling av stemmene. Opp til slutten av 1960-årene hadde de sosialistiske partiene ved samtlige valg sammenlagt omtrent 51 prosent av stemmene. Andelen sank i 1973 og 1977 til omtrent 47 prosent, og i 1981 var den nede i 43 prosent. Når sosialistiske partier tidligere holdt stillingen, til tross for overgangen i borgerlig retning, henger det sammen med at førstegangsvelgerne i forholdsvis stor grad stemte sosialistisk (Valen 1981: s. 28). Som det vil bli vist i et senere avsnitt, er høyrepartienes tiltrekning på førstegangsvelgerne et dominerende mønster ved senere valg.

Tilbake til skiftningene i den aktive velgerskaren fra 1977 til 1981. Tabell 3.4 viser resultatet for hvert enkelt parti.

Tabell 3.4. Nettoskiftninger for de enkelte partier 1977 - 1981. Prosent av totalt antall aktive velgere

	Parti						
	SV	A	V	KrF	Sp	H	Frp
Vunnet	1,7	3,5	2,3	1,8	1,1	6,7	0,9
Tapt	1,9	5,4	2,1	3,1	2,6	1,3	0,4
Netto	-0,2	-1,9	+0,2	-1,3	-1,5	+5,4	+0,5

Høyre har vunnet meget på skiftningene. Derimot er nettotilgangen beskjeden for Fremskrittspartiet, den andre seierherre ved valget. De tre partiene som gikk tilbake i stemmetall, Arbeiderpartiet, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet (jfr. tabell 1.1) har alle et betydelig tap på skiftningene blant aktive velgere. Venstre og Sosialistisk Venstreparti, som begge hadde en svak framgang i stemmetall, har omtrent balanse i skiftningene.

Nettoskiftningene mellom ulike partier er framstilt i figur 3.1[4].

Figur 3.1. Nettooverganger mellom partiene fra 1977 til 1981. (Pilen peker i retning av det parti som hadde gevinst i bytteforholdet)[1)]

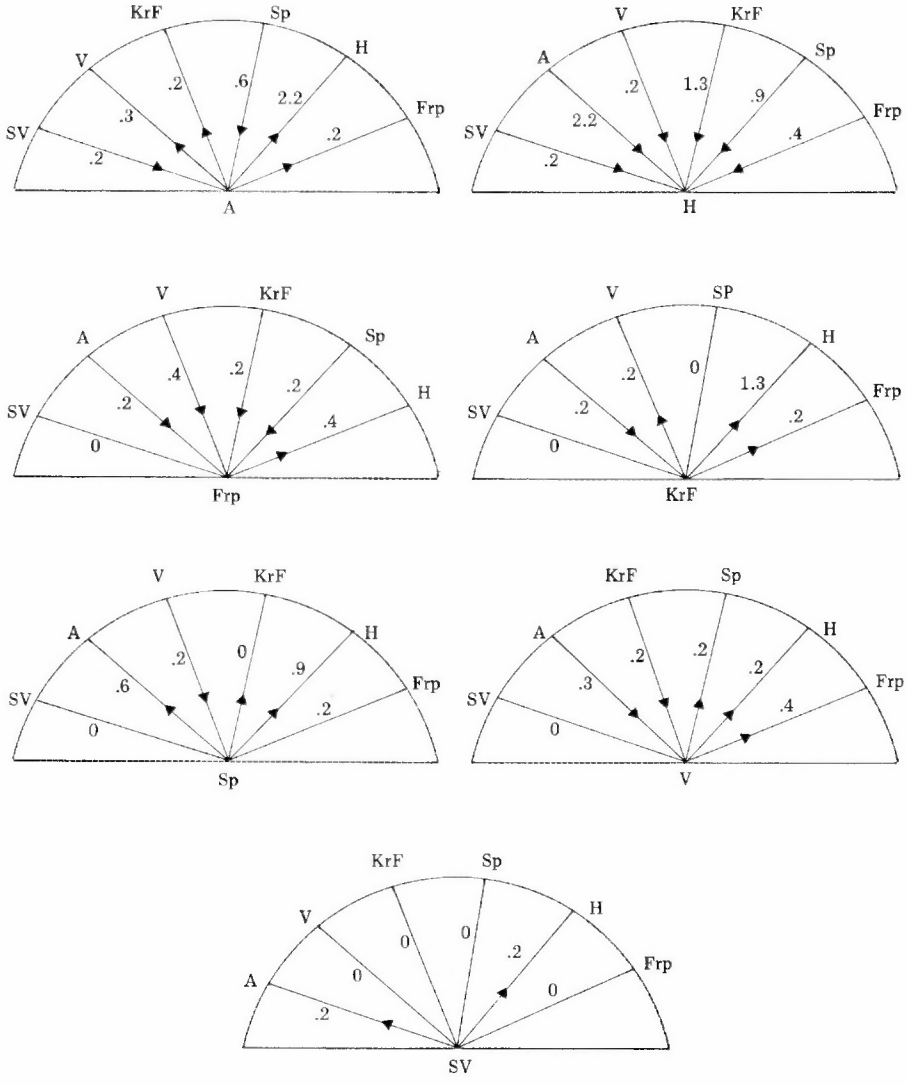

1) Materialet omfatter personer som stemte ved begge valg.

Tendensene i materialet kan kort oppsummeres slik:

(1) Arbeiderpartiet har et betydelig tap i forhold til Høyre, en moderat gevinst i forhold til Senterpartiet, og omtrent balanse i forhold til de andre partiene.

(2) Høyre har overskudd i sitt bytteforhold med alle andre partier, men mest markert i forhold til Arbeiderpartiet, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet.

(3) Fremskrittspartiet har et svakt tilsig av stemmer fra de fleste andre partiene, men litt tap i forhold til Høyre.

(4) Kristelig Folkeparti har avgitt stemmer til Høyre, men har stort sett balanse i forhold til andre partier.

(5) Senterpartiet har tapt stemmer til Høyre og Arbeiderpartiet, men har balanse i forhold til andre partier.

(6) Venstre og Sosialistisk Venstreparti har omtrent balanse i sitt bytteforhold med alle andre partier.

Skiftninger i valgdeltagelsen

Som det framgår av tabell 3.2 har skiftninger ut og inn av hjemmesittergruppen berørt ulike partier i varierende grad. Nettoskiftningene som er presentert i tabell 3.5, viser at samtlige ikke-sosialistiske partier har et overskudd, mens de sosialistiske partiene har en negativ balanse. Resultatet svarer for så vidt til den generelle trenden ved valget. Mest markert er utslagene for Høyre og Arbeiderpartiet, det første med en betydelig gevinst, det andre med et nesten like stort tap. For de øvrige partiene må disse skiftningene ha spilt forholdsvis liten rolle. Ettersom det fant sted en viss økning i valgdeltagelsen for velgere med stemmerett i 1977, trenger et parti en svak positiv balanse for å holde stillingen i sluttoppgjøret.

Tabell 3.5. Skiftninger mellom stemmegivning og hjemmesitting 1977 - 1981. Prosent av panelutvalget[1]

	Parti						
	SV	A	V	KrF	Sp	H	Frp
Netto	-0,5	-1,2	0,5	0,4	0,4	2,3	0,4
Hjemmesittere fra 1977 aktivisert	0,0	2,6	0,7	0,9	0,9	2,8	0,9
Velgere fra 1977 som satt hjemme i 1981 ...	0,5	3,8	0,2	0,5	0,5	0,5	0,5

[1] Jfr. tabell 3.2.

Alder og stemmegivning

Det knytter seg alltid stor interesse til ungdommens stemmegivning. Det er et velkjent fenomen at strømninger i tiden kommer klarest til uttrykk nettopp innenfor den unge generasjon. Interessen for ungdommens politiske reaksjoner var uvanlig stor foran valget i 1981. Stemmerettsalderen var blitt senket til 18 år, med den følge at seks nye årskull kunne gå til urnene - mot normalt fire. Dessuten hadde nyere analyser vist at de politiske endringer i senere år langt på vei kan føres tilbake til etterkrigsgenerasjonen og særlig til velgere under 30 år (Valen 1981; Bjørklund og Hagtvedt 1981).

Ved valget i 1981 utgjorde førstegangsvelgerne (årsklassene 18-23 år) 13 prosent av velgerskaren, aldersgruppene 24-29 år utgjorde også 13 prosent, mens hele etterkrigsgenerasjonen (dvs. velgere født i 1940 eller senere) utgjorde nesten halvparten (47 prosent) av de stemmeberettigede[5].

Dersom fornyelsen av velgerskaren skal innvirke på den totale partifordelingen, må det foreligge klare variasjoner i partipreferansene fra den ene aldersgruppe til den andre. Tabell 3.6 viser et overbevisende mønster i denne retning.

Tabell 3.6. Velgere i ulike aldersgrupper etter parti[1]. 1981. Prosent

Parti	Alder. År						
	18-23 år	24-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år	60-69 år	70 år og over
Total	100	100	100	100	100	100	100
RV	1	1	1	0	0	0	0
K	0	1	0	1	1	0	0
SV	10	7	7	2	4	3	0
A	26	28	33	41	48	46	41
V	6	6	8	4	1	2	1
DLF	1	0	1	1	1	1	1
KrF	5	4	5	10	8	11	19
Sp	8	7	5	6	7	8	9
H	30	37	35	30	30	29	27
Frp	12	8	5	4	0	0	2
Andre	1	1	0	1	0	0	0
N	150	175	266	222	204	199	133

[1] Nektere og personer som unnlot å stemme er holdt utenfor.

Partiene på høyrefløyen, Høyre og Fremskrittspartiet, har forholdsvis størst oppslutning blant unge velgere. Mest bemerkelsesverdig er Fremskrittspartiets sterke stilling blant førstegangsvelgerne og blant velgere i aldersgruppen 24-29 år. Høyres stilling blant førstegangsvelgerne var enda litt sterkere ved valget i 1977 (Valen 1978, s. 101). Her foreligger det en forskyvning, i det førstegangsvelgerne i 1977 fire år senere tilhørte aldersgruppen 24-29 år, og nettopp i denne gruppen fikk Høyre sin sterkeste tilslutning ved valget i 1981. Uten å gå nærmere inn på kjønnsforskjeller skal det bemerkes at høyrepartienes sterke appell til unge velgere i de senere år gjelder menn i langt større grad enn kvinner. Således stemte 17 prosent av mannlige førstegangsvelgere på Fremskrittspartiet i 1977, mens det tilsvarende tall for kvinner var 7 prosent[6].

For øvrig viser tabell 3.6 en rekke interessante trekk:

- Kristelig Folkeparti står svakt blant de unge, men partiets tilslutning øker med stigende alder.
- Et tilsvarende mønster gjør seg gjeldende for Arbeiderpartiet, som tradisjonelt har stått sterkest blant de unge. Partiet når sin sterkeste tilslutning i aldersgruppen 50-59 år, men viser deretter en avtagende tendens.
- Sosialistisk Venstreparti står, som vanlig, sterkest blant førstegangsvelgerne. Men aldersprofilen er langt fra så skarp som Fremskrittspartiets.
- Også for Venstre er det en tendens i retning av sterkere oppslutning blant yngre enn blant eldre velgere.
- Senterpartiet er det eneste parti som ikke er berørt av aldersforskjeller hos velgerne.

Tabell 3.6 beskriver de politiske preferanser innenfor ulike aldersgrupper. For å utdype inntrykket av aldersvariasjonene kan det være nyttig å snu tabellen på hodet: Spørsmålet blir da hvordan de enkelte partienes velgerskare er sammensatt med hensyn til alder.

Tabell 3.7. De ulike partiers velgere etter alder. 1981. Prosent

Alder	Alle partier	Parti						
		SV	A	V	KrF	Sp	H	Frp
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100
18-23 år	11	24	7	15	7	13	11	30
24-29 "	13	19	10	17	7	14	15	24
30-39 "	20	29	17	39	11	15	22	22
40-59 "	32	20	37	19	34	30	30	17
60-79 "	24	8	29	10	41	28	22	7
N	1 394	63	506	59	116	95	425	59

I tabell 3.7 er det hensiktsmessig å sammenligne fordelingen for hvert av partiene med fordelingen for hele utvalget. Høyre og Senterpartiet er de to partiene som best avspeiler tverrsnittet av velgerne. Kristelig Folkeparti og - i mindre grad Arbeiderpartiet - har en sterk overvekt av eldre velgere. Over halvparten av Fremskrittspartiets velgere er under 30 år. Men også Sosialistisk Venstreparti og Venstre har et forholdsvis sterkt innslag av unge velgere.

Det viktigste i denne forbindelse er førstegangsvelgerne (18-23 år). Man kan uten videre slutte fra tabell 3.7 at Fremskrittspartiet og Sosialistisk Venstreparti må ha økt sitt stemmetall betraktelig som følge av deres uforholdsmessig store innslag av førstegangsvelgere. Videre er det klart at Arbeiderpartiet og Kristelig Folkeparti må ha tapt på fornyelsen av velgerskaren. Sannsynligvis har Venstre en svak gevinst på denne type av skiftninger, mens Høyre og Senterpartiet antagelig har balanse.

Partienes sammensetning

I de foregående avsnitt er det presentert data som belyser tre typer av endringer fra 1977 til 1981. For å få et samlet overblikk over de tre komponentene kan vi se på sammensetningen av de enkelte partiers velgerskare i 1981. Tabell 3.8 er dels basert på panelmaterialet, dels på førstegangsvelgerne i det nye utvalget[7].

Tabell 3.8. Partienes velgere i 1981. Stabilitet, overgang og nyrekruttering. (Paneldata og førstegangsvelgere.) Prosent

	Parti						
	SV	A	V	KrF	Sp	H	Frp
I alt	100	100	100	100	100	100	100
Stabile velgere fra 1977	49	76	17	68	61	59	4
Skiftet fra andre partier	24	7	40	14	11	17	23
Tidligere hjemmesittere	0	7	17	9	11	9	23
Førstegangsvelgere	27	10	26	9	17	15	50
N	33	223	23	57	47	186	22

Resultatet for de tre minste partiene, Fremskrittspartiet, Sosialistisk Venstreparti og Venstre, må leses med stor varsomhet på grunn av det svake tallunderlaget. Men det er verdt å merke det sterke innslaget av førstegangsvelgere, særlig i Fremskrittspartiet. Resultatet er helt i samsvar med tendensen i tabellene 3.6 og 3.7.

I de andre partiene utgjør de stabile velgerne et klart flertall. Andelen er størst i Arbeiderpartiet og Kristelig Folkeparti, som har det svakeste tilsig av førstegangsvelgere. Arbeiderpartiet har for øvrig også den forholdsvis svakeste tilstrømning av velgere fra andre partier og av tidligere hjemmesittere. Velgere som skiftet parti ruver sterkt i Høyre, mens tidligere hjemmesittere utgjør en begrenset andel i dette partiet. For Kristelig Folkeparti og Senterpartiet er det samlede antall som skiftet parti og tidligere hjemmesittere høyere enn i Arbeiderpartiet, men lavere enn i Høyre.

Tabell 3.8 beskriver hvor de ulike partienes velgere kommer fra, men den forteller ikke hvor mange velgere som beveget seg bort fra det enkelte parti, over til andre partier eller over til hjemmesitternes rekker. Den forteller heller ikke hvor mange tidligere velgere det enkelte parti har mistet som følge av dødsfall.

Oppsummering

Det materiale som er presentert i dette kapitlet, knytter seg til tre typer av skiftninger som påvirker endringene i partienes styrkeforhold fra valg til valg. Det er:

- skiftninger mellom partiene blant aktive velgere,
- skiftninger ut og inn av hjemmesitternes rekker,
- endringer som følge av den stadige fornyelsen av velgerskaren.

De to første av disse komponentene kan studeres ved hjelp av panelmaterialet. Den siste er vanskeligere, idet vi mangler informasjon om det antall velgere hvert enkelt parti har mistet siden foregående valg som følge av dødsfall.

Det er ikke her gjort forsøk på å bruke en modell som kan forklare samspillet mellom de tre komponentene og deres relative virkning på valgresultatet. Analysen gir likevel verdifull informasjon om karakter og omfang av endringene fra 1977 til 1981. Med forbehold om mulige feil for småpartienes vedkommende kan resultatene oppsummeres slik:

(1) Høyres store framgang skyldes i første rekke overganger fra andre partier i den aktive velgerskare. Men partiets mobilisering av tidligere hjemmesittere har også bidratt til valgseieren. Derimot har fornyelsen av velgerskaren neppe gitt nevneverdige uttellinger for partiet.

(2) Fremskrittspartiet har vesentlig vunnet sine nye stemmer ved rekruttering av førstegangsvelgere. De andre to komponentene har tydeligvis spilt en beskjeden rolle for partiets framgang.

(3) Samtlige tre komponenter har medvirket til Arbeiderpartiets tilbakegang. Men antagelig har fornyelsen av velgerskaren eller rettere partiets svake stilling blant førstegangsvelgerne veid tyngst.

(4) Kristelig Folkeparti har tapt både på fornyelsen av velgerskaren og på skiftninger mellom partiene. Derimot har partiet noenlunde balanse når det gjelder skiftninger i valgdeltagelsen.

(5) Senterpartiet har overveiende tapt på skiftningene i den aktive velgerskaren.

(6) Sosialistisk Venstreparti, som hadde en svak framgang i absolutt stemmetall, har omtrent balanse i skiftninger mellom partiene, men har tapt på skiftninger i valgdeltagelsen. Dette tap er mer enn oppveid av den forholdsvis store tilstrømningen av førstegangsvelgere.

(7) Venstres moderate framgang ved valget ser vesentlig ut til å ha sin bakgrunn i rekrutteringen av førstegangsvelgere.

De beskrevne tendenser representerer gjennomsnittet for hele landet. Det er selvsagt mulig at det forekommer avvik for begrensede deler av befolkningen, for eksempel i enkelte lokalsamfunn eller innenfor bestemte yrkesgrupper. Men fordi panelutvalget er så lite, er vi ute av stand til å gå nærmere inn på slike problemstillinger.

Stortingsvalget i 1981 utmerket seg sammenlignet med tidligere valg i den betydning at andelen av førstegangsvelgere var uvanlig stor. Fornyelsen av velgerskaren må derfor ha spilt en større rolle enn normalt for utfallet av valget. Omtrent tredjeparten av velgerskaren skiftet enten mellom partiene eller ut og inn av hjemmesitterrekkene fra 1977 til 1981. Omfanget av totale skiftninger var omtrent like stort som ved valgene i 1973 og i 1977. Men det var forholdsvis flere overganger mellom partiene i den aktive velgerskaren ved de to foregående valgene. Det betyr at skiftninger i valgdeltagelsen har vært mer hyppige i 1981 enn tidligere.

Noter

[1] Hele utvalget i 1981 ble spurt om hvordan de stemte i 1977. Det er gjort et forsøk på å bruke dette "erindringsmaterialet" sammen med opplysningene om stemmegivningen i 1981. Materialet gir på en del punkter sammenfallende resultater med analysen av panelmaterialet. Men det forekommer også betydelige avvik. Blant annet er omfanget av skiftninger forholdsvis større i panelmaterialet, og mønsteret i skiftningene varierer, særlig når det gjelder skiftninger ut og inn av hjemmesitternes rekker. Nye forskningsresultater viser at "endringsdata" inneholder vesentlige feilkilder (Waldahl & Aardal 1981). Vi antar derfor at panelmaterialet gir den mest pålitelige måling av skiftningene.

[2] Personer som ble oppsøkt i 1977, men har fylt 80 år mellom 1977 og 1981 er utelatt fra utvalget i 1981.

[3] La oss anta at vi har to partier A og B og at 5 prosent av A's velgere har beveget seg over til B, mens den samme prosentandel har gått fra B til A. Dersom de to partier er omtrent like store, betyr det balanse i bytteforholdet mellom dem. Men dersom parti A er langt større enn parti B, innebærer skiftningene en stor nettogevinst av stemmer for B.

[4] Legg merke til at tallene i figur 3.1 ikke svarer til materialet i tabell 3.2, der hjemmesitterne i 1977 og 1981 er inkludert. Figur 3.1 er basert på en overgangsmatrise begrenset til personer som stemte ved begge valg.

[5] Tallene er hentet fra NOS Stortingsvalget 1981, Hefte II. Statistisk Sentralbyrå, 1982: tabell e. Tabellen presenterer aldersfordelingen i 10 års-grupper. Ved interpolasjon av aldersgruppen 40-49 år finner vi at velgere født i 1940 eller senere utgjorde omtrent 49 prosent av elektoratet. Vi har da sett bort fra velgere på 80 eller mer som er holdt utenfor undersøkelsen. Ifølge oppgave fra Statistisk Sentralbyrå utgjorde denne gruppen 4 prosent av det samlede elektorat i 1981.

[6] I Byråets publikasjon NOS Stortingsvalget 1981, Hefte II er stemmegivning i forhold til alder presentert separat for kvinner og menn. Tabell 7.

[7] Fordi panelutvalget er så lite, har det vært nødvendig å bruke en veiefaktor slik at andelen av førstegangsvelgere i tabellen svarer til deres andel i velgerskaren.

4. PARTIER OG SOSIAL STRUKTUR

Forholdet mellom stemmegivning og sosial struktur har alltid vært et sentralt tema i valgforskningen. Det foreligger en omfattende litteratur som viser at individer som tilhører visse grupper og klasser er tilbøyelige til å stemme på bestemte partier. Men sammenhengene varierer i styrke og karakter fra land til land, avhengig av konfliktforhold og foreliggende partipolitiske alternativer i de enkelte samfunn (Rose 1974).

For Norges vedkommende avspeiler sammenhengene mellom partivalg og sosiale bakgrunn et konfliktmønster med lange tradisjoner i landets politikk (Rokkan 1970; Valen & Rokkan 1974; Valen 1981). Sammenlignet med de fleste andre land utenfor Norden er de nevnte sammenhenger i Norge meget sterke (Rose 1974). I samtlige nordiske land spiller økonomiske motsetninger en dominerende rolle ved valgurnene.

Empiriske undersøkelser i senere år har imidlertid vist en klar nedgang i sammenhengen mellom stemmegivning og sosial bakgrunn. Mest markant er denne tendensen for etterkrigsgenerasjonen, det vil si velgere som er født etter 1940. Tendensen er ikke spesiell for Norge. I land etter land er det påvist at stemmegivningen i mindre grad enn før er betinget av individenes plassering i det sosiale strukturmønster (Nie et al.1976; Inglehart 1982). Det avvikende mønster for den unge generasjon ser imidlertid ut til å komme noe sterkere til uttrykk i Norge enn i andre nordiske land (Petersson 1977; Pedersen 1979; Holmberg 1981; Valen 1981; Bjørklund og Hagtvedt 1981).

Oppgaven i dette kapitlet er dels å beskrive sammenhengen mellom stemmegivning og sosial bakgrunn ved valget i 1981, dels å studere endringsprosessene ved de senere valg.

Spørsmålet er: i hvilken grad kan de politiske svingningene forklares i lys av endringer i økonomisk og sosial struktur?

Teoretisk kan det tenkes to typer av forklaringer eller hypoteser som refererer til henholdsvis direkte og indirekte endringer. Når økonomisk og sosial utvikling fører til endrede betingelser for bestemte samfunnsgrupper i konkurransen om knappe ressurser, kan dette føre til at vedkommende grupper skifter politiske holdninger eller preferanser.

Etter som medlemmene innser at deres situasjon er blitt en annen, vil de flytte sine lojaliteter over til andre partier. Det er dette vi kaller direkte politiske endringer. Den andre typen av endringer kommer i stand indirekte når visse sosiale grupper med tilknytning til bestemte partier enten avtar eller vokser, med det resultat at det skjer forskyvninger i partienes velgerunderlag. For enkelte partier blir velgerpotensialet styrket, for andre blir det svekket. Eksempler på slike endringer er nedgangen i jordbruks- og fiskeribefolkningen og veksten i service-yrkene.

Strukturelle motsetninger.

For å studere politiske endringer skal vi ta utgangspunkt i det omtalte konfliktmønster som er anvendt i en rekke tidligere analyser. Modellen omfatter i alt seks motsetninger[1]:

1) En territorial motsetning mellom sentrum og periferi.
2) Tre kulturelle motsetninger definert ved de tre motkulturene avholdssak, målsak og religiøs legmannsbevegelse og deres respektive motparter på bykultursiden.
3) Økonomiske motsetninger: (a) Motsetningen i arbeidsmarkedet mellom lønnstakere og arbeidsgivere, og (b) motsetningen i varemarkedet mellom produsenter og forbrukere av varer fra primærnæringene, jordbruk og fiskeri, også kalt by-land motsetningen. Individenes plassering i forhold til de økonomiske motsetningene kan defineres ved yrkesposisjon. Systemet kan framstilles som en trekant som vist i figur 4.1.

Ved hver av de tre polene finner vi et dominerende parti og et sett av organisasjoner. De politiske motsetninger artikuleres i forholdet mellom polene. Motsetningen i arbeidsmarkedet utkjempes i forholdet mellom arbeidstakerinteressene ved pol A på den ene siden og arbeidsgiverne ved pol K og til dels ved pol P på den andre siden, og konflikten i varemarkedet slår ut som en motsetning mellom produsentinteressene ved pol P og forbrukerinteressene ved de to andre polene. Ved hver av polene er de politiske preferanser forholdsvis entydige. Det hersker langt større uenighet blant velgere som befinner seg i grenselandet mellom polene. Det gjelder ikke minst de store yrkesgruppene mellom polene A og K: Funksjonæryrker og serviceyrker. Og her er konkurransen mellom partiene desto sterkere.

Figur 4.1. Valgfrontene i norsk politikk: Økonomiske motsetninger

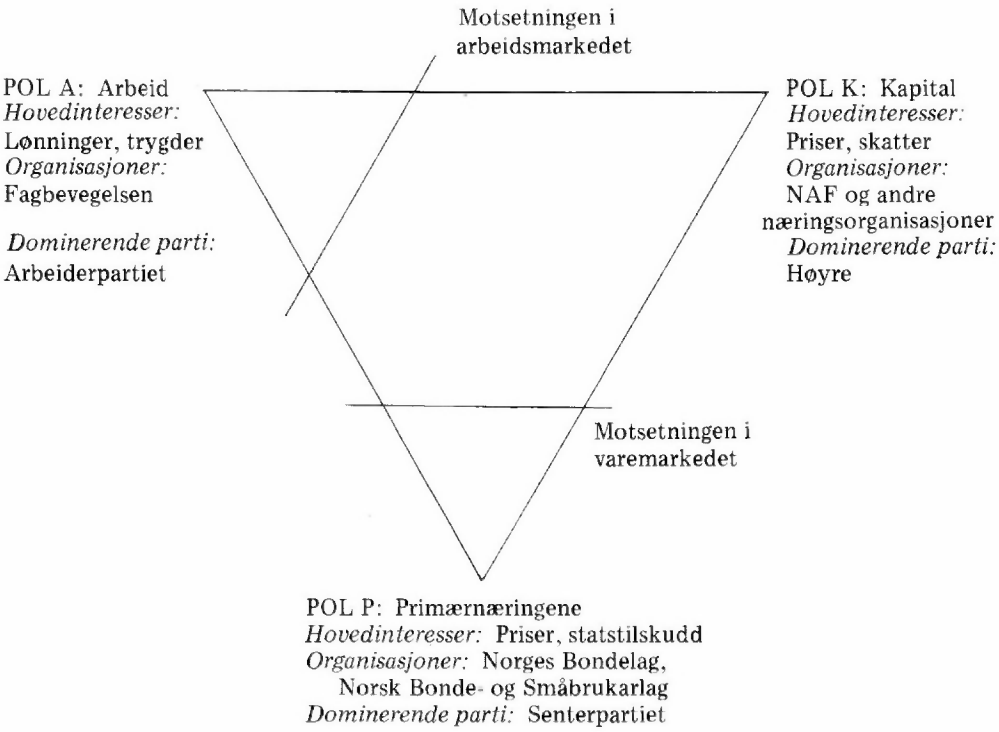

I den etterfølgende analyse rettes søkelyset på stemmegivningen i 1981 i forhold til det beskrevne konfliktmønster, definert ved sosial, økonomisk, kulturell og geografisk bakgrunn. For å klarlegge utviklingstendensene vil det bli foretatt sammenligninger med valget i 1977, da dreiningen i høyreretning var i full gang, og valget i 1969 som var det siste valg før de store svingningene i 1970-årene satte inn. Til slutt vil det bli foretatt en multivariat analyse der svingningene i partipreferanser over tid vil bli sett i forhold til batteriet av spørsmål som inngår i konfliktmodellen.

Økonomisk bakgrunn

Stemmegivning i forhold til yrke er presentert i tabell 4.1. Mønsteret i tabellen beskriver sammenhengen mellom politiske alternativer og de økonomiske polene i systemet.

(a) Arbeidstakernes interesser kommer klarest til uttrykk blant arbeiderne, og her er Arbeiderpartiet det dominerende alternativ.

(b) Arbeidsgiverne befinner seg i gruppen selvstendig næringsdrivende, med Høyre som det største parti.

(c) Funksjonærene er i likhet med arbeiderne lønnstakere, men med hensyn til status og utdanning utgjør de en langt mer heterogen gruppe. Politisk befinner de seg i grenselandet mellom arbeidere og arbeidsgivere med Arbeiderpartiet og Høyre som de viktigste alternativ.

(d) For primærnæringene som utgjør den tredje pol i systemet, er Senterpartiet det viktigste alternativ.

Det beskrevne mønster har lange røtter i valghistorien og ligger også i hovedsaken fast gjennom perioden 1969 - 1981. Men forskyvningene i partienes styrkeforhold er merkbare:

(1) Andelen av stemmer for Arbeiderpartiet har avtatt med omtrent 10 prosentenheter for gruppene arbeidere, funksjonærer og selvstendig næringsdrivende, og nedgangen er jevn over tid fra 1969 til 1977 og fra 1977 til 1981. Fra 1969 til 1977 hadde partiet også en markert tilbakegang i gruppen gårdbrukere og fiskere. Men her snudde trenden i 1981, da partiet opplevde en betydelig stemmetilvekst sammenlignet med 1977. De tendenser som er beskrevet for Arbeiderpartiet, kunne like gjerne ha vært brukt om de sosialistiske partiene sammenlagt. Partier til venstre for Arbeiderpartiet, det vil i hovedsak si Sosialistisk Venstreparti, får nesten hele sin tilslutning i de to lønnstakergruppene, samt blant skoleungdom.

(2) Høyre har gått sterkt fram innenfor samtlige yrkesgrupper. Ellers er det verdt å merke at dreiningen i høyreretning har vært jevn hele tiden for middelklassegruppene, funksjonærer og selvstendig næringsdrivende. Men for arbeidere og gårdbrukere/fiskere var tilveksten moderat fra 1969 til 1977. I begge disse gruppene har partiet nesten fordoblet sitt stemmetall fra 1977 til 1981.

(3) For Fremskrittspartiet er tallene så vidt små at det er vanskelig å trekke slutninger. Men det skyldes nok ingen tilfeldighet at partiet i 1981 har fått sin største tilvekst i gruppen skoleungdom (jfr. tabell 3.6) For øvrig er partiets tilslutning litt større blant arbeidere enn i andre yrkesgrupper.

(4) Senterpartiet har gått markert tilbake blant gårdbrukere og fiskere fra 1977 til 1981, men partiet har holdt stillingen noenlunde innenfor de andre yrkesgruppene. Det er tydelig at skiftningene ved siste valg fra Senterpartiet til Arbeiderpartiet og Høyre (jfr. figur 3.1, s. 55) i hovedsaken har foregått innenfor bygdenæringene. Senterpartiet er et godt eksempel på et parti som har tapt på begge typer av sosiale endringer som ble nevnt innledningsvis. For det første har gruppen gårdbrukere og fiskere, som utgjør partiets viktigste velgerunderlag, gått sterkt tilbake i antall. Trenden kan beregnes på grunnlag av tabell 4.1: Gruppen gårdbrukere og fiskere utgjør omtrent 13 prosent av utvalget i 1969, 7 prosent i 1977 og bare 5 prosent i 1981. For det annet har denne kjernegruppen begynt å svinge bort fra partiet. Gruppens nedgang i antall har indirekte svekket Senterpartiet ved alle valg siden 1969. Den direkte svingning blant gårdbrukere og fiskere i retning Arbeiderpartiet og Høyre har for alvor rammet partiet ved valget i 1981.

(5) Svingningene i Kristelig Folkepartis andel av stemmene følger stort sett samme mønster innenfor alle yrkesgruppene: Markert framgang fra 1969 til 1977, deretter tilbakegang fra 1977 til 1981.

(6) Det er heller ingen klare variasjoner mellom yrkesgruppene i oppslutningen om Venstre, bortsett fra partiets markerte tilbakegang fra 1977 til 1981 blant selvstendig næringsdrivende.

(7) For gruppen studenter og annen skoleungdom er det store svingninger mellom partiene fra valg til valg. Men tallunderlaget er svakt og den statistiske feilmargin tilsvarende stor (jfr. Appendix B). Det er imidlertid verdt å merke Arbeiderpartiets svake stilling innenfor denne gruppen i 1977 og 1981, og den forholdsvis store andel som stemte Venstre, Fremskrittspartiet og Sosialistisk Venstreparti i 1981.

Tabell 4.1. Stemmegivning etter parti blant velgere i ulike yrkesgrupper.[1] 1969, 1977 og 1981. Prosent

Parti	Arbeidere			Funksjonærer			Selvstendig næringsdrivende			Gårdbrukere og fiskere			Studenter, skoleelever		
	1969	1977	1981	1969	1977	1981	1969	1977	1981	1969	1977	1981	1969	1977	1981
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sosialistpartiene, prosent i alt	74	70	64	42	39	36	33	30	24	19	14	21	36	49	39
SV(+K og RV)	5	5	5	3	5	7	1	1	1	1	1	0	6	35	23
A	69	65	59	39	34	29	32	29	23	18	13	21	30	14	16
V	7	3	3	15	4	6	7	5	1	4	4	5	15	4	12
KrF	7	10	7	8	11	9	10	14	10	8	12	8	9	6	4
Sp	6	6	6	6	6	4	10	3	8	60	57	40	0	17	3
DLF	-	1	0	-	2	1	-	2	1	-	1	1	-	2	3
H	6	8	15	29	37	41	40	45	54	9	12	22	40	22	29
Frp	-	2	5	-	1	3	-	1	2	-	0	3	-	0	10
N	627	591	469	448	463	527	89	193	143	184	97	67	33	51	58

[1] Eget eller forsørgers yrke. Pensjonister er klassifisert etter tidligere yrke.

Tabell 4.1 viser at den samme tendens gjør seg gjeldende for samtlige yrkesgrupper. Spørsmålet er derfor hva som har skjedd innenfor de enkelte gruppene. Det spørsmålet vil bli behandlet i det etterfølgende kapittel. På dette tidspunkt er det nødvendig å se på politiske utslag for en del andre bakgrunnsfaktorer.

Utdanning

Den såkalte "utdanningseksplosjonen" utgjør en av de viktigste endringsprosesser i det moderne samfunn (Valen 1981: s.101-104). Man får et godt inntrykk av det stigende utdanningsnivå ved å se på endringene i våre utvalg mellom 1969 og 1981. De spurte er inndelt i fire grupper etter antall år i oppgitt skolegang.

Tabell 4.2. Velgere etter utdanningsnivå.[1] 1969 og 1981. Prosent

	I alt	Ungdoms-skole-nivå	Gymnas-nivå I	Gymnas-nivå II	Universitets- og høgskole-nivå	Gjennom-snittlig antall år	N
1969	100	64	9	14	13	9,5	1 595
1981	100	30	35	19	16	10,7	1 572

[1] Ungdomsskolenivå:
Utdanninger med samlet varighet 9 år eller mindre.
Gymnasnivå I:
Utdanninger med samlet varighet på 10 år.
Gymnasnivå II:
Utdanninger med samlet varighet 11-12 år.
Universitets- og høgskolenivå:
Utdanning på universitets- og høgskolenivå, og utdanninger av en samlet varighet på minst 13 år.

Tabell 4.2 viser at det gjennomsnittlige nivå steg fra 9,5 år i 1969 til 10,7 år i 1981. Andelen med bare grunnskole sank drastisk, mens gruppen med universitetsutdanning steg fra 13 prosent i 1969 til 16 prosent i 1981.

De politiske virkninger av denne utviklingen får man et inntrykk av i tabell 4.3. Den viser stemmegivning innenfor ulike utdanningsnivåer i 1969, 1977 og 1981.

Tabell 4.3. Partifordeling blant velgere på ulike utdanningsnivå. 1969, 1977 og 1981. Prosent

	Ungdomsskole-nivå			Gymnasnivå I			Gymnasnivå II			Universitets- og høgskolenivå		
	1969	1977	1981	1969	1977	1981	1969	1977	1981	1969	1977	1981
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
RV+K	0	0	0	2	2	0	0	1	1	0	1	1
SV	3	2	3	3	2	4	3	3	5	3	12	9
A	59	57	57	37	44	39	43	35	32	17	19	13
V	7	3	2	11	3	4	11	4	5	19	6	11
KrF	8	13	9	9	13	11	7	8	4	8	8	8
Sp	15	10	6	17	11	8	12	9	9	6	8	5
DLF	-	1	1	-	1	0	-	2	1	-	3	1
H	8	13	18	21	21	29	24	37	38	47	42	49
Frp	-	1	4	-	3	5	-	1	5	-	1	3
N	883	797	384	121	145	457	193	203	257	188	314	235

Stemmegivningen varierer med stigende utdanning. De to viktigste partier i denne sammenheng er Arbeiderpartiet og Høyre. Det første står sterkest blant velgere med bare grunnskole og svakest blant dem med universitetsutdanning. For Høyre er situasjonen diametralt motsatt: Partiets tilslutning øker markert med stigende utdanning. Av velgere med bare grunnskole stemte 2 av 10 for Høyre i 1981. Det tilsvarende tall for velgere med universitetsutdanning var 5 av 10. Tendensen innebærer at Høyre automatisk ville få en jevn tilvekst i sitt stemmetall ettersom utdanningsnivået i befolkningen stiger, forutsatt at stemmegivningen holder seg noenlunde stabil innenfor de enkelte utdanningstrinn. Tabell 4.3 viser at det generelle mønster i forholdet mellom parti og utdanning holder seg omtrent stabilt for de tre tidspunkter som inngår i materialet. Men det har skjedd vesentlige svingninger mellom partiene. Arbeiderpartiet har holdt stillingen bra på de to laveste utdanningstrinn, men har gått markert tilbake blant velgere på de to høyeste trinn. Mønsteret er stort sett det samme om vi betrakter de sosialistiske partiene under ett.

Men det er verdt å merke at Sosialistisk Venstreparti (SV/SF) siden 1969 har hatt en markert økning i sin tilslutning blant velgere på universitetsnivå, men bare svak framgang på de lavere nivåene. For Høyres vedkommende er det stabilitet på universitetsnivå, men klar framgang på alle andre nivåer, mest for velgere på gymnasnivå. For mellompartiene er tendensen mer sprikende. Deres samlede styrke varierer lite fra det ene utdanningstrinn til det annet. Men tendensen for 1977 - 1981 er at de har holdt stillingen noe bedre blant velgere med videregående utdanning enn blant dem med bare grunnskolen. Bortsett fra velgere på universitetsnivå, har svingningen i høyreretning vært sterkere på de høyere utdanningstrinn enn på de lavere. Dessuten har Høyre betydelig indirekte gevinst på stigningen i utdanningsnivået.

Inntekt

Også inntekt kan betraktes som et velegnet mål på sosial og økonomisk status. På grunn av inflasjonen skifter det nominelle inntektsnivået fra valg til valg. Det kan derfor ikke foretas direkte sammenligninger over tid. Men tabell 4.4, som viser forholdet mellom inntekt og stemmegivning i 1981, må antas å avspeile et generelt mønster.

Høyre får sin største tilslutning i de høyeste inntektsgruppene. Men partiet står også forholdsvis sterkt i de aller laveste gruppene, slik at partiets tilslutning har form av en u-kurve, med laveste tilslutning i mellomgruppene (60 000 - 100 000). Kurven for Arbeiderpartiet er speilvendt. Partiet står sterkest nettopp i mellomgruppene og svakest i de høyeste og i de laveste inntektsgruppene. Kristelig Folkeparti og Senterpartiet har forholdsvis størst tilslutning i de laveste inntektsgruppene. Venstre og Sosialistisk Venstreparti er lite berørt av inntektsvariasjonene. Det samme gjelder Fremskrittspartiet, bortsett fra at dette partiet har påfallende stor tilslutning i den laveste inntektsgruppen.

Mønsteret i tabell 4.4 svarer til en viss grad til variasjonene etter utdanning (jfr. tabell 4.3). Særlig gjelder det forholdet mellom Arbeiderpartiet og Høyre. Arbeiderpartiet står stort sett sterkest i lavstatusgruppene enten målestokken er inntekt eller utdanning, mens Høyre har sin tyngde i høystatusgruppene. Men det fins flere interessante avvik mellom de to tabellene, noe som skyldes at inntektsnivået blant annet er påvirket av alder og yrkesforhold. Tendensen for Sosialistisk Venstreparti danner et slående eksempel i så måte. Det gjennomsnittlige

inntektsnivået for partiets tilhengere ligger atskillig lavere enn utdanningsnivået. Forklaringen ligger i deres forholdsvis lave gjennomsnittsalder. En stor del av partiets velgere har ennå ikke rukket å komme i etablert stilling. På samme måte må Fremskrittspartiets forholdsvis sterke stilling i den laveste inntektsgruppen sees i lys av partiets store oppslutning blant skoleungdommen og førstegangsvelgere.

Tabell 4.4. Partifordeling av velgere i ulike inntektsgrupper. 1981. Prosent

Parti	Inntekt i 1 000 kroner[1]				
	Under 30	30-60	61-100	101-150	Over 150
I alt	100	100	100	100	100
RV+K	2	2	1	2	0
SV	6	3	5	5	4
A	25	45	45	43	24
V	6	1	5	5	5
KrF	12	11	9	6	7
Sp	11	8	9	4	4
DLF	1	1	1	0	1
H	27	24	20	33	51
Frp	9	5	5	2	4
Andre	1	0	0	0	0
N	159	177	358	344	287

[1] Gjelder bruttoinntekt i 1980. For gifte ble oppgitt summen av ektefellenes inntekt.

I undersøkelsen i 1981 ble det gjort et forsøk på å registrere eiendom(formue). Utvalget ble forelagt en liste over gjenstander, og for hver enkelt gjenstand ble de spurt om de de selv eller noen annen i husstanden eide eller disponerte den. Listen omfattet følgende gjenstander: Personbil, telefon, hytte/landsted, motorbåt/seilbåt, aksjer/obligasjoner (Appendix A, spm. 127). Nøyaktig samme spørsmål ble stilt i undersøkelsen i 1969, men dessverre ikke i 1977. En sammenligning av antall eiendeler som ble oppgitt i 1969 og i 1981 gir et inntrykk av velstandsøkningen i siste tiårsperiode.

Tabell 4.5. Velgere etter antall eiendeler. 1969 og 1981. Prosent

Antall eiendeler	1969	1981
I alt	100	100
0 eiendeler	19	6
1 eiendel	31	19
2 eiendeler	27	31
3 "	14	27
4 "	7	14
5 "	2	3
N	1 546	1 458

Enkelte av de nevnte gjenstander er vel etter hvert blitt nødvendige bruksting, f.eks. bil og telefon. Likevel forteller tabell 4.5 om en enorm ekspansjon i antall eiendeler. Således har andelen som oppgir tre eller flere gjenstander økt fra 23 prosent i 1969 til 44 prosent i 1981. Eller uttrykt på en annen måte: De spurte oppgav gjennomsnittlig 1,6 gjenstander i 1969 mot 2,3 i 1981.

Det kan også være av interesse å se på fordelingen innenfor de enkelte yrkesgruppene. Generelt ligger gruppen arbeidere lavest, etterfulgt av gårdbrukere/fiskere, mens selvstendig næringsdrivende og funksjonærer har flest eiendeler. For arbeiderne økte det gjennomsnittlige antall fra 1,3 i 1969 til 1,9 i 1981, tilsvarende tall for funksjonærer er 2,1 og 2,7, for selvstendig næringsdrivende 2,4 og 2,6, og for gårdbrukere/fiskere 1,6 og 2,2. Økningen var altså noe svakere for selvstendig næringsdrivende enn for de andre yrkesgruppene.

Sammenhengen mellom eiendom og partivalg i 1981 er vist i tabell 4.6. For mellompartiene foreligger det ingen systematisk sammenheng, så de er slått sammen i tabellen. Det samme gjelder for øvrig Fremskrittspartiet. Men for Høyre og de sosialistiske partiene er tendensen særdeles klar: Arbeiderpartiet og de andre sosialistiske partiene holder en dominerende stilling i gruppen med få eiendeler, og deres tilslutning avtar sterkt etter som formuen øker. For Høyre er situasjonen omvendt: Bare 2 av 10 stemmer for partiet i den laveste gruppen mot nesten 5 av 10 i den høyeste. Det er samme tendens som vi fant for utdanning (tabell 4.3) og inntekt (tabell 4.4): Med stigende status, økende oppslutning om Høyre, og avtagende oppslutning om de sosialistiske partiene. Men utslaget er avgjort sterkest for eiendom. Spørsmålet om hvordan disse faktorene har slått ut på stemmegivningen over tid vil bli behandlet i et senere avsnitt.

Tabell 4.6. Partifordeling av velgere med ulike antall eiendeler. 1981. Prosent

Parti	Lav (0-1 eiendel)	Middels (2-3 eiendeler)	Høy (4-5 eiendeler)
I alt	100	100	100
SV(+K og RV)	7	6	3
A	49	37	26
Mellompartier	20	22	17
H	20	31	49
Frp	4	4	5
N	301	778	235

Kulturelle skillelinjer.

Helt siden innføringen av den representative styreform har de kulturelle motsetninger knyttet til avholdssak, målsak og religiøs legmannsbevegelse bidratt til å forme norsk politikk. Det var viktige skillelinjer under utviklingen av de to første partiene, Venstre og Høyre i siste halvdel av forrige hundreår. Venstre var forkjemper for "motkulturene" nynorsk, avholdssak og religiøs legmannsbevegelse, mens Høyre forsvarte bykultursiden (Rokkan 1967). Kulturmotsetningenes betydning i den offentlige debatt har variert over tid. Men det opprinnelige mønster har nedfelt seg i velgernes reaksjoner og kan stadig observeres: Tilhengere av motkulturene har en tendens til å stemme Venstre eller utbryterpartier fra dette; de mer aktive på bykultursiden foretrekker Høyre. Stemmegivningen for de sosialistiske partiene har derimot vært lite berørt av kulturmotsetningene. Velgere med svakt engasjement i de nevnte motsetninger er mest tilbøyelige til å stemme sosialistisk (Valen & Rokkan 1974).

I senere år har kulturmotsetningene spilt en underordnet rolle i den politiske strid - bortsett fra abortsaken. Det er likevel grunn til å se nærmere på disse motsetningene ettersom de i høy grad berører forholdet mellom Høyre og mellompartiene. Analyser av valget i 1977 har avdekket to viktige tendenser: For det første at to av motkulturene, nynorsk og avholdssak, har vært i tilbakegang i senere år, for det annet at tilhengere av motkulturene har vært tilbøyelige til å skifte over fra mellompartiene til Høyre (Valen 1981). Begge tendensene har bidratt til framgangen for partiene på høyresiden. Hvordan og i hvilken grad har velgernes forhold til kulturmotsetningene slått ut på de politiske endringene fra 1977 til 1981?

Tabell 4.7. Religiøs aktivitet og standpunkt til språksak og avholdssak. 1969, 1977 og 1981. Prosent

	1969	1977	1981
Religiøs aktivitet[1]			
I alt	100	100	100
Meget aktiv (medl. av legmannsbev.)	11	10	9
Middels aktiv	26	36	35
Lite aktiv	24	14	12
Helt passiv	39	40	44
Språk[2]			
I alt	100	100	100
Nynorsk, aktiv	8	5	5
Nynorsk, passiv	10	6	6
Bokmål, passiv	46	51	54
Bokmål, aktiv	33	37	34
Ubesvart	3	1	1
Alkoholpolitikk[3]			
I alt	100	100	100
Avhold, aktiv	17	15	12
Avhold, passiv	6	5	4
Ikke-avhold, passiv	52	60	61
Ikke-avhold, protesterende	24	20	22
Ubesvart	1	0	1

[1] Indeksen for religiøs aktivitet er basert på følgende spørsmål: "Er De medlem av noen religiøse eller kristelige foreninger eller organisasjoner?" "Hvor mange ganger i løpet av siste måned har De: a) vært til stede ved gudstjenester i kirken? b) vært til stede på andre religiøse møter? c) hørt andakter og gudstjenester i radio og fjernsyn?" - Gruppen "meget aktiv" på indeksen, er de som oppgir å være medlem av religiøse organisasjoner. De andre tre nivåene er bestemt ut fra antallet av rapporterte aktiviteter. For en nærmere redegjørelse for indeksen se Valen 1981, note 5, s. 186.

[2] Inndelingen er basert på spørsmålene: "Hvilken målform liker De å bruke når De skriver, bokmål eller nynorsk?" Og "Hvor interessert er De i språkspørsmålet, vil De si at De er meget interessert, nokså interessert, eller lite interessert?" De som sier meget eller nokså interessert er klassifisert som "aktive", mens lite interessert er klassifisert som "passive".

[3] For å måle holdning til avholdssak og alkoholpolitikk er brukt spørsmålene: "Regner De Dem som avholdsmann (-kvinne) eller smaker De alkohol fra tid til annen?" De som oppgir å være avholdsfolk blir deretter spurt: "Hvor sterkt interessert er De i avholdssaken, vil De si at De er meget interessert, nokså interessert, eller ikke særlig interessert?" Ikke-avholdsfolk blir spurt: "Her i landet har som kjent myndighetene satt i verk mange tiltak som regulerer bruken av alkohol. Hvordan ser De på disse reglene, synes De at reglene er for strenge eller er de for lempelige?" Avholdsfolk er klassifisert etter oppgitt interesse som for språkindeksen. Ikke-avholdsfolk som mener at de nåværende regler er passende eller for lempelige er klassifisert som "passive", mens de som mener at reglene er for strenge, regnes som "protesterende".

Figur 4.2. Parti og syn på avholdssaken. 1981. Kurvene viser den prosentvise andel som stemmer for de respektive partier

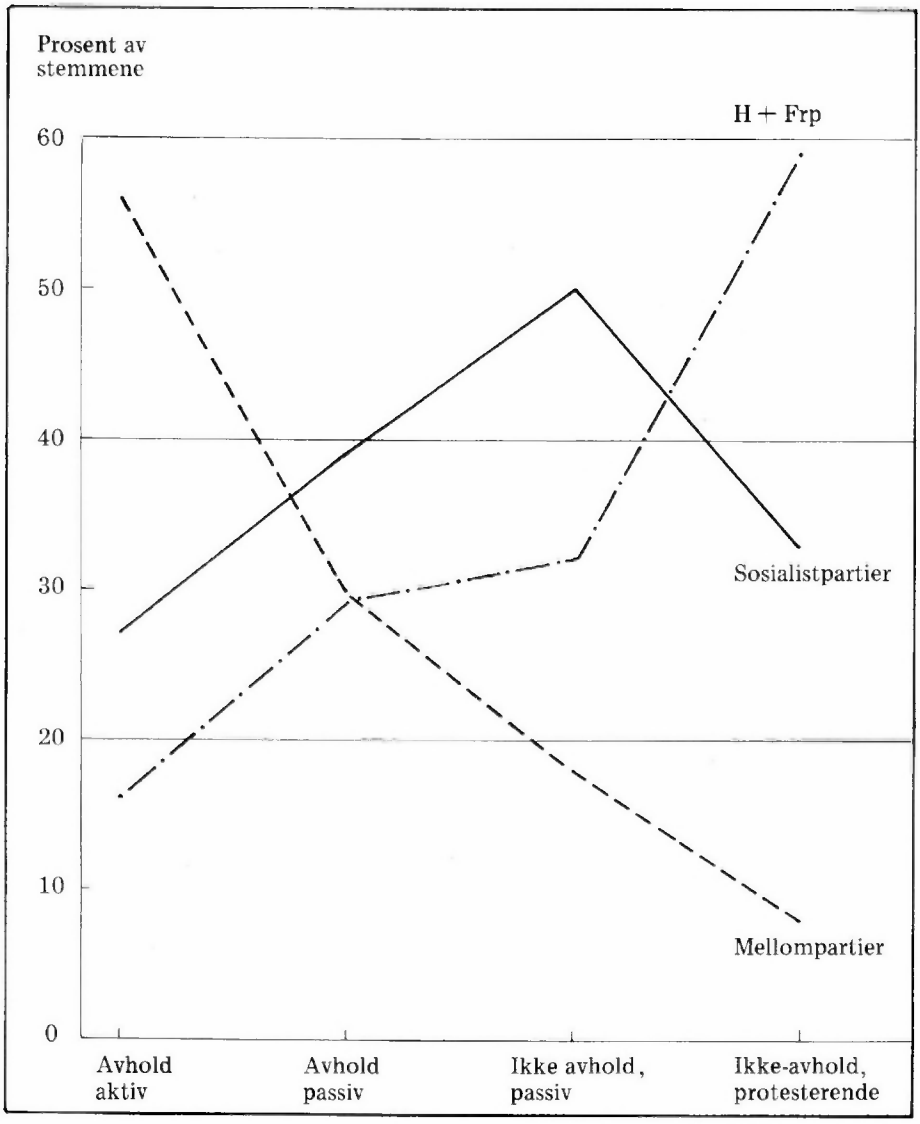

Først er det hensiktsmessig å se på tilslutningen til de ulike kulturformene. Indeksen for religiøs aktivitet viser stor stabilitet. Omtrent 1 av 10 oppgir hele tiden at de tilhører legmannsbevegelsen[2]. Gruppen av "helt passive" har økt litt fra 1977 til 1981. Tabell 4.7 viser også stor stabilitet i løpet av de siste fire årene i forholdet mellom de to språkgruppene. Derimot viser tilslutningen til avholdsbevegelsen fortsatt nedgang. Tilslutningen til motkulturene utgjør en begrenset andel av befolkningen, men det finnes altså stadig en aktiv kjerne som søker å motvirke bysamfunnets kulturelle ytringsformer.

For å få et inntrykk av motkulturenes betydning ved valgene, kan det være nok å se på partienes forhold til avholdssaken. Høyrepartienes sterke stilling på ikke-avholdssiden er påfallende, særlig i gruppene som inntar en protesterende holdning. Mellompartienes stilling blant avholdsfolk er nesten like dominerende. Det er imidlertid liten forskjell mellom partiene i de store, passive grupper i begge leire, og her får sosialistene sine fleste stemmer. Mønsteret er praktisk talt identisk for språksaken. Den langsiktige nedgang i andelen av tilhengere for nynorsk og avhold har indirekte styrket Høyre. Fra 1977 til 1981 er nevnte virkning begrenset til avholdssaken.

Religiøs aktivitet er verdt en spesiell omtale, dels fordi den har holdt seg stabil siden 1960-årene, dels fordi religiøse spørsmål (i motsetning til avholdssak og målsak) har vært aktuelle i den politiske strid i 1970-årene. Tabell 4.8 viser endringer fra 1969 til 1981 i partienes stilling. Materialet viser bare små variasjoner mellom gruppene passive, samt lav og middels aktivitet. Derfor er disse gruppene slått sammen i tabellen. Det store skillet går mellom medlemmer av legmannsbevegelsen på den ene siden og ikke-medlemmer på den andre. I førstnevnte gruppe, der Kristelig Folkeparti er dominerende, har det vært forholdsvis begrensede endringer over tid. Kristelig Folkeparti gikk sterkt fram fra 1969 til 1977, men tilbakegangen for de andre mellompartiene var enda større. Fra 1977 til 1981 hadde Kristelig Folkeparti markert tilbakegang. Mellompartienes samlede oppslutning blant medlemmer av legmannsbevegelsen sank fra 73 prosent i 1969 til 68 prosent i 1977 og 62 prosent i 1981. Gevinsten gikk til Høyre og Fremskrittspartiet, mens den sosialistiske andelen av stemmene var helt stabil. De virkelig store endringer har skjedd blant dem som står utenfor legmannsbevegelsen. Her er det markert tilbakegang både for sosialistene og for mellompartiene, mens Høyre og Fremskrittspartiet samlet har fordoblet sin tilslutning og gått fram med hele 19 prosentenheter.

Tabell 4.8. Partifordeling av velgere uten/med medlemskap i legmannsbevegelsen. 1969, 1977 og 1981. Prosent

	Ikke-medlemmer			Medlemmer		
	1969	1977	1981	1969	1977	1981
I alt	100	100	100	100	100	100
Sosialistpartier	57	52	46	18	18	18
KrF	3	7	4	46	58	53
Andre mellompartier	22	15	13	27	10	9
Høyrepartier	18	26	37	9	14	20
N	1 179	1 301	1 229	144	152	122

Innenfor motkulturen har svingningen i høyreretning skjedd på bekostning av mellompartiene. Utenfor legmannsbevegelsen har den gått ut over både mellompartier og sosialister.

Mønsteret i endringene er i hovedsaken det samme for de to andre kulturfaktorene. Motkulturene har bremset svingningen til høyre, men de har ikke stoppet den. Og Høyre som parti har omsider fått fotfeste innenfor grupper der det før stod ytterst svakt.

Geografiske motsetninger

De sterke regionale variasjoner i partifordelingene som alltid har kjennetegnet norsk politikk, har i senere år avtatt merkbart (Valen 1981: s. 73-94). De viktigste endringer er Høyres betydelige framgang på Sør- og Vestlandet, der partiet tradisjonelt har stått svakt. Mellompartiene er blitt tilsvarende svekket i disse landsdelene. Videre har langtidstendensen i Nord-Norge vist svekket oppslutning om Arbeiderpartiet og framgang for Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og, særlig, Høyre. Endelig har det skjedd en del interessante forskyvninger i forholdet by/land. Den viktigste langtidstendens i så måte gjelder Arbeiderpartiets systematiske tilbakegang siden 1957 i byer og forstadskommuner.

De nevnte tendenser kom klart til uttrykk ved valget i 1977. Det kan her være tilstrekkelig å skissere utviklingen fra 1977 til 1981. Materialet er i dette tilfelle oppgaver for de enkelte kommuner, hentet fra valgstatistikken, og tilrettelagt av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste.

Tabell 4.9. Avgitte stemmer i de ulike landsdeler etter parti. 1981. Prosent. Endringer fra 1977 til 1981 i prosentenheter (tallene i parentes)[1]

Parti	Oslo-fjord-området[2]	Indre Øst-landet[3]	Sør-landet[4]	Vest-landet[5]	Trønde-lag[6]	Nord-Norge[7]
I alt	100	100	100	100	100	100
Total sosialist-prosent	41(-7)	56(-3)	32(-4)	33(-2)	47(-4)	51(-4)
RV	1(0)	0(0)	0(0)	1(0)	1(0)	1(0)
K	0(0)	1(+1)	0(0)	0(0)	0(0)	1(0)
SV	5(0)	5(0)	2(0)	4(+1)	6(+1)	7(+1)
A	35(-7)	50(-4)	30(-4)	28(-4)	40(-5)	42(-5)
V	3(+1)	3(+1)	4(+1)	5(0)	6(+1)	4(+1)
KrF	6(-2)	6(-3)	18(-4)	15(-5)	7(-2)	8(-3)
Sp	4(-1)	9(-3)	7(0)	8(-1)	11(-4)	6(-3)
DLF	1(0)	0(-1)	1(-3)	1(-2)	1(-1)	0(-1)
H	39(+5)	23(+7)	34(+9)	32(+8)	25(+8)	28(+8)
Frp	6(+4)	3(+2)	4(+1)	6(+3)	3(+2)	3(+2)
Antall velgere i 1 000	800	468	134	611	222	260

Kilde for tallene er Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste.

[1] Stemmer avgitt på felleslister mellom flere partier er fordelt på de deltagende partier:
[2] Oslo, Akershus, Østfold og Vestfold.
[3] Hedmark, Oppland, Buskerud og Telemark.
[4] Aust-Agder og Vest-Agder.
[5] Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal.
[6] Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag.
[7] Nordland, Troms og Finnmark.

Tabell 4.9 bekrefter det gamle og velkjente mønster i forholdet mellom landsdelene: Høyre har stadig sin største tilslutning i Oslofjord-området, Kristelig Folkeparti på Sør- og Vestlandet, Arbeiderpartiet på indre Østlandet og i Nord-Norge. Valget i 1981 endret ikke bildet nevneverdig. Forskyvningene mellom partiene viser forbløffende likhet fra landsdel til landsdel. Men et par avvik fra det nasjonale mønster har bidratt til ytterligere nedbrytning av de regionale kontraster: Kristelig Folkepartis tilbakegang er størst på Sør- og Vestlandet, Høyre er gått minst fram i Østlandsområdet, og Arbeiderpartiets tilbakegang er desidert størst i fylkene rundt Oslofjorden. Ellers er det verdt å merke at Fremskrittspartiet har sin største framgang i Oslofjordområdet og på Vestlandet. Sistnenvte tendens skyldes partiets forholdsvis store tilslutning

i 1981 i byene Oslo, Bergen og Stavanger. Landets kommuner er blitt inndelt i tre grupper etter graden av urbanisering: (1) Storbyene (de fem største), (2) Andre byer og tettbygde kommuner (dvs. at over 50 prosent av befolkningen lever i hussamlinger, (3) Spredtbygde kommuner. Fremskrittspartiet er gått fram 5 prosentenheter i storbyene, 2 prosent i andre byer og tettbygde kommuner, men bare 1 prosent i spredtbygde kommuner. For Høyre er mønsteret omvendt: Partiets framgang avtar med økende urbanisering. Sammenlagt har imidlertid de to partiene en framgang på omtrent 10 prosentenheter i alle de tre typene av kommuner. For de andre partiene er endringene fra 1977 til 1981 ganske jevne uansett kommunetype. Senterpartiet danner et avvik, idet partiet er gått tilbake med 3 prosentenheter i spredtbygde kommuner, mot bare 1 prosent i de andre kommunetypene.

Tabell 4.10. Avgitte stemmer i spredtbygde/tettbygde kommuner i ulike landsdeler, etter parti. 1981. Prosent. (Endringer fra 1977 til 1981 i prosentenheter er gitt i parentes)[1]

Parti	Østlandet		Sør- og Vestlandet		Trøndelag og Nord-Norge	
	Spredt-bygd	Tett-bygd	Spredt-bygd	Tett-bygd	Spredt-bygd	Tett-bygd
I alt	100	100	100	100	100	100
Antall velgere (1 000)	282	985	263	482	216	266
RV	0(0)	1(0)	0(0)	1(+1)	1(+1)	1(0)
K	0(0)	0(0)	0(0)	0(0)	0(-1)	1(0)
SV	4(0)	6(+1)	3(+1)	4(0)	5(+1)	8(+2)
A	48(-4)	39(-6)	25(-2)	30(-5)	41(-3)	41(-7)
V	3(+1)	3(+1)	5(0)	5(+1)	5(+1)	5(+1)
KrF	7(-2)	6(-2)	20(-6)	14(-4)	10(-3)	6(-2)
Sp	14(-4)	3(-2)	14(-3)	4(-1)	13(-4)	5(-2)
DLF	0(-1)	0(-1)	1(-1)	1(-3)	0(-2)	0(-1)
H	21(+7)	37(+6)	28(+9)	35(+8)	23(+9)	30(+7)
Frp	3(+2)	5(+3)	4(+2)	6(+3)	2(+1)	3(+2)

Kilde for tallene er Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste.

[1] Stemmer avgitt på felleslister er fordelt på de deltagende partier.

Det klareste bilde av den geografiske basis for endringene får vi ved å betrakte region og kommunetype samtidig. For å forenkle framstillingen er det i tabell 4.10 sondret mellom tre hovedregioner, og innenfor hver av disse er kommunene delt i to grupper, spredtbygde kommuner (under 50 prosent i hussamlinger) på den ene siden og byer og tettbygde herredskommuner på den andre siden. Skjønt forskjellene er ganske små er tendensene helt klare:

(1) Over alt har Arbeiderpartiet større tilbakegang i tettbygde enn i spredtbygde kommuner.

(2) For Senterpartiet er tendensen motsatt: Tilbakegangen er størst i de spredtbygde kommunene. Det henger åpenbart sammen med at partiet har sin overveiende tilslutning på landsbygda. Hvis vi ser endringene i forhold til tidligere stemmestyrke, er partiets relative tilbakegang faktisk noe større i tettbygde enn i spredtbygde kommuner.

(3) For Høyres vedkommende er framgangen litt større i spredtbygde enn i tettbygde kommuner, mens utslaget er omvendt for Fremskrittspartiet. Sammenlagt har de to partiene omtrent nøyaktig samme framgang i de to typene av kommuner innenfor hver region. Variasjonene for de to partiene på tvers av regionene er også minimale. Men det kan noteres at framgangen er størst på Sør- og Vestlandet.

Valget i 1981 førte generelt til en større polarisering av velgerne med svekkelse av sentrum og økende oppslutning om partiene på fløyene. Tabell 4.10 bekrefter at denne tendensen var sterkest nettopp i lokalsamfunn der mellompartiene tradisjonelt har hatt sin største tilslutning: i den sørvestlige region samt i spredtbygde strøk over hele landet. Skjønt utslagene er små, førte valget i 1981 til en ytterligere utjevning av de geografiske variasjoner i valgatferden.

Stemmegivning og sosial bakgrunn: Langtidstendensene

Materialet som er presentert på de foregående sider dokumenterer den generelle dreining i høyreretning siden slutten av 1960-årene. Tendensene innenfor ulike yrkesgrupper støtter en påstand som ble nevnt innledningsvis: Politiske lojaliteter knyttet til det underliggende konfliktmønster har avtatt i de senere år. Nedgangen er mest markert for unge velgere. For å få et klarere inntrykk av denne prosessen er det hensiktsmessig å se hvordan stemmegivningen forholder seg til en rekke bakgrunnsfaktorer sett under ett. Det blir foretatt en sammenligning mellom valgene i 1965, 1969, 1977 og 1981. Det som skal forklares (avhengig variabel) er stemmegivning for sosialistiske kontra borgerlige partier.

Bakgrunn er i dette tilfelle begrenset til faktorer som brukes for å definere individenes plassering i konfliktmodellen (se s.65). Individene er klassifisert etter yrke, utdanning, region, befolkningstetthet i bostedskommunen, samt stilling til avholdssak, målsak og religiøs legmannsbevegelse. Vi har valgt å bruke en såkalt MCA-analyse (Andrews et al. 1967). Den gir tre typer av informasjon: For det første andel forklart varians, som er et mål på graden av sammenheng mellom stemmegivning og bakgrunnsfaktorene sammenlagt; for det annet en korrelasjonskoeffisient eta, som uttrykker sammenhengen mellom den avhengige variabel og hver enkelt av bakgrunnsfaktorene; og endelig beta, en standardisert regresjonskoeffisient, som uttrykker sammenhengen mellom avhengig og uavhengig variabel når man samtidig tar hensyn til de andre uavhengige variable. Beta er således et uttrykk for den relative vekt som kan tillegges hver av bakgrunnsfaktorene.

I en rekke analyser er det funnet et viktig skille mellom personer som er født før og etter 1940 (se kap.6). Det er derfor foretatt separate MCA-analyser for yngre og eldre velgere, og grensen er satt til 40 år. Den svarer noenlunde til etterkrigsgenerasjonen og førkrigsgenerasjonen ved de to siste valgene. Vi er imidlertid nødt til å bruke samme inndeling for valgene i 1965 og i 1969, fordi etterkrigsgenerasjonen er så fåtallig i nevnte undersøkelser at den ikke tillater separate analyser. Materialet er presentert i tabell 4.11. Materialet forteller om en dramatisk utvikling gjennom et forholdsvis kort tidsrom. Som ventet er endringene langt sterkere for den unge generasjon enn for de eldre. Vi har tatt utgangspunkt i valget i 1965, da sammenhengen mellom stemmegivning og sosial bakgrunn var praktisk talt identisk for unge og eldre. Det kommer blant annet til uttrykk i form av forklart varians, som på dette tidspunkt var meget høy. Fire år senere var den forklarte varians like stor for velgere over 40 år, men det var en merkbar nedgang for de yngre, som altså i dette tilfelle var født i 1929 eller senere. En tilsvarende analyse for 1973 viser nøyaktig samme tall som for 1969. Det virkelig store omslaget kom etter 1979. Den forklarte varians for den eldre gruppen sank fra 37 prosent i 1969 til 32 prosent i 1977 og videre til 27 prosent i 1981. Den tilsvarende nedgang for den unge gruppen var fra 31 prosent i 1969 til 18 prosent i 1977 og 8 prosent i 1981.

Tabell 4.11. Sosialistisk versus ikke-sosialistisk stemmegivning og sosial bakgrunn. 1965, 1969, 1977 og 1981. MCA-analyse[1]

Bakgrunn	1965				1969				1977				1981			
	Under 40 år		Over 40 år		Under 40 år		Over 40 år		Under 40 år		Over 40 år		Under 40 år		Over 40 år	
	eta	beta	eta	beta	eta	beta	eta	beta	eta	beta	eta	beta	eta	beta	eta	beta
Yrke	.50	.42	.51	.43	.44	.35	.49	.40	.30	.29	.46	.37	.21	.18	.42	.33
Utdanning ..	.38	.25	.35	.24	.34	.29	.36	.28	.25	.25	.31	.20	.22	.21	.30	.21
Befolknings-tetthet	.18	.11	.16	.05	.08	.08	.15	.12	.08	.05	.12	.08	.02	.03	.07	.05
Språk	.25	.06	.28	.11	.23	.13	.34	.14	.05	.04	.26	.10	.03	.03	.24	.11
Avhold	.25	.14	.21	.08	.17	.09	.24	.12	.18	.12	.19	.10	.16	.13	.18	.10
Religiøs aktivitet ..	.25	.13	.22	.18	.24	.18	.30	.27	.23	.16	.24	.18	.16	.14	.21	.16
Region	.17	.09	.20	.12	.22	.17	.23	.20	.13	.12	.18	.12	.14	.14	.19	.17
Forklart varians (R^2)	.37		.38		.31		.37		.18		.32		.08		.27	

[1] Avhengig variabel: De spurte er delt i to grupper, de som stemmer sosialistisk mot de som stemmer borgerlig.

Koeffisientene er hele tiden høyere for yrke og utdanning enn for de andre faktorene. Det betyr at de økonomiske motsetningene stadig gir de sterkeste utslag på valgatferden. Tendensen er den samme for eldre og yngre. Nedgangen over tid er imidlertid moderat for de eldre, men mer markert for de yngre. Beta-koeffisienten, som viser faktorenes relative betydning, gir hele tiden sterkest utslag for yrke i den eldre gruppen. For de yngre har yrke avtatt sterkt i relativ betydning. Derimot er utdanning stadig en viktig faktor i denne aldersgruppen.

Forskjellen mellom eldre og yngre er størst når det gjelder språkpreferanse. Det var klare utslag i begge aldersgrupper i 1960-årene, og sammenhengen er fortsatt betydelig for de eldre, mens den er nesten forsvunnet for de yngre. Avholdssak, religiøs aktivitet og region viser små endringer over tid for den eldre gruppen, mens det spores en viss nedgang for de unge. Befolkningstetthet i bostedskommunen er en faktor som nesten helt har mistet sin utslagskraft både for yngre og eldre velgere.

Oppsummering og diskusjon

Materialet bekrefter at det fortsatt er fruktbart å analysere velgeratferden i forhold til den beskrevne konfliktmodell. Det generelle mønster i stemmegivningen er stadig det samme. Men styrken i de statistiske sammenhenger har avtatt markert over tid, særlig blant unge velgere. Sammenhengen med økonomiske faktorer er fortsatt sterkest, mens utslaget for geografiske forhold har avtatt mest.

Totalresultatet av analysen er at dreiningen i høyreretning har vært ganske jevn for de spesifiserte velgergrupper. Betingelsene for nevnte tendens kan derfor ikke avledes direkte fra konfliktmodellen. Endringsprosessene i samfunnet må være av sentral betydning når man skal prøve å forklare den politiske trend. Analysen bør imidlertid ha sitt utgangspunkt i eksisterende konfliktforhold og nedarvede lojaliteter.

Stigende levestandard og økende sosial og økonomisk status er fenomener som har karakterisert samfunnsutviklingen i perioden etter 1945. Utviklingen gav opphav til tesen om "borgeliggjørelsen" ('embourgeoisement') av arbeiderklassen. Den går i korthet ut på at stigning i arbeidernes inntekter og velstand vil føre til endringer i deres forbruksvaner og levesett. Høytlønnsgruppene blant arbeiderne vil få sammenfallende interesser med middelklassen. De vil gradvis tilegne seg middelklassens verdier og livsstil, etter hvert også dens politiske holdninger. Denne teorien oppstod i Storbritannia i 1950-årene da det Konservative parti hadde stadig framgang, samtidig med at velstanden økte blant britiske arbeidere (Abrams et al. 1960). Diskusjonen om borgerliggjørelsen døde imidlertid hen i 1960-årene som følge av utviklingen ved valgene. De konservative opplevde betydelige tilbakeslag. Det ble heller ikke funnet nevneverdig støtte for teorien i empiriske undersøkelser av endringsprosessene i britisk politikk (Butler & Stokes 1969; Goldthorpe et al. 1968; Crewe 1973).

Likevel dukket teorien atter opp i 1970-årene da det var tilbakegang for de sosialistiske partiene i en rekke land, ikke minst i Norge, Sverige og Danmark. For Norges vedkommende sank andelen av sosialiststemmer fra 51 prosent ved valget i 1969 til 43 prosent i 1981; mens partiene på høyresiden hadde en samlet framgang på nesten 17 prosentenheter. Men forsøk på å analysere dreiningen i høyreretning i lys av teorien om borgerliggjøring av arbeiderne har ikke gitt overbevisende resultater (Worre 1980; Sainsbury 1980, Sainsbury 1982). Teorien er for enkel, idet den synes å forutsette at svingningen i borgerlig retning er begrenset til arbeiderne som gruppe. Som materialet på de foregående sider viser, er praktisk talt alle samfunnsgrupper berørt av svingningene.

Likevel kan teorien om borgerliggjøring danne et nyttig utgangspunkt for analysen, fordi den retter søkelyset på velstandsutviklingen. Denne har satt sine spor ikke bare blant arbeiderne, men innenfor alle grupper og klasser av befolkningen. Den har ført til en generell hevning av levestandard og velferd og har dessuten gjort det lettere for enkeltindividene å bevege seg opp til de relativt høyere statuslag, økonomisk og sosialt. Videre medfører velstandsutviklingen, sammen med inflasjonen, at stadig større deler av befolkningen blir direkte berørt av den progressive inntektsbeskatningen. Og med stigende inntekt følger økende skattetrykk. Tradisjonelt har partiene på høyresiden sterkest appell til høystatusgruppene, og de har også sterkest betonet kravet om nedsettelse av skattene. Tesen om borgerliggjøring av arbeiderklassen kan derfor erstattes med en mer generell påstand om virkningene av velstandsutviklingen: Dreiningen i høyreretning har sin bakgrunn i variasjoner og stigning i sosial og økonomisk status. På bakgrunn av diskusjonen om direkte og indirekte endringer foreslås to hypoteser:

H 1: Med stigende sosial og økonomisk status øker velgernes tilbøyelighet til å svinge i retning høyre. Hypotesen forutsetter at man innenfor gitte sosiale grupper foretar en sammenligning av politisk atferd etter forskjell i status. Hypotesen kan framstilles grafisk som vist i figur 4.3. Langs x-aksen er individene gruppert etter status, langs y-aksen etter stemmegivning. Det skraverte feltet viser framgangen for partiene på høyresiden fra 1969 (t_1) til 1981 (t_2). Påstanden er at framgangen for de nevnte partier er relativt større for personer med høy status enn for lavstatusgruppene.

Figur 4.3. Oppslutning om høyrepartiene etter sosial status ved to forskjellige tidspunkt; t_1 og t_2

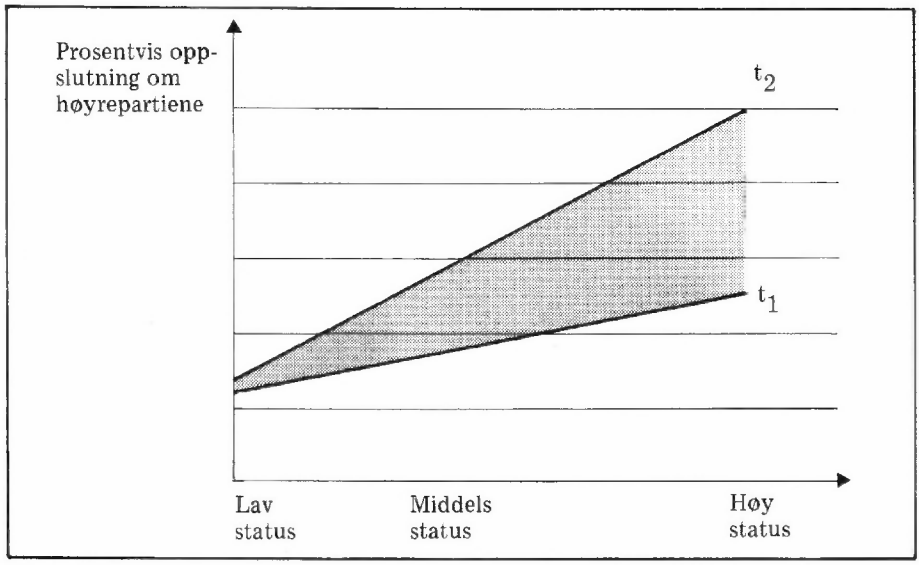

H 2: Partiene på høyresiden vinner indirekte på den gradvise stigning i sosial og økonomisk status. Når velstandsutviklingen fører til at stadig flere individer forbedrer sin status, f.eks. med hensyn til utdanning eller formue, fører det automatisk til gevinst for partier som står sterkt i høystatusgruppene.

Hypotesene vil bli testet i det etterfølgende kapittel, som vil omhandle politiske endringer innenfor de fire yrkesgrupperingene arbeidere, selvstendig næringsdrivende, funksjonærer og gårdbrukere/fiskere.

Noter

[1] For en bredere framstilling av konfliktstrukturen i norsk politikk, se Rokkan 1970: s.72-144; Valen & Rokkan 1974; Valen 1981: s.55-70 og 95-98.

[2] Tallet er trolig litt for høyt. Legmannsbevegelsen er en samlebetegnelse for følgende organisasjoner: Misjonssambandet, Vestlandske Indremisjon, Ungdomsforbundet, Misjonsselskapet og Indremisjonen. (Jfr. Pål Repstad, Mellom himmel og jord. Gyldendal 1981, Fakkelbok: s.72). Vårt spørsmål gjelder imidlertid alle religiøse organisasjoner. Et ukjent antall av dem som har svart bekreftende på spørsmålet, står utenfor legmannsbevegelsen. Det gjelder f.eks. organisasjoner utenfor statskirken, og enkelte lokale religiøse foreninger i byene. Men avviket er antagelig helt ubetydelig.

5. YRKE OG PARTI

Oppgaven i dette kapitlet er å undersøke de politiske endringsprosessene innenfor de fire viktigste yrkesgruppene, arbeidere, selvstendig næringsdrivende, funksjonærer og gårdbrukere/fiskere. Hver av yrkesgruppene vil bli oppdelt i undergrupper etter de samme sett av faktorer som er behandlet i kapittel 4.

På bakgrunn av diskusjonen i siste del av nevnte kapittel må nødvendigvis statuskriteriene utdanning, inntekt og eiendeler bli sentrale i analysen. For å forenkle framstillingen behandles mellompartiene som en samlet gruppe, unntatt i analysen av primæryrkene, der Senterpartiet er det viktigste alternativ.

5.1. Arbeidere

Arbeiderne har vist en generell tendens til å svinge bort fra Arbeiderpartiet og andre sosialistiske partier (jfr. tabell 4.1). Spørsmålet er: Hvilke typer av arbeidere er det som ikke stemmer sosialistisk? Har svingningen i høyreretning vært jevn for hele yrkesgruppen? Eller er det slik at høystatusgruppene har vært mer tilbøyelige til å skifte standpunkt enn dem med lavere status?

Stemmegivning i 1981

Tabell 5.1 viser stemmegivning i 1981 for viktige undergrupper av arbeidere. De fire første faktorene gjelder forhold på arbeidsplassen. Her er materialet begrenset til yrkesaktive personer. For alle andre faktorer er de spurte klassifisert etter eget eller forsørgers yrke. Det vil føre for langt å gi en detaljert redegjørelse for innholdet i tabellen, men enkelte tendenser bør framheves:

(1) For de fire første faktorene som gjelder situasjonen på arbeidsplassen, er resultatet høyst varierende. Det spiller nesten ingen rolle for arbeidernes stemmegivning om arbeidsgiveren er en privat bedrift eller en offentlig etat. Arbeidsplassens størrelse er heller ingen utslagsgivende faktor. Derimot har næringen eller arbeidets art stor betydning. Arbeidere i industri, bergverk og håndverk er overlegent mest tilbøyelige til å stemme sosialistisk. Sosialistandelen er svakest blant dem som er knyttet til jordbruk, skogbruk og fiskeri, mens arbeidere tilknyttet de såkalte tertiærnæringene ligger i en mellomstilling. I sistnevnte gruppe har Høyre og Fremskrittspartiet forholdsvis stor tilslutning, mens mellompartiene står sterkt blant arbeidere knyttet til bygdenæringene. Endelig trekker medlemskap i fagbevegelsen sterkt i retning av de sosialistiske partiene. Blant uorganiserte arbeidere oppnår de sosialistiske partiene bare vel tredjeparten, mens både mellompartiene og Høyre får forholdsvis stor tilslutning.

Tabell 5.1. Arbeidernes[1] stemmegivning etter parti. 1981. Prosent

	I alt	Venstre-sosialister (SV,K,RV)	A	Mellompartier	H	Frp	N
Næring[2]							
Industri	100	6	62	10	14	8	169
Primærnæringer	100	0	39	48	13	0	23
Andre	100	6	46	19	22	7	124
Arbeidsgiver[2]							
Offentlig virksomhet .	100	3	55	22	15	5	86
Privat	100	7	54	14	17	8	208
Fagorganisert[2]							
Medlem	100	9	67	9	11	4	187
Ikke-medlem	100	2	35	26	25	12	128
Antall ansatte[2]							
Inntil 50	100	7	51	19	17	6	152
Over 50	100	4	58	14	16	8	158
Fars yrke							
Arbeider	100	5	75	9	7	4	227
Funksjonær/selvst. n.	100	8	39	13	27	13	121
Gårdbruker, fisker ...	100	1	48	35	15	1	108
Alder							
18-30 år	100	9	41	14	25	11	129
31-50 "	100	3	61	18	12	6	144
Over 50 år	100	3	69	16	10	2	196
Kjønn							
Menn	100	6	61	12	15	6	266
Kvinner	100	3	57	21	15	4	203
Landsdel							
Østlandet	100	5	69	12	9	5	223
Sør-Vestlandet	100	4	44	23	20	9	149
Trøndelag og Nord-Norge	100	4	58	17	20	1	97

[1] Eget eller forsørgers yrke. [2] Gjelder bare yrkesaktive.

Tabell 5.1 (forts.). Arbeidernes[1] stemmegivning etter parti. 1981. Prosent

	I alt	Venstre-sosialister (SV,K,RV)	A	Mellompartier	H	Frp	N
Bostedskommune[2]							
Byer og forstadskommuner	100	7	55	13	17	8	234
Andre tettbygde kommuner	100	5	63	19	9	4	56
Spredtbygde kommuner ..	100	1	63	20	13	3	159
Utdanningsnivå							
Lavt (inntil 9 år)	100	3	67	13	12	5	297
Høyt (over 9 år)	100	8	44	22	20	6	172
Inntekt							
Lav (inntil kr 100 000)	100	5	60	16	13	6	303
Høy (over kr 100 000) .	100	4	56	15	19	6	157
Eiendeler							
0 eller 1 eiendel	100	4	68	13	11	4	158
2 eller flere eiendeler	100	5	55	17	17	6	304
Målsak							
Nynorsk, aktiv	100	18	35	35	12	0	17
Nynorsk, passiv	100	7	53	26	7	7	30
Bokmål, passiv	100	5	64	14	12	5	297
Bokmål, aktiv	100	2	51	16	23	8	124
Avholdssak							
Avhold, aktiv	100	0	47	43	10	0	60
Avhold, passiv	100	4	48	27	17	4	23
Ikke-avhold, passiv ...	100	6	65	12	13	4	293
Ikke-avhold, protesterende	100	4	49	8	23	16	91
Religiøs aktivitet							
Høy	100	0	37	53	7	3	30
Middels	100	4	60	18	13	5	167
Lav	100	2	60	19	14	5	57
Helt passiv	100	7	61	8	18	6	215

[1] Eget eller forsørgers yrke. [2] De spurte er klassifisert etter graden av tettbygdhet i bostedskommunen. Som tettbygd regnes kommuner der minst 50 prosent av befolkningen bor i "hussamlinger".

(2) Arbeidernes sosiale bakgrunnsmiljø målt ved fars yrke er særdeles viktig for stemmegivningen. Av dem som er sprunget ut av arbeidermiljø, stemmer 8 av 10 sosialistisk, mens tallet er litt under 5 av 10 for mobile arbeidere. Men også for sistnevnte gruppe er typen av bakgrunnsmiljø av stor betydning: Arbeidere med bakgrunn i middelklasseyrker er sterkt tilbøyelige til å stemme Høyre eller Fremskrittspartiet, mens de som har sitt utspring i bygdenæringene, er mer tilbøyelige til å stemme på mellompartiene.

(3) Demografisk bakgrunn er uttrykt ved kjønn og alder. Mellom kvinner og menn er det liten forskjell, bortsett fra at mellompartiene står noe sterkere blant kvinnene. Derimot gir alder sterke utslag: av arbeidere opptil 30 år stemmer bare halvparten sosialistisk, mens det tilsvarende tall ligger over 70 prosent for den eldste gruppen. Stemmetallet for mellompartiene varierer lite med alder, men for partiene på høyresiden avtar oppslutningen markert med stigende alder.

(4) Når det gjelder arbeidernes geografiske bakgrunn, gir landsdel størst utslag. De sosialistiske partiene står sterkest på Østlandet og svakest på Sør- og Vestlandet. Som rimelig kan være, får mellompartiene størst oppslutning i sistnevnte region. Men det er verdt å merke at Høyre har fått 20 prosent av arbeidernes stemmer både på Sør- og Vestlandet og i Trøndelag og Nord-Norge. Overraskende er det også at Fremskrittspartiet har oppnådd 9 prosent av stemmene på Sør- og Vestlandet. Variasjonene i stemmegivningen etter typen av bostedskommune er forholdsvis små; de sosialistiske partiene står sterkest i tettbygde herreder og svakest i byer og forsteder. Høyre og Fremskrittspartiet står også sterkest i byer og forsteder, mens mellompartienes tilslutning er størst i spredtbygde herreder og avtar med stigende urbanisering.

(5) Faktorer som beskriver økonomisk og sosial status (utdanning, inntekt og formue) peker alle i samme retning: Med stigende status avtar arbeidernes tilbøyelighet til å stemme sosialistisk. Utslaget er størst for utdanning. For personer med bare obligatorisk skolegang (inntil 9 år) stemmer 7 av 10 sosialistisk, mot bare 5 av 10 for dem med videregående utdanning. Tendensen for inntekt er overraskende. Ved tidligere undersøkte valg har arbeidere med høy inntekt vært mer tilbøyelige enn dem med lav inntekt til å foretrekke et sosialistisk parti (Valen 1981: s. 115).

(6) De tre kulturfaktorene helt til slutt i tabell 4.11 viser et velkjent mønster. De sosialistiske partiene står sterkest på bykultursiden, mens mellompartiene får en forholdsvis stor andel av stemmene blant arbeidere med tilknytning til motkulturene. Det er imidlertid verdt å merke høyrepartienes sterke stilling blant aktive tilhengere av bykulturene (jfr. tabell 4.8 og figur 4.1). Blant aktive bokmålsfolk og ikke-avholdsfolk med en protesterende holdning får de sosialistiske partiene såvidt flertallet av stemmene, mens Høyre og Fremskrittspartiet står tilsvarende sterkt. Tabell 5.1 viser for øvrig maksimal oppslutning for Fremskrittspartiet (16 prosent) i gruppen arbeidere med protesterende holdning til alkoholpolitikken.

Tabell 5.1 demonstrerer at gruppen arbeidere langt fra er homogen i politisk betydning. Variasjonene mellom undergruppene antyder at de generelle skillelinjer i nasjonal politikk også slår ut innenfor de enkelte yrker. Utslagene for bakgrunnsmiljø, status, region, bosted og kulturelle preferanser er illustrerende i så måte. Men det avvikende mønster for alder viser at sosiale strukturforhold har sine begrensninger som forklaringsmodell.

For å studere endringer over tid er det laget tabeller for 1969 og 1977 identiske med tabell 5.1. For en rekke av de berørte faktorer har det foregått en jevn utvikling med små variasjoner for de respektive undergrupper. Det gjelder for eksempel arbeidsplassens størrelse, om arbeidsgiveren er offentlig virksomhet eller privat bedrift, samt kjønn. I det etterfølgende skal vi fokusere faktorer der utslagene har vært forholdsvis store for undergruppene.

Sosial status

På bakgrunn av hypotesen om at endringene i stemmegivningen kan tilbakeføres til det stigende velstandsnivå, er det naturlig å begynne med sosial status. I tabell 5.2 er de spurte klassifisert etter formue (målt i eiendeler). Skillet mellom lav og høy formue er det samme i 1981 som i 1969. Den økende velstand blir klart dokumentert: I 1969 oppgir 37 prosent av arbeiderne at de er i besittelse av to eller flere av de gjenstander det blir spurt om i intervjuet. Det tilsvarende tall i 1981

Tabell 5.2. Stemmegivning etter parti blant arbeidere med ulike antall eiendeler. 1969 og 1981. Prosent

	Lav (0-1 eiendel)		Høy (2-5 eiendeler)	
	1969	1981	1969	1981
I alt	100	100	100	100
Sosialistpartier	79	72	65	60
Mellompartier	17	13	28	17
Høyre	4	11	7	17
Fremskrittspartiet	.	4	.	6
N	386	158	228	304

er 65 prosent. Tabell 5.2 viser at sosialistenes stemmeandel har sunket enten formuen er lav eller høy. Nedgangen er faktisk størst i gruppen med lav formue, men forskjellen ligger innenfor den statistiske feilmargin. Derimot har det skjedd markerte forskyvninger mellom de ikke-sosialistiske partiene, idet mellompartiene har gått langt sterkere tilbake når formuen er høy enn når den er lav, mens partiene på høyresiden kan notere størst framgang nettopp i den mer velstående gruppen. Når det gjelder svingninger mellom partiene innenfor de to gruppene gir materialet således delvis støtte til hypotesen: Høyrepartienes framgang øker med stigende formue, men svingningene bort fra de sosialistiske partiene er ikke direkte berørt av formuesnivået. Spørsmålet er i hvilken grad selve stigningen i formuesnivået indirekte har påvirket stemmefordelingen. Virkningen kan estimeres på grunnlag av det foreliggende materialet. La oss anta at formuesnivået i 1969 hadde holdt seg stabilt opp til 1981 og at partifordelingene i 1969 og i 1981 innenfor de to gruppene var slik tabell 5.2 viser. Vi vil da få en teoretisk forskyvning mellom 1969 og 1981 som avviker klart fra den faktiske.

Tabell 5.3. Forskyvning i arbeidernes stemmegivning etter parti fra 1969 til 1981. Sammenligning mellom faktisk forskyvning og teoretisk forskyvning, under forutsetning om stabilt formuesnivå. Prosentenheter

	Faktisk forskyvning			Teoretisk forskyvning		
	1969	1981	Differanse i prosent-enheter	1969	1981	Differanse i prosent-enheter
Sosialistpartier .	74	64	-10	74	68	-6
Mellompartier	21	16	-5	21	14	-7
Høyrepartier	5	20	+15	5	18	+13

De sosialistiske partienes tilbakegang fra 1969 til 1981 blant arbeiderne var 10 prosentenheter. Tabell 5.3 viser at den ville ha vært 6 prosentenheter under forutsetning om stabilt formuesnivå. Samtidig ville høyrepartienes framgang ha blitt redusert fra 15 til 13 enheter. Beregningen støtter således hypotesen om at den stigende velstand har bidratt til svingningen i høyreretning. Men det er verdt å merke at svingningen også har vært betraktelig for den mindre velstående del av arbeiderne.

En tilsvarende analyse kan foretas for utdanning. Som vist i tabell 5.4 er svingningen i høyreretning omtrent like stor enten utdanningen er lav eller høy. Deretter er det grunn til å se nærmere på

Tabell 5.4. Stemmegivning etter parti blant arbeidere med lav/høy utdanning. 1969, 1977 og 1981. Prosent

	Lav utdanning (inntil 9 år)			Høy utdanning (over 9 år)		
	1969	1977	1981	1969	1977	1981
I alt	100	100	100	100	100	100
Sosialistpartier	78	73	70	59	58	52
Mellompartier	19	19	13	25	25	22
Høyre	3	7	12	16	14	20
Fremskrittspartiet	.	1	5	.	3	6
N	508	437	297	130	154	172

den indirekte virkning som følge av det stigende utdanningsnivå. Andelen med høy utdanning, dvs. over 9 års skolegang, var 20 prosent i 1969, mot 26 prosent i 1977 og 37 prosent i 1981. På samme måte som for formue kan vi estimere det politiske utslag. Vi antar at utdanningsnivået for arbeidere har ligget stabilt siden 1969 og at partifordelingen på de ulike nivåer i 1977 og 1981 svarer til fordelingene i tabell 5.4. Vi får da en teoretisk fordeling for 1977 som svarer helt til den faktiske, dvs. sosialistene ville få 70 prosent, mellompartiene 20 prosent og Høyre og Fremskrittspartiet 10 prosent. En tilsvarende beregning for 1981 viser et ganske svakt utslag til fordel for de sosialistiske partiene. Deres tilbakegang fra 1977 ville ha vært 4 prosentenheter mot nå 6, høyre-partiene ville ha fått en framgang på 9 prosentenheter mot nå 10, og mellompartienes tilbakegang ville ha blitt en prosentenhet større. Materialet for utdanning gir således en ganske svak støtte til hypotesen om indirekte forskyvninger.

Endelig skal vi se på politiske endringer i forhold til inntekt. I tabell 5.5 er inndelingen mellom lav og høy inntekt tilpasset inntekts-nivået i valgåret. Det er størst politisk stabilitet for arbeidere med lav inntekt.

Tabell 5.5. Stemmegivning etter parti blant arbeidere med lav/høy inntekt. 1969, 1977 og 1981. Prosent

	Lav inntekt[1]			Høy inntekt[1]		
	1969	1977	1981	1969	1977	1981
I alt	100	100	100	100	100	100
Sosialistpartier	70	66	65	77	71	60
Mellompartier	25	25	16	17	17	15
Høyre	5	8	13	6	10	19
Fremskrittspartiet	.	1	6	.	2	6
N	257	264	303	335	319	157

[1] Inndeling etter inntektsnivå:

	Lav		Høy	
1969	Inntil	kr 25 000	Over	25 000
1977	"	" 60 000	"	60 000
1981	"	" 100 000	"	100 000

Sosialistpartienes tilbakegang har vært svak. Men fra 1977 til 1981 er det betydelig framgang for Høyre og Fremskrittspartiet med tilsvarende tilbakegang for mellompartiene. På det høyere inntektsnivå har de sosialistiske partiene markert tilbakegang over tid, mellompartiene har holdt stillingen, mens partiene til høyre i systemet har hatt sterk framgang.

Som allerede nevnt, har arbeidere på høyere inntektsnivå tradisjonelt vært mest tilbøyelige til å stemme sosialistisk. Tendensen er helt klar for 1969 og 1977, men i 1981 får sosialistene størst tilslutning blant arbeidere med lav inntekt. Tabell 5.5 viser imidlertid at svingningen i høyreretning er markert sterkere på det høyere inntektsnivå enn på det lavere. Den direkte virkning av stigende inntekt er således helt klar. Men fordi inndelingen mellom lav og høy inntekt varierer over tid, er vi ute av stand til å estimere den indirekte virkning på samme måte som for formue og utdanning.

Generelt kan det likevel fastslås at inntekt i likhet med formue støtter hypotesen om at svingningen i høyreretning øker med stigende sosial og økonomisk status. Men tendensen er langt fra tilstrekkelig til å forklare de politiske endringer i senere år. Lavstatusgruppene viser også en betydelig svingning i retning høyre. Det er derfor nødvendig å studere endringene også i forhold til andre bakgrunnsfaktorer.

Næring

Tabell 5.1 tyder på at medlemskap i fagbevegelsen virker som en bremse mot høyrebølgen. Dette inntrykket blir bekreftet når man ser på endringen over tid. Fra 1969 til 1981 sank sosialistenes andel av stemmene med 6 prosentenheter for de fagorganiserte mot hele 17 prosent for de uorganiserte. Men variasjonene er enda større når arbeiderne klassifiseres etter næring. Tabell 5.6 viser at de sosialistiske partiene er gått tilbake overalt, men de har holdt stillingen best i industri- og håndverksmiljøene. Tendensen er minst regelmessig blant arbeidere som er knyttet til primærnæringene, noe som kan bero på det svake tallunderlaget. Mellompartienes stilling er vedvarende sterk innenfor denne gruppen. Høyre står svakt og partiets stilling er uforandret over tid. De største svingninger har funnet sted blant arbeidere som i tabell 5.6 er betegnet "andre", dvs. de er tilknyttet tertiærnæringene. Her er sosialistene gått tilbake med hele 25 prosentenheter, mens Høyre og Fremskrittspartiet sammenlagt er gått like meget fram.

Tabell 5.6. Stemmegivning etter parti blant arbeidere i ulike næringer.[1] 1969, 1977 og 1981. Prosent

	Industri og håndverk			Primærnæringer			Andre		
	1969	1977	1981	1969	1977	1981	1969	1977	1981
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sosialistpartier .	79	76	68	55	(33)	39	77	60	52
Mellompartier	15	12	10	36	(59)	48	19	24	19
Høyre	6	10	14	9	(8)	13	4	13	22
Fremskrittspartiet	.	2	8	.	(0)	0	.	3	7
N	229	198	169	22	12	23	176	113	124

[1] Gjelder bare yrkesaktive.

Sett i et langtidsperspektiv er denne forskjellen meget viktig. Andelen av arbeidere i tertiærnæringene har vist en tendens til å øke, mens andelen tilknyttet sekundærnæringene avtar. I 1957 omfattet tertiærsektoren 25 prosent av arbeiderne, i 1969 32 prosent og i 1981 39 prosent. Andelen i sekundærnæringene var 61 prosent i 1957, 60 prosent i 1969 og 54 prosent i 1981. Materialet tyder på at arbeidsmiljøet stadig spiller en viktig rolle for stemmegivningen.

Bakgrunnsmiljø

En tilsvarende rolle spiller bakgrunnsmiljøet. I tabell 5.7 er arbeiderne klassifisert etter fars yrke. Stemmegivningen har vært mest stabil blant dem som er vokst opp i bygdemiljø. Mellompartiene får godt og vel tredjeparten av stemmene, mens sosialistene får omtrent halvparten. Stabiliteten er også stor blant dem som er utgått fra arbeiderhjem. Sosialistene, som holder en dominerende stilling, gikk noe tilbake fra 1969 til 1977, men har siden hatt stabil tilslutning. Det store skred har funnet sted blant arbeidere med bakgrunn i middelklassemiljø. Endringene fra 1969 til 1977 var riktignok uvesentlige. Men fra 1977 til 1981 gikk sosialistene tilbake med 17 prosentenheter, mens Høyre og Fremskrittspartiet nesten tredoblet sin samlede stemmeandel.

Tabell 5.7. Stemmegivning etter parti blant arbeidere gruppert etter fars yrke. 1969, 1977 og 1981. Prosent

	Fars yrke								
	Arbeider			Funksjonær, selvstendig næringsdrivende			Gårdbruker, småbruker, fisker		
	1969	1977	1981	1969	1977	1981	1969	1977	1981
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sosialistpartier ..	88	80	80	64	64	47	54	53	49
Mellompartier	10	12	9	22	21	13	37	35	35
Høyre	2	6	7	14	14	27	9	10	15
Fremskrittspartiet	.	2	4	.	1	13	.	2	1
N	300	295	227	108	116	121	159	150	108

Alder

Ved valget i 1981 var det store variasjoner i arbeidernes stemmegivning etter alder (jfr. tabell 5.1). De unges avvikende mønster kommer enda klarere til uttrykk når det betraktes i et tidsperspektiv. For arbeidere over 50 år er stabiliteten meget stor. Sosialistenes andel av stemmene er uendret. Men det har vært en viss tilbakegang for mellompartiene og en tilsvarende framgang for Høyre. I den mellomste aldersgruppen er sosialistene gått tilbake 14 prosentenheter, mens Høyre og Fremskrittspartiet er gått fram omtrent like meget. Men de virkelig store endringer har funnet sted i den yngste aldersgruppen. Her oppnådde de sosialistiske partiene sammenlagt 72 prosent av stemmene i 1969, mens andelen sank til 50 prosent i 1981. Svingningene i denne gruppen har vært litt uregelmessige, men partiene på høyrefløyen har mer enn tredoblet sin tilslutning.

Tabell 5.8. Stemmegivning etter parti blant arbeidere i ulike aldersgrupper. 1969, 1977 og 1981. Prosent

	18-30 år			31-50 år			Over 50 år		
	1969	1977	1981	1969	1977	1981	1969	1977	1981
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sosialistpartier .	72	51	50	78	76	64	72	74	72
Mellompartier	17	27	14	19	16	18	23	20	16
Høyre	11	19	25	3	6	12	5	5	10
Fremskrittspartiet	.	3	11	.	2	6	.	1	2
N	114	129	129	233	198	144	280	264	196

Geografisk bakgrunn

Av geografiske faktorer er kommunetype den mest interessante. I tettbygde kommuner stemmer to av tre arbeidere sosialistisk, og denne andelen har holdt seg stabil siden 1969. Derimot har partiene på høyresiden gått litt fram på bekostning av mellompartiene. Stabiliteten er imidlertid størst i spredtbygde herreder. Men det er en viss tilbakegang for både sosialister og mellompartier og framgang for Høyre. De største endringer har skjedd i byer og forsteder. Sosialistenes andel av arbeiderstemmene har sunket med 17 prosentenheter, mens Høyre og Fremskrittspartiet sammenlagt har gått tilsvarende fram.

Kulturell bakgrunn

Endelig kommer vi til de kulturelle skillelinjene. Svingningene blant arbeiderne følger i store trekk det samme mønster som for befolkningen generelt (jfr. tabell 4.8). De sosialistiske partiene har holdt stillingen best blant tilhengere av motkulturene, mens de har gått mest tilbake blant de aktive på bykultursiden. Deres tilbakegang er således 10 prosentenheter blant passive ikke-avholdsfolk mot 21 prosent blant protesterende ikke-avholdsfolk (fra 74 prosent i 1969 til 53 prosent i 1981). Samtidig har partiene på høyresiden gått sterkt fram i sistnevnte gruppe, fra 14 prosent i 1969 til 39 prosent i 1981. Blant arbeidere som er aktive bokmålsfolk har sosialistene gått sterkt tilbake, fra 70 prosent i 1969 til 53 prosent i 1981, mens Høyre og Fremskrittspartiet i samme tidsrom har en framgang på 22 prosentenheter. De forholdsivs store utslag for aktive bokmålsfolk og protesterende ikke-avholdsfolk er muligens en virkning av at vi her har å gjøre med arbeidere som bor i byene. Tilhengere av nynorsk og avholdssak er i langt større utstrekning bosatt i bygdesamfunn. Utslagene er mindre markerte for religiøs aktivitet.

Oppsummering

Skjønt arbeiderne som gruppe er sterkt tilbøyelige til å stemme på Arbeiderpartiet eller andre sosialistiske partier, er det mange som foretrekker et borgerlig alternativ. I likhet med andre yrkesgrupper har arbeiderne i senere år hatt en tendens til å svinge over til Høyre og Fremskrittspartiet. Analysen foran har gitt følgende hovedresultater:

(1) Høystatusgruppene blant arbeiderne, målt etter formue, utdanning og inntekt, er mest tilbøyelige til å stemme borgerlig. De har også stort sett vært mest tilbøyelige til å svinge i retning høyre i senere år. Som følge av den generelle velstandsøkningen er et stadig økende antall av arbeiderne havnet i høystatusgruppene. Dette har indirekte bidratt til framgangen for partiene på høyresiden.

(2) Oppslutning om de sosialistiske partiene er i stor grad betinget av tilknytningen til tradisjonelle arbeidermiljøer. Svingningen i høyreretning har vært svakest blant dem som arbeider i industri og håndverk, som tilhører fagbevegelsen, og som er vokst opp i arbeiderhjem. Tilbakegangen for de sosialistiske partiene i byer og forsteder henger trolig sammen med den langsomme svekkelse av industrimiljøet i slike kommuner og den tilsvarende økning av arbeidsplasser i service-næringene.

(3) Unge arbeidere er sterkt tilbøyelige til å svinge bort fra de sosialistiske partiene og over til partiene på høyresiden.

(4) Arbeidere med aktiv tilknytning til bykulturene viser en påfallende tendens til å svinge i retning høyre. Det er for øvrig innenfor disse gruppene Fremskrittspartiet har fått sin største tilslutning.

5.2. Selvstendig næringsdrivende

Selvstendig næringsdrivende (utenfor primærnæringene) markerer motpolen til arbeiderne langs konfliktlinjen i arbeidsmarkedet. Høyre er det dominerende parti, og svingningen i retning av dette partiet har vært langt sterkere for selvstendig næringsdrivende enn for arbeiderne (jfr. tabell 4.1). Gruppens stemmegivning i 1981 er framstilt i tabell 5.9.

Tabell 5.9. Stemmegivning blant selvstendig næringsdrivende (utenfor primærnæringene).[1] 1981. Prosent

	I alt	SV (+K og RV)	A	Mellom-partier	H	Frp	N
Næring[2]							
Industri, håndverk	100	3	22	14	56	5	36
Andre næringer	100	0	26	8	66	0	38
Antall ansatte[2]							
Ingen	100	3	32	11	49	5	37
1 - 5	100	0	13	13	74	0	23
Over 5	100	0	21	7	72	0	14
Fars yrke							
Arbeider	100	2	37	9	50	2	46
Funksjonær, selvst.n.	100	2	14	12	69	3	59
Gårdbruker, småbruker, fisker	100	0	20	49	31	0	35
Alder							
18 - 30 år	100	0	38	12	50	0	16
31 - 50 år	100	0	15	13	68	4	46
Over 50 år	100	3	25	24	47	1	81
Kjønn							
Menn	100	2	25	16	54	3	95
Kvinner	100	0	19	27	54	0	48
Landsdel							
Østlandet	100	2	22	15	58	3	78
Sør- og Vestlandet	100	0	13	25	60	2	40
Trøndelag og Nord-Norge	100	0	44	24	32	0	25

[1] Eget eller forsørgers yrke. [2] Gjelder bare yrkesaktive.

Tabell 5.9 (forts.). Stemmegivning blant selvstendig næringsdrivende (utenfor primærnæringene).[1] 1981. Prosent

	I alt	SV (+K og RV)	A	Mellom-partier	H	Frp	N
Bostedskommune[2]							
Byer og forstadskommuner	100	0	24	9	64	3	55
Andre tettbygde kommuner	100	0	40	15	45	0	20
Spredtbygde kommuner	100	3	18	30	48	1	68
Utdanningsnivå							
Lavt (inntil 9 år)	100	3	32	23	39	3	77
Høyt (over 9 år)	100	0	12	16	71	1	66
Inntekt							
Lav (inntil kr 100 000)	100	1	23	35	38	3	71
Høy (over kr 100 000)	100	1	23	4	71	1	71
Eiendeler							
0 - 1 eiendel	100	0	42	33	25	0	24
2 - 5 eiendeler	100	2	19	17	59	3	115
Målsak							
Nynorsk, aktiv	:	:	:	:	:	:	8[3]
Nynorsk, passiv	:	:	:	:	:	:	9[3]
Bokmål, passiv	100	3	27	17	49	4	71
Bokmål, aktiv	100	0	21	16	63	0	52
Avholdssak							
Avhold, aktiv	100	0	10	70	20	0	20
Avhold, passiv	:	:	:	:	:	:	5[3]
Ikke-avhold, passiv	100	1	27	17	52	3	77
Ikke-avhold, protesterende ..	100	0	17	0	81	2	41
Religiøs aktivitet							
(4) Helt passiv	100	4	19	6	67	4	51
(3) Lav aktivitet	100	0	26	5	69	0	19
(2) Middels aktivitet	100	0	29	22	47	2	59
(1) Høy aktivitet	100	0	7	79	14	0	14

[1] Eget eller forsørgers yrke. [2] Se note 2, side 89. [3] For få tilfelle til å beregne prosentfordeling.

Undergruppene er jevnt over små. Tendensene bør derfor leses med varsomhet. Men enkelte trekk bør framheves:

(1) Bedriftens størrelse spiller en stor rolle for stemmegivningen. I gruppen selververvende uten ansatte stemmer 5 av 10 for Høyre, mens de sosialistiske partiene får en tredjepart av stemmene. De egentlige arbeidsgiverinteresser finner vi blant selvstendig næringsdrivende med leid arbeidshjelp. Vel 7 av 10 stemmer Høyre. Derimot er det små variasjoner i stemmegivningen etter næring. Høyres andel er likevel noe svakere for industri og håndverk enn for andre næringer.

(2) På samme måte som for arbeiderne varierer stemmegivning blant selvstendig næringsdrivende med bakgrunnsmiljø. Høyres andel av stemmene er desidert størst blant dem som har sitt utspring i middelklasseyrkene, funksjonærer og selvstendig næringsdrivende. Partiet står svakest blant dem som er utgått fra bygdenæringene. Her får mellompartiene forholdsvis stor tilslutning. Blant selvstendig næringsdrivende som kommer fra arbeiderhjem, får Høyre bare halvparten av stemmene, mens de sosialistiske partiene for godt og vel tredjeparten.

(3) Demografisk bakgrunn. Stemmegivningen varierer lite mellom kvinner og menn. Det er heller ingen store forskjeller etter alder. Men det er verdt å merke at oppslutningen om Høyre ligger markert sterkere i den mellomste aldersgruppen (31-50 år) enn i den høyeste (over 50 år).

(4) Geografisk bakgrunn. Høyres tilslutning er den samme på Østlandet og på Sør- og Vestlandet. Derimot står partiet langt svakere i de nordlige landsdeler, der de sosialistiske partiene får uventet sterk oppslutning. Et mer markant mønster får vi når selvstendig næringsdrivende grupperes etter bosted. Høyres stilling er dominerende i byer og forsteder. I tettbygde herreder får Arbeiderpartiet nesten like mange stemmer som Høyre. I spedtbygde herreder er Høyre riktignok det største parti innenfor denne yrkesgruppen, men mellompartiene tar nesten en tredjepart av stemmene.

(5) Alle mål på sosial og økonomisk status peker i samme retning for Høyres vedkommende. Det gjelder utdanning, inntekt og formue: Med stigende status øker oppslutningen om Høyre. Og økningen er betydelig. Mellompartiene står systematisk sterkere blant personer med lav status. Arbeiderpartiet får sterkest tilslutning innenfor de lavere sjikt når status måles etter utdanning og formue, men er ikke berørt av forskjell i inntekt.

(6) Kulturfaktorene. Selvstendig næringsdrivende befinner seg i overveiende grad på bykultursiden. Jo mer aktive deres holdninger er, desto mer tilbøyelige er de til å stemme Høyre. Størst er forskjellen i synet på avholdssaken. De få avholdsfolkene innenfor denne yrkesgruppen stemmer stort sett Kristelig Folkeparti. Av passive ikke-avholdsfolk stemmer 5 av 10 for Høyre, mens det tilsvarende tall for protesterende ikke-avholdsfolk er 8 av 10.

(7) Det kan virke underlig at oppslutningen om Fremskrittspartiet er så svak innenfor gruppen selvstendig næringsdrivende, ettersom dette partiet i stor grad betoner næringslivets interesser. Forklaringen ligger i aldersfordelingen. Fremskrittspartiet verver de fleste av sine velgere innefor de yngre årsklassene (jfr. tabell 3.7), men det er forholdsvis få næringsdrivende i aldersgruppen under 30 år. Det er imidlertid verdt å merke at partiets andel av stemmene er fire prosent i aldersgruppen 31-50 år, men bare en prosent i gruppen over 50.

På samme måte som arbeiderne viser selvstendig næringsdrivende betydelige variasjoner i oppslutningen om det dominerende parti. Men det er en viktig forskjell mellom de to yrkesgruppene: langtidstendensen for arbeiderne viser nedgang i oppslutningen om Arbeiderpartiet. Selvstendig næringsdrivende derimot gir stadig økende oppslutning om Høyre. Det er imidlertid vanskelig å studere langtidstendensene for gruppen selvstendig næringsdrivende. Endringene fra valg til valg er til dels uregelmessige for de enkelte undergruppene, noe som trolig henger sammen med at tallunderlaget er svakt. En gjennomgang av materialet tyder på at forskyvningene i store trekk følger samme mønster over alt. Det forekommer likevel enkelte interessante avvik som fortjener en nærmere kommentar.

Sosial status

Vi går tilbake til hypotesen om at de politiske endringene henger sammen med stigende velstand. Som eksempel presenteres en oversikt (tabell 5.10) over endringer i stemmegivningen etter inntektsnivå.

Tabell 5.10. Stemmegivning etter parti blant selvstendig næringsdrivende med lav/høy inntekt. 1969, 1977 og 1981. Prosent

	Lav[1]			Høy[1]		
	1969	1977	1981	1969	1977	1981
I alt	100	100	100	100	100	100
Sosialistpartier	39	31	24	27	30	24
Mellompartier	38	38	35	19	13	4
Høyre	23	30	38	54	56	71
Fremskrittspartiet ...	.	1	3	.	1	1
N	44	74	71	37	107	71

[1] Inndeling etter inntektsnivå:

		Lav		Høy	
1969	Inntil	kr	35 000	Over	35 000
1977	"	"	60 000	"	60 000
1981	"	"	100 000	"	100 000

Høyres sterkere stilling i høyinntektsgruppene enn i de lavere sjikt er et dominerende trekk ved alle valg. Men forskyvningen over tid for høyrepartienes vedkommende er praktisk talt identisk på de to nivåene. Derimot er det en interessant forskjell mellom sosialistpartier og mellompartier. De førstnevnte har holdt stillingen bra på det høyere inntektsnivå, men har gått sterkt tilbake på det lavere. For mellompartiene er det omvendt: De har gått drastisk tilbake i høyinntektsgruppen, men har klart seg bra blant selvstendig næringsdrivende med lav inntekt.

Mønsteret blir ikke stort annerledes om vi splitter opp selvstendig næringsdrivende etter formue og utdanning. Høyrepartienes framgang er stort sett den samme på de lavere og høyere nivåer. En annen sak er at det stigende velstandsnivå indirekte har gitt Høyre et visst tilskudd. Således har andelen av selvstendig næringsdrivende med høy formue (2 eller flere oppgitte eiendeler) økt fra 77 prosent i 1969 til 83 prosent i 1981. På samme måte som for arbeiderne kan vi beregne virkningen av denne stigningen, under forutsetning av et stabilt eiendomsnivå fra 1969 - 1981. Høyres og Fremskrittspartiets samlede framgang innenfor denne yrkesgruppen ville i så fall ha vært 13 prosentenheter mot nå 16. På samme måte har det stigende utdanningsnivå indirekte bidratt til svingningen i høyreretning, men noe svakere enn formuesøkningen.

Materialet gir således støtte til hypotese 2 om en indirekte gevinst for høyrepartiene som følge av det stigende velstandsnivå. Det er derimot ingen støtte for hypotese 1 om økende svingning i høyreretning med stigende sosial status.

Næring

Når selvstendig næringsdrivende inndeles etter næring, har Høyre økt sin stemmeandel sterkere innenfor industri og håndverk enn i andre næringer. I førstnevnte gruppe er økningen 25 prosentenheter mot 17 i sistnevnte. De sosialistiske partiene har gått mest tilbake i industri og håndverk, fra 45 prosent i 1969 til 24 prosent i 1981, mens deres stemmeandel ligger uforandret på litt under 30 prosent i de andre næringene. For industri og håndverk er det således en slående kontrast i det politiske utviklingsmønster mellom arbeidere og selvstendig næringsdrivende. Som tidligere nevnt (s. 96) har arbeiderne i nettopp disse næringene vært mest tilbøyelige til å holde fast ved de sosialistiske partiene. Utviklingen innebærer en økende politisk polarisering mellom partene i arbeidslivet innenfor industri og håndverk.

Bedriftens størrelse, som spiller liten rolle for arbeidernes stemmegivning, er en viktigere faktor for selvstendig næringsdrivende. Ettersom spørsmålet om antall ansatte ikke ble stilt i undersøkelsen i 1969, må vi nøye oss med en sammenligning mellom 1977 og 1981. Materialet er presentert i tabell 5.1.

Tabell 5.11. Stemmegivning etter parti blant selvstendig næringsdrivende med ulike antall ansatte. 1977 og 1981. Prosent

	Antall ansatte					
	Ingen		1 - 5		Over 5	
	1977	1981	1977	1981	1977	1981
I alt	100	100	100	100	100	100
Sosialistpartier	38	35	29	13	29	21
Mellompartier	17	11	16	13	10	7
Høyre	43	49	55	74	61	72
Fremskrittspartiet	2	5	0	0	0	0
N	40	37	31	23	31	14

Høyres framgang fra 1977 til 1981 har vært størst i mellomgruppen med få ansatte. Blant selvstendige uten leid hjelp har Høyres framgang vært moderat, og her har sosialistene holdt stillingen bra. Sistnevnte har derimot gått sterkt tilbake blant mindre arbeidsgivere.

Bakgrunnsmiljø

Når selvstendig næringsdrivende grupperes etter sosial opprinnelse, er mønsteret følgende: Høyre har holdt stillingen fra 1969 til 1981 blant dem med bakgrunn i jordbruk og fiskeri, partiet har gått litt fram (8 prosentenheter) i gruppen som er utgått fra middelklasseyrkene, og det har fordoblet sitt stemmetall blant dem som kommer fra arbeiderhjem.

Kjønn

Den mest interessante utvikling finner vi når selvstendig næringsdrivende inndeles etter kjønn. Som tabell 5.12 viser, har stemmegivningen blant menn vært forholdsvis stabil siden 1969. Høyres andel er omtrent uforandret, mellompartiene har gått tilbake, mens sosialistene har svingt litt fram og tilbake. Blant kvinnene derimot har Høyre mer enn fordoblet sitt stemmetall, mens sosialistene har mistet over halvparten av sin tilslutning.

Tabell 5.12. Stemmegivning etter parti blant mannlige og kvinnelige selvstendig næringsdrivende. 1969, 1977 og 1981. Prosent

	Menn			Kvinner		
	1969	1977	1981	1969	1977	1981
I alt	100	100	100	100	100	100
Sosialistpartier	23	33	27	47	28	19
Mellompartier	24	16	16	31	30	27
Høyre	53	50	54	22	41	54
Fremskrittspartiet	.	1	3	.	1	0
N	53	99	95	36	94	48

Geografisk bakgrunn

Inndeling etter region viser at mønsteret i tabell 4.19 har vært konsistent over tid: Høyre står langt sterkere blant selvstendig næringsdrivende i de sørlige landsdeler enn i de nordlige. Partiets framgang siden 1969 har vært sterkest på Sør- og Vestlandet og svakest i Trøndelag og Nord-Norge. Gruppert etter bosted viser yrkesgruppen intet klart endringsmønster: Høyre har gått markert fram blant selvstendig næringsdrivende i alle kommunetyper.

Oppsummering

Den sterke svingningen i retning høyre har vært påfallende jevn for ulike undergrupper av selvstendig næringsdrivende. Tendensen er bemerkelsesverdig klar når yrkesgruppen inndeles etter sosial og økonomisk status. Uansett statuskriterium står Høyre langt sterkere i de høyere lag enn i de lavere. Men svingningen i senere år i favør av Høyre er omtrent den samme på alle nivåer. Derimot har den generelle stigning i utdanning og formue indirekte bidratt til partiets framgang. Det samme gjelder antagelig det stigende inntektsnivå, skjønt det er umulig å estimere utslaget for sistnevnte faktor.

Det er imidlertid to faktorer som viser et avvikende mønster i de politiske svingninger blant selvstendig næringsdrivende. Det første gjelder bedriftens størrelse. Det er de egentlige arbeidsgivere med leid arbeidskraft som har beveget seg over til Høyre, mens selververvende uten leid hjelp har vært mer stabile i sin stemmegivning. Denne forskjell avspeiler trolig variasjoner i økonomiske interesser mer enn i sosial status. Det andre avviket gjelder forskjellen mellom kvinner og menn: Mennene har hele tiden sluttet jevnt opp om Høyre, mens kvinnene som tidligere var langt mer tiltrukket av sosialister og mellompartier, har svingt over til Høyre i stort antall.

5.3. Funksjonærer

Funksjonærene er den minst homogene av de fire yrkesgruppene. Økonomisk og sosialt befinner de seg i en slags mellomstilling mellom arbeidere og selvstendig næringsdrivende. Funksjonærenes preferanser har vært et hett diskusjonstema gjennom hele etterkrigstiden, dels fordi gruppen har vært i sterk vekst og derfor veier tungt ved valgurnene, dels fordi dens politiske identifikasjoner har vært forholdsvis uklare.

Stemmegivning i 1981

Tabell 5.13 framstiller funksjonærenes velgerprofil slik den kom til uttrykk i 1981. Jevnt over er variasjonene mellom undergruppene av langt større omfang enn for arbeidere og selvstendig næringsdrivende (jfr. tabellene 5.1 og 5.9). For funksjonærenes vedkommende avspeiler variasjonene først og fremst spenningen mellom Arbeiderpartiet og Høyre, men også mellompartiene kan notere stor tilslutning i enkelte undergrupper.

Tabell 5.13. Funksjonærenes[1] stemmegivning etter parti. 1981. Prosent

	I alt	SV (+K og RV)	A	Mellom-partier	H	Frp	N
Næring[2]							
Industri og håndverk	100	1	25	14	55	5	67
Primærnæringer	:	:	:	:	:	:	3[3]
Andre næringer	100	9	29	21	37	4	354
Arbeidsgiver[2]							
Offentlig virksomhet	100	11	28	29	30	2	214
Privat	100	4	26	12	52	6	189
Organisasjon[2]							
LO-medlem	100	12	41	17	27	3	145
Funksjonærorg. utenfor LO ...	100	9	21	22	45	3	93
Uorganisert	100	3	25	18	49	5	155
Antall ansatte[2]							
Under 50 ansatte	100	7	26	24	39	4	195
Over 50 ansatte	100	8	31	16	41	4	225
Fars yrke							
Arbeider	100	9	47	11	28	5	146
Funksjonær, selvst.n.	100	6	20	18	54	2	263
Gårdbruker, småbruker, fisker	100	2	24	38	30	6	88
Alder							
18 - 30 år	100	11	20	24	39	6	123
31 - 50 år	100	6	30	19	41	4	235
Over 50 år	100	4	35	18	43	0	169
Kjønn							
Menn	100	8	30	16	43	3	266
Kvinner	100	5	28	24	40	3	261
Landsdel							
Østlandet	100	7	31	15	43	4	288
Sør- og Vestlandet	100	3	24	28	42	3	155
Trøndelag og Nord-Norge	100	12	31	19	36	2	84

[1] Eget eller forsørgers yrke. [2] Gjelder bare yrkesaktive. [3] For få observasjoner til å beregne prosentfordeling.

Tabell 5.13 (forts.). Funksjonærenes[1] stemmegivning etter parti. 1981. Prosent

	I alt	SV (+K og RV)	A	Mellom-partier	H	Frp	N
Bostedskommune[2]							
Byer og forstadskommuner	100	7	30	17	43	3	347
Andre tettbygde kommuner	100	11	20	25	42	2	45
Spredtbygde kommuner	100	4	30	26	36	4	135
Utdanningsnivå							
Lavt (inntil 9 år)	100	2	47	22	27	2	118
Middels (10-12 år)	100	3	35	18	40	4	164
Høyt (over 12 år)	100	11	16	21	49	3	245
Inntekt							
Lav (inntil kr 150 000)	100	8	33	21	35	3	330
Høy (over 150 000)	100	5	23	18	52	2	191
Formue							
Lav	100	8	31	22	37	2	236
Høy	100	5	27	19	45	4	284
Stilling							
Lav	100	8	30	22	36	4	382
Høy	100	4	24	16	54	2	149
Målsak							
Nynorsk, aktiv	100	0	22	52	26	0	31
Nynorsk, passiv	100	5	24	52	14	5	21
Bokmål, passiv	100	7	34	17	41	1	251
Bokmål, aktiv	100	7	25	16	46	6	223
Avholdssak							
Avhold, aktiv	100	2	18	55	23	2	49
Avhold, passiv	100	6	22	33	28	11	18
Ikke-avhold, passiv	100	7	34	19	38	2	330
Ikke-avhold, protesterende ..	100	6	22	8	59	5	130
Religiøs aktivitet							
Høy aktivitet	100	2	9	60	25	4	53
Middels aktivitet	100	2	29	24	43	2	175
Lav aktivitet	100	6	35	14	42	3	64
Helt passiv	100	11	32	9	44	4	235

[1] Eget eller forsørgers yrke. [2] Se note 2, side 89.

Hovedtendensene i tabell 5.13 kan oppsummeres slik:

(1) Yrkesmiljø og faktorer knyttet til arbeidssituasjonen slår sterkt ut på stemmegivningen. Således får Høyre størst tilslutning blant funksjonærer ansatt i industri og håndverk, mens både sosialistene og mellompartiene står forholdsvis sterkere blant funksjonærer i andre næringer. På samme måte er det et klart skille mellom offentlig og privat ansatte. Både sosialister og mellompartier står sterkest blant offentlig ansatte, mens Høyre og Fremskrittspartiet dominerer blant funksjonærer i privat virksomhet. Men det største utslaget gjelder organisasjonsforhold: Fagorganiserte funksjonærer er tilbøyelige til å stemme for sosialistiske partier, mens uorganiserte og personer tilknyttet funksjonærorganisasjoner utenfor LO er langt mer tiltrukket til borgerlige partier, særlig Høyre. Derimot er arbeidsplassens størrelse praktisk talt uten betydning.

(2) For funksjonærer, som for arbeidere og selvstendig næringsdrivende, slår bakgrunnsmiljøet sterkt ut på stemmegivningen. Sosialistpartiene får over halvparten av stemmene blant funksjonærer som kommer fra arbeiderhjem, men bare fjerdeparten av stemmene blant dem som kommer fra middelklassehjem eller bygdemiljø. De to sistnevnte gruppene fordeler seg slik at Høyre for overlegent størst tilslutning blant dem med bakgrunn i middelklassen, mens mellompartiene står sterkest blant funksjonærer som er kommet fra gårdbruker- eller fiskermiljø.

(3) Demografisk bakgrunn. Det er nesten ingen forskjell i stemmegivningen blant kvinner og menn, bortsett fra at mellompartiene får noe større tilslutning blant kvinnene. Det er derimot klare forskjeller etter alder. Arbeiderpartiet står svakt blant de helt unge, men partiets tilslutning øker med stigende alder.

(4) Når funksjonærene grupperes etter geografisk bakgrunn, er mønsteret i stemmegivningen omtrent som for selvstendig næringsdrivende (jfr. tabell 5.9): Andelen som stemmer sosialistisk ligger høyt på Østlandet og i de to nordlige landsdelene, mens den er atskillig lavere på Sør- og Vestlandet. I sistnevnte landsdel får mellompartiene forholdsvis stor tilslutning. Høyres tilslutning ligger like høyt på Sør- og Vestlandet som på Østlandet, men den er svakere i Nord-Norge og Trøndelag. Det er små variasjoner i stemmegivningen etter type av bostedskommune. De viktigste tendenser er at Høyre står noe svakere i spredtbygde herreder enn i byer og tettbygde strøk, og at mellompartiene står svakere i byer og forsteder enn i andre kommuner.

(5) Når funksjonærene klassifiseres etter økonomisk og sosial status, finner vi store og regelmessige forskjeller i stemmegivningen. Hovedtendensen er at med stigende status, følger økende oppslutning om Høyre og avtagende oppslutning om såvel Arbeiderpartiet som mellompartiene. Også Sosialistisk Venstreparti er mest populært i lavstatusgruppene, bortsett fra partiets forholdsvis store tilslutning blant personer med høyt utdanning. De beskrevne tendenser slår sterkest ut for utdanning, men de er også tydelige for

inntekt og formue. For funksjonærenes vedkommende er det også foretatt en inndeling etter stilling: Funksjonærer i ledende stilling, og de som stort sett bestemmer over sitt eget arbeid, er klassifisert som høyere, mens funksjonærer i underordnet stilling, f.eks. butikk- og kontorpersonale, er klassifisert som lavere. Variasjonene i stemmegivning følger samme mønster som for utdanning, formue og inntekt.

(6) Forholdet mellom stemmegivning og kulturfaktorene viser omtrent samme mønster for funksjonærene som for andre yrkesgrupper. Det eneste avvik hos funksjonærene er meget sterke utslag i favør av mellompartiene blant tilhengere av motkulturene.

Sammenligningen med materialet for 1969 og 1977 bekrefter inntrykket av at funksjonærene er en meget bevegelig velgergruppe. En del av de mer interessante bakgrunnsfaktorene vil bli behandlet i det etterfølgende.

Sosial status

Materialet hittil har vist at funksjonærenes velgerprofil minner meget om mønsteret for selvstendig næringsdrivende: Høyre er langt mer populært innenfor høystatusgruppene enn i de lavere sjikt. Analysen av utviklingen over tid viser imidlertid en interessant kontrast mellom de to yrkesgruppene. Blant selvstendig næringsdrivende er svingningen i høyreretning like sterk enten status er lav eller høy (jfr. tabell 5.10). For funksjonærene finner vi en tilsvarende tendens når gruppen inndeles etter stilling. Men når funksjonærene grupperes etter formue, inntekt og utdanning, er framgangen for høyrepartiene ubetydelige innenfor høystatusgruppene. Derimot er det en klar dreining i retning høyre i de lavere sjikt. For mellompartiene er tendensen mindre regelmessig. For å beskrive tendensen er det nok å trekke fram to av faktorene: Stilling og utdanning. Den siste er valgt fordi den viser noe klarere utslag på stemmefordelingen enn inntekt og formue. Forholdet mellom stilling og stemmegivning er framstilt i tabell 5.14. Blant lavere funksjonærer er sosialistene gått tilbake 15 prosentenheter, mens Høyre og Fremskrittspartiet samlet er gått fram 18. Mellompartiene har svak tilbakegang. Framgangen for partiene på høyresiden er omtrent den samme for høyere funksjonærer, men her har sosialistene holdt stillingen, mens mellompartiene er gått tilbake med hele 18 prosentenheter.

Tabell 5.14. Stemmegivning etter parti blant funksjonærer med lav/høy stilling. 1969, 1977 og 1981. Prosent

	Lav stilling			Høy stilling		
	1969	1977	1981	1969	1977	1981
I alt	100	100	100	100	100	100
Sosialistpartier	53	44	38	27	29	28
Mellompartier	25	27	22	34	18	16
Høyre	22	27	36	39	53	54
Fremskrittspartiet ..	.	2	4	.	0	2
N	251	294	382	214	174	149

Forholdet mellom stemmegivning og utdanning er framstilt i tabell 5.15. Partiene på høyresiden har en samlet framgang på henholdsvis 14 og 17 prosentenheter for de to laveste utdanningstrinn, men økte bare 5 prosentenheter på det høyeste. For de sosialistiske partiene er tilbakegangen sterk på det laveste utdanningstrinn, svak på det mellomste trinn, men de har faktisk en betydelig framgang blant funksjonærer med høy utdanning. Mellompartiene er gått sterkt tilbake på de to øverste trinn, mens de har status quo på det laveste. De beskrevne tendenser viser at svingningen til høyre ikke er begrenset til høystatusgruppene. Med unntak for stilling, er det faktisk slik at personer med lav status har vært mest tilbøyelig til å skifte i høyreretning.

Tabell 5.15. Stemmegivning etter parti blant funksjonærer på ulike utdanningsnivå. 1969, 1977 og 1981. Prosent

	Lavt (inntil 9 år)			Middels (10-12 år)			Høyt (13 år og mer)		
	1969	1977	1981	1969	1977	1981	1969	1977	1981
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sosialistpartier ..	63	50	49	42	39	38	17	31	27
Mellompartier	22	22	22	31	23	18	36	23	21
Høyre	15	27	27	27	35	40	47	45	49
Fremskrittspartiet	.	1	2	.	3	4	.	1	3
N	152	132	118	161	138	164	135	193	245

Neste spørsmål gjelder de indirekte virkninger. Stigningen i status har vært uvanlig stor blant funksjonærene. Således utgjorde andelen med bare grunnskole 34 prosent i 1969 mot 22 prosent i 1981, og gruppen med universitetsutdanning (13 år eller mer) steg fra 30 prosent i 1969 til 47 prosent i 1981. Den teoretiske stemmefordeling ved de senere valg kan estimeres, under forutsetning om uforandret utdanningsnivå fra 1969 og uforandrede preferanser på de respektive utdanningsnivåer i 1977 og i 1981. For 1977 får vi følgende teoretiske fordeling: Sosialistpartier 40 prosent (mot nå 39 prosent), mellompartiene 24 prosent (nå 23 prosent), og Høyre og Fremskrittspartiet 36 prosent (nå 38 prosent). For 1981 blir fordelingen: Sosialister 39 prosent (nå 36), mellompartier 20 prosent (som nå), høyrepartiene 41 prosent (nå 44).

En tilsvarende beregning etter stigningen i formue gir svakere utslag: Høyrepartiene ville fått 43 prosent (mot nå 44), mellompartiene ville fått en prosent mer, mens sosialistene ville fått samme andel som nå (39 prosent).

Konklusjonen for funksjonærene blir den samme som for selvstendig næringsdrivende: den generelle stigning i velstandsnivået har gitt en viss indirekte gevinst til høyrepartiene, men svingningen i høyreretning er ikke sterkere i de høyere lag enn i de lavere. For funksjonærenes vedkommende viser tvert imot de lavere sjikt størst endringer.

Arbeidsmiljøet

Når funksjonærene grupperes etter næring, viser tabell 5.16 store svingninger blant dem som er tilknyttet industri og håndverk. Her har

Tabell 5.16. Stemmegivning etter parti blant funksjonærer i ulike næringer[1]. 1969, 1977 og 1981. Prosent

	Industri og håndverk			Andre næringer[2]		
	1969	1977	1981	1969	1977	1981
I alt	100	100	100	100	100	100
Sosialistpartier	49	38	26	42	41	38
Mellompartier	26	15	14	29	23	21
Høyre	25	47	55	29	35	37
Fremskrittspartiet ..	.	0	5	.	1	4
N	85	58	67	248	263	354

[1] Gjelder bare yrkesaktive. [2] Ikke medregnet primærnæringene.

Høyre og Fremskrittspartiet gått fram hele 30 prosentenheter, mens både sosialister og mellompartier har sterk tilbakegang. Funksjonærer i andre næringer viser langt mindre svingninger, men også her har Høyre markert framgang.

Like stor interesse knytter det seg til skillet mellom offentlig og privat ansatte. Høyre har stått systematisk sterkere i den private sektor, mens både sosialister og mellompartier står forholdsvis sterkere blant offentlig ansatte. Tabell 5.17 viser at det har skjedd endringer over tid i begge grupper. Hvis vi ser på den samlede stemmeandel for Høyre og Fremskrittspartiet, har deres framgang vært noe større i den private enn i den offentlige sektor. Men tendensen har ikke vært jevn over tid. Blant offentlige funksjonærer var det stort sett stabilitet i stemmegivningen fra 1969 til 1977, hvoretter det skjeddde en kraftig dreining i høyreretning. Blant de privat ansatte inntraff den store svingningen fra 1969 til 1977, men ved valget i 1981 snudde trenden og gav en svak framgang for Arbeiderpartiet.[1]

Tabell 5.17. Funksjonærenes stemmegivning i 1969, 1977 og 1981. Offentlig versus privat virksomhet. Prosent

	Offentlig			Privat		
	1969	1977	1981	1969	1977	1981
I alt	100	100	100	100	100	100
Sosialistpartier	44	46	39	38	28	32
Mellompartier	31	30	26	22	15	13
Høyre	25	24	34	40	54	50
Fremskrittspartiet ..	.	0	1	.	3	5
N	166	225	304	196	192	277

Som vist i tabell 5.13, er det klar sammenheng mellom funksjonærenes stemmegivning og deres tilknytning til organisasjoner. Det generelle mønster er det samme hele tiden. Men det har over alt skjedd en betydelig svingning i Høyres favør, mest i gruppen uorganiserte.

Tendensen er mer lik for de andre to gruppene. Men blant de fagorganiserte har mellompartiene holdt stillingen bra, mens sosialistene har gått tilbake, fra 74 prosent i 1969 til 53 prosent i 1981. Blant dem som tilhører organisasjoner utenfor LO, har sosialistene holdt stillingen, mens mellompartiene har gått tilbake, fra 42 prosent i 1969 til 22 prosent i 1981.

Bakgrunnsmiljø

Sosial mobilitet har tydeligvis innvirkning på politiske svingninger i alle de fire yrkesgruppene. For funksjonærenes vedkommende er det en markert svingning til høyre uansett farens yrke. Men svingningen er sterkest blant dem som kommer fra arbeiderhjem, og svakest blant dem som har sin bakgrunn i middelklassen. De sosialistiske partiene har gått mest tilbake blant dem som er kommet fra arbeidermiljø, mens de har holdt stillingen blant funksjonærer med bakgrunn i middelklassen. Mellompartienes tilbakegang er stort sett den samme uansett farens yrke.

Demografisk bakgrunn

En inndeling etter kjønn viser at Høyres framgang er like sterk blant kvinner som blant menn. Derimot er det variasjoner for de sosialistiske partiene, som har holdt stillingen blant mannlige funksjonærer, men har gått tilbake blant kvinnelige (med 10 prosentenheter). Mellompartiene har gått tilbake både blant kvinner og menn, men mest blant menn. Materialet som er presentert i tabell 5.18 viser deimot store variasjoner i politiske svingninger mellom ulike aldersgrupper.

Tabell 5.18. Stemmegivning etter parti blant funksjonærer i ulike aldersgrupper. 1969, 1977 og 1981. Prosent

	18-30 år			31-50 år			Over 50 år		
	1969	1977	1981	1969	1977	1981	1969	1977	1981
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sosialistpartier .	47	43	31	47	39	36	30	36	39
Mellompartier	27	21	24	27	26	19	34	20	18
Høyre	26	33	39	26	34	41	36	44	43
Fremskrittspartiet	.	3	6	.	1	4	.	0	0
N	109	102	123	191	200	235	148	161	169

Som rimelig kan være, er stabiliteten størst i den eldste gruppen. Her har faktisk sosialistene en viss framgang, mellompartiene er gått sterkt tilbake, mens Høyres framgang er moderat. Videre viser tabell 5.18 at Høyre har sterk framgang i mellomgruppen, der både sosialistene og mellompartiene er gått tilbake.

I den yngste gruppen har Høyre og Fremskrittspartiet sammenlagt økt sin stemmeandel med nesten 20 prosentenheter, sosialistene er gått nesten like meget tilbake, mens mellompartiene har svak tilbakegang. For den yngste aldersgruppen er mønsteret det samme som for arbeiderne (jfr. tabell 5.18), men det er klare avvik for de to eldre gruppene.

Geografisk bakgrunn

Høyres framgang blant funksjonærene er sterkest på Sør- og Vestlandet, og svakest på Østlandet. Både sosialistpartier og mellompartier har hatt moderat tilbakegang på Østlandet. Sosialistene har størst tilbakegang i Nord-Norge og Trøndelag, mens mellompartiene er gått mest tilbake på Sør-og Vestlandet.

Når funksjonærene grupperes etter bostedskommune, er det små variasjoner fra den ene kommunetype til den annen.

Kulturell bakgrunn

Til slutt skal vi se på kulturfaktorene. Høyres gjennombrudd innenfor motkulturene blir manifestert i form av stor framgang fra 1969 til 1981. Men partiets framgang er noe større på bykultursiden. Mellompartiene har holdt stillingen best innenfor motkulturene. Men sammenlagt har de en betydelig tilbakegang blant medlemmer av den religiøse legmannsbevegelse. For Kristelig Folkeparti alene er det imidlertid ingen endring i denne gruppen: partiets andel av stemmene var 51 prosent i 1969, 53 prosent i 1977 og 51 prosent i 1981. For de sosialistiske partiene er det ingen klare tendenser i endringene.

Oppsummering

Analysen viser at de forholdvis store politiske svingningene blant funksjonærene ikke kan føres tilbake til en enkelt kilde. Materialet bekrefter at funksjonærenes tilbøyelighet til å stemme Høyre øker med stigende sosial og økonomisk status. Men langtidstendensen i retning høyre har vært moderat i høystatusgruppene. De fleste mål på status viser faktisk sterkere utslag i de lavere sjikt. Derimot har det stigende utdannings- og velstandsnivå gitt en viss indirekte gevinst for Høyre.

Analysen gir sterke utslag for enkelte andre bakgrunnsfaktorer. For det første gjelder det arbeidsmiljøet. Materialet tyder på at svingningene har vært særlig store innenfor miljøer som tradisjonelt har gitt funksjonærene tilknytning til arbeiderbevegelsen. Således har overgangen til Høyre vært langt større blant funksjonærer i industri og håndverk enn i andre næringer. I samme retning peker organisasjonstilknytning. Tilbakegangen for de sosialistiske partiene har vært langt større for fagorganiserte funksjonærer enn for de uorganiserte og de som tilhører organisasjoner utenfor LO. På dette punkt er tendensen stikk motsatt for arbeidere og funksjonærer. Det samme gjelder betydningen av oppvekstmiljø. Både for arbeidere og funksjonærer er tendensen til å stemme sosialistisk størst blant dem som har sitt utspring i arbeidermiljø. Men langtidstendensen viser at for arbeidere virker bakgrunnen i arbeiderklassen som en bremse mot skiftninger i borgerlig retning, mens funksjonærer i samme situasjon er mest tilbøyelige til å skifte parti.

En annen viktig bakgrunnsfaktor er alder. Eldre funksjonærer viser forholdsvis små endringer, mens svingningen til høyre er markert for de middelaldrende, og særlig for de helt unge. Endringene blant de helt unge er dog noe sterkere for arbeiderne enn for funksjonærene (jfr. tabell 5.8). Det er også bemerkelsesverdig at av arbeidere under 30 år stemte 11 prosent for Fremskrittspartiet i 1981, mens det tilsvarende tall for funksjonærene var 6 prosent.

5.4. Gårdbrukere og fiskere

Gruppen gårdbrukere og fiskere, eller selvstendig næringsdrivende i primærnæringene, har vært i sterk nedgang gjennom hele etterkrigsperioden (Valen 1981: s. 99). Politisk er gruppen sterkt tiltrukket av mellompartiene, særlig av Senterpartiet. Tabell 4.1 viser imidlertid en betydelig svingning over til Høyre. Siden 1977 har det også vært solid framgang for Arbeiderpartiet. Hvordan kan disse endringene forklares?

Stemmegivning i 1981

Fordi det er så få gårdbrukere og fiskere i våre utvalg, er det vanskelig å foreta en statistisk analyse. Men materialet avspeiler i hvert fall visse hovedtendenser. Stemmegivningen i 1981 er beskrevet i tabell 5.19.

Tabell 5.19. Stemmegivning etter parti blant gårdbrukere og fiskere[1]. 1981. Prosent

	I alt[2]	A	Sp	Andre mellom-partier	H	Frp	N
Næring[3]							
Gårdbrukere	100	22	47	12	19	0	51
Fiskere	:	:	:	:	:	:	9[4]
Alder							
18-30 år	:	:	:	:	:	:	8[4]
31-50 år	100	24	38	17	17	4	29
Over 50 år	100	20	40	13	27	0	30
Kjønn							
Menn	100	10	47	10	28	5	39
Kvinner	100	36	32	18	14	0	28
Landsdel							
Østlandet	100	14	42	10	31	3	29
Sør-Vestlandet	100	14	43	24	14	5	20
Trøndelag og Nord-Norge	100	44	22	12	22	0	32
Bostedskommune[5]							
Tettbygde kommuner	100	25	40	10	20	5	20
Spredtbygde kommuner	100	19	41	15	23	2	47
Utdanningsnivå							
Lavt (inntil 9 år)	100	24	37	17	22	0	41
Høyt (over 9 år)	100	15	46	8	23	8	26
Inntekt							
Lav (inntil kr 100 000)	100	25	37	16	17	5	41
Høy (over kr 100 000)	100	18	46	9	27	0	22
Eiendom							
Lav (0 - 2 eiendeler)	100	19	39	19	19	4	26
Høy (3 - 5 eiendeler)	100	19	45	8	25	3	36

[1] Eget eller forsørgers yrke. [2] Ingen gårdbrukere og fiskere oppgir at de har stemt på Sosialistisk Venstreparti, Kommunistpartiet eller Rød Valgallianse i 1981. [3] Gjelder bare yrkesaktive. [4] For få observasjoner til å beregne prosentfordeling. [5] Se note 2, side 89.

Tabell 5.19 (forts.). Stemmegivning etter parti blant gårdbrukere og fiskere[1]. 1981. Prosent

	I alt[2]	A	Sp	Andre mellom-partier	H	Frp	N
Målsak							
Nynorsk	100	18	47	23	6	6	17
Bokmål	100	21	36	11	30	2	47
Avholdssak							
Avhold	100	15	45	25	15	0	20
Ikke-avhold	100	23	38	9	26	4	47
Religiøs aktivitet							
Høy	100	22	38	15	25	0	40
Lav	100	19	44	11	19	7	27
Bruksstørrelse[3]							
Lav (inntil 60 mål)	100	35	35	18	12	0	17
Høy (over 60 mål)	100	15	52	9	21	3	33

[1] Se note 1, side 117. [2] Se note 2, side 117. [3] Bare for selvstendige i jordbruket.

Hovedtendensen kan sies å være:

(1) Næring. Det er så få fiskere i utvalget at det er umulig å foreta en direkte sammenligning av de to primærnæringene. Men Senterpartiets styrke er større blant gårdbrukerne enn for de to gruppene under ett. Resultatet svarer godt til tendensen man får ved å reanalysere store datamengder fra kommersielle meningsmålinger (NOI): Senterpartiets tilslutning kommer vesentlig fra gårdbrukerne, mens fiskerne er langt mer tilbøyelige til å stemme for Arbeiderpartiet, Kristelig Folkeparti og Høyre.[2]

(2) Demografisk bakgrunn. Partiene på høyrefløyen står sterkere blant menn enn blant kvinner. Det er en svak tendens i samme retning i de andre yrkesgruppene. Når utslaget er større for gruppen gårdbrukere og fiskere, kan det henge sammen med kvinnenes forholdsvis sterke engasjement i motkulturene som har sin tyngde nettopp i bygdesamfunnet.

(3) Geografisk bakgrunn. Senterpartiet står litt svakere i Nord-Norge og Trøndelag enn i Sør-Norge, mens Arbeiderpartiet får forholdsvis størst tilslutning i de nordligste landsdelene. Det henger selvsagt sammen med det store innslag av fiskere i kystfylkene nordpå. Som rimelig kan være får de andre mellompartiene, altså i første rekke Kristelig Folkeparti, størst tilslutning på Sør- og Vestlandet, mens Nord-Norge og Trøndelag kommer på en god annenplass. Høyre får sin største tilslutning i Østlandsområdet. Gårdbrukere og fiskere viser ubetydelige variasjoner i stemmegivningen etter bosted.

(4) Ulike mål på økonomisk og sosial status viser samme mønster: Senterpartiet og Høyre står sterkest i høystatusgruppene, mens Arbeiderpartiet, Venstre og Kristelig Folkeparti får flest stemmer i de lavere sjikt. Dette gjelder også når gruppen gårdbrukere inndeles etter brukets størrelse. Men siden bruksstørrelsen varierer så meget fra landsdel til landsdel, er det umulig å videreføre analysen med vårt begrensede tallmateriale.

(5) Kulturfaktorene. Materialet tillater ikke en oppsplitting etter engasjement i kulturspørsmål. Men en enkel inndeling etter motkultur/bykultur tyder på at Senterpartiet og de andre mellompartiene står sterkest på motkultursiden, mens Høyre og Arbeiderpartiet er forholdsvis mer populære innenfor bykulturene.

I det følgende er det foretatt en sammenligning med valgene i 1969 og 1977.

Sosial status

Tendensen i endringene er den samme for alle statusfaktorene: Senterpartiet har gått mer tilbake innenfor høystatusgruppene enn i de lavere sjikt, mens Høyre og Fremskrittspartiet er gått mest fram blant personer med høy status. Arbeiderpartiets framgang fra 1977 til 1981 er omtrent like sterk på begge nivåer, men i et langtidsperspektiv er partiet gått tilbake i lavstatusgruppene, mens det har styrket sin stilling blant personer med høy status.

Tabell 5.20. Stemmegivning etter parti blant gårdbrukere og fiskere på ulike utdanningsnivå. 1969, 1977 og 1981. Prosent

	Lavt[1]			Høyt[1]		
	1969	1977	1981	1969	1977	1981
I alt	100	100	100	100	100	100
Sosialistpartier	31	18	24	6	3	15
Senterpartiet	50	58	37	70	54	46
Andre mellompartier	10	18	17	14	14	8
Høyre	9	6	22	10	29	23
Fremskrittspartiet	.	0	0	.	0	8
N	89	69	41	95	28	26

[1] Det svake underlagsmaterialet har gjort det nødvendig å bruke forskjellige kutt mellom lav og høy utdanning. I 1969 er 'lav' utdanning inntil 7 års skolegang, mens 'høy' er over 7 år. I 1977 og 1981 er inntil 9 års skolegang regnet som 'lav' mens over 9 år er 'høy'.

Som et eksempel på de beskrevne tendenser presenteres i tabell 5.20 sammenhengen mellom utdanning og stemmeutvikling fra 1969 til 1981. I løpet av dette tidsrommet har Høyre og Fremskrittspartiet tredoblet sin tilslutning i gruppen med høy utdanning, men deres framgang er mer moderat i den lavere gruppen. Samtidig er Senterpartiets tilbakegang 13 prosentenheter i den lavere gruppen, mot 24 i den høyere. Arbeiderpartiet har en tilbakegang på 7 prosentenheter i den lavere gruppen, men en framgang på 9 prosent i den høyere. Tendensen støtter hypotesen om at dreiningen i retning høyre har vært størst i høystatusgruppene. Men dreiningen har i dette tilfelle gått ut over Senterpartiet og de andre mellompartiene. I det høyere lag av gårdbrukere og fiskere har det faktisk skjedd en polarisering mellom 1977 og 1981. Velstandsutviklingen og de endrede statusforhold har imidlertid ikke gitt Høyre nevneverdig indirekte gevinst i denne yrkesgruppen.

Geografisk bakgrunn

En oppdeling etter næring antyder følgende langtidstendens: Dreiningen over til høyre har vært større for gårdbrukere enn for fiskere. Derimot kommer Arbeiderpartiets framgang fra 1977 til 1981 vesentlig fra fiskerne. Resultatet svarer bra til tendensen når materialet inndeles etter region.[3]

Tabell 5.21. Stemmegivning etter parti blant gårdbrukere og fiskere i ulike landsdeler. 1969, 1977 og 1981. Prosent

	Østlandet			Sør-Vestlandet			Trøndelag og Nord-Norge		
	1969	1977	1981	1969	1977	1981	1969	1977	1981
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sosialistpartier ..	11	15	14	14	4	14	36	23	44
Senterpartiet	78	49	42	53	70	43	46	59	31
Andre mellompartier	5	17	10	21	19	24	9	18	6
Høyre	6	19	31	12	7	14	9	0	19
Fremskrittspartiet	.	0	3	.	0	5	.	0	0
N	63	53	29	77	27	20	44	17	17

Som tabell 5.21 viser er Høyres framgang atskillig sterkere på Østlandet enn i andre landsdeler. Arbeiderpartiet har klar framgang ved siste valg i kystfylkene på Vestlandet, i Trøndelag og Nord-Norge. Senterpartiet har tapt mest blant gårdbrukerne på Østlandet.

Demografisk bakgrunn

Endringene i stemmegivningen har vært noe større blant yngre velgere enn blant eldre. Det gjelder særlig for Senterpartiets tilbakegang. Mønsteret er klarere når gårdbrukere og fiskere inndeles etter kjønn. Høyres og Fremskrittspartiets framgang er markert større blant menn enn blant kvinner. Senterpartiet er gått mest tilbake blant menn. Arbeiderpartiet er gått tilbake blant menn, men har styrket sin stilling fra 1977 til 1981 blant kvinnene.

5.5. Sammendrag

Analysen på de foregående sider viser at de politiske svingninger i senere år ikke kan føres tilbake til en enkeltstående årsaksfaktor. Tendensene er tvertimot sprikende for de 4 yrkesgruppene. Som avslutning følger en oppsummering og vurdering av utslagene for hvert enkelt sett av bakgrunnsfaktorer.

(1) Sosial og økonomisk status. To hypoteser ble formulert ved slutten av kapittel 4:

H_1: Med stigende sosial og økonomisk status øker velgernes tilbøyelighet til å svinge i retning høyre.

H_2: Partiene på høyresiden vinner indirekte på den gradvise stigningen i økonomisk og sosial status.

Tendensen for gruppene arbeidere og gårdbrukere/fiskere er at svingningen i høyreretning er større i høystatusgruppene enn i de lavere sjikt. Det betyr at første hypotese er støttet av materialet. Det er ingen tilsvarende tendens innenfor middelklasseyrkene. For selvstendig næringsdrivende er svingningene stort sett av samme omfang på alle statusnivåer, og for funksjonærene har svingningen faktisk vært større på det lavere nivå enn på det høyere når det gjelder utdanning og eiendom. Resultatene kan framstilles i form av tre enkle figurer.

Materialet støtter hypotese 2. Velstandsøkningen og de endrede statusforhold har indirekte bidratt til Høyres framgang. Det eneste avvik fra denne trenden er gruppen gårdbrukere/fiskere. I denne gruppen stod Høyre i utgangspunktet like sterkt på de to statusnivåer. Forutsetningen for at et parti skal profitere på stigende status, må være at partiet har større tilslutning i de høyere enn i de lavere sjikt for hele den periode som blir undersøkt.

Figur 5.1. Oppslutning om høyrepartiene etter sosial status i ulike yrkesgrupper ved to forskjellige tidspunkt; t_1 og t_2

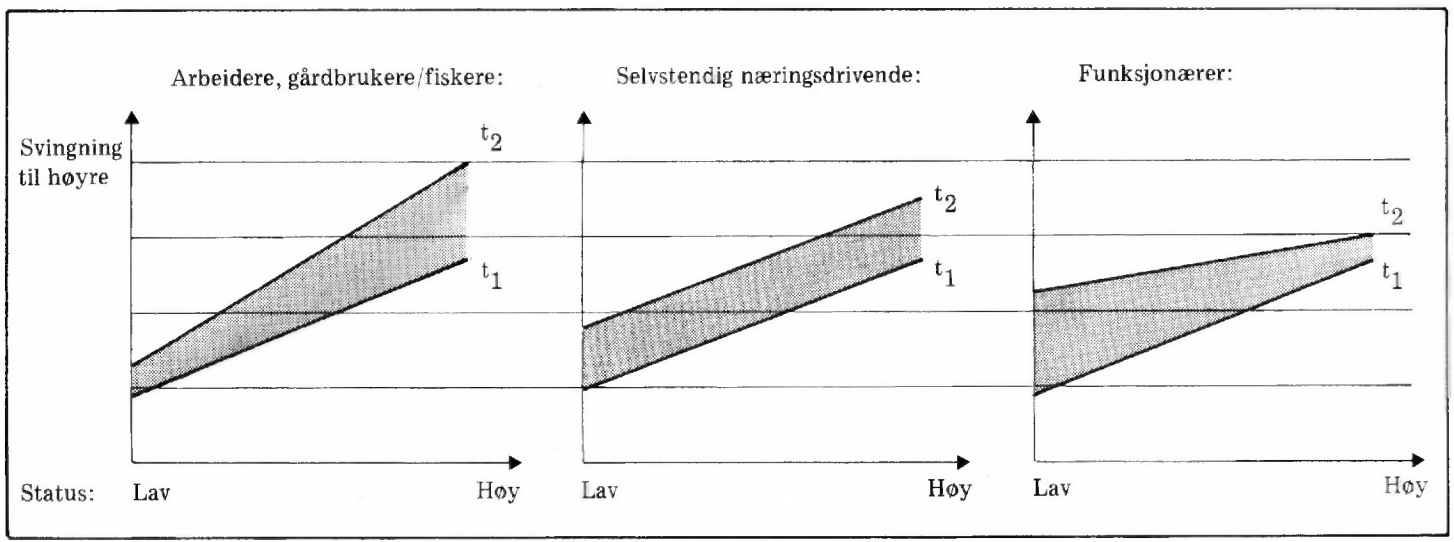

De beskrevne tendenser er jevnt over statistisk utsagnskraftige, men de er stort sett svake. Utslagene er størst for gruppen arbeidere, men det er verdt å merke at det har vært en betydelig svingning i retning høyre også blant lavere sjikt av arbeidere. Stigende levestandard og statusforhold kan forklare bare en begrenset andel av de politiske svingninger.

(2) Næring. Skillet mellom industri/håndverk og andre næringer danner en interessant kontrast mellom yrkesgruppene. Arbeidere i industri og håndverk er mest tilbøyelige til å holde fast ved de sosialistiske partiene, mens svingningen til høyre er langt større for arbeidere i tertiærnæringene. For funksjonærer og selvstendig næringsdrivende er det nettopp de som er tilknyttet industri og håndverk som er mest tilbøyelige til å svinge til høyre.

(3) Arbeidsplassens størrelse spiller ingen rolle for stemmegivningen til arbeidere og funksjonærer. For selvstendig næringsdrivende er det derimot klare utslag: Svingningen i høyreretning er markert størst for mindre næringsdrivende med leid arbeidshjelp.

(4) Offentlig kontra privat virksomhet beskriver et viktig skille i lønnstakernes forhold til arbeidsgiversiden. Ved valgurnene spiller dette skillet liten eller ingen rolle for arbeiderne. Derimot er det av stor betydning for funksjonærene. De som er ansatt i private bedrifter er langt mer tilbøyelige til å stemme Høyre enn de som er tilknyttet offentlig virksomhet. Endringen over tid er omtrent like stor i de to gruppene. Men utviklingen har ikke vært helt parallell. Fra 1969 til 1977 skjedde det nesten ingen endringer i stemmegivningen til offentlige funksjonærer, derimot fant det sted en betydelig dreining til Høyre fra 1977 til 1981. For private funksjonærer inntraff den store svingningen i høyreretning fra 1969 til 1977, mens det fant sted en stabilisering ved det etterfølgende valg.

(5) Tilknytning til faglige organisasjoner er av avgjørende betydning for lønnstakernes stemmegivning. Tilbøyeligheten til å stemme sosialistisk er langt større for medlemmer av fagbevegelsen enn for uorganiserte. Både for funksjonærer og arbeidere har de politiske endringer vært størst for gruppen uorganiserte. For arbeiderne har medlemskap i fagbevegelsen virket som en bremse mot høyrebølgen. Fagorganiserte funksjonærer har derimot vist stor tilbøyelighet til å svinge over til Høyre.

(6) Sosial mobilitet. Bakgrunnsmiljøet uttrykt ved fars yrke har en tendens til å avleire seg i stemmegivningen, uansett hvilken yrkesposisjon vedkommende velger selv sitter i. De som kommer fra arbeiderhjem er tilbøyelige til å stemme sosialistisk, de som kommer fra bygdemiljø er sterkt tiltrukket av mellompartiene, og de som stammer fra funksjonærer eller selvstendig næringsdrivende er mest tiltrukket av Høyre. Hvis eget yrke og fars yrke er identiske, virker yrkesnormen for eget yrke med dobbel tyngde. Men når det foreligger mobilitet, oppover eller nedover, blir sammenhengen mellom stemmegivning og eget yrke langt svakere. De

samme tendenser slår i høy grad ut i form av endringer over tid. Arbeidere som kommer fra arbeiderklassen viser stor tilbøyelighet til å holde fast ved de sosialistiske partiene, mens arbeidere som kommer fra middelklassen (funksjonærer og selvstendig næringsdrivende) har størst tendens til å svinge til Høyre og Fremskrittspartiet. For funksjonærer og selvstendig næringsdrivende er tendensen omvendt: De som har sitt utspring i samme klasse viser stor stabilitet over tid, mens de som kommer enten fra arbeidermiljø eller bygdemiljø er sterkt tilbøyelige til å svinge i retning av høyrepartiene.

(7) Geografi. Mønsteret i geografiske forskyvninger er stort sett ensartet for ulike yrkesgrupper. Valget i 1981 videreførte tendensen til nedbrytning av geografiske forskjeller i stemmegivningen.

(8) Kulturfaktorene viser stadig betydelig sammenheng med stemmegivningen. Mest interessant i et langtidsperspektiv er det at Høyre har fått fotfeste innenfor motkulturene, nynorsk, avholdssak og legmannsbevegelse. Men partiets framgang har avgjort vært større på bykultursiden. Tendensen er i hovedsak den samme for samtlige yrkesgrupper. Men motkulturene har stadig sine sterkeste forkjempere blant gårdbrukere/fiskere og blant funksjonærene. Og mellompartiene har holdt stillingen best innenfor disse yrkesgruppene blant personer som holder fast ved motkulturene.

(9) Kjønn. Det er ingen store forskjeller i stemmegivningen mellom kvinner og menn. De største endringer over tid finner vi blant kvinner i gruppen selvstendig næringsdrivende, der kvinner tidligere var langt mindre tilbøyelige enn menn til å stemme Høyre. Denne forskjellen er etter hver forsvunnet.

(10) Alder. Materialet for 1981 bekrefter den sterke tendensen blant unge velgere til å svinge over til Høyre og Fremskrittspartiet. I gruppene gårdbrukere/fiskere og selvstendig næringsdrivende er tendensen lite framtredende av den enkle grunn at der er få unge velgere. Desto sterkere kommer den fram i lønnstakergruppene.

Det framlagte materialet gir ingen enkel forklaring på høyrebølgen. Påstanden om at det er velstandsøkningen og stigende sosial og økonomisk status som fører til at velgerne svinger over til høyrepartiene får bare begrenset støtte. Den er for øvrig mest klar for gruppen arbeidere. Likevel tyder materialet på at sosiale endringsprosesser i høy grad har påvirket de politiske svingningene, skjønt betingelsene synes å variere en god del fra den ene yrkesgruppe til den annen. Kontrasten mellom arbeidere og middelklassegruppene er betegnende i så måte. Blant arbeiderne har de sosialistiske partiene holdt stillingen bra i tradisjonelle arbeiderklassemiljøer: Blant fagorganiserte, på industriarbeidsplassene, blant personer som har bakgrunn i arbeiderhjem.

Derimot har arbeidere tilknyttet de nye tertiærnæringene, uorganiserte og sosialt mobile, vist en påfallende tendens til å svinge i retning høyre. Men de samme miljøfaktorer har ikke hatt samme virkning blant funksjonærene. Her har de sosialistiske partiene holdt stillingen langt bedre i tertiærnæringene enn i industri og håndverk. Oppvekst i arbeidermiljø har ikke dannet en effektiv bremse mot flukten fra de sosialistiske partiene. Det har heller ikke medlemskap i fagbevegelsen gjort. Mest bemerkelsesverdig er det at svingningen i høyreretning har vært forholdsvis sterkest blant funksjonærer med lavere status, som tradisjonelt har vist betydelig tilknytning til Arbeiderpartiet. Den større stabilitet blant høystatusgruppene kan tyde på at ideologiske faktorer stadig danner sterke politiske bindinger blant høystatusgrupper i middelklasseyrkene. Men det generelle inntrykk er at endringer i yrkesstruktur og organisasjonsforhold samt sosial mobilitet har bidratt sterkt til å svekke etablerte politiske lojaliteter.

De viktigste funn i dette kapitlet knytter seg til forskjeller i alder. Tendensen til nedbrytning av tradisjonelle politiske lojaliteter med bakgrunn i det sosiale konfliktmønster er langt sterkere for unge velgere enn for eldre. De nye tendenser blant ungdommen kan få vidtrekkende følger for den politiske utvikling i årene framover. Neste kapittel vil gi en nærmere analyse av politiske svingninger i ulike aldersgrupper.

Noter

[1] I en nylig publisert analyse, basert på NOIs meningsmålinger for 1971, 1975 og 1979, hevder Lars Gulbrandsen og Ulf Torgersen at "Høyre nå står klart sterkere blant den offentlige sektors funksjonærer enn Arbeiderpartiet, og det er et helt nytt trekk i norsk valgatferd" (Gulbrandsen & Torgersen 1981: s. 267). Materialet i valgundersøkelsen bekrefter at det har skjedd en svingning i Høyres favør de siste årene. Men undersøkelsen viser at de to partiene ligger omtrent likt i 1981 (A 33 prosent mot H 34 prosent). Høyres dominans knytter seg stadig til den private sektor. Gulbrandsen og Torgersen viser at det særlig er funksjonærer i offentlig administrativ virksomhet som har svingt over til Høyre. Derimot finner de at de to partiene står omtrent likt blant funksjonærer i undervisning og forskning. Materialet fra valgundersøkelsene gir et annet resultat. For funksjonærer i offentlig administrasjon var Arbeiderpartiets andel i 1977 37 prosent og i 1981 33 prosent. De tilsvarende tall for Høyre var henholdsvis 27 og 28 prosent. Innenfor gruppen undervisning og forskning fikk Arbeiderpartiet 30 prosent i 1977 og 12 prosent i 1981. På de tilsvarende tidspunkter fikk Høyre henholdsvis 13 og 39 prosent. Det er altså nettopp i

Noter (forts.)

gruppen undervisning og forskning Høyre har hatt sin største framgang. Uoverensstemmelsen mellom de to undersøkelsene er så pass stor at det kan ikke skyldes statistisk tilfeldighet, og underlagsmaterialet er i begge tilfelle tilstrekkelig. Forklaringen må dels søkes i ulike utvalgsmetoder. I begge undersøkelser er utvalgene stratifisert etter landsdel og urbanisering. Men trekningen av intervjupersoner er foretatt etter forskjellige prinsipper. I valgundersøkelsene er det hele tiden brukt "tilfeldige utvalg" ("probability sampling"), mens NOI bruker såkalt "kvotesampling". Fra et statistisk synspunkt er det ikke tvil om at den førstnevnte metode gir den høyeste grad av representativitet. Dels kan forklaringen ligge i selve måleapparatet i intervjuet. I valgundersøkelsene er det foruten de vanlige spørsmål om yrke og næring stilt direkte spørsmål om den intervjuede er ansatt i offentlig eller privat virksomhet (Appendix A, spm. 93). I NOIs materiale foreligger det bare opplysning om yrke og næring. Derfor gir NOIs materiale nødvendigvis svakere presisjon i sondringen mellom offentlig og privat virksomhet.

[2] Når NOIs meningsmålinger for 1981 slås sammen, blir tabellunderlaget så pass stort at fiskere og gårdbrukere til nød kan betraktes hver for seg. Vi får følgende partifordeling på spørsmålet: "Hvordan ville De stemme hvis det skulle være valg i morgen?"

	RV/NKP	SV	A	V	KrF	Sp	DLF	H	Frp	Total	N
Gårdbrukere	0	2	15	5	9	52	0	17	0	100	255
Fiskere ...	0	5	40	0	20	10	0	25	0	100	20

Et forholdsvis stort antall av gårdbrukere og fiskere i NOIs materiale svarer "vet ikke" på spørsmålet om stemmegivningen. Det tyder på uro og politisk usikkerhet innenfor disse yrkesgruppene.

[3] Her er det foretatt supplerende analyser med tall fra Gallup for 1976 og fra NOI for 1981. Ifølge dette materialet var Arbeiderpartiets andel av velgere som oppgav partipreferanse i 1976 30 prosent for fiskere og 16 prosent for gårdbrukere. I 1981 var tallene henholdsvis 40 og 15 prosent. For Høyre var andelen i 1976 7 prosent for fiskere og 12 prosent for gårdbrukere mot henholdsvis 17 og 25 prosent i 1981. Endelig viste Senterpartiet en tilbakegang blant gårdbrukere fra 62 prosent i 1976 til 52 prosent i 1981 og for fiskere fra 25 til 10 prosent. Det ville ha vært ønskelig å bruke tall for valgåret 1977 i denne sammenligningen. Men NOIs database for 1977 er så svak at det lar seg ikke gjøre. Vi har derfor i stedet brukt data fra NSDs Galluparkiv for 1976. Fordi tallunderlaget er svakt, særlig for 1981, må tallene leses med stor varsomhet. Men den generelle tendens virker rimelig sett på bakgrunn av valgresultatene.

6. DE UNGES OPPRØR

I kapittel 3 har vi vist at det har skjedd betydelige endringer i unge velgeres partipreferanser. Ungdomsopprøret i slutten av 1960-årene brakte med seg en politisk radikalisering av unge velgere. Ved siste valg så vi imidlertid at ungdom i større grad stemte på konservative partier enn på sosialistiske. I kapittel 4 har vi videre sett at ungdom av i dag er mindre bundet enn sine foreldre av sosial bakgrunn når det gjelder valg av parti. Denne tendens gjør seg også gjeldende i våre naboland Danmark og Sverige (Worre 1979, Peterson 1977, Holmberg 1981). Sammenhengen mellom alder og partipreferanse er imidlertid ikke like sterk i de tre skandinaviske land. Dansk ungdom sluttet i sterk grad opp om de nye partiene som dukket opp i 1970-årene, men dette var partier både på venstre og høyre fløy (Worre 1976). Heller ikke ved inngangen til 1980-årene finner man noen spesiell "høyrebølge" blant unge velgere i Danmark (Sauerberg 1982). I Sverige er sammenhengen mellom alder og parti svakere enn i Danmark og Norge, med unntak for Vänsterpartiet Kommunisterna som har en mer ungdommelig velgerprofil enn de andre partiene[1] (Peterson 1977, Holmberg 1981).

Selv om bevegelsene blant unge velgere ikke går i samme retning i de land vi har nevnt, er det et gjennomgående trekk at plasssering i sosial struktur ikke har like stor betydning for ungdoms partivalg som den har for eldre velgere. På bakgrunn av den endring fra ungdommelig radikalisme til ungdommelig konservatisme som har funnet sted de siste 10-15 år her i landet, er alder en interessant faktor å trekke inn i analysen av partipreferanser.

Det finnes i hovedsak tre ulike forklaringer på sammenhenger mellom alder og valg av parti. For det første er det virkninger av at folk blir eldre. Aldringsprosesser kan slå ut i endringer i fysiske prestasjoner, i sykelighet og i holdninger og prioriteringer. En vanlig forestilling er f.eks. at folk blir mer konservative når de blir eldre. Tidligere valgforskning bekrefter til en viss grad dette mønsteret, selv om tendensen ikke er entydig. (Campbell et.al. 1960, Valen & Katz 1967). Den andre forklaringen er knyttet til individenes generasjonstilhørighet. Det er spesielt hendelser i oppvekstårene som man hevder har betydning for senere standpunkter og verdier. Politiske erfaringer i en tidlig sosialiseringsfase vil ifølge dette synet i stor grad være bestemmende for blant annet partivalg, slik at det vil være snakk om relativt stabile tendenser innenfor hver generasjon. Denne type analyse kalles ofte kohortanalyse (Glenn 1977, Galgerud & Listhaug 1975). En kohort blir

definert som en gruppe personer som har viktige hendelser eller opplevelser felles innenfor samme tidsrom. Det vanligste er å ta utgangspunkt i fødselsår.[2] Det finnes ingen faste kriterier for hvor mange årsklasser en fødselskohort bør inneholde. Kohort- eller generasjonsanalysen tar utgangspunkt i en sammenligning mellom to eller flere tidspunkt der en kan måle holdninger til ulike spørsmål eller partipreferanser innenfor hver gruppe. Kohorter som er oppvokst under forskjellige betingelser vil utvikle forskjellige preferanser. Hvis en har å gjøre med generasjonseffekter vil det derfor være større forskjeller mellom kohortene enn innenfor kohortene.[3]

Den tredje type forklaringer har å gjøre med ulike situasjonsbestemte forhold og kalles ofte periodeeffekter. Det gjelder spesielt forhold som er typiske for den eller de spesielle tidsperioder som undersøkes. Det kan f.eks. være økonomiske og sosiale forhold som avviker sterkt fra tidligere mønster, eller det kan være politiske hendelser som har spesielt stor betydning. Når man studerer ungdoms politiske valg, er slike situasjonsbestemte forhold trolig av særlig stor betydning. Valgforskning i mange land har vist at nettopp unge velgere er følsomme overfor strømninger i tiden. De svinger mer i takt med de rådende valgvinder enn eldre velgere som har hatt mer tid på seg til å stabilisere sine preferanser. (Campbell et al. 1960, Butler & Stokes 1969, Converse 1976, Borre et al. 1976, Nie, Verba & Petrocik 1976, Holmberg 1981). Også i Norge har man funnet denne tendens. I 1965 svingte f.eks. unge velgere i stort antall bort fra Arbeiderpartiet. I 1969 vendte ungdommen tilbake til Arbeiderpartiet, for deretter å forlate partiet på ny i 1970-årene (Valen & Martinusen 1972).

Det faktum at ulike aldersgrupper har gjennomgått sin grunnleggende sosialisering under ulike forhold og i ulike tidsrom, gjør effekten av situasjonsbestemte fenomener spesielt problematisk. De samme opplevelser vil bli tolket forskjellig i kohortene, og det kan til og med tenkes spesielle generasjonsenheter innenfor de enkelte kohortene som avviker fra hverandre. Disse generasjonsenhetene kan ha svært ulike preferanser og verdier, til tross for at de har vært utsatt for den samme påvirkning som de andre som tilhører generasjonen (Mannheim 1952). Dette kompliserer virkningen av periodeeffekter ytterligere. Det faktum at hendelser blir tolket forskjellig er imidlertid utgangspunktet for kohort- eller generasjonsanalysen.[4]

Et viktig metodologisk problem i denne type analyse er det såkalte "identifikasjonsproblemet" (Blalock 1966). For å kunne teste hypoteser om endringer i partipreferanse skyldes aldring, generasjonseffekter eller situasjonsbestemte forhold, må det være mulig å skille de ulike effekter fra hverandre. Dette er imidlertid vanskelig fordi de tre effektene er knyttet så nært sammen[5] (Glenn 1977). Enkelte hevder at det bare er et spørsmål om statistiske teknikker for å kunne skille mellom de ulike effektene, men dette bestrides sterkt av andre[6] (Glenn 1976, Mason et al. 1976, Knoke & Hout 1976). I vår analyse er spørsmålet om periode- eller situasjonsbestemte effekter særlig aktuelt. Har f.eks. et parti en tilbakegang fra ett valg til et annet på 10 prosent, betyr dette at den gjennomsnittlige tilbakegang er så høy. Utslagene i de ulike aldersgruppene kan likevel variere sterkt. I denne analysen vil vi benytte de gjennomsnittlige endringer for partiene som et mål på de svingninger som er knyttet til tidstypiske eller situasjonsbestemte hendelser. Vi tar likevel forbehold om at dette bare er et tilnærmet mål for periodeeffektene.

Det er blitt gjennomført en analyse på kohorter av norske velgere med data fra 1960- og 1970-årene (Knutsen og Lafferty 1981). Konklusjonen i denne analysen er at det finnes klare generasjonseffekter i oppslutningen om Arbeiderpartiet og Høyre. De som opplevde den økonomiske nedgangsperioden i 1920- og 1930-årene stemmer i liten grad på Høyre, mens de nye generasjoner som har vokst opp med andre politiske erfaringer i sterkere grad stemmer på Høyre. Etter hvert som yngre kohorter erstatter eldre i velgerskaren forventer man derfor at Høyres oppslutning vil øke (Knutsen og Lafferty 1981, s. 242).

Vi skal gjennomføre en tilsvarende analyse med data fra valgundersøkelsene fra 1965 til og med 1981. Av hensyn til tallunderlag, plass og oversiktlighet skal vi konsentrere oss om de to største partiene, men vi skal til slutt også se de sosialistiske partiene under ett og de konservative partiene under ett. I hovedsak vil vi følge valgperiodene og dele inn i 4-års aldersgrupper, men i den siste oppsummeringen vil vi bruke 10-årsgrupper.[7] Tabell 6.1 viser oppslutning om Høyre og Arbeiderpartiet innefor ulike "generasjoner" i perioden 1965 - 1981. Den totale oppslutning gjelder våre utvalg og er ikke det offisielle valgresultat. På grunn av endringer i stemmerettsalderen er alderskuttene ikke de samme ved alle valgene. Det ble heller ikke foretatt suppleringer av førstegangsvelgere ved undersøkelsen i 1973.

Denne aldersgruppen kommer derfor ikke med i analysen før i 1977. Antall personer i hver aldersgruppe er forholdsvis lavt, noe som øker den statistiske usikkerhet ved resultatene (jfr. Appendiks B).

Tabell 6.1. Oppslutning om Arbeiderpartiet og Høyre i ulike fødselskohorter[1]. 1965 - 1981. Prosent

Fødselsår	Arbeiderpartiet					Høyre				
	1965	1969	1973	1977	1981	1965	1969	1973	1977	1981
Alle	46	49	39	44	38	19	17	13	23	32
1954 - 1957				27	31				31	34
1950 - 1953				45	21				22	41
1945 - 1949[2]		48	35	34	36		21	12	25	32
1942 - 1944[3]	41	49	32	46	35	20	24	19	24	37
1938 - 1941	42	49	35	45	39	21	15	7	26	27
1934 - 1937	48	47	33	46	41	22	17	14	28	37
1930 - 1933	45	52	40	52	46	21	17	11	16	25
1926 - 1929	49	51	42	55	49	17	12	11	24	33
1922 - 1925	50	56	49	42	46	20	14	15	27	31
1918 - 1921	51	54	41	55	46	18	15	12	19	29
1914 - 1917	47	51	44	46	45	13	15	11	25	31
1910 - 1913	42	33	29	46	48	21	21	16	22	23
- 1909	44	46	38	40	39	18	16	17	20	29

[1] Antall personer i de ulike fødselskohorter er gitt i note 7. [2] I perioden 1965 - 1973 er kuttet 1945 - 1949, i 1977 og 1981 er kuttet 1946 - 1949. Dette har bl.a. sammenheng med at de som var født 1945 - 1949 var førstegangsvelgere i 1969. Tekniske vansker gjør en omplassering problematisk. [3] I 1965 - 1973 er kuttet 1942 - 1944, i 1977 og 1981 er kuttet 1942 - 1945.

Følger vi hver fødselskohort vannrett i tabellen vil vi se oppslutningen om Arbeiderpartiet og Høyre etter hvert som personene i kohortene blir eldre. Det er ingen tendens til at oppslutningen om Høyre øker eller synker med økende alder innenfor kohortene. Riktignok er oppslutningen høyere i 1977 og 1981 enn tidligere, og som vi ser er Høyres framgang noe mindre i de eldste kohortene enn i de yngre. Utslagene i de enkelte kohorter varierer likevel mye i forhold til gjennomsnittlig framgang i den siste perioden. For Arbeiderpartiet er det heller ingen entydig aldringseffekt, slik at vi vanskelig kan slutte at Høyres framgang og Arbeiderpartiets tilbakegang har sammenheng med endringer i partipreferanser etter som folk blir eldre. Spørsmålet blir da om kohortforklaringen som tar utgangspunkt i forskjeller mellom ulike "generasjoner" bedre kan forklare den endring som har funnet sted. For å gi et mer oversiktlig bilde har vi tegnet kurver som viser de to partienes oppslutning i kohortene. Figur 6.1 viser hvordan oppslutningen varierer innenfor aldersgruppene i 1965, 1969 og 1973.

Av figur 6.1 ser vi at Arbeiderpartiets aldersprofil var svakt kurvilineær i 1965 med en topp blant personer født mellom 1918 og 1921. Blant de aller yngste og aller eldste velgerne var imidlertid oppslutningen noe mindre. Interessant nok økte partiet sin tilslutning i 1969 i de fleste fødselskohorter bortsett fra de nest eldste. I de tre yngste kohortene økte Arbeiderpartiet sin tilslutning med 4-5 prosent over den gjennomsnittlige framgang i perioden 1965 - 1969. I 1973 faller derimot storparten av de yngre velgere fra, slik at alderssammensetningen får en sterkere kurvilineær profil, der hovedtyngden ligger på velgere født mellom 1914 og 1933. Høyre har ved alle disse valgene en jevnere aldersprofil enn Arbeiderpartiet. Selv om partiet totalt sett gikk tilbake mellom 1965 og 1969, økte tilslutningen i de aller yngste kohortene, mens det holdt stillingen blant de eldste velgerne. Ved valget i 1973 gikk partiet ytterligere tilbake, nå forholdsvis mest blant de yngste.[8] Totalt sett er svingningene større blant de unge Høyrevelgerne enn blant de eldre. Dette gjelder også for Arbeiderpartiet, men i tillegg ser vi at de eldre velgerne også viser betydelige avvik fra gjennomsnittet. De store utslagene for personer født i perioden 1910 - 1913 kan være tilfeldige, men andre undersøkelser tyder også på at eldre velgere avviker fra det man kan forvente ifølge generasjonsforklaringen[9]. Høyres oppslutning i denne generasjonen er for øvrig mer stabil.

Figur 6.1. Oppslutning om Arbeiderpartiet og Høyre i ulike fødselskohorter . 1965, 1969 og 1973

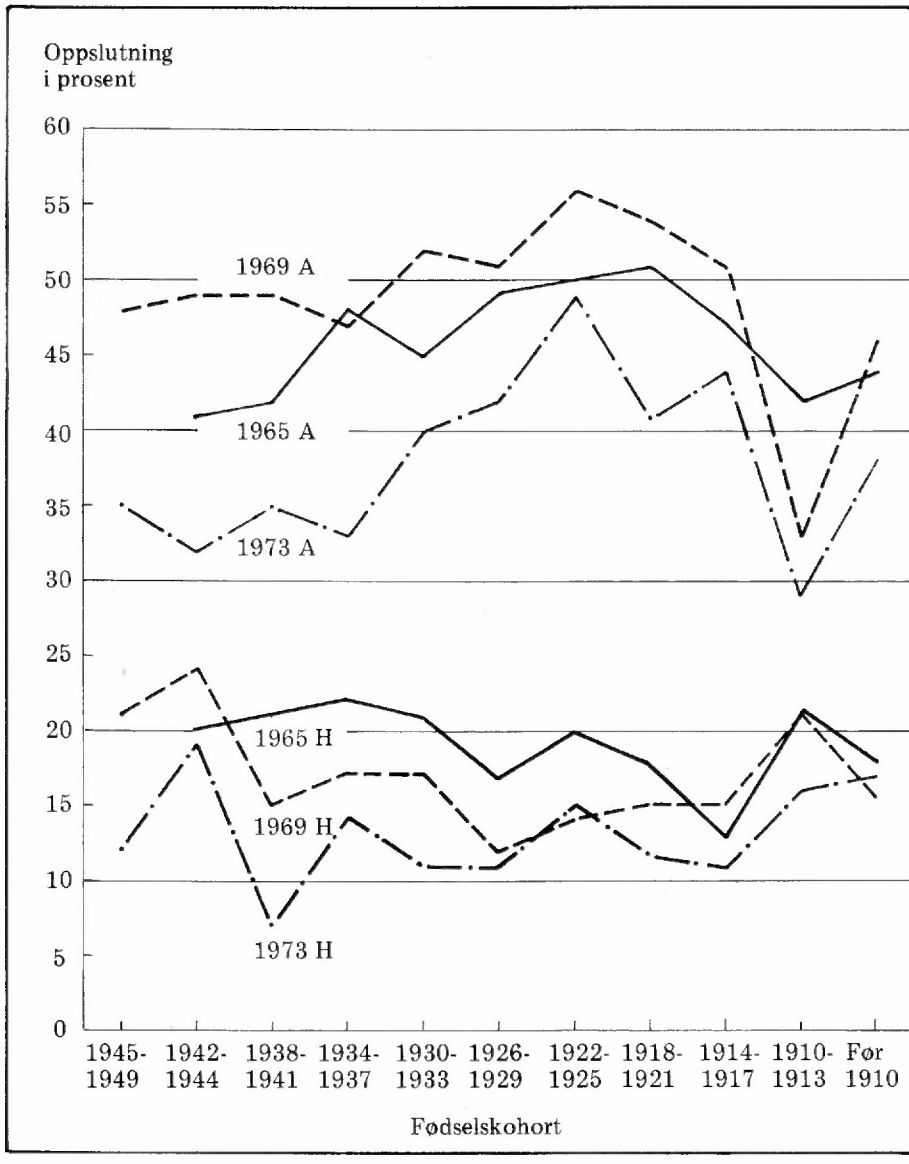

Figur 6.2. Oppslutning om Arbeiderpartiet og Høyre i ulike fødselskohorter . 1977 og 1981

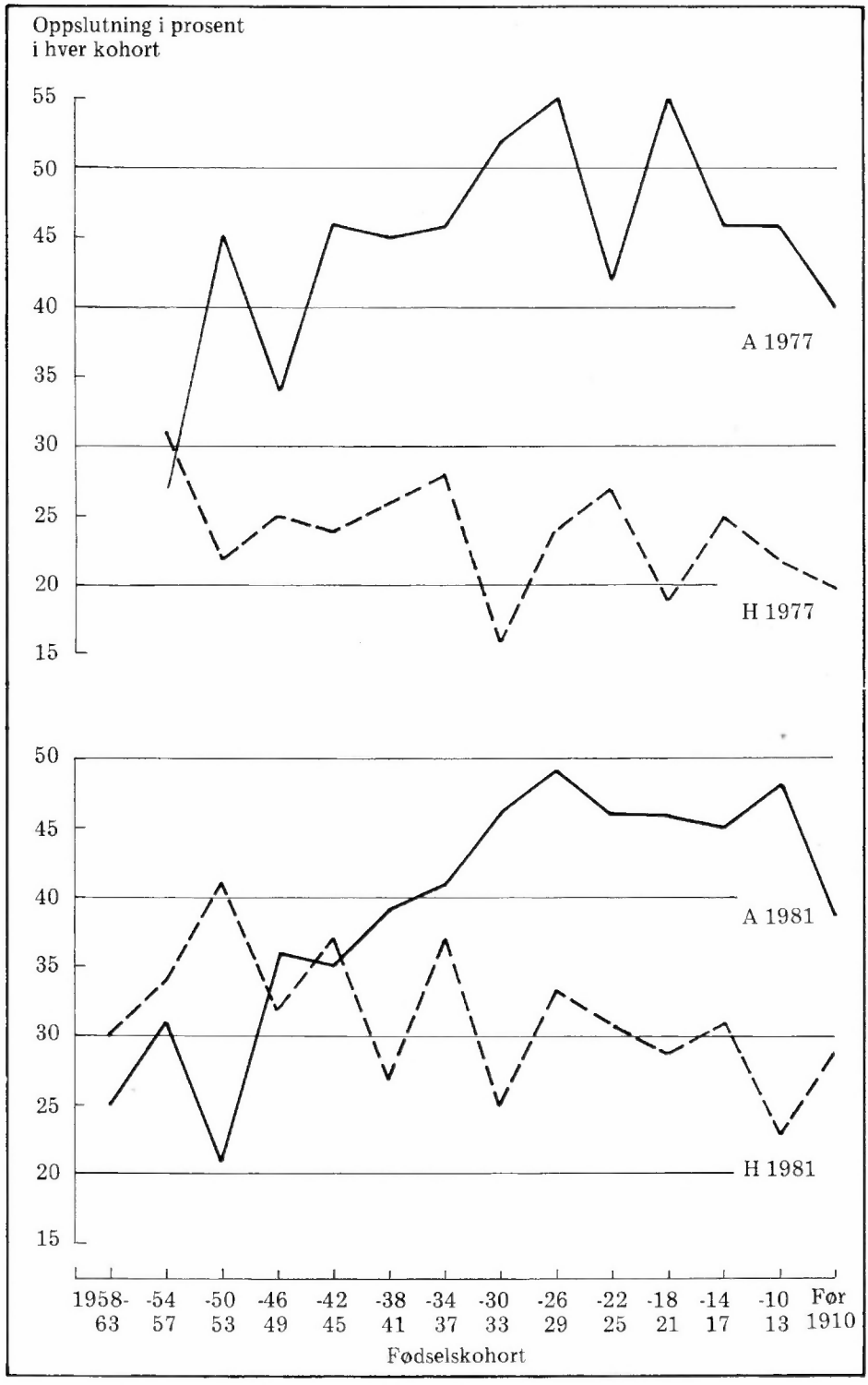

For å gjøre framstillingen mer oversiktlig har vi presentert kurvene for 1977 og 1981 atskilt (figur 6.2). Vi har markert 30-prosent merket med en vannrett strek for å gi et referansepunkt for oppslutningen i de to årene. Inndelingen etter alder er den samme i begge tilfeller og ligger i samme vertikale linje i figuren. Av figur 6.2 øverst ser vi at Arbeiderpartiet hadde en klarere aldersprofil i 1977 enn tidligere. Partiet hadde markert høyere oppslutning blant velgere født før 1940 enn blant dem som er født senere. Det er en del avvik fra dette mønsteret i kohorten 1950 - 1953, der partiet har relativt høy tilslutning i 1977, og i kohorten 1922 - 1925 som ligger klart lavere enn nærliggende grupper. Det er vanskelig å gi en forklaring på disse avvik, bortsett fra at det kan være statistisk tilfeldighet som ligger bak. Interessant nok hadde Arbeiderpartiet sin største tilslutning ved tidligere valg i kohorten 1922 - 1925. De to eldste aldersgruppene ligger noe lavere enn de middelaldrende, men de som er født mellom 1910 - 1913 skiller seg ikke så markert ut som vi så i figur 6.1. Arbeiderpartiets sterkeste bastion var velgere født i mellomkrigstiden, men den lave oppslutningen i gruppen født mellom 1922 og 1925 viser at det finnes unntak også fra dette bildet. Fra 1977 til 1981 gikk Arbeiderpartiet tilbake med gjennomsnittlig 6 prosent i vårt utvalg. Sammenligner vi kurvene for Arbeiderpartiet øverst og nederst i figur 6.2 ser vi at frafallet var spesielt drastisk blant ungdom født mellom 1950 og 1953. I gruppen født mellom 1946 og 1949 har partiet imidlertid holdt stillingen.

Høyres aldersprofil var nærmest motsatt av Arbeiderpartiets i 1977.[10] Partiet fikk større oppslutning fra unge enn fra eldre velgere. Bortsett fra en del avvik, var likevel aldersprofilen jevnere enn for Arbeiderpartiet. Ut fra dette kan det synes som om det finnes visse generasjonsforskjeller med hensyn til oppslutning om disse to partiene. I 1981 er Høyre det parti som har en aldersfordeling som avviker minst fra befolkningen som helhet.[11] Aldersprofilen får imidlertid et mer taggete preg som betyr at nærliggende generasjoner avviker i betydelig grad fra hverandre.

Hvis en går ut fra at situasjonsbestemte forhold slår omtrent like mye ut for alle aldersgruppene, betyr det at avstanden mellom kurvene for de forskjellige tidspunkt skulle være ganske lik for alle kohorter. Det er som vi ser av figur 6.2 ikke tilfelle. Selv om vi finner utslag som følger den gjennomsnittlige fram- eller tilbakegang, er det sterke avvik fra dette mønsteret.

Teorien om at barndoms- og ungdomssosialisering skal ha grunnleggende betydning for senere prioriteringer og valg, forutsetter at fødselskohorter som ligger nær opp til hverandre skal avvike mindre fra hverandre enn fra kohorter som ligger lenger unna i tid. Det finnes ikke entydige kriterier for hvor grensene mellom kohortene skal settes, noe som skulle tilsi glidende overganger. I figur 6.2 ser vi de store forskjeller det er mellom flere nærtliggende kohorter. I de fire yngste kohortene spriker oppslutningen om de to partiene svært mye. For Høyre gjelder det også kohorten født mellom 1938 og 1941. Også i en del eldre kohorter finner vi relativt store variasjoner. Det kan være tilfeldige utslag som gjør seg gjeldende, men tallunderlaget er ikke spesielt lavt sammenliknet med andre undersøkelser av denne type. Sammenslåing av flere undersøkelser for å øke antall personer i hver aldersgruppe gir ikke nødvendigvis et sikrere mål hvis det ikke dreier seg om sannsynlighetsutvalg.

Hovedskillet synes likevel å gå mellom dem som er født før 1940 og dem som er født etter. Dette gjelder alle de undersøkelsene vi har vist til i tabell 6.1. Spørsmålet er så om det er rimelig å forklare de senere års høyrebølge ut fra generasjonsbaserte forskjeller når utslagene mellom nærliggende kohorter til dels går i hver sin retning? Tradisjonell kohortanalyse tar utgangspunkt i nettoendringer innenfor hver fødselskohort. Selv om grupper innenfor samme fødselskohort kan utvikle forskjellige verdier og handlingsmønstre, forutsettes det at individet holder fast ved det grunnlaget de har fått i ung alder. Spådommen om at Arbeiderpartiets velgeroppslutning vil svekkes etter som eldre velgergrupper dør ut og yngre velgere med en annen politisk profil strømmer til, bygger nettopp på forutsetningen om at partipreferansene vil holde seg relativt stabile over tid (Knutsen og Lafferty, 1981, s. 247).

Vår analyse synes å vise at politiske endringsprosesser virker svært ulikt inn på de forskjellige generasjonene. Vi har tidligere referert til undersøkelser som viser at ungdom i større grad enn eldre velgere følger de rådende valgvinder. En mulig hypotese er derfor at de motstridende utslag vi har funnet blant ungdom henger sammen med en generell mangel på politisk stabilitet i denne gruppen, og at man derfor lettere får mer eller mindre tilfeldige utslag. Ettersom store deler av det materiale vi bygger på består av et panel der de samme personer er

intervjuet flere ganger, er vi i stand til å si noe nettopp om den individuelle stabilitet i de aldersgruppene vi analyserer. For perioden 1977 - 1981 er det bare halve utvalget som er panel. Tabell 6.2 viser prosentandelen som holder fast ved samme parti eller er stabile hjemmesittere i perioden 1965 - 1969 og 1977 - 1981.

Tabell 6.2. Andel stabile velgere i ulike fødselskohorter. 1965 - 1969 og 1977 - 1981. Panelutvalget[1]

Fødselsår	Prosent stabile velgere			
	1965 - 1969	N	1977 - 1981	N
1954 - 1957			46	(63)
1950 - 1953			55	(53)
1946 - 1949			56	(50)
1942 - 1945[2]	77	(51)	70	(46)
1938 - 1941	59	(77)	57	(51)
1934 - 1937	69	(75)	89	(36)
1930 - 1933	75	(84)	75	(40)
1926 - 1929	72	(102)	83	(36)
1922 - 1925	84	(101)	75	(44)
1918 - 1921	83	(143)	87	(55)
1914 - 1917	83	(129)	87	(30)
1910 - 1913	74	(84)		
- 1909	78	(320)		
- 1913			70	(71)

[1] Bevegelser til og fra hjemmesittergruppen er også inkludert i beregningen. [2] 1942 - 1944 i 1965 og 1969.

Den totale stabilitet, når vi tar med hjemmesitterne, var 76 prosent mellom 1965 og 1969 og 69 prosent i perioden 1977 - 1981. Av tabell 6.2 ser vi at det er mindre forskjeller mellom kohortene i første periode enn i siste. De som var født mellom 1938 - 1941 ligger en del lavere enn andre grupper, mens den yngste gruppen ligger litt over gjennomsnittet. Den lave stabiliteten i den førstnevnte kohorten finner vi for øvrig også i siste periode. Selv om den totale stabilitet har sunket fra 1965 - 1969 til 1977 - 1981, ser vi likevel at stabiliteten har økt i

de fleste eldre gruppene. Skillet går merkbart mellom etterkrigsgenerasjonen og de andre. Blant dem som var førstegangsvelgere i 1977 har under halvparten holdt fast ved sitt tidligere partivalg. I forhold til gjennomsnittsoppslutningen styrker Arbeiderpartiet sin stilling i denne gruppen med 10 prosent, mens Høyre ligger 6 prosent lavere enn sin gjennomsnittlige framgang. I gruppen som er født mellom 1950 og 1953 er stabiliteten 55 prosent. Her taper Arbeiderpartiet 18 prosent og Høyre vinner 10 prosent i forhold til gjennomsnittet. Selv om stabilitet i kohortene dekker over variasjoner mellom de enkelte partier, tyder den lave stabilitet blant de yngre velgere på at dette er en lite forutsigbar gruppe.

Vårt utgangspunkt er at aldersgruppeanalyse både teoretisk og metodologisk innebærer store problemer. De data vi har analysert, viser også et annet bilde enn det som tidligere er framkommet. Generasjonseffektene i forbindelse med oppslutningen om våre to største partier synes betydelig mindre entydige enn det som tidligere er blitt hevdet. Manglende individuell stabilitet blant ungdom, og motstridende utslag i nærliggende kohorter, skulle tilsi atskillig mer varsomhet i forutsigelsene om at ungdommens høyredreining representerer en varig endring i norsk politikk. Situasjonsbetingete forhold fører til endringer i partipreferanser mellom de ulike aldersgrupper, men utslagene varierer sterkt både mellom generasjonene og innenfor hver generasjon.

Spørsmålet om endringer i ungdommens partipreferanser kan naturligvis ikke begrenses til Arbeiderpartiet og Høyre alene. Selv om Arbeiderpartiet gikk markert fram blant de yngste velgerne i 1969, kom radikaliseringen av ungdommen i slutten av 1960-årene og begynnelsen av 1970-årene i liten grad dette partiet til gode. Partiene til venstre for Arbeiderpartiet appellerte i større grad til unge velgere (Valen & Martinussen 1972, s. 337-338). Materialet fra 1981-undersøkelsen viser at Fremskrittspartiet har gått sterkt fram blant de yngste velgere, samtidig som en betydelig del av dem stemmer Høyre (kap. 3, s. 57). Vi skal se nærmere på forholdet mellom sosialistpartiene og partiene på høyrefløyen i ulike aldersgrupper for å få et bedre oversiktsbilde av norsk politikk i de senere årene. Vi har også utvidet aldersgruppene og delt inn i 10-års grupper. Materialet er vist i figur 6.3.

Figur 6.3. Oppslutning om sosialistiske og konservative partier i ulike fødsels–kohorter. 1977 og 1981 (tiårs kutt)

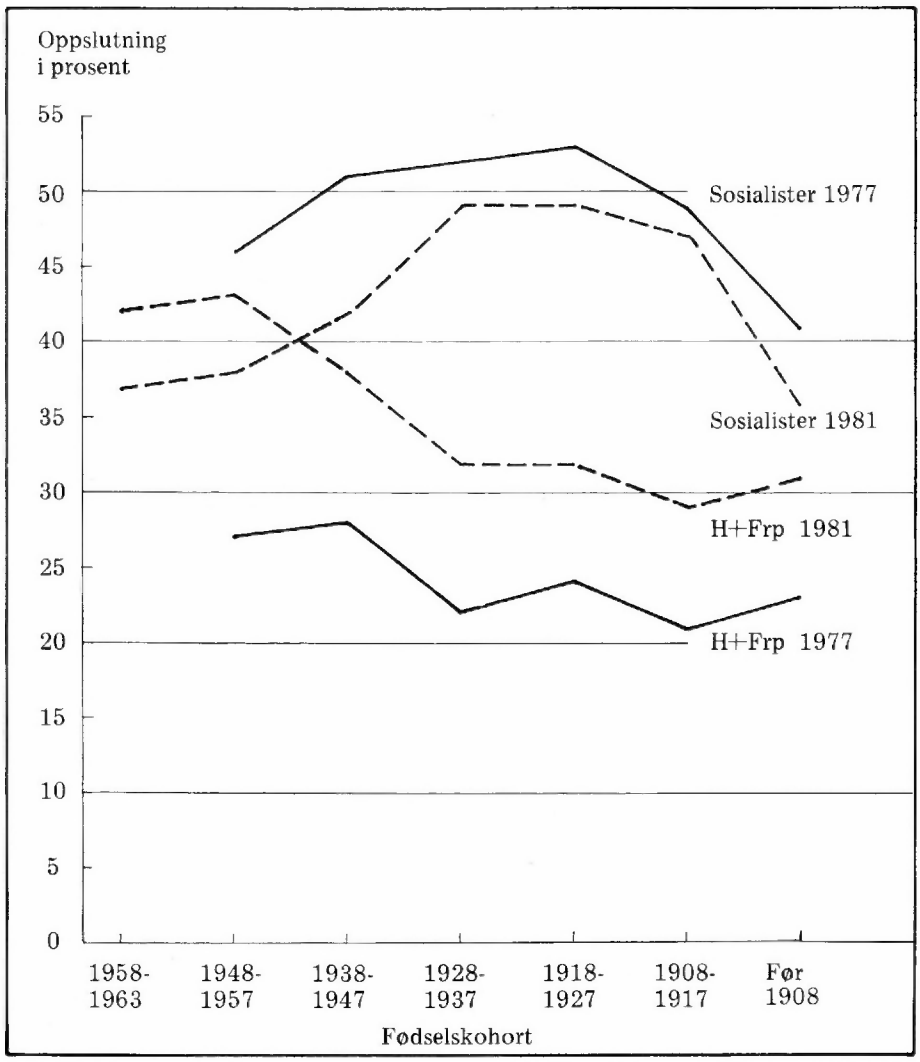

I og med at aldersinndelingene nå omfatter personer med stor spredning i oppvekstperiode og partipreferanser, får kurvene et mindre dramatisk preg enn vist i figurene 6.1 og 6.2. Som vi ser er kurvene for sosialistpartiene i 1977 mer kurvilineære. Svakest oppslutning har de blant de yngste og de eldste. Sosialistisk Venstrepartis sterke stilling blant ungdom utjevner med andre ord noe av Arbeiderpartiets svake oppslutning i denne gruppen. De konservative partiene har en mer jevn profil i 1977, med en liten overvekt i de yngre aldersgrupper. I 1981 ser vi imidlertid at sosialistenes samlede tilbakegang er størst blant ungdom, mens Høyre og Fremskrittspartiet går sterkest fram i de samme gruppene. I og med at Høyre var det parti som hadde den jevneste aldersprofil i 1981, betyr dette at det først og fremst er Fremskrittspartiets fortjeneste at de konservative har en såpass klar ungdomsprofil. Totalt sett viser figuren at forholdet mellom sosialistiske og konservative partier er helt forskjellig for folk født før og etter krigen. I tråd med tidligere forskning på området får vi bekreftet at "høyrevinden" ved valget i 1981 var sterkest blant unge velgere som ikke har opparbeidet mer stabile politiske lojaliteter (Campbell et al. 1960, Butler & Stokes 1969, Borre et al. 1976, Nie, Verba & Petrocik 1976, Holmberg 1981, Valen & Martinussen 1972). Spådommer om at utskiftninger av velgerskaren gjennom f.eks. dødsfall i høy alder skulle medføre en svekkelse av Arbeiderpartiet fordi partiet står sterkere blant eldre enn blant yngre velgere, finner for øvrig ikke støtte i dette materialet (jfr. Knutsen & Lafferty 1981). De sosialistiske partienes lavere støtte blant generasjonene født i 1907 eller tidligere skulle i hvert fall på kort sikt føre til en økt andel av velgerskaren når disse velgere faller fra, gitt at partipreferansene er noenlunde stabile over tid. For de eldre velgerne er dette imidlertid en rimeligere antakelse enn for de helt unge, ettersom partiidentifikasjonen er sterkere for eldre enn for yngre.

Bruken av begrepet "generasjon" og aldersgruppeanalyse henger nært sammen med forestillinger om at det bak f.eks. valg av parti ligger mer dyptgående verdiorienteringer som går ut over standpunkt til spesielle saker som er aktuelle i øyeblikket. Verdier forutsettes å være mer stabile enn holdninger og dermed av større betydning for politiske valg (Rokeach 1968). Videre blir det hevdet at etableringen av grunnleggende verdier er knyttet til erfaringer i sosialiseringsfasen slik vi tidligere har nevnt. Det sentrale bidrag er her Ronald Ingleharts "Silent

Revolution" fra 1970-årene der han hevder at det har skjedd en forskyvning fra såkalte materialistiske verdier til post-materialistiske verdier (Inglehart 1977, Knutsen 1979). Materialistiske verdier går bl.a. på ønsket om økonomisk vekst og høyere levestandard, mens post-materialistiske verdier bl.a. er knyttet til vern om natur og miljø og desentralisering av beslutninger (Knutsen & Lafferty 1981). Overgangen til post-materialistiske verdier gjelder spesielt for ungdom som har vokst opp etter 2. verdenskrig, i en periode som ikke var preget av økonomisk knapphet slik som tidligere. På denne bakgrunn skulle en derfor vente at ungdomsvelgernes politiske preferanser skilte seg fra eldre velgeres preferanser.[12]

Teorien om politiske generasjoner er nært knyttet til etableringen av ulike verdimessige prioriteringer. Det er derfor naturlig å utvide den rene kohortanalyse med en sammenligning av verdiorienteringer i ulike aldersgrupper.

Politiske verdier og alder

Prioritering av natur- og miljøvern i motsetning til fortsatt industribygging og økonomisk vekst, er et av de sentrale skiller mellom politiske generasjoner (Inglehart 1977). For å måle i hvilken grad folk er verne- eller vekstorienterte skal vi bruke følgende påstand som man kan si seg enig eller uenig i: "For å trygge økonomisk vekst trenger vi fortsatt industriutbygging, selv om dette skulle komme i strid med naturverninteressene". De som sier seg enige i dette utsagnet grupperer vi som vekstorienterte, mens de som er uenige grupperes som verneorienterte. Når det gjelder mer tradisjonelle materialistiske verdier skal vi bruke et sammensatt mål for bedre å kunne måle underliggende verdiprioriteringer mht. innsats og utjevning. Vi skal bruke en skala som er sammensatt av tre enkeltspørsmål der intervjupersonene skulle ta standpunkt til to motsatte påstander om hvert tema. Det dreier seg om utjevning av økonomiske forskjeller, forholdet mellom innsatsvilje og lønnsulikhet og forholdet mellom utdanning og lønnskompensasjon. (Se Appendix A, spm. 46, 47, 48.) På grunnlag av disse tre typene påstander har vi konstruert en skala som går fra verdien 0 for dem som i alle tre tilfeller velger den påstand som i størst grad prioriterer innsats, til verdien 3 for dem som i alle tilfellene prioriterer utjevning og likhet.[13] I tråd med tradisjonelle politiske skillelinjer kan vi si at verdien 0 representerer de mest konservative verdiene, og 3 de mest radikale.

Figur 6.4. Oppslutning om verdiprioriteringer i ulike fødselskohorter. 1981[1)]

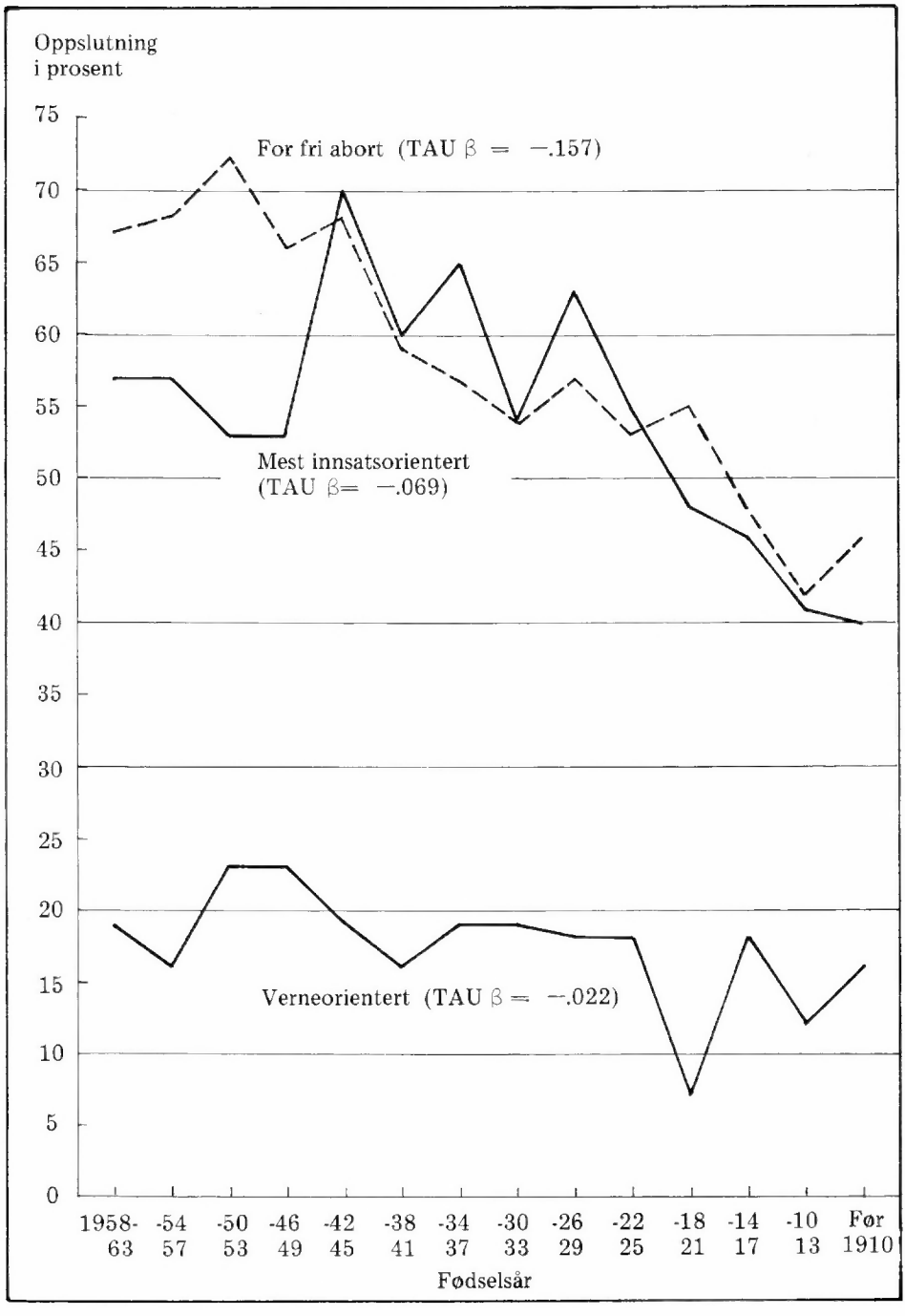

1) TAU β er en korrelasjonskoeffisient.

Moralsk og religiøst engasjement har sterke røtter i norsk politikk. På mange måter representerer religiøse verdier en kontinuitet fra det før-industrielle samfunnet. Undersøkelser fra mange land har vist at slike verdier fortsatt har stor betydning for valg av parti. Før-industrielle skillelinjer kan ofte være mer aktuelle enn skiller knyttet til industrisamfunnet (Inglehart 1977, s. 216-243). Vi er interessert i å se i hvilken grad moralsk-religiøse spørsmål følger mønsteret for materialistiske versus post-materialistiske verdier. For å måle moralske og religiøse verdiorienteringer skal vi bruke spørsmålet om selvbestemt abort som har vært sentralt siden slutten av 1960-årene (Valen 1981).

Figur 6.4 viser andelen som prioriterer vern, belønning av innsats og som går inn for fri abort i ulike aldersgrupper. Av figuren ser vi at kurven for verneorientering har den svakeste aldersprofil. Ungdom født mellom 1946 og 1953 er noe mer verneorienterte enn andre, mens de som er født mellom 1918 og 1921 er minst verneorienterte. Det er en viss tendens til at personer som vokste opp i velstandsperioden etter krigen er mer verneorienterte enn de som vokste opp i trangere kår, men forskjellene er mindre enn en skulle vente ut fra Ingleharts tese om postmaterialistiske verdier blant ungdom. En sammenligning av fordelingen av vekst-vern orienteringer mellom 1981 og 1977 viser dessuten at det spesielt blant ungdom er en nedgang i oppslutningen om grønne verdier.

Innsatsorientering viser en klarere aldersprofil enn verne-orientering. Den største oppslutning om dette verdisettet finner vi blant dem som er født mellom 1926 og 1945. Noe overraskende synker innsatsorienteringen markert med høyere alder, noe som også synes å være i strid med "depresjonsgenerasjonenes" materialistiske orientering. Ønsket om å beholde økonomiske ulikheter står noe sterkere blant unge enn blant eldre velgere, men den største oppslutning om innsatsverdier finner vi blant de middelaldrende. Interessant nok er dette også den gruppen der vi finner størst andel yrkesaktive.

Den klareste sammenheng mellom verdier og alder finner vi for moralsk-religiøse verdier, målt ved andelen som går inn for fri abort. Oppslutningen om dette standpunkt er markert høyere blant unge enn blant eldre, som er mer tradisjonalistiske. Totalt sett gir disse tre verdi-orienteringene et bilde av velgernes grunnleggende verdier som ikke entydig plasserer ungdom som post-materialistiske og eldre som materialistiske.

Utdanning og verdier

Utdanning er en variabel som inntar en sentral plass i nyere analyser av ungdommens politiske atferdsmønster (Inglehart 1977). Det henger sammen med utdanningseksplosjonen og den omstendighet at utdanningsnivået ligger atskillig høyere for yngre enn for eldre velgere (se s. 70). Spørsmålet er altså i hvilken grad de nye tendenser rett og slett kan føres tilbake til variasjoner i utdanningsnivå. Temaet er verd en nærmere analyse. Men først er det grunn til å reise spørsmålet om hvorfor verdiorienteringer skulle henge sammen med utdanningsnivå. I den konfliktmodell som ligger til grunn for analysen i kapittel 4, brukes utdanning som en indeks på sosial status. I sin analyse av postmaterialistiske verdier legger Inglehart fram flere tolkningsmuligheter (Inglehart 1977, s. 9-10). Blant annet trekker han fram at utdanning kan være et mål på kognitiv utvikling hos individet. Men han synes å legge mest vekt på at utdanning er et mål på økonomisk velstandsnivå i oppveksten. De som er vokst opp i gode økonomiske kår har i større grad hatt mulighet til å få høyere utdanning enn de som vokste opp i trange kår. Ettersom personer med høy utdanning således har fått tilfredsstilt grunnleggende materielle behov i oppveksten, vil de ifølge Ingleharts resonnement senere søke å oppfylle behov på et høyere nivå og bli mer postmaterialistiske (Inglehart 1977, s. 73-75).

Figur 6.5 viser sammenhengen mellom innsatsorientering, verneorientering, abortsyn og utdanning.

Sammenlignet med figur 6.4 korrelerer verneorientering noe mer med utdanningsnivå enn med alder, men utslagene er relativt små. De med høyest utdanning er mest verneorienterte, noe som stemmer overens med Ingleharts hypoteser. Det er videre en tendens til at økende utdanning innebærer et mer liberalt abortsyn, men sammenhengen er betydelig svakere enn for alder og abortsyn (Tau B henholdsvis .085 og -.157). Det mest interessante ved figur 6.5 er imidlertid kurven for innsatsorientering. Det er en entydig tendens til at økende utdanningsnivå innebærer en større grad av innsatsprioritering på bekostning av utjevning.[14] Sammenhengen mellom utdanning og innsatsorientering er dessuten betydelig sterkere enn for alder og innsatsorientering (Tau B henholdsvis .207 og -.069). Stikk i strid med forventningene om postmaterialistiske orienteringer blant de med høyest utdanning er denne gruppen mest opptatt av å prioritere innsats.

Figur 6.5. Oppslutning om verdiprioriteringer i ulike utdanningsgrupper. 1981

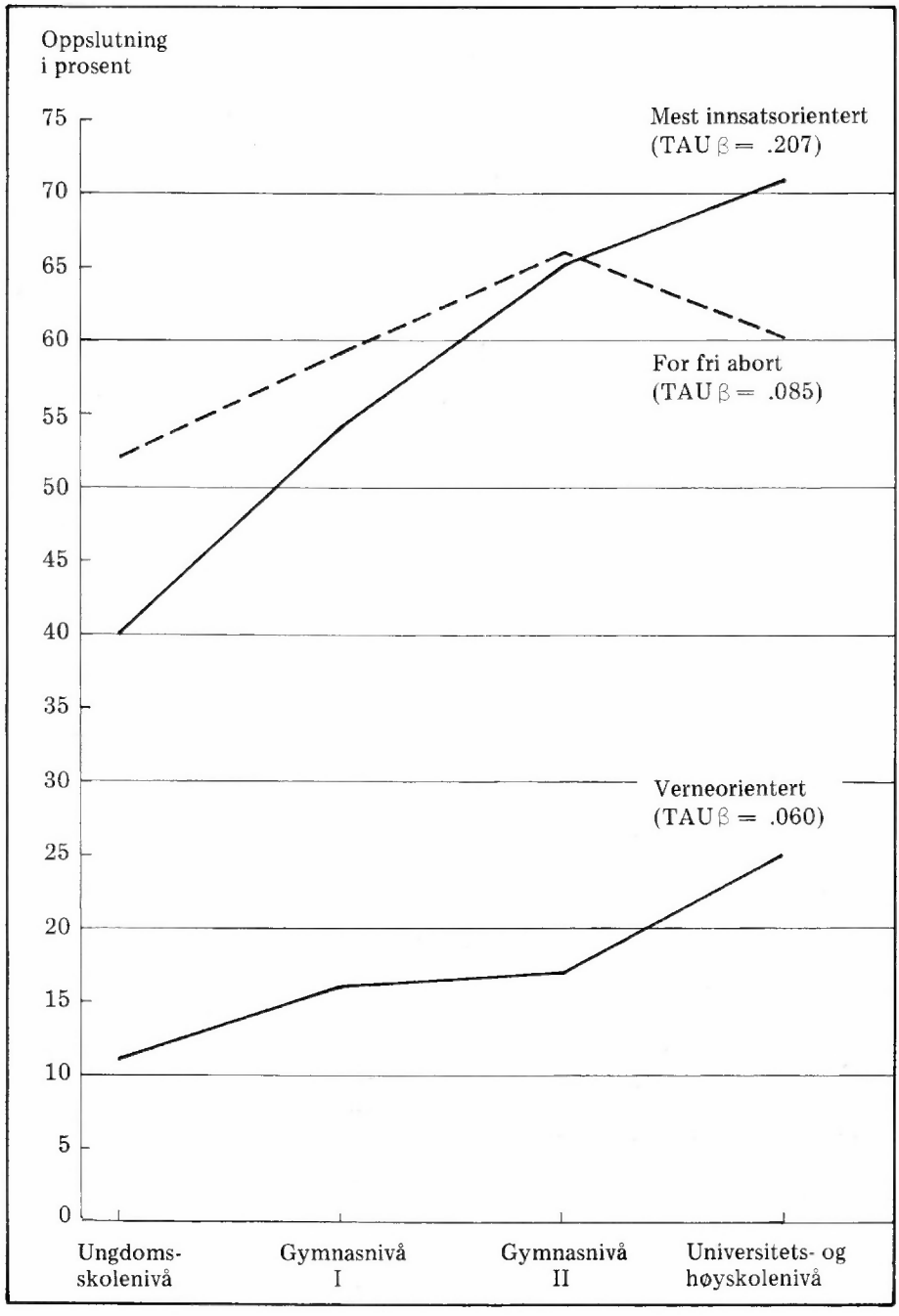

Vårt materiale gir en viss støtte til Ingleharts teori om sammenhengen mellom verdiorientering og utdanningsnivå for spørsmål om vekst-vern og moral-religion. I spørsmålet om statusdifferensiering, målt ved prioritering av innsats versus utjevning, får teorien ikke støtte. Sammenhengen tyder snarere på en sterk materialistisk innstilling hos personer med videregående utdanning. Samlet har figurene 6.4 og 6.5 vist at utslagene for alder og utdanning avviker fra forventede resultater basert på Ingleharts teori. Spørsmålet blir så i hvilken grad disse verdiorienteringene har betydning for den enkeltes valg av parti.

Verdier og partivalg: Vekst versus vern

Tabell 6.3 viser oppslutningen av de enkelte partier i gruppen som prioriterer vekst eller vern. Til høyre i tabellen har vi regnet ut hvordan ungdom mellom 18 og 29 år avviker fra gjennomsnittlig oppslutning i de to gruppene. Er avviksskåren positiv, finner man den prosentvise andel som stemmer på et gitt parti ved å legge avviksskåren til det tallet som er gitt for alle velgere samlet. Er avviksskåren negativ, må man trekke denne fra det tallet som gjelder for alle velgere.

Tabell 6.3. Vekst-vern orientering og partipreferanse. 1981. Avviksskåre for aldersgruppen 18-29 år. Prosent

Parti	Alle velgere		Avviksskåre 18-29 år	
	Vekst	Vern	Vekst	Vern
I alt	100	100	.	.
RV	0	1	+2	-1
K	0	1	0	-1
SV	2	12	+2	+7
A	41	25	-11	-7
V	3	12	-1	+9
KrF	7	9	-4	-4
Sp	6	10	+1	+1
DLF	1	1	-1	-1
H	34	28	+6	-5
Frp	6	1	+6	+2
N	917	222	225	57

Tabell 6.3 viser at de konservative partienes sterke stilling blant ungdomsvelgerne i større grad gjelder for veksttilhengere enn for vernetilhengere. Tilsvarende profiterer de typiske vernepartiene Sosialistisk Venstreparti og Venstre blant dem som prioriterer grønne verdier. Det ser ut til å være en verdipolarisering blant de yngste til fordel for Høyre og Fremskrittspartiet på den ene siden og Sosialistisk Venstreparti og Venstre på den andre. Arbeiderpartiet er i mindre grad berørt av dette verdisettet.[15] Evnen til å utvikle mer kompliserte verdimønstre kan være avhengig av individets utdanningsnivå. Kontrollerer vi for utdanningsnivå finner vi likevel små forskjeller. De største utslag gjelder Høyres og Arbeiderpartiets oppslutning blant vekst-tilhengerne. Høyre får størst oppslutning blant vekst-tilhengere med høy utdanning, mens Arbeiderpartiet skårer betydelig høyere blant vekst-tilhengere med lav utdanning enn med høy. Dette gjelder velgere både over og under 30 år og avspeiler på mange måter utdanningsmessige forskjeller mellom de to partienes velgere. Forskjellene mellom utdanningsgruppene er imidlertid noe mindre blant yngre velgere enn blant eldre.

Innsatsorientering

Tabell 6.4 viser sammenhengen mellom innsatsorientering og partipreferanse, samt avviksskåre for ungdom mellom 18-29 år.

Tabell 6.4. Innsatsorientering og partipreferanse. 1981. Avviksskåre for aldersgruppen 18-29 år. Prosent

Parti	Alle velgere				Avviksskåre 18-29 år			
	Mest		Minst		Mest		Minst	
	0	1	2	3	0	1	2	3
I alt	100	100	100	100	.	.	.	.
RV	0	0	0	3	0	0	+1	+3
K	0	0	1	0	0	+1	-1	0
SV	1	3	5	15	-1	+2	+6	+13
A	20	39	48	51	-12	-7	-10	-13
V	4	4	5	6	0	+1	+3	+3
KrF	6	9	11	8	+2	-4	-9	-4
Sp	7	7	7	7	+1	+4	-1	-3
DLF	0	1	1	0	0	0	-1	0
H	56	32	18	8	+2	0	+5	+1
Frp	6	5	4	2	+8	+3	+7	0
N	379	367	421	178	100	87	88	47

Av tabellen ser vi at de mest innsatsorienterte i større grad stemmer på Høyre og Fremskrittspartiet enn de minst innsatsorienterte. De sistnevnte slutter derimot mer opp om sosialistiske partier. Ser vi avvikene fra disse gjennomsnittstallene for de yngre velgerne, ser vi at det stort sett bare er SV- og Frp-velgerne som avviker fra dette mønsteret. Arbeiderpartiet har omtrent like stort underskudd i begge yttergruppene av skalaen. For Sosialistisk Venstreparti ser vi at deres yngste velgere har en enda klarere profil i retning av å prioritere økonomisk utjevning og mindre belønning av innsats enn de eldre SV-velgerne. For Fremskrittspartiet er situasjonen motsatt. Der er profilen klart i retning av å belønne innsats og utdanning og ikke prioritere økonomisk utjevning. Total sett ser det derfor ut som om det finnes en ideologisk polarisering som har kommet Fremskrittspartiet og Sosialistisk Venstreparti til gode i de yngste aldersgrupper. Gruppene på ytterpunktene av innsatsskalaen er imidlertid ikke like store. Det er betydelig flere unge som prioriterer innsats og belønning enn likhet og utjevning. Vi får dermed et mønster som er konsistent med tidligere påvisninger av at det er unge velgere som i stor grad står bak høyrepartienes framgang (jfr. kap. 3, s. 57). For de øvrige partier spiller innsatsorientering mindre rolle for oppslutningen blant de unge. Arbeiderpartiets tilbakegang blant unge velgere synes derfor ikke å henge sammen med en forkastning av materialistiske verdier, slik de er operasjonalisert her. Ser vi bare på førstegangsvelgerne, forsterkes inntrykket av ideologisk polarisering. Blant de mest innsatsorienterte førstegangsvelgerne stemmer 28 prosent på Fremskrittspartiet, mens 32 prosent av de minst innsatsorienterte stemmer på Sosialistisk Venstreparti.[16]

Vi har også kontrollert om sammenhengen mellom innsatsorientering og partivalg holder for ulikt utdanningsnivå. De sammenhenger vi har funnet påvirkes klart av utdanning. Det er bl.a. sterkere sammenheng mellom innsatsorientering og partipreferanse blant folk med høy utdanning enn blant folk med lav utdanning. Hovedtendensene er likevel de samme.

Moralske og religiøse verdier

Det tredje verdisettet er knyttet til moralske prioriteringer. Valgforskningen har vist at spørsmålet om selvbestemt abort har vært sentralt for holdningsmønsteret for moralsk-religiøse verdier helt siden 1969 (Martinussen & Valen 1976, Valen 1981, Waldahl 1983). Tabell 6.5 viser sammenhengen mellom abortstandpunkt og partipreferanse i 1981.

Abortstandpunkt er gruppert for eller mot fri abort. Blant de som grupperes som abortmotstandere finnes det imidlertid store nyanser i holdningene. En stor del godtar f.eks. abort på sosial-medisinske indikasjoner (se Appendiks A, spm. 21).

Tabell 6.5. Holdning til fri abort og partipreferanse. 1981. Avviksskåre for aldersgruppen 18-29 år. Prosent

Parti	Alle velgere		Avviksskåre 18-29 år	
	Mot fri abort	For fri abort	Mot fri abort	For fri abort
I alt	100	100	.	.
RV	0	1	0	+1
K	0	0	0	+1
SV	1	7	+1	+4
A	28	44	-9	-14
V	4	5	+2	+1
KrF	20	1	-4	-1
Sp	10	5	+1	+1
DLF	1	1	-1	-1
H	32	31	+2	+3
Frp	4	5	+7	+5
N	527	789	99	221

Tabellen viser for velgerne som helhet at abortstandpunkt spiller stor rolle for Kristelig Folkeparti på den restriktive siden og Arbeiderpartiet på den liberale siden.

Høyres oppslutning varierer ikke med abortholdning når vi todeler spørsmålet. Avviksskårene for de unge viser et interessant mønster for Arbeiderpartiet. Oppslutningen blant unge aborttilhengere avviker mer fra gjennomsnittet i negativ retning enn den gjør blant unge abortmotstandere. Men dette oppveies av en forholdsvis sterkere oppslutning om andre sosialistiske partier blant unge aborttilhengere. For de øvrige partier synes ikke abortsaken å spille like stor rolle.

Det er mulig velgernes kjønn sammen med abortholdning kan slå ulikt ut på valg av parti og slik forklare en del av de utslag vi har funnet. Tabell 6.6 viser hvordan abortliberale velgere fordeler seg på partiene etter kjønn.

Tabell 6.6. Mannlige og kvinnelige tilhengere av fri abort etter partipreferanse. 1981. Avviksskåre for aldersgruppen 18-29 år. Prosent

Parti	Alle tilhengere		Avviksskåre 18-29 år	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
I alt	100	100	.	.
RV	1	1	0	+2
K	1	1	0	-1
SV	7	7	+2	+6
A	45	43	-16	-9
V	4	6	+1	+1
KrF	0	2	0	-2
Sp	5	4	+1	+3
DLF	1	1	-1	0
H	31	31	+6	0
Frp	5	4	+7	+3
N	456	333	117	104

For velgerne samlet er det bemerkelsesverdig liten forskjell mellom kvinners og menns partipreferanse blant personer som går inn for selvbestemt abort. Ser vi derimot på avviksskårene for ungdom, finner vi klare kjønnsforskjeller. Den samlede oppslutning om sosialistpartiene er 10 prosent høyere blant unge kvinner enn blant unge menn. For de to konservative partiene er tendensen stikk motsatt. Det er 12 prosent større oppslutning om disse partiene blant unge menn enn blant unge

kvinner. Dette stemmer helt overens med det mønster vi har funnet for stemmegiving (jfr. kap. 3, s. 58). Det er de unge menn som først og fremst står bak høyrepartienes framgang. Det ser ut som om kjønn og alder er viktigere for partivalg enn holdning til abort. I motsetning til de to andre verdiområdene foreligger det ikke en polarisering mht. moralsk-religiøse verdier blant unge under 30 år.

Vi har nå sett at det er betydelig sammenheng mellom verdiorientering og valg av parti. Vi har også trukket inn forskjeller i alder, kjønn og utdanningsnivå. Hvilken betydning har så disse faktorene i forhold til hverandre? For hvilken verdiorientering finner vi de største utslag for valg av parti? For å svare på dette spørsmålet har vi benyttet MCA-analyse (Sonquist 1970, Andrews et al. 1973). Eta-koeffisienten gir et mål for den bivariate sammenhengen mellom avhengig og uavhengig variabel, mens beta-koeffisienten viser sammenhengen mellom avhengig variabel og hver enkelt uavhengig variabel når det kontrolleres for de andre uavhengige variable. Ettersom vi er særlig interessert i høyrepartienes framgang, skal vi todele den avhengige variabelen til å gjelde stemmegiving for Høyre og Fremskrittspartiet versus de andre partiene. Vi skiller mellom velgere født før eller etter 1940, menn og kvinner og de med lav eller høy utdanning. Tabell 6.7 viser stemmegiving og verdiorientering i fire grupper etter kjønn og alder.

Tabell 6.7. Stemmegiving og verdiorienteringer blant menn og kvinner i ulike aldre. Konservative partier versus andre. MCA-analyse 1981[1]

	Født etter 1940				Født før 1940			
	Menn		Kvinner		Menn		Kvinner	
	eta	beta	eta	beta	eta	beta	eta	beta
Vekst-/vern-orientering ..	.25	.20	.20	.17	.09	.13	.06	.07
Innsatsorientering	.48	.46	.35	.33	.40	.41	.33	.31
Moralsk-religiøs orientering (abort)	.12	.08	.18	.15	.14	.11	.25	.21
R^2	.26		.14		.17		.12	

[1] Avhengig variabel: De spurte er delt i to grupper, de som stemmer Høyre/Fremskrittspartiet mot de som stemmer på andre partier.

I alle gruppene er innsatsorientering den viktigste av de tre verdiene. Kvinner er mindre opptatt av innsats enn menn, noe som stemmer overens med tidligere funn. For etterkrigsgenerasjonen kommer vekst- versus vernorientering som nest viktigste verdi, mens moralsk-religiøse verdier er nest viktigst for førkrigsgenerasjonen. I størst grad gjelder dette eldre kvinner. Samlet synes imidlertid alder å bety mer enn kjønn. En tilsvarende analyse der vi skiller mellom dem som stemmer på sosialistiske partier versus andre, viser et noe annet bilde. Fortsatt er innsatsorientering viktigst, men moralsk-religiøs orientering betyr gjennomgående mer enn vekst-vernorientering. Dette kan dels henge sammen med sosialistpartienes sterke engasjement i abortsaken, og dels at Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti har helt motsatte posisjoner på vekst-vern dimensjonen. Alder betyr også her mer enn kjønn. Tabell 6.8 viser sammenhengen mellom verdier og stemmegiving etter alder og utdanning.

Tabell 6.8. Stemmegiving og verdiorienteringer blant velgere, etter alder og utdanning. Konservative partier versus andre. MCA-analyse. 1981[1]

	Født etter 1940				Født før 1940			
	Lav utdanning		Høy utdanning		Lav utdanning		Høy utdanning	
	eta	beta	eta	beta	eta	beta	eta	beta
Vekst-/vernorientering ..	.14	.12	.37	.28	.04	.04	.28	.29
Innsatsorientering	.25	.24	.52	.47	.27	.26	.42	.38
Moralsk-religiøs orientering (abort)	.15	.13	.16	.14	.16	.14	.24	.21
R^2	.06		.34		.08		.22	

[1] Lav utdanning er inntil 11 års skolegang, høy utdanning er 12 år eller mer.

Vi skiller igjen mellom konservative partier og andre partier. Også etter denne inndelingen er innsatsorientering viktigst. Vi ser likevel at utslagene varierer sterkt etter utdanningsnivå. De som har høy utdanning er innsatsorientert i større grad enn de med lav utdanning (jfr. figur 6.5). Det er også de med høyest utdanning som er mest verneorienterte. Det er et visst utslag for alder idet unge med lav utdanning er mer opptatt av vekst-versus vernspørsmål enn eldre med lav utdanning. Totalt sett er det mindre forskjeller mellom gruppene for moralsk-religiøse verdier. Eldre er noe mer opptatt av slike spørsmål enn yngre. I MCA-analysen brukes forklart varians (R^2) som et mål på den samlede styrke (multiple korrelasjon) for samtlige uavhengige variable i forhold til den avhengige. I dette tilfelle er den forklarte varians markert høyere for dem med høy utdanning enn for dem med lav i begge aldersgrupper. Mens de tre verdiorienteringene forklarer 36 prosent av variansen for ungdom med høy utdanning, forklarer de bare 6 prosent av variansen for ungdom med lav utdanning. Til sammenligning var forskjellene i forklart varians betydelig mindre når vi delte inn etter alder og kjønn (jfr. tabell 6.7). Unntaket her gjaldt unge menn som var mest innsatsorienterte. Det er tydelig at forholdet mellom utdanning og alder er sentralt i forbindelse med sammenhengen mellom stemmegiving og verdiorientering. Det at utdanning betyr mer enn alder stemmer for øvrig overens med funn fra Vest-Tyskland og Østerrike, men avviker noe fra funn i USA og England (Kaase & Klingemann 1982).

Vår påvisning av at innsatsorientering er den viktigste verdi både for unge og eldre velgere står i strid med bildet av ungdom som en generasjon med helt andre verdier enn eldre.

Oppsummering

Til avslutning skal vi kort oppsummere de viktigste empiriske funn om sammenhengen mellom partipreferanse og alder.

1. Det er ikke belegg i våre data for å hevde at det finnes en livssyklus- eller aldringseffekt når det gjelder oppslutning om Høyre og Arbeiderpartiet. Dette er i samsvar med tidligere norske undersøkelser.

2. Arbeiderpartiet har i 1981 en skarpere aldersprofil enn tidligere med større oppslutning blant eldre enn blant yngre velgere. Partiet har gått forholdsvis mest tilbake mellom 1977 og 1981 i de yngste kohortene, særlig blant dem som er født mellom 1950 og 1953. Hovedskillet for oppslutning om Arbeiderpartiet går ellers mellom etterkrigsgenerasjonen og de som er født tidligere. Høyre har derimot hatt sin største framgang i kohorten født mellom 1950 og 1953. Totalt sett har Høyre den jevneste aldersfordeling av alle partier i 1981. Samlet har likevel Høyre og Fremskrittspartiet større oppslutning blant ungdom enn blant eldre. De sosialistiske partiene står derimot sterkest i de mellomste aldersgruppene.

3. Til tross for at generasjonshypotesen finner mer støtte enn livssyklushypotesen i våre data, finner vi det vanskelig å begrense oss til disse to forklaringstypene alene. Motstridende tendenser i nærliggende kohorter, sammen med relativt store variasjoner for enkelte kohorter fra valg til valg tyder på at sammenhengen mellom partipreferanse og alder er mer sammensatt enn tidligere påstått. Manglende individuell stabilitet blant unge velgere indikerer også at dette er lite forutsigbare grupper. Situasjonsbetingete forhold synes å føre til endringer i partipreferanser, men disse følger ikke et klart generasjons- eller kohortmønster.

4. Det er sterkere sammenheng mellom politiske verdier og partivalg for unge velgere enn for eldre. Dette gjelder ikke bare spørsmålet om vekst kontra vern, men også spørsmål angående økonomisk utjevning og belønning av innsats. Polariseringen av verdispørsmål øker oppslutningen om fløypartiene Sosialistisk Venstreparti og Fremskrittspartiet, og er større blant disse partienes unge velgere enn blant andre velgere i samme aldersgruppe. Verdier av moralsk-religiøs art, i dette tilfelle belyst ved abortstandpunkt, spiller derimot mindre rolle for unge velgere. Materialet bekrefter dessuten at høyrepartiene står betydelig sterkere blant unge menn enn blant unge kvinner.

5. Relativt sett betyr innsatsorientering mer for stemmegivingen enn verneorientering og moralsk-religiøse verdier. Dette gjelder både for etterkrigsgenerasjonene og førkrigsgenerasjonen. Vekst-vernorientering betyr likevel mer for unge enn for eldre. De største forskjellene finner vi imidlertid mellom ulike utdanningsnivåer. De tre verdiorienteringene vi har sett på, forklarer mest av variansen i stemmegiving for dem med høy utdanning.

Hvilke konsekvenser kan vi så trekke av denne analysen? Ettersom situasjonsbestemte forhold synes å spille en sentral rolle, spesielt for unge velgere, er det god grunn til å se nærmere på de stridsspørsmål som var aktuelle ved valget og de ideologiske brytninger som fant sted. Samlet kan dette gjøre oss bedre i stand til å forstå hvilke endringsprosesser som er i virksomhet. Dette er tema i vårt neste kapittel.

Noter

[1] Grunnen til at det er så svak sammenheng mellom alder og parti i Sverige kan være at det ikke skjedde nye partidannelser der på 1960- og 1970-tallet. De unge velgere slutter i sterkere grad enn eldre opp om nye partier fordi de er løsere knyttet til de gamle partiene.

[2] Innenfor samme tidsperiode kan det finnes svært ulike fenomener som kan påvirke spesielt barn og ungdom i ulike retninger. Det er derfor vanskelig å presisere hvilke tidstypiske fenomener som er konstituerende for den enkelte generasjon. Dette vil også variere med de egenskaper/mønstre som er sentrale for problemstillingen. Spørsmålet om voksensosialisering berøres ofte ikke i kohortanalysen. Den historiske kontekst kan imidlertid være en viktig kilde til endringer i bl.a. politiske orienteringer. Se Markus 1979.

[3] Kohortanalyse tar altså utgangspunkt i data på aggregatnivå, mens en slutter til individuelle erfaringer og preferanser. Muligheten for nivåfeilslutninger vil derfor være tilstede. For å kunne forklare hva som skjer, og hvorfor det skjer når det etableres grunnleggende individuelle referanserammer, trengs det egentlig også andre data enn det til nå har vært vanlig å benytte i denne type studier.

[4] En periodeeffekt vil påvirke alle kohorter som lever samtidig og opplever de tidstypiske fenomener. På grunn av ulike erfaringer i barne- og ungdomsårene vil likevel fenomenene bli oppfattet forskjellig av kohortene. Hvis f.eks. et politisk parti går tilbake med samme prosentandel i alle kohorter fra et tidspunkt til et annet, tyder dette på at kohortene påvirkes på eksakt samme måte av hendelser i tiden, uansett hvilke forhold de er blitt sosialisert under. Påstanden om at tidstypiske hendelser har omtrent samme effekt i alle kohorter synes derfor å se bort fra at grunnleggende erfaringer i en viss grad er særegne for hver kohort. Hvis derimot ytre forhold har vært stabile over lang tid uten sterke konjunktursvingninger f.eks., vil også kohortenes erfaringsgrunnlag være relativt likt. En slik forutsetning synes imidlertid ikke å være dekkende for tidsrommet 1880-årene til slutten av 1950-årene som vi dekker, og er heller ikke gjort av Knutsen og Lafferty i deres kohortstudie. Derimot er omtrent like utslag i alle kohorter brukt som eksempel på periodeeffekter uten av forholdet mellom disse to forutsetninger er problematisert. Se Knutsen og Lafferty, 1981, s. 239-240, 242-247.

[5] Det er en linær avhengighet for hver av disse variablene på de andre to. Alder er f.eks. bestemt av kohortmedlemskap og kan ikke varieres samtidig med at perioden varierer.

[6] I de forskjellige operasjonaliseringene der de tre faktorene er estimert, er det gjort visse forutsetninger om at faktorene ikke er lineære funksjoner av hverandre. Problemet er imidlertid å begrunne slike forutsetninger substansielt. Det er heller ikke entydig gitt hvilke prosesser eller mekanismer som svarer til de tre effektene.

Noter (forts.)

[7] Antall personer som stemte i de ulike kohortene:

Antall personer som stemte i hver kohort

Fødselsår	1965	1969	1973	1977	1981
1954 - 1957				110	120
1950 - 1953				105	105
1945 - 1949		147	112	138	117
1942 - 1944	80	51	37	115	99
1938 - 1941	99	75	55	106	98
1934 - 1937	108	76	64	81	73
1930 - 1933	94	82	73	106	89
1926 - 1929	119	97	76	101	70
1922 - 1925	125	107	88	113	96
1918 - 1921	160	138	118	124	90
1914 - 1917	149	131	101	106	80
1910 - 1913	100	85	69	83	61
- 1909	448	311	221	177	101
I alt	1 482	1 300	1 014	1 465	1 199

[8] Ettersom utvalget ikke ble supplert i 1973 gjelder dette ikke førstegangsvelgerne i 1973, men de som fikk stemme for første gang i 1969.

[9] Dette synes å stå i strid med det en skulle forvente på bakgrunn av denne kohortens oppvekst i trange tider. De viktige "formative years" falt sammen med økonomisk depresjon og store klassemotsetninger. En skulle derfor vente at denne aldersgruppen i større grad sluttet opp om Arbeiderpartiet. Ola Listhaug har sammenlignet de som er født i 1912 og 1932. Han finner ikke at 1912-kohorten er mer ideologisk involvert enn de som er født i 1932. Hans tolkning er at såkalte kontrastfaktorer, f.eks. det å oppleve perioder med høy grad av sosial konflikt og etterfølgende perioder med lav grad av konflikt, kan ha en modifiserende effekt på kohortmedlemmene. Se Listhaug 1978.

[10] I hovedtrekkene stemmer dette overens med NOI-data fra 1979. Se figur 3, Knutsen og Lafferty, 1981, s. 246.

[11] Se tabell 4.a. med resultater fra den norske valgundersøkelsen 1981 i Steen Sauerberg: "Den norske høyrebølge - set fra Danmark", i Økonomi og Politikk, nr. 1, 1982.

[12] Ifølge Ingleharts resonnement skulle dette imidlertid bety at unge velgere som i større grad enn eldre har postmaterialistiske verdier, sluttet opp om venstreorienterte partier. Ungdommens høyredreining i favør av Høyre og Fremskrittspartiet står derfor i strid med dette resonnementet. Knutsen og Lafferty forsøker å supplere Inglehart ved å hevde at det har skjedd en overgang fra kollektivistiske til individualistiske verdier, fra likhetsverdier til personlige frihetsverdier. (Knutsen og Lafferty, s. 254.) Den økte individualisme og understreking av personlig frihet mener de kan forklare den økte tilslutning til høyrepartiene. Koplingen mellom disse typer verdier og materialisme/postmaterialisme synes likevel ikke å være avklart.

Noter (forts.)

[13] Skalaen er bygd opp som en Guttmann-skala, dvs. som en kumulativ skala som skal være éndimensjonal. Reproduserbarhets-koeff. = 0,87, og skalabilitetskoeff. = 0,65.

[14] Spørsmålet om belønning av lang utdanning inngår i indeksen for innsatsorientering. Det kan derfor tenkes at sammenhengen i figur 6.5 er en naturlig følge av at de med høy utdanning vil sikre sine egne kår. Vi har kontrollert ved å se på sammenhengen mellom utdanning og hvert enkelt av spørsmålene som inngår i indeksen. Tendensen er den samme for alle spørsmål. Utslagene er noe større for spørsmålet om økonomisk utjevning enn for spørsmålene om å belønne innsats og utdanning. Tau B er henholdsvis .203, .113 og .112. Sammenhengen mellom innsatsindeksen og utdanning kan derfor ikke reduseres til et spørsmål om å forsvare egne interesser blant de med høy utdanning.

[15] Standardavvikene er større for fløypartiene SV og Frp samlet enn for andre partiers velgere i yngre aldersgrupper. Polariseringen er også større for de samme partiers velgere når vi måler prosentandel i ytterkategoriene på vekst-vern variabelen.

[16] Graden av polarisering kan også måles ved hjelp av standardavvik i de enkelte aldersgrupper med hensyn på verdiskalaene. Gjør vi dette for innsatsorientering finner vi imidlertid små forskjeller i standardavvik mellom aldersgruppene når alle velgere tas under ett. Holder vi derimot Frp og SV utenfor, finner vi lavere standardavvik for de yngre velgere, men ingen forskjeller blant de eldre. Dette betyr at standardavvikene for SV- og Frp-velgere i de yngre aldersgrupper er større enn for andre partiers velgere i samme gruppe. Polariseringen blant ungdom synes derfor ikke å omfatte alle unge velgere. Måler vi polarisering etter prosentandel som plasserer seg i skalaens ytterkategorier, får vi samme resultat. Førstegangsvelgerne til de to partiene er mer tilbøyelige til å velge ytterverdiene enn andre velgere i samme aldersgruppe.

7. STRIDSSPØRSMÅL VED VALGET I 1981

I kapittel 2 behandlet vi velgernes oppfatning av stridsspørsmål ved valget i 1981. Materialet tyder på at spørsmål knyttet til høyre-venstre motsetningen fortonet seg som dominerende sett fra velgernes synspunkt. Nevnte analyse vil bli videreført i nærværende kapittel, som vil handle om velgernes standpunkt til en rekke konkrete saker. Spørsmålet om hvordan holdningene forholder seg til underliggende motsetninger eller dimensjoner i opinionen vil bli et sentralt tema i analysen.

Studiet av ideologiske motsetninger bygger på en lang tradisjon som går tilbake til Anthony Downs' banebrytende arbeid An Economic Theory of Democracy (Downs 1957). 'Politisk avstand' er et sentralt begrep hos Downs. Antagelsen er at den enkelte velger vil foretrekke det parti eller den leder som står nærmest hans/hennes eget syn. Og velgerens syn i denne forbindelse er ikke begrenset til en enkelt sak. Downs antar at mangfoldigheten av saker henger sammen i et ideologisk syndrom og avspeiler en grunnleggende høyre-venstre akse, som definerer 'det politiske rom' for velgerne så vel som for konkurrerende partier.

Downs' teori har inspirert en lang rekke empiriske undersøkelser av velgeres og lederes forhold til politiske motsetninger. Det er blitt innvendt mot modellen at den overforenkler den politiske virkelighet, idet den forutsetter en enkelt dimensjon, høyre-venstre aksen. Det politiske rom er sjelden endimensjonalt (Stokes 1963). Senere analyser har imidlertid holdt mulighetene åpne for flerdimensjonale løsninger.[1] Det gjelder både studier av velgeres og lederes oppfatning av politiske motsetninger og analyser av politiske holdninger (Budge & Farlie 1977, Gudgin & Taylor 1979). Disse temaer er også blitt viet oppmerksomhet i studiet av norsk politikk.

I valgundersøkelsene i 1965 og i 1969 ble det gjort forsøk på å studere norske velgeres oppfatning av partienes plassering i det politiske rom (Converse & Valen 1972). Våre intervjupersoner ble bedt om å rangere partiene fra det parti de likte best til det de likte dårligst. På grunnlag av rangeringene ble det utarbeidet 'avstandsmatriser' som beskrev gjennomsnittlige avstander mellom partiene etter velgernes oppfatning. Matrisene ble deretter underkastet et multidimensjonalt skaleringsprogram. Analysen ved begge valg resulterte i to-dimensjonale løsninger, en dominerende høyre-venstre akse og en akse som ble betegnet moralsk-religiøs. Etter førstnevnte akse lå partiene plassert fra

venstre til høyre i denne rekkefølge: Kommunistpartiet, Sosialistisk Folkeparti, Arbeiderpartiet, Venstre, Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Høyre. Det var særlig Kristelig Folkeparti som artikulerte den moralsk-religiøse dimensjon. De andre partiene lå stort sett i nøytral posisjon, med unntak for Senterpartiet som inntok en mellomstilling. Tilsvarende målinger ble foretatt i 1970-årene. Nå var systemet blitt tredimensjonalt. I tillegg til høyre-venstre aksen og den moralsk-religiøse akse framkom det en tredje akse som ble tolket som en motsetning vedrørende synet på miljøvern, vekst og energi (Valen 1981: s. 213-240).

I valgundersøkelsen i 1977 ble det videre gjort et forsøk på å studere hvordan velgernes standpunkt til stridsspørsmål forholdt seg til deres oppfatning av skillelinjer. Et stort batteri med aktuelle stridsspørsmål ble tatt med i intervjuet. For å kartlegge indre sammenhenger i velgernes holdninger ble materialet underkastet en faktoranalyse. Den beste statistiske løsning resulterte i fem underliggende faktorer, som knyttet seg til følgende typer av spørsmål:

(1) Statlig kontroll og offentlig styring kontra privat initiativ
(2) Miljøvern, energi og vekst
(3) Forsvars- og utenrikspolitikk
(4) Likestilling, utjevning
(5) Kultursyn (Valen 1981: s. 241-258)

For å studere samsvaret mellom oppfattede skillelinjer basert på avstander mellom partiene, og holdningsfaktorene, ble det undersøkt hvordan de ulike partier var plassert langs hver enkelt dimensjon. Samsvaret var utmerket for faktor 2 som tydeligvis svarer til den oppfattede motsetning om vekst og vern, og faktor 5 som har sitt motstykke i den moralsk-religiøse akse. De tre andre holdningsfaktorene knytter seg til høyre-venstre aksen, skjønt den statistiske sammenheng varierer en del fra den ene faktor til den annen. Konklusjonen på analysen må derfor bli at den avdekker et forholdsvis velstrukturert ideologisk mønster som preger velgernes oppfatning av konkurrerende politiske partier og påvirker deres syn på aktuelle stridsspørsmål.

Det sett av spørsmål som ble brukt i nevnte analyse i 1977 inngikk også i undersøkelsen i 1981. Vi skal ikke her gjenta den forholdsvis omfattende rangeringsanalysen. Det er imidlertid grunn til å anta at velgernes oppfatning av politiske motsetninger har endret seg lite siden 1977.[2] Den etterfølgende analyse vil rette søkelyset på velgernes holdninger. Oppgaven er dels å studere opinionsmønsteret ved valget i 1981, dels å foreta systematiske sammenligninger med valget i 1977.

Videre er det ønskelig å studere hvordan politiske holdninger varierer med individenes sosiale og politiske bakgrunn. Det første spørsmål i denne forbindelse gjelder partipreferanse. Ettersom de politiske partiene inntar en sentral plass i opinionsdannelsen, er det rimelig å vente at velgernes holdninger vil variere med deres partitilknytning. Vi tar ikke dermed standpunkt til det vanskelige spørsmål om årsaksforhold (jfr. kap. 9, s. 211).

For det annet er det ønskelig å studere hvordan underliggende holdningsfaktorer avspeiler motsetninger langs høyre-venstre aksen. For dette formålet vil det bli tatt i bruk en indeks som måler individenes selvplassering langs nevnte akse. Den samme indeks ble brukt med hell i 1977. Det er grunn til å tro at høyre-venstre motsetningen spilte minst like stor rolle i 1981 som ved foregående valg. En sammenligning av høyre-venstre holdninger ved de to valg kan fortelle om graden av stabilitet i opinionsmønsteret.

For det tredje skal vi ta opp spørsmålet om sammenheng mellom politiske holdninger og individenes plassering i sosial struktur. Strukturelle motsetninger ble lagt til grunn for analysen i kapittel 4 (se s. 64) og viste at individenes stemmegiving i betydelig grad er betinget av deres plass i den sosiale struktur. Oppgaven her er å undersøke i hvilken grad det finnes en tilsvarende sammenheng for politiske holdninger. Analysen vil bli begrenset til økonomiske motsetninger uttrykt ved yrke og utdanning.

For det fjerde skal vi se på variasjoner i holdningene i forhold til alder og kjønn. I kapitlene 3 og 4 ble det vist at de politiske skiftninger ved senere valg har vært langt sterkere blant unge enn blant eldre velgere, og at svingningen i høyre-retning har vært markert sterkere blant unge menn enn blant unge kvinner. Uten å gå inn på årsaksforholdet skal vi undersøke i hvilken grad atferden ved valgurnene er avspeilet i opinionsmønsteret. Fordi alder og kjønn er viktige temaer i såvel politisk analyse som i offentlig debatt, er det grunn til å se nærmere på deres utslag i opinionen.

Opinionsmønsteret i 1981

I alt ble det i undersøkelsen i 1981 stilt 36 spørsmål om saker som det er strid om mellom partiene. En del av spørsmålene har vært stilt i tidligere valgundersøkelser. For disse vil det være mulig å følge opinionsutviklingen over tid. I tillegg ble det stilt en del spørsmål som fanger opp nye stridsspørsmål som har dukket opp. I dette

kapitlet skal vi først og fremst konsentrere oss om de viktigste holdningsdimensjonene i materialet og sammenligne mønsteret i 1981 med tilsvarende mønster i 1977. Opinionsutviklingen over tid kommer vi tilbake til i kapittel 8. Tabell 7.1 gir en oversikt over fordelingen av svarene på samtlige stridsspørsmål i 1981, samt opinionsbalansen for hvert spørsmål. Opinionsbalansen er andelen positive svar minus andelen negative svar. Jo høyere tallet for opinionsbalansen er, i positiv eller negativ retning, jo større enighet er det om vedkommende spørsmål.

Tabell 7.1. Synet på stridsspørsmål i 1981

	Prosentfordeling[1]							Opinions-balanse	Middeltall[2]	Standardavvik
	I alt	++	+	0	-	--	Vet ikke			
Bevare naturressursene for framtidige generasjoner ..	100	60	29	5	3	1	2	+85	1.55	0.84
Godtar ikke at utenforstående grupper stopper Alta-utbyggingen	100	69	11	3	8	6	3	+66	1.68	1.25
Positiv til NATO	100	72			8		20	+64	1.10	0.30
Alta bør bygges ut fordi Finnmark trenger elektrisk kraft	100	56	21	3	9	8	3	+60	1.89	1.30
Bør satse på høy øk. vekst og produktivitet	100	40	32	7	11	4	6	+57	2.03	1.18
Positiv til u-hjelp	100	75			21		4	+54	1.22	0.42

[1] Se appendix A, spm. 39, 44, 56 og 66 for nøyaktige formuleringer.
++ = Godt forslag: meget viktig at det blir gjennomført/helt enig.
+ = Godt forslag: ganske viktig at det blir gjennomført/nokså enig.
0 = Lite opptatt av spørsmålet/både- og.
- = Dårlig forslag: ganske viktig at det ikke blir gjennomført/nokså uenig.
-- = Dårlig forslag: meget viktig at det ikke blir gjennomført/helt uenig.
De samme alternativer er tilpasset for spm. som faller utenfor disse seriene som NATO, abort, u-hjelp, Alta-utbygging og trygdespørsmålene.

[2] Middeltallet er basert på ulike skalainndelinger og er derfor ikke direkte sammenlignbart for alle spørsmål. For de spørsmål som er identiske i 1977 og 1981 finnes derimot tilsvarende fordelinger for 1977 i tabell 11.2 i Valen 1981.

Tabell 7.1 (forts.). Synet på stridsspørsmål i 1981

	Prosentfordeling[1]							Opinions-balanse	Middeltall[2]	Standardavvik
	I alt	++	+	0	-	--	Vet ikke			
Må bygge flere barnehager	100	31	32	22	8	5	2	+50	2.22	1.13
Fortsatt industriutbygging .	100	29	38	10	12	5	6	+50	2.22	1.17
Organisasjonene har fått for stor makt	100	35	31	6	15	7	6	+44	2.24	1.30
Stoppe all handel med Sør-Afrika	100	23	14	37	11	5	10	+21	2.56	1.17
Redusere den statlige kontroll av næringslivet	100	25	23	18	17	11	6	+20	2.66	1.35
Flere private firmaer i Nordsjøen	100	19	24	16	16	18	7	+18	2.88	1.41
Stanse norsk hjelp til Cuba og Vietnam	100	26	16	25	15	9	9	+18	2.60	1.31
Statoil er blitt for mektig	100	25	23	5	14	16	17	+18	2.69	1.53
Kvinner halvparten av off. styrer og råd .	100	27	24	9	17	19	4	+15	2.75	1.52
Ledere i banker og bedrifter for mektige ...	100	20	27	6	20	14	13	+13	2.78	1.43
Anerkjenn PLO .	100	35		11	27		27	+8	1.90	0.91
Ansatte bør velge halvparten av styremedlemmene	100	26	21	5	16	23	9	+8	2.89	1.59
Alta-vassdraget bør bygges ut snarest	100	47			49		4	-2	1.51	0.50
Tempoet i vassdragsutbyggingen bør økes	100	12	24	9	29	18	8	-11	3.18	1.36

[1] Se note 1, side 160. [2] Se note 2, side 160.

Tabell 7.1 (forts.). Synet på stridsspørsmål i 1981

	Prosentfordeling[1]							Opinions-balanse	Middeltall[2]	Standardavvik
	I alt	++	+	0	-	--	Vet ikke			
Lønnstaket trusel mot fri forhandlingsrett .	100		14	6		36	44	-22	3.81	1.70
For atomvåpenfrie soner	100		32			55	13	-23	1.63	0.48
Redusere forsvarsutgiftene	100	14	16	12	28	26	4	-24	3.39	1.41
Redusere skattene på høye inntekter	100	13	17	10	28	28	4	-26	3.41	1.42
Økt offentlig styring for å unngå arbeidsledighet	100	11	16	5	22	31	15	-26	3.52	1.46
Nasjonalisere store bedrifter	100	8	14	18	22	31	7	-31	3.61	1.30
Viktigere å bevare samisk kultur og beiteområder enn å få mer kraft	100	10	13	15	30	25	7	-32	3.50	1.31
Forby oljeboring nord for 62. breddegrad	100	6	11	20	27	26	10	-36	3.62	1.21
For stor risiko ved oljeboringen	100		19	14		59	8	-40	2.44	0.81
Stoppe Altautbyggingen pga. varige naturskader ...	100	11	12	6	32	34	5	-43	3.70	1.36
Tempoet i oljeutvinning for høyt	100	0	18		58	7	17	-47	2.86	0.54
Positiv til EF	100		18	5		68	9	-50		
Trygder misbrukes i stor grad	100		22		(62	12)	4	-52	1.90	0.59
Bør bli mindre trygd	100		16			73	11	-57	1.82	0.38
Nei til abort .	100	2	18		20	58	2	-58	3.38	0.84
Nedsettelse av arbeidstiden ..	100		19			80	1	-61	1.81	0.40

[1] Se note 1, side 160. [2] Se note 2, side 160.

Spørsmålene er ordnet slik at spørsmål med den høyeste positive opinionsbalanse kommer først. Dernest kommer spørsmål der velgerne er delt på midten, og til sist kommer spørsmål med høy negativ balanse. Vi ser av tabellen at fordelingene varierer sterkt for de enkelte spørsmål. En opinionsbalanse på 85 prosent for påstanden om at naturressursene må tas vare på av hensyn til framtidige generasjoner betyr f.eks. at det er stor enighet om dette spørsmål. Selv om det stort sett er enighet om målsettingen om å bevare naturressursene, kan det likevel herske uenighet om hvilke midler som best vil virkeliggjøre denne målsettingen. I spørsmål av denne type vil partiene måtte overbevise velgerne om at deres parti eller deres regjeringsalternativ kan løse problemene bedre enn andre.[3] Spørsmålet om nedsettelse av arbeidstiden er derimot eksempel på et spørsmål som et stort flertall er uenige i, idet 80 prosent av velgerne går mot en reduksjon av arbeidstiden og vil ha den samme ordning som idag. Forslaget om at ansatte skal velge halvparten av styremedlemmene i private bedrifter splitter på sin side velgerne i mer jevnstore blokker. I alt 47 prosent går inn for forslaget, mens 39 prosent går mot.

De fleste spørsmål blir besvart uten spesielt høy "vet-ikke" frekvens. Det finnes imidlertid ett unntak. Spørsmålet om lønnstak og de eventuelle følger dette ville kunne få for den frie forhandlingsrett synes i svært liten grad å oppta velgerne. Hele 44 prosent har ikke noen mening om dette spørsmålet.

Ideologiske grunnholdninger

Undersøkelser i 1950-årene og begynnelsen av 1960-årene viste at det for folk flest i liten grad fantes sammenhengende holdningsmønstre på tvers av standpunkter til konkrete stridsspørsmål (Converse 1964). Senere undersøkelser fra USA har imidlertid vist at det nå er en sterkere sammenheng mellom holdninger til beslektede stridsspørsmål enn tidligere (Nie & Andersen 1974). I norsk valgforskning har dimensjonsanalysen stått sentralt i lengre tid. Stridsspørsmål er ikke bare analysert hver for seg, man har også forsøkt å finne fram til større sammenhenger og mønstre som kan være med på å forklare velgernes forhold til partiene på en bedre måte (Valen 1981, s. 243-249). For å få fram de generelle dimensjonene skal vi i studiet av stridsspørsmål benytte faktoranalyse på samme måte som i 1977.

Tabell 7.2. Faktoranalyse av politiske holdninger. 1981. Varimax rotasjon

	Faktor				
	1	2	3	4	5
	Off. kontroll vs. privat initiativ/ forsvar, sikkerhet	Vekst-vern. Vann-kraft	Vekst-vern. Olje	Sosial-omsorg, like-stil-ling	Privat forret-nings-drift
Økt offentlig styring for å unngå arbeidsledighet ...	0.732	0.038	-0.018	0.086	-0.011
Nasjonalisere store bedrifter	0.687	-0.020	0.129	0.161	-0.010
Ledere i banker og bedrifter for mektige	0.660	0.010	-0.013	0.080	-0.081
Ansatte bør velge halve styret i private bedrifter	0.618	-0.031	0.050	0.271	0.093
Redusere forsvarsutgiftene	0.422	-0.182	0.240	-0.002	-0.018
For atomvåpenfrie soner ...	0.382	-0.115	0.111	0.126	0.000
Kvinner bør utgjøre halvparten av offentlige styrer og råd	0.356	-0.075	-0.005	0.318	0.255
Flere private firmaer i Nordsjøen	-0.557	-0.012	0.038	-0.085	0.478
Statoil er blitt for mektig	-0.515	-0.037	0.067	-0.137	0.479
Redusere statlig kontroll .	-0.500	0.053	-0.014	0.020	0.196
Positiv til NATO	-0.427	0.182	-0.245	-0.001	-0.014
Lavere skatt på høye inntekter	-0.387	0.045	-0.019	-0.054	0.180
Organisasjonene har fått for stor makt	-0.351	-0.011	0.097	-0.208	0.142
Alta bør bygges ut fordi Finnmark trenger elektrisk kraft	-0.037	0.834	-0.115	-0.034	0.135
Alta-vassdraget bør bygges ut snarest	-0.034	0.637	-0.138	-0.127	0.011
Godtar ikke at utenforstående grupper stopper Alta-utbyggingen	-0.157	0.597	-0.216	-0.073	0.064
Tempoet i vassdragsutbyggingen bør økes	0.041	0.515	-0.094	-0.149	0.223
Fortsatt industriutbygging	-0.023	0.415	-0.251	-0.062	0.206
Stoppe Alta-utbyggingen pga. varige naturskader ...	0.104	-0.843	0.178	0.044	0.024

Tabell 7.2 (forts.). Faktoranalyse av politiske holdninger. 1981. Varimax rotasjon

	Faktor				
	1 Off. kontroll vs. privat initiativ/ forsvar, sikkerhet	2 Vekstvern. Vannkraft	3 Vekstvern. Olje	4 Sosialomsorg, likestilling	5 Privat forretningsdrift
Viktigere å forsvare samisk kultur og beiter enn å få mer kraft	0.063	-0.758	0.115	0.116	-0.072
Tempoet i oljeutvinningen for høyt	0.034	-0.192	0.588	0.026	-0.115
For stor risiko ved oljeboringen	0.148	-0.304	0.525	0.024	-0.009
Forby oljeboring nord for 62. breddegrad	0.143	-0.232	0.504	0.065	-0.015
Bør satse på høy økonomisk vekst og produktivitet	-0.114	0.265	-0.316	-0.070	0.350
Må bygge flere barnehager .	0.049	-0.107	-0.118	0.510	0.076
Positiv til u-hjelp	0.028	-0.120	0.108	0.372	-0.286
Trygder misbrukes i stor grad	-0.121	0.134	-0.032	-0.375	0.156
Bør bli mindre trygd	-0.195	0.057	-0.055	-0.361	0.008
Stoppe all handel med Sør-Afrika	0.137	-0.128	0.020	0.265	-0.259
Stanse norsk u-hjelp til Cuba og Vietnam	-0.255	0.138	-0.100	-0.209	0.094
Bevare naturressursene for framtidige generasjoner	0.038	-0.284	0.098	0.197	0.050
Nei til abort	-0.093	-0.085	0.273	-0.181	0.053
Ja til EF	-0.061	0.118	-0.027	-0.011	0.205
Anerkjenn PLO	0.215	-0.041	-0.067	0.212	-0.070
Prosent av felles varians .	49.9	28.6	8.9	7.4	5.2

De faktorer som framkommer ved denne analysemetoden vil selvsagt være avhengige av de enkeltspørsmål som er tatt med i undersøkelsen. Er det mange spørsmål om samme saksområde vil dette lettere kunne føre til en egen dimensjon enn når det er få spørsmål om samme sak. I og med at det ikke er nøyaktig de samme spørsmål som er tatt med i hver undersøkelse vil dette også få betydning for faktorløsningene. Tabell 7.2 viser resultatet av en såkalt varimax-rotasjon i 1981.[4]

Løsningen gir fem faktorer som vi har gitt navn etter de viktigste spørsmål som lader på faktorene. Den første faktoren gjelder først og fremst saker som går på graden av offentlig kontroll og styring i motsetning til privat initiativ. Dette er den tradisjonelle høyre-venstre akse som lenge har vært dominerende i norsk politikk (Valen 1981, s. 247). Spørsmålet om økonomisk demokrati, dvs. at ansatte skal være med på å velge halvparten av bedriftsstyret, lader også høyt på faktor 1. I tillegg til spørsmål knyttet til offentlig kontroll og styring finner vi spørsmål knyttet til forsvars- og utenrikspolitikk. Det gjelder spørsmålet om atomvåpenfrie soner, reduksjon av forsvarsutgiftene og fortsatt medlemskap i NATO. Faktorladningene viser at holdninger til offentlig versus privat virksomhet og til reduksjon av forsvarsutgifter og innføring av atomfrie soner henger sammen.[5] Faktor 1 er helt klart den viktigste holdningsdimensjonen og forklarer omtrent halvparten av den felles varians for de fem faktorene. Denne faktoren kaller vi heretter høyre-venstre dimensjonen eller dimensjonen for offentlig kontroll versus privat initiativ.

Faktor 2 og 3 må sees i sammenheng. Begge inneholder spørsmål knyttet til motsetningen mellom tilhengere av økonomisk vekst og tilhengere av natur- og miljøvern. Selv om disse verkst-vern orienteringene for begge faktorenes vedkommende har å gjøre med utbygging av energikilder, er det forskjellige mønstre for holdninger til vannkraftutbygging og oljevirksomhet. Faktor 2 omfatter særlig spørsmål knyttet til Alta-utbyggingen og vannkraftutbygging generelt. Faktor 3 er derimot konsentrert om oljeutbyggingen, både med hensyn til tempoet i denne utbyggingen og risikomomentet ved slik virksomhet. Vannkraftdimensjonen er klart den viktigste av de to vekst-vern dimensjonene og forklarer i underkant av 30 prosent av den felles variansen, mens oljedimensjonen forklarer omtrent 9 prosent av variansen.

Den fjerde faktoren synes å være knyttet til ulike oppfatninger av velferdsstaten, blant annet når det gjelder spørsmål om forbruk og misbruk av trygd, utbygging av barnehager og likestilling mellom kjønnene. Spørsmålet om utviklingshjelp inngår også i denne faktoren. Den femte faktoren er på mange måter en restfaktor som har å gjøre med holdninger til statlig forretningsdrift i motsetning til privat. I særlig grad er disse spørsmålene knyttet til oljevirksomheten i Nordsjøen og Statoils spesielle rolle der. Begge disse spørsmålene lader imidlertid høyere på den første faktoren som gikk på holdninger til statlig virksomhet generelt. Spørsmålet om høy økonomisk vekst og produktivitet lader også på faktor 5. For alle praktiske formål kan man se bort fra denne restfaktoren. For å forenkle framstillingen kommer vi ikke til å kommentere denne faktoren nærmere. De siste stridsspørsmål i tabellen lader ikke høyt nok til å komme med på noen av de fem faktorene, dels fordi spørsmålene i seg selv ikke oppfattes som sentrale, og dels fordi de ikke tilhører noen av disse grunnholdningene.

Det neste spørsmål som melder seg er i hvilken grad og på hvilken måte dimensjonsløsningene i 1981 skiller seg fra tilsvarende løsninger i 1977. Selv om mange stridsspørsmål er de samme ved begge undersøkelser, finnes det også spørsmål som er ment å oppfange nye elementer i den aktuelle politiske situasjon.

Hovedinntrykket av dimensjonsløsningene er at det er svært stort samsvar mellom resultatene i 1981 og 1977. Høyre-venstre dimensjonen er den dominerende ved begge tidspunkt, vekst-vern spørsmål spiller også en sentral rolle, mens spørsmål om likhet mellom kjønnene også er viktig for en av faktorene. Forskjellene mellom løsningene i 1977 og 1981 er imidlertid klare. Når det gjelder høyre-venstre dimensjonen, har den i 1981 fått et tillegg av spørsmål om forsvars- og sikkerhetspolitikk. I 1977 kom disse spørsmålene ut som egen faktor. Hvorfor avviker faktorløsningene på dette punkt? Analysen av 1977-materialet viste riktignok en viss sammenheng mellom faktoren for forsvars- og sikkerhetspolitikk og høyre-venstre posisjon, men sammenhengene var ikke så sterke som i 1981. Det er trolig viktig å forstå disse endringene på bakgrunn av valgkampen ved siste stortingsvalg. Forsvarspolitikk kom da i fokus på en spesiell måte gjennom debatten om atomvåpenfrie soner i Norden. Det opprinnelige forslaget om slike soner ble satt fram høsten 1980 av Arbeiderpartiet. I løpet av valgkampen skilte det seg ut tre hovedstandpunkter, som gjaldt:

1) de som ville forhandle om atomvåpenfrie soner også utenfor NATOs regi, 2) de som ville begrense et utspill til forhandlinger med våre allierte i NATO, og 3) de som gikk mot forslaget og ville opprettholde den eksisterende politikk. Arbeiderpartiet var bundet av sitt opprinnelige utspill og gikk sammen med Sosialistisk Venstreparti inn for atomvåpenfrie soner, om enn på noe ulike premisser. De borgerlige partier med Høyre i spissen gikk derimot mot et slikt forslag som de mente kunne true samholdet i NATO. Endringen i faktorløsning må derfor sees i sammenheng med den polarisering som skjedde i debatten om atomfrie soner. Avstanden mellom de vanlige høyre-venstre spørsmål og forsvars- og utenrikspolitiske spørsmål ble mindre enn før. Vårt materiale gir imidlertid ikke belegg for å hevde at de sosialistiske partiene i mindre grad sluttet opp om fortsatt NATO-medlemskap. Som vi skal se i kapittel 8 økte oppslutningen om NATO både i Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti, men avstanden mellom de to partiene var blitt mindre enn tidligere.

Mens faktorløsningen gav én vekst-vern dimensjon i 1977, ble den nå splittet opp i to forskjellige dimensjoner som har å gjøre med ulike energiformer. Dette innebærer at vi har å gjøre med forskjellige holdningsmønstre for vannkraft- og oljespørsmål. Det er to forhold som kan være med på å forklare denne endringen. For det første førte aksjonene mot Alta-utbyggingen til stor oppmerksomhet om vannkraftutbyggingen. På grunn av aksjonenes karakter ble spørsmålet om utenomparlamentarisk virksomhet og ulovlige aksjoner knyttet til utbyggingssaken. Disse aksjonene kan ha hatt stor betydning for miljøvernaktivistene og knyttet disse sterkere sammen som pressgruppe. På den annen side har økonomiske nedgangstider gjort spørsmålet om økonomisk vekst mer aktuelt enn tidligere. Oljevirksomheten er i stand til å gi økonomisk gevinst på forholdsvis kort sikt og kan være med på å opprettholde sysselsettingen og levestandarden. Utbyggingen av vannkraft vil ikke kunne gi umiddelbar gevinst på samme måte som oljen. Det kan tenkes at personer som ellers vil prioritere naturvern og lavere vekst vil kunne godta høyere vekst og energiutbygging i en periode med økonomiske vansker. Allerede i 1977 fant vi dessuten tegn til at sammenhengen mellom holdning til vannkraftutbygging og oljevirksomhet ikke var særlig stor (Pettersen og Aardal 1981).

Faktor 4 viser også likhetspunkter med faktorløsningen i 1977. I begge undersøkelser lader spørsmål om at kvinner bør utgjøre halvparten av representantene i Storting, styrer og råd høyt, sammen med påstanden om at barnehagene bør bygges videre ut. Likestilling og omsorg er med andre ord sentrale spørsmål både i 1981 og 1977. Faktor 4 i 1981 avviker fra 1977-løsningen når det gjelder spørsmål om forbruk og misbruk av trygd. Disse spørsmålene er direkte knyttet til den debatt som har vært reist i de senere år om velferdsstaten og de enkelte trygdeytelser. Fremskrittspartiet har engasjert seg spesielt sterkt i kritikken av velferdsstaten. Denne type stridsspørsmål dannet imidlertid ingen selvstendig dimensjon i løsningene ved forrige valgundersøkelse.

Dimensjonsløsningene avviker når det gjelder den siste faktoren i 1981 og 1977. I forhold til 1977-løsningen slår det en at kulturfaktoren er forsvunnet som egen dimensjon. Hva kan forklaringen være på dette? Det er nærliggende å peke på at det ikke er særlig mange spørsmål av religiøs-kulturell art i undersøkelsen denne gang. Det finnes derfor mindre muligheter til koplinger mellom flere spørsmål av beslektet art. Enda viktigere er det trolig at abortspørsmålet som var ett av de mest sentrale på kulturfaktoren i 1977 ikke lader høyt nok til å komme med på noen dimensjoner i 1981. Årsaken er at abortsakens betydning har minsket sterkt de senere årene. Det er for øvrig svært få spørsmål som korrelerer med holdning til abort. Det er en negativ sammenheng mellom motstand mot fri abort og en positiv holdning til utbygging av flere barnehager. Spørsmålet om å anerkjenne PLO korrelerer også negativt med abortholdning.[6] Ettersom abortsaken er i ferd med å utspille sin rolle som politisk stridsspørsmål, og det ikke har dukket opp andre stridsspørsmål som er knyttet til moralske-religiøse verdier, fører dette til at kulturfaktoren ikke lenger kommer ut som egen dimensjon i faktorløsningene.

Holdninger og partipreferanser

Dimensjonsanalysen foran har ikke vært knyttet til konkrete politiske preferanser. Vi skal derfor se nærmere på sammenhengen mellom de holdningsfaktorene vi har funnet og deres betydning for individenes valg av parti ved stortingsvalget. Tabell 7.3 viser intervjupersonene gruppert etter partipreferanse og deres gjennomsnittlige faktorskåre på de enkelte dimensjonene.[7]

Tabell 7.3. Holdningsdimensjoner og parti i 1981. Gjennomsnittlig faktorskåre

Parti	Faktor[1] 1 Off. kontroll vs. privat initiativ/ forsvar, sikkerhet	2 Vekst-vern. Vann-kraft	3 Vekst-vern. Olje	4 Sosial-omsorg, like-stil-ling	5 Privat forret-nings-drift	N
RV[2]	:	:	:	:	:	7
K[2]	:	:	:	:	:	5
SV	-1.183	1.067	-0.354	-0.622	0.509	63
A	-0.626	-0.316	-0.214	-0.105	0.104	506
V	-0.107	0.832	-0.581	-0.348	0.655	59
KrF	0.425	0.190	-0.584	0.190	0.089	116
Sp	0.377	0.488	-0.369	0.187	0.134	95
DLF[2]	:	:	:	:	:	10
H	0.786	-0.127	0.156	0.125	-0.224	425
Frp	0.517	-0.056	0.219	0.505	-0.347	59

[1] Retning på faktorene (jfr. tabell 7.2).

[2] For få personer til beregningen.

Faktor 1 (Offentlig kontroll). Negativ verdi betyr tilhenger av off. kontroll samt tvilende til den nåværende utenriks- og sikkerhetspol.; positiv verdi betyr tilhenger av såvel privat initiativ som av regjeringens utenriks- og forsvarspolitikk.

Faktor 2 (Vannkraft). Negativ verdi betyr tilhenger av vannkraftutbygging; positiv verdi betyr motstander av kraftutbygging.

Faktor 3 (Olje). Negativ verdi betyr tilhenger av lav oljeproduksjon; positiv verdi betyr tilhenger av høyere produksjon.

Faktor 4 (Sosial omsorg). Negativ verdi står for utjevning. Positiv verdi står for ønske om differensiering.

Faktor 5 (Privat forretningsdrift). Negativ verdi står for mer privat forretningsdrift. Positiv verdi betyr forbeholden til privat forretningsdrift.

Valg av parti og plassering på høyre-venstre dimensjonen viser det sammen mønster som tidligere. Sosialistisk Venstreparti og Høyre utgjør ytterpunktene på hver sin pol på dimensjonen. Arbeiderpartiets velgere plasseres klart på samme side som SVs velgere, men ikke like langt ut. De borgerlige partiene er også plassert som tidligere, men med ett unntak. Det viser seg nemlig at Venstres velgere nå befinner seg på den sosialistiske siden, mens de i 1977 var på den borgerlige. Utslagene er imidlertid ikke store ved noe tidspunkt. Venstre er det av partiene som ligger nærmest den nøytrale posisjon på denne dimensjonen. Når det gjelder vekst-vern faktorene, finner vi forskjeller for enkelte partiers plassering på de to dimensjonene. Høyre og Arbeiderpartiet får en nokså entydig plassering på begge faktorene som vekst-partier. Dette samsvarer godt med tidligere funn. De såkalte grønne partier som markerer verne-holdninger, er først og fremst Sosialistisk Venstreparti og Venstre, med Senterpartiet som nærmeste nabo. Kristelig Folkeparti ligger derimot i en mellomposisjon. Forskjellen mellom de to energifaktorene er merkbare for Sosialistisk Venstrepartis velgere. Mens dette partiet holder en klar verneprofil på spørsmålene om vannkraftutbygging, ser vi at partiet ikke markerer seg like klart på oljefaktoren. Kristelig Folkepartis, Venstres og Senterpartiets velgere skårer alle høyere på vernesiden enn Sosialistisk Venstreparti for oljespørsmål.

Faktor 4 har vi betegnet som en dimensjon som hovedsakelig angår sosial omsorg og likestilling. Tabell 7.3 forsterker dette inntrykket. Fremskrittspartiets angrep på den moderne velferdsstat plasserer det klart i motsetning til bl.a. Sosialistisk Venstreparti. Middeltallene for partienes velgere viser at nettopp disse partiene utgjør motpolene på denne dimensjonen. Venstre får en plassering i nærheten av Sosialistisk Venstreparti, mens de andre partiene holder mer nøytrale posisjoner. Fremskrittspartiets plassering skiller seg på en spesiell måte ut fra alle andre partier, og markerer at partiets angrep på velferdsstaten også får uttrykk i holdningsmønsteret blant velgerne.

Tabell 7.3 viser gjennomsnittstall for de enkelte partiers velgere og kan selvsagt skjule betydelige variasjoner innenfor hvert parti. Vi skal derfor se nærmere på en del enkeltspørsmål og hvordan balansen mellom positive og negative svar er innenfor de forskjellige partier. Spørsmålene i tabell 7.4 er plassert i samme rekkefølge som ved faktoranalysen. De 13 første spørsmålene lader derfor høyt på faktor 1.

Tabell 7.4. Politiske stridsspørsmål og partier. Opinionsbalanse. 1981

	Parti						
	SV	A	V	KrF	Sp	H	Frp
Økt offentlig styring for å unngå arbeidsledighet	+35	+21	-25	-63	-60	-74	-56
Nasjonalisere store bedrifter	+56	+2	-32	-54	-60	-76	-71
Ledere i banker og bedrifter for mektige	+86	+59	+20	-15	0	-44	-15
Ansatte bør velge halvparten av styremedlemmene	+84	+47	+19	-16	-12	-49	-36
Redusere forsvarsutgiftene ...	+71	-10	+2	-35	-44	-58	-49
For atomvåpenfrie soner	+86	+37	+63	-2	-6	-20	-27
Kvinner halvparten av off. styrer og råd	+60	+40	+22	-3	-4	-12	-14
Flere private firmaer i Nordsjøen	-65	-37	-31	+44	+21	+63	+56
Statoil er blitt for mektig ..	-57	-21	-3	+37	+39	+61	+61
Redusere den statlige kontroll av næringslivet	-48	-11	-12	+33	+39	+55	+59
Positiv til NATO	-29	+64	+49	+67	+75	+88	+73
Redusere skattene på høye inntekter	-91	-55	-47	-17	-33	+21	-7
Organisasjonene har fått for stor makt	0	+19	+53	+57	+66	+72	+73
Alta bør bygges ut fordi Finnmark trenger elektrisk kraft	-33	+79	-12	+53	+26	+73	+69
Alta-vassdraget bør bygges ut snarest	-33	+53	-12	+16	+10	+51	+59
Godtar ikke at utenforstående grupper stopper Alta-utbyggingen	-11	+80	+20	+53	+48	+83	+71
Tempoet i vassdragsutbyggingen bør økes	-60	+1	-80	-12	-35	-1	-12
Fortsatt industriutbygging ...	-5	+63	0	+36	+33	+58	+81
Stoppe Alta-utbyggingen pga. varige naturskader	+43	-64	+22	-31	-5	-61	-56
Viktigere å forsvare samisk kultur og beiteområder enn å få mer kraft	+49	-48	+41	-10	+9	-48	-51
Tempoet i oljeutvinningen for høyt	-5	-68	+10	-23	+6	-58	-73

Tabell 7.4 (forts.). Politiske stridsspørsmål og partier. Opinionsbalanse. 1981

	Parti						
	SV	A	V	KrF	Sp	H	Frp
For stor risiko ved oljeboringen	+10	-49	+22	-13	-13	-57	-46
Forby oljeboring nord for 62. breddegrad	+13	-43	+10	-16	-23	-57	-44
Bør satse på høy økonomisk vekst og produktivitet	-8	+63	-25	+41	+39	+77	+66
Må bygge flere barnehager	+86	+46	+61	+26	+36	+52	+39
Positiv til u-hjelp	+67	+57	+93	+80	+60	+45	-8
Trygder misbrukes i stor grad	-29	+5	-5	+9	+13	+23	+34
Bør bli mindre trygd	-44	-17	-22	-5	-2	+9	+31
Stoppe all handel med Sør-Afrika	+84	+27	+66	+15	+30	+8	-5
Stanse norsk u-hjelp til Cuba og Vietnam	-46	+9	-10	+18	+24	+48	+41
Bevare naturressursene for framtidige generasjoner ..	+97	+81	+95	+82	+93	+84	+78
Nei til abort	-89	-73	-73	+64	-32	-74	-80
Positiv til EF	-87	-49	-83	-60	-79	-32	-58
Anerkjenn PLO	+64	+24	+19	-36	-1	-6	-5
Nedsettelse av arbeidstiden ..	+29	-50	-48	-86	-79	-75	-73
Lønnstak trussel mot fri forhandlingsrett	-11	-28	-37	-33	-25	-16	-9

Stort sett finner vi en bekreftelse på det mønster som vi tidligere har funnet. Det finnes imidlertid unntak. Når det gjelder spørsmål om nasjonalisering av viktige bedrifter, er f.eks. Arbeiderpartiet delt på midten. Senterpartiet på sin side bryter mønsteret for de ikke-sosialistiske partiene når det gjelder spørsmålet om at ledere for banker og bedrifter er for mektige. Partiet er delt på midten i denne saken.

Viktigere er det likevel å peke på forskjeller mellom Sosialistisk Venstreparti og Arbeiderpartiet i spørsmål som inngår i den første faktoren. Dette gjelder særlig forsvars- og sikkerhetspolitikken. I motsetning til SV-velgere er Arbeiderpartiets velgere positive til fortsatt NATO-medlemskap. Opinionsbalansen i favør av NATO har faktisk økt med 9 prosent for Arbeiderpartiet. I forhold til 1977 har imidlertid SV-velgere blitt mindre negative til NATO-medlemskapet. I spørsmålet om reduksjon av forsvarsutgiftene befinner de to partiene seg på motsatte fløyer med en opinionsbalanse på henholdsvis +71 og -10 for Sosialistisk Venstreparti og Arbeiderpartiet. Når det derimot gjelder ønsket om å innføre atomfrie soner, er de to partiene mer på linje, selv om Sosialistisk Venstreparti og Venstre er langt mer positive til dette spørsmålet enn Arbeiderpartiet. Selv om faktor 1 inkluderer både spørsmål om forsvarspolitikk og offentlig virksomhet, er det tydelig at Sosialistisk Venstreparti og Arbeiderpartiet representerer noe ulike profiler på disse saksområdene. Det finnes likevel avvik også på den andre fløy av det politiske spektrum. Fremskrittspartiet har som kjent markert seg som et skatteprotestparti. Partiets velgere er derimot splittet i et så sentralt spørsmål som å redusere skattene for høye inntekter. Kristelig Folkeparti og Senterpartiet skiller seg på sin side ut fra de andre borgerlige partiene i spørsmålet om atomfrie soner, der deres velgere nærmest er delt på midten.

De to neste faktorene dreier seg om vekst-vern holdninger. Hovedmønsteret er som tidligere at Sosialistisk Venstreparti og Venstre inntar de mest vernepositive standpunkter, mens Arbeiderpartiet og Høyre prioriterer økonomisk vekst og energiutbygging. Selv om Sosialistisk Venstreparti og Venstre ligger nær hverandre i spørsmål om vannkraftutbyggingen, er velgerne deres uenige bl.a. i spørsmålet om utenomparlamentariske gruppers rolle i Alta-striden. SV-velgere godtar at utenforstående grupper blander seg inn, mens Venstrevelgere ikke godtar slike innslag. Det spørsmål som imidlertid skiller de to partienes velgere mest i vernesammenheng er påstanden om at oljetempoet er for høyt. SV-velgere mener nei, selv om utslaget ikke er spesielt stort, mens Venstrevelgerne i større grad mener at tempoet er for høyt. Også når det gjelder prioritering av høy økonomisk vekst og produktivitet er det en viss forskjell på Sosialistisk Venstreparti og Venstre, selv om det i begge partier er en negativ opinionsbalanse i dette spørsmålet.

Forslaget om å bygge flere barnehager skiller ikke partiene vesentlig fra hverandre, bortsett fra at SV-velgere i større grad enn andre er positive til denne saken. Noe lignende gjelder spørsmålet om at flere kvinner bør være med i offentlige råd og utvalg. Kristelig Folkeparti og Senterpartiet er mest negative til dette. Den samme holdning markerte disse partienes velgere i 1977 da det var snakk om et forslag om at halvparten av Stortingets medlemmer burde være kvinner. Når det derimot gjelder de resterende spørsmål på faktor 4, finner vi interessante forskjeller mellom Fremskrittspartiet og de andre partiene. Fremskrittspartiets velgere er de eneste som har en negativ opinionsbalanse i spørsmålet om å øke u-hjelpen. Motsetningene mellom Sosialistisk Venstreparti og Fremskrittspartiet kommer fram i synet på trygdeytelsene. Frp-velgerne har en opinionsbalanse på over 30 prosent både når det gjelder påstanden om at trygder misbrukes i stor grad og påstanden om at det bør bli mindre trygd. SV-velgerne utgjør i begge tilfeller motpolen. Arbeiderpartivelgerne bryter for øvrig mønsteret for spørsmålet om trygdemisbruk. Mens det er 29 prosent flere SV-velgere som er uenige i denne påstanden enn som er enige, er det 5 prosent overvekt i motsatt retning innenfor Arbeiderpartiet.

Til slutt skal vi se på noen av de spørsmål som ikke lader tilstrekkelig høyt på noen av de fem faktorene. Det gjelder blant annet forslaget om å stoppe all handel med Sør-Afrika. Et flertall innenfor alle partier unntatt Fremskrittspartiet, støtter dette forslaget. Høyrevelgerne slutter likevel noe mindre opp om forslaget enn de andre velgerne. Når det gjelder standpunkt til abort, kommer vi tilbake til dette i neste kapittel. Vi ser imidlertid at det bare er Kristelig Folkeparti som har flertall for de restriktive alternativer i dette spørsmålet. Også i spørsmålet om å anerkjenne PLO, skiller Kristelig Folkeparti seg fra de andre partiene. En solid overvekt av Kristelig Folkepartis velgere går mot en slik anerkjennelse, noe som trolig henger sammen med staten Israels spesielle posisjon blant store deler av kristenfolket. Sosialistisk Venstreparti utgjør motpolen til Kristelig Folkeparti i denne saken.

Sammenhengen mellom holdningsdimensjoner og partipreferanse kan også måles på andre måter. Partipreferanse forklarer bl.a. 52 prosent av variansen for faktor 1 om offentlig styring og kontroll, mens den forklarte varians er mindre for de andre dimensjonene. Dette samsvarer godt med tilsvarende undersøkelser i Sverige.[8]

Holdningsmønstrene og oppfatningene av skillelinjer

Som nevnt innledningsvis har tidligere dimensjonsanalyser vært basert både på avstander mellom partiene og holdninger til konkrete stridsspørsmål (Valen 1981, s. 213-240). Selv om det ikke er blitt gjennomført en tilsvarende analyse av partiavstander i 1981, skal vi underbygge analysen av holdninger ved å se hvordan holdningsfaktorene forholder seg til høyre-venstre aksen som har dominert norsk politikk i lengre tid. Vi skal bruke en høyre-venstre skala til dette formål. Intervjupersonene ble bedt om å plassere seg selv på en 9-punkts skala som går fra konservativ til radikal innstilling (jfr. Appendix A, spm. 50). Det har i flere undersøkelser vist seg at denne enkle skalaen gir resultater som samsvarer godt med andre mål for høyre-venstre plassering. Figur 7.1 viser hvordan de enkelte partienes velgere plasserer seg på skalaen.

Den loddrette streken gjennom verdi 5 på skalaen markerer sentrum. Som vi ser av figuren, har Sosialistisk Venstrepartis velgere en klart radikal profil, med tyngdepunkt rundt verdi 7. Arbeiderpartiet har også større tyngde på den radikale siden enn på den konservative, men en stor del av partiets velgere befinner seg nær sentrum. Mellompartienes velgere har derimot den klareste sentrumsprofil av alle disse gruppene. Høyre har den klareste konservative profil av partiene, selv om det er relativt mange av partiets velgere som plasserer seg i sentrum. Fremskrittspartiets velgere er mer spredt over hele skalaen. Dette bekreftes ved at partiet har det største standardavviket av alle partiene. Gjennomsnittet ligger litt til venstre for Høyres velgere, men Fremskrittspartiet har en større andel av sine velgere blant de mest konservative enn de andre partiene. Selv om 4 prosent av partiets velgere sier de er blant de aller mest radikale, henger dette trolig sammen med at de legger en annen betydning i begrepet radikal enn andre. Fremskrittspartiet kan f.eks. være radikalt i betydningen protesterende og forandrende. Figur 7.1 illustrerer at skalaen gir et godt mål på en underliggende høyre-venstre dimensjon for partiene (jfr. tabell 7.3). Med utgangspunkt i indeksene for de fem holdningsfaktorene har vi sammenlignet intervjupersonenes plassering på disse dimensjonene og deres plassering på høyre-venstre skalaen. På samme måte som i 1977 viser det seg at sammenhengen mellom vekst-vern faktorene og høyre-venstre plassering gjennomgående er svak. På den radikale fløy er det imidlertid et avvik fra det generelle mønster. Personer som kaller seg radikale er betydelig

Figur 7.1. Plassering av ulike partiers velgere på høyre-venstre skalaen. 1981

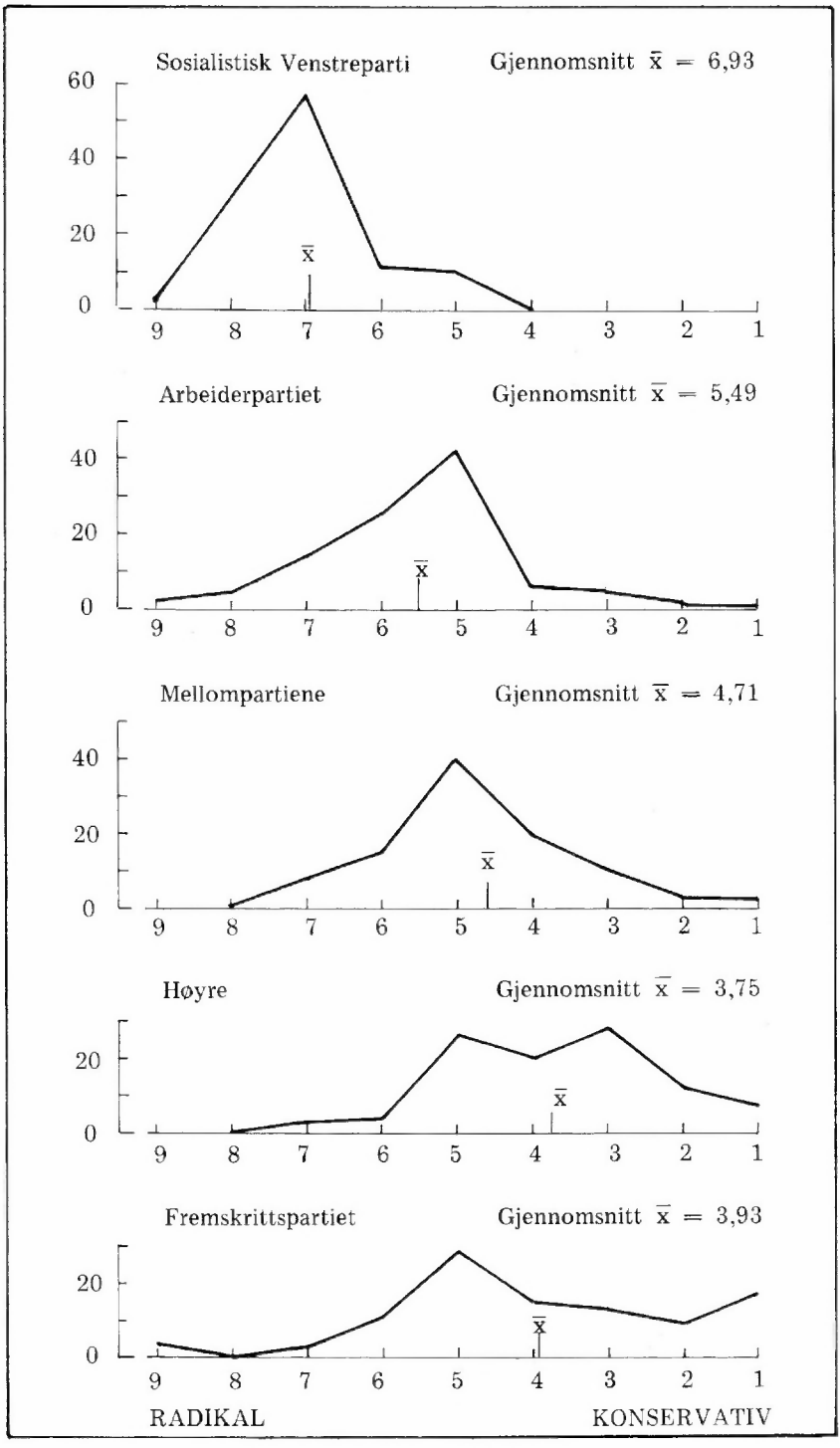

Figur 7.2. Plassering av velgere på radikalisme—konservativisme skalaen ved ulike holdningsfaktorer. 1981. (Faktorskårer)

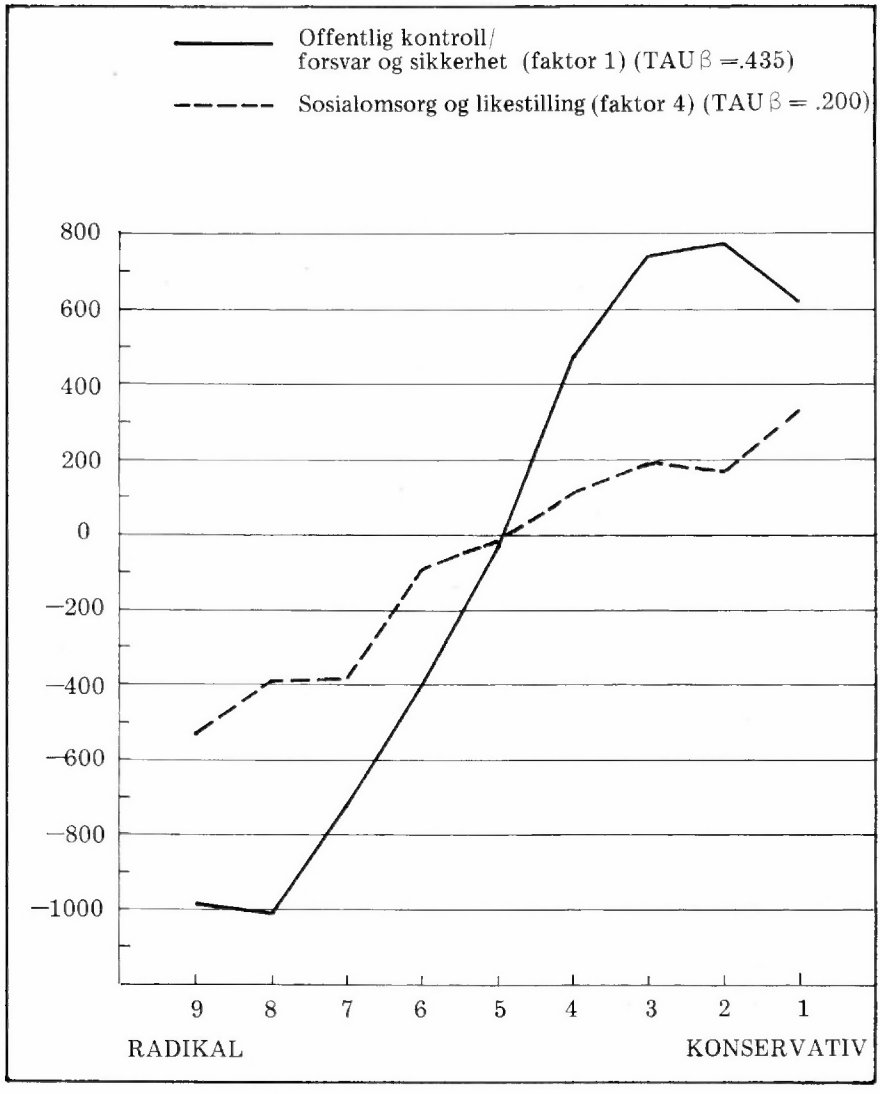

mer engasjert til fordel for vern av vassdrag enn andre grupper. Det samme gjaldt for oppslutning om vernestandpunkter i 1977. Faktoren for oljeutvinning passer derimot ikke inn i dette mønsteret. For disse spørsmålene betyr høyre-venstre plassering lite. Figur 7.2 viser sammenhengen mellom høyre-venstre posisjon og plassering på faktor 1 og 4.

Som vi ser av figuren, er sammenhengen sterk for faktor 1 om offentlig kontroll i motsetning til privat initiativ (Tau b=0.435). Sammenhengen er omtrent som i 1977. Jo mer radikal man anser seg selv å være, jo mer positiv er man til stor grad av offentlig engasjement og styring. Tilsvarende er man i større grad motstander av offentlig kontroll jo nærmere man står den konservative pol av skalaen. Det er riktignok små avvik for ytterverdiene på skalaen, men tallunderlaget for disse posisjonene er svakere enn for de andre posisjonene. Det kan også være at personer som plasserer seg på ekstremverdiene markerer avvikende holdninger rent generelt. Går vi til faktor 4 som vi har kalt sosialomsorg og likestilling, finner vi også en sammenheng med høyre-venstre posisjon, men sammenhengen er svakere enn for faktor 1 (Tau b=0.200).

Tendensen er likevel klar. Personer som karakteriserer seg selv som radikale, er mer tilbøyelige til å være positivt innstilt til ulike velferdsordninger. Konservative personer er mer skeptiske til sosialomsorg og likestilling[9].

Spørsmålet om stabiliteten i ideologiske grunnholdninger har lenge vært omdiskutert. Det er blitt hevdet at intervjupersoners svar på ulike stridsspørsmål ikke følger noe ideologisk stabilt mønster, men vil skifte fra gang til gang (Converse 1964). Vi skal ikke gå inn på hele dette problemet i denne omgang, men kort se på fordelingene i 1977 sammenlignet med 1981. Figur 7.3 viser sammenhengen mellom radikalisme-konservatisme posisjon og den viktigste faktoren i hver av de to undersøkelsene. Faktoren angikk i begge tilfelle spørsmål om offentlig kontroll versus privat initiativ. Den vesentligste forskjell mellom faktor 1 i 1977 og 1981 var at forsvars- og sikkerhetspolitikk ble knyttet til faktoren i 1981, mens disse spørsmålene kom ut som egen faktor i 1977.

Figur 7.3. Plassering av velgere på radikalisme—konservativisme skalaen ved faktorene for offentlig kontroll.1977 og 1981

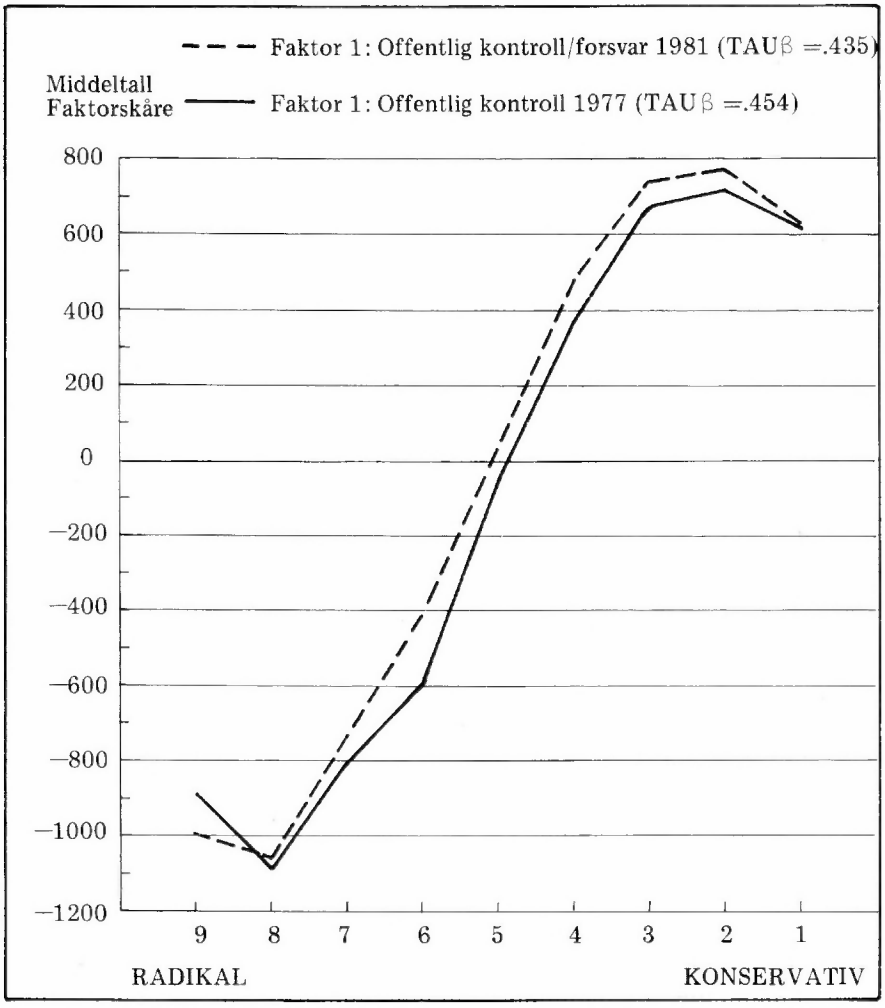

Det er overraskende godt samsvar mellom de to faktorenes plassering i forhold til intervjupersonenes selvplassering på høyre-venstre skalaen. Dette tyder på at denne holdningsdimensjonen utgjør et stabilt trekk i moderne norsk politikk. Både i 1977 og 1981 forklarte faktoren omtrent halvparten av all varians som ble forklart innenfor rammen av fem faktorer. Vi ser også samme avvik fra hovedmønsteret for ytterverdiene. Selv om en del spørsmål er identiske i begge undersøkelser, er det interessant at vi får samme mønster også når nye spørsmål trekkes inn. Dette tyder på at faktoranalysen får fram et sett av ideologiske grunnholdninger som ikke utelukkende er knyttet til folks standpunkter til konkrete stridsspørsmål.[10] Faktoren for forsvars- og sikkerhetspolitikk i 1977 viste svakere sammenheng med høyre-venstre plassering enn faktoren for offentlig kontroll og styring. Når forsvars- og sikkerhetspolitiske spørsmål kombineres med spørsmålene om offentlig aktivitet i 1981, fører dette imidlertid ikke til særlige endringer mht. høyre-venstre skalaen. Dette underbygger vår påstand om at forsvars- og sikkerhetspolitiske spørsmål er blitt polarisert siden 1977 og har fått en klarere høyre-venstre struktur.

Holdningsdimensjoner og sosial struktur

Det tredje tema ved siden av politiske preferanser og radikalisme-konservatisme-orientering gjelder sammenhengen mellom politiske holdninger og individenes plassering i den sosiale struktur. Vi vet fra tidligere (jfr. kap. 5) at stemmegiving i høy grad er betinget av plassering i det sosiale konfliktmønsteret. Vi skal her begrense oss til yrke og utdanning. Tabell 7.5 viser gjennomsnittsskårer for holdningsdimensjonene i de ulike yrkesgrupper.

Vi ser at arbeidere er mest positive til statlig kontroll og innflytelse, mens selvstendig næringsdrivende, private funksjonærer og bønder og fiskere er mest positive til privat engasjement. Offentlige funksjonærer står i en mellomstilling. Det er altså klare forskjeller mellom yrkesgruppene i synet på statens rolle. Arbeiderbevegelsens forsvar for en aktiv stat finner støtte blant arbeidere også i dagens situasjon. Dette samsvarer med de resultater en tidligere har fått i tilsvarende undersøkelser (Valen 1981, s. 260-261). Ser vi alle faktorene under ett, finner vi at yrkesbakgrunn spiller størst rolle for høyre-venstre dimensjonen. Når det gjelder energifaktorene, er utslagene mindre. Offentlige funksjonærer er imidlertid mest verneorienterte i vannkraftspørsmål, mens arbeidere og private funksjonærer er mest vekstorienterte.

Tabell 7.5. Holdningsdimensjoner og yrke. 1981. Gjennomsnittlig faktorskåre

Yrke	Faktor 1 Off. kontroll vs. privat initiativ/ forsvar, sikkerhet	2 Vekstvern. Vannkraft	3 Vekstvern. Olje	4 Sosialomsorg, likestilling	5 Off. vs. privat forretningsdrift, vekst
Arbeider	-0.383	-0.129	0.029	-0.022	-0.095
Offentlig funksjonær ..	0.046	0.193	-0.055	-0.188	0.240
Privat funksjonær	0.380	-0.108	0.166	0.057	-0.019
Selvstendig	0.437	0.018	0.007	0.244	-0.098
Gårdbruker/fisker	0.318	0.079	-0.317	0.341	0.060

Bildet er noe annerledes for oljedimensjonen. Motpolene består her av bønder og fiskere på vernesiden og private funksjonærer på vekstsiden. Vi får igjen en bekreftelse på at vannkraft- og oljespørsmål utgjør separate holdningsdimensjoner som har ulik bakgrunn i den sosiale struktur. Faktor 4 som i stor grad er en velferdsstatsdimensjon, viser at offentlige funksjonærer i størst grad forsvarer de sosiale ordningene, mens bønder og fiskere er mest skeptiske, tett fulgt av selvstendig næringsdrivende. Det viser seg altså at den yrkesgruppe som er mest avhengig av staten som arbeidsgiver i størst grad slutter positivt opp om velferdsstaten.

Sammenhengen mellom holdninger og utdanningsnivå er særlig interessant ettersom flere undersøkelser har vist at utdanning er svært viktig for holdningsdannelsen (Valen 1981). Tabell 7.6 viser gjennomsnittlig faktorskåre for de tre utdanningsgruppene.

Tabell 7.6. Holdningsdimensjoner og utdanning. 1981. Gjennomsnittlig faktorskåre

Utdanning	Faktor 1 Off. kontroll vs. privat initiativ/ forsvar, sikkerhet	2 Vekstvern. Vannkraft	3 Vekstvern. Olje	4 Sosialomsorg, likestilling	5 Off. vs. privat forretningsdrift, vekst
Inntil 9 år	-0.236	-0.178	-0.062	0.128	-0.091
10 - 12 år	0.044	0.027	0.070	-0.025	0.014
Over 12 år	0.349	0.272	0.021	-0.189	0.145

Det er klare forskjeller i de tre utdanningsgruppenes gjennomsnittsskårer på alle dimensjonene, men de største forskjellene finner vi for faktor 1. Oppslutningen om en aktiv stat synker med økende utdanningsnivå. Venstreholdninger står med andre ord sterkest blant de med lav utdanning, mens høyreholdningene står sterkest blant de med høy utdanning. De som har høyest utdanning er imidlertid mest verneorienterte når det gjelder spørsmål om vannkraft, mens forskjellene er betydelig mindre for oljespørsmålene. Oppslutningen om velferdsstaten slik den er målt i faktor 4, øker dessuten noe med økende utdanningsnivå. De som har inntil 9 års skolegang er mest skeptiske til velferdsordningene, mens de som har mer enn 12 års skolegang er mest positive.

Samlet kan vi si at sosial struktur målt ved yrkesbakgrunn og utdanningsnivå klart har betydning for holdningsmønstrene slik vi har framstilt dem her. Først og fremst gjelder dette den sentrale høyre-venstre dimensjonen, der lavstatusgruppene er markert mer positive til statlig engasjement enn høystatusgruppene. Bildet er noe mer komplisert for de resterende dimensjonene, men tendensen er at offentlige funksjonærer er mer verneorienterte i energispørsmål og mer positive til velferdsstaten. Personer med høy utdanning har generelt sett også en verneprofil i disse spørsmålene, med unntak for oljevirksomheten der de inntar en nøytral posisjon.

Vi har tidligere vist at de politiske skiftninger ved de senere valg har vært større blant unge enn blant eldre, og at høyredreiningen i større grad har omfattet unge menn enn unge kvinner (jfr. kap. 3, s. 57-59, kap. 6, s. 130-140). Spørsmålet er om disse utslagene på alder og kjønn også gjelder holdningsdimensjonene.

Alder og kjønn

Ser vi utslagene for alder og kjønn hver for seg, viser det seg at alder spiller størst rolle for faktor 2-vekst eller vern knyttet til vannkraftutbygging. De unge er mer verneorienterte enn de eldre. I forrige kapittel fant vi en tilsvarende sammenheng mellom alder og verneorientering, men utslagene var betydelig svakere enn de er for faktor 2 (jfr. figur 6.4). Ungdom under 30 år får imidlertid en helt nøytral posisjon på faktor 3 som gjelder oljevirksomheten. Årsaken til at det generelle spørsmålet om vekst versus vern, som ble brukt i kapittel 6, viste en så svak sammenheng med alder, ligger nettopp i at det er ulike holdningsmønstre knyttet til henholdsvis vannkraft og olje.

Vi skal nå gå over til å se på forskjeller mellom menn og kvinner. Totalbildet er at kvinner gjennomgående er noe mer venstreorienterte, mer verneorienterte og mer positive til velferdsstaten. De største utslagene for kjønn finner vi for oljefaktoren. Kvinnene er betydelig mer skeptiske enn menn til oljevirksomheten. Dette er interessant ettersom vi ikke har funnet noe klart mønster for denne dimensjonen verken for yrkesbakgrunn, utanningsnivå eller alder. En nærmere analyse av de enkeltspørsmål som inngår i faktor 3 viser at kvinnene i større grad enn mennene ikke har noen mening om oljevirksomheten. I særlig grad gjelder dette spørsmålet om oljeboring i nord, der 47 prosent av kvinnene ikke er opptatt av spørsmålet eller ikke har noe svar. Det tilsvarende tall for mennene er bare 16 prosent. Blant de kvinner som har besvart spørsmålene, er det likevel en klar overvekt i retning av lavere oljetempo, av at risikoen er for høy og av prioritering av vern framfor vekst og økt produktivitet. Mens 15 prosent av de menn som har tatt standpunkt hevder at risikoen er for høy, mener 28 prosent av kvinnene at risikoen er for høy, og at oljeboringen bør vente. Det er vanskelig å forklare hvorfor det er såpass store forskjeller mellom kjønnene i disse spørsmålene. Muligens er menn mer villige enn kvinner til å akseptere faremomenter av det slag det her gjelder.

Vi skal også se betydningen av alder og kjønn under ett. I tabell 7.7 har vi gjennomsnittlig faktorskåre på de enkelte dimensjonene for kvinner og menn i ulike aldersgrupper.

Tabell 7.7. Holdningsdimensjoner, alder og kjønn. 1981. Gjennomsnittlig faktorskåre

Alder	Faktor 1: Off. kontroll vs. privat initiativ/ forsvar, sikkerhet		Faktor 2: Vekstvern. Vannkraft		Faktor 3: Vekstvern. Olje		Faktor 4: Sosialomsorg, likestilling		Faktor 5: Off. vs. privat forretningsdrift, vekst	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
18-30 år	0.056	-0.205	0.105	0.343	0.222	-0.255	-0.060	-0.343	0.027	-0.140
31-50 år	0.197	0.085	-0.064	0.032	0.300	-0.238	0.022	-0.013	0.097	0.003
Over 50 år	-0.117	-0.046	-0.217	-0.062	0.201	-0.336	0.104	0.181	0.006	-0.029

Kvinner under 30 år er mest positive til offentlig styring og kontroll (faktor 1). Forskjellen mellom unge kvinner og unge menn underbygger våre tidligere funn om at det først og fremst er mannlige velgere som står bak ungdommens høyredreining (jfr. kap. 3, s. 58). Tabell 7.7 viser at det er klare forskjeller i disse to gruppenes holdninger til stridsspørsmål. I kapittel 6 fant vi dessuten at det samme mønster gjelder generelle verdiorienteringer, i dette tilfelle målt ved prioritering av innsats versus utjevning (jfr. tabell 6.7). Middelaldrende menn er mest høyreorienterte, mens menn over 50 år i større grad inntar venstrestandpunkter. De sistnevnte er også mest vekstorienterte i forbindelse med utbygging av vassdrag. Selv om ungdom generelt er mer verneorienterte enn eldre i vannkraftsaker, er det først og fremst de unge kvinnene som er motstandere av vannkraftutbygging. Faktor 3 om oljevirksomheten viser et spesielt mønster. Det er svært små forskjeller mellom de tre aldersgruppene, men det er stor avstand mellom kvinner og menn. Kvinnene er verneorienterte også i forbindelse med oljevirksomheten, mens mennene går inn for utbygging. Menn under 30 år har helt forskjellig plassering på de to energidimensjonene; de er verneorienterte i vannkraftspørsmål og vekstorienterte i oljespørsmål. Faktor 4 om velferdsstaten viser igjen at unge kvinner slutter opp om venstreorienterte standpunkter. På bakgrunn av at en svært stor

andel av unge menn slutter opp om partier som til dels er kritiske til velferdsstaten, kan det virke overraskende at denne gruppen likevel plasseres på samme pol som de unge kvinnene. En nærmere analyse av de spørsmål som inngår i faktor 4 viser imidlertid at det er klare kjønnsforskjeller blant ungdom for de fleste spørsmål som lader på faktoren. I spørsmålene om misbruk av trygd og u-hjelp som også inngår i faktoren, er det derimot mindre forskjeller mellom unge kvinner og menn. Totalt sett finner vi derfor at unge menns høyredreining med hensyn til valg av parti faller sammen med klare høyreorienterte standpunkter til konkrete stridsspørsmål.

Blant velgere over 50 år finner vi størst motstand mot likestilling og velferdsordningene. Eldre kvinner er faktisk minst positive til velferdsstaten. Dette kan avspeile forskjeller mellom unge og eldre kvinners levekår. Eldre kvinner har i stor grad vært hjemmeværende husmødre og har falt utenfor mange offentlige støtte- og trygdeordninger. De kan blant annet ha irritert seg over unge, ugifte mødre som har mottat statlig støtte. Dette kan igjen ha ført til en generell misnøye med trygdeordningene. Spørsmålet om likestilling mellom kjønnene, som også inngår i faktor 4, har vært et spørsmål som er blitt kjempet fram av unge kvinner og har på mange måter utfordret den tradisjonelle kvinnerollen som eldre kvinner har gått inn i.

Vi har nå sett at velgernes posisjon på holdningsfaktorene varierer både med yrkesbakgrunn, utdanningsnivå, alder og kjønn. Utslagene har imidlertid vært forskjellige for de enkelte dimensjonene. Vi er derfor interessert i hvilken betydning hver enkelt bakgrunnsvariabel har når vi kontrollerer for de andre variablene. Tabell 7.8 viser en MCA-analyse basert på yrke, utdanning, alder og kjønn sammen med holdningsfaktorene. Eta-koeffisientene er et korrelasjonsmål for den direkte sammenhengen mellom hver enkelt variabel og dimensjonen, mens beta-koeffisientene er et mål for variablenes betydning når vi kontrollerer for de andre variablene. I denne forbindelse er vi mest interessert i beta-koeffisientene.

Yrke og utdanning er helt klart de viktigste av disse bakgrunnsvariablene når det gjelder synet på offentlig kontroll versus privat initiativ. Dette stemmer overens med våre tidligere funn der lavstatusgruppene, målt etter yrke og utdanning, var mer venstreorienterte enn høystatusgruppene. Når det derimot gjelder alder og kjønn viser tabellen at alder spiller en viss rolle, mens kjønn ikke har noen betydning for denne type holdninger. I tabell 7.7 fant vi likevel at alder og kjønn

sammen slo ut for høyre-venstre holdninger. MCA-analysen fanger ikke opp samspilleffekter som det her er tale om, slik at resultatene egentlig ikke står i strid med hverandre. Totalt sett forklarer disse fire bakgrunnsvariablene 18 prosent av variansen for faktor 1.

Tabell 7.8. Sosial bakgrunn og holdningsdimensjoner. 1981. MCA-analyse

	Faktor									
	1		2		3		4		5	
	Off. kontroll vs. privat initiativ/ forsvar, sikkerhet		Vekst-vern. Vannkraft		Vekst-vern. Olje		Sosial-omsorg, likestilling		Off. vs. privat forretningsdrift, vekst	
	Eta	Beta	Eta	Beta	Eta	Beta	Eta	Beta	Eta	Beta
Yrke ...	.37	.31	.14	.11	.14	.14	.19	.17	.17	.15
Utdanning ...	.28	.24	.19	.16	.06	.05	.15	.10	.12	.10
Alder ..	.13	.10	.13	.08	.04	.05	.16	.11	.05	.08
Kjønn ..	.02	.00	.08	.08	.31	.32	.04	.03	.06	.08
R^2	.18		.05		.12		.06		.04	

Utdanningsnivå er den viktigste variabel for å forklare holdninger til vannkraftutbygging. De tre andre bakgrunnsfaktorene betyr omtrent like mye hver, men totalt sett forklarer de fire variablene bare 5 prosent av variansen. Vi ser også at betydningen av utdanning er større for vannkraftdimensjonen enn for oljedimensjonen. Dette stemmer overens med våre tidligere funn (jfr. tabell 7.6). Kjønn slår imidlertid ut som den absolutt viktigste bakgrunnsfaktor når det gjelder oljevirksomheten. Verken utdanning eller alder spiller noen særlig rolle for denne type vekst-vern orienteringer. Yrke har en viss betydning, noe vi også fant i tabell 7.5, der bønder og fiskere i større grad enn andre grupper var motstandere av oljeutbyggingen. De store utslagene for kjønn på oljefaktoren fører til at de fire bakgrunnsvariablene forklarer dobbelt så mye av variansen for holdninger til oljevirksomhet som for vannkraft. Beta-koeffisientene for faktor 4 viser at yrke er den variabel som betyr mest for holdninger til likestilling og velferdsstat. I tabell 7.5 viste

vi at det her var et skille mellom offentlige funksjonærer på den ene side og folk i primærnæringene og selvstendig næringsdrivende på den andre. Vi fant også en tendens til at oppslutning om velferdsstaten økte noe med økende utdanningsnivå (jfr. tabell 7.6). Tabell 7.8 viser imidlertid at denne sammenhengen ikke er spesielt sterk. Det samme gjelder betydningen av alder. Når det gjelder forskjeller mellom kvinner og menn i synet på velferd og likestilling, har vi igjen å gjøre med samspill mellom alder og kjønn. Dette fanges ikke opp i denne analysen som bare viser sammenhengen mellom hver enkelt variabel kontrollert for de andre variablene. Tabell 7.7 viste f.eks. at unge kvinner og eldre kvinner utgjorde hver sin motpol i synet på disse spørsmålene. Totalt sett forklarer bakgrunnsfaktorene 6 prosent av variansen for velferds-dimensjonen.

Ser vi alle faktorene samlet, spiller sosial bakgrunn størst rolle for høyre-venstre dimensjonen. Sammenlignet med resultatene fra 1977 forklarer faktisk sosial bakgrunn mer av variansen for denne dimensjonen enn tidligere. Hovedårsaken til dette er at utdanning slår sterkere ut enn før (Valen 1981, s. 269). Ser vi bort fra den spesielle betydning kjønn har for holdning til oljevirksomheten, forklarer bak-grunnsvariablene tre til fire ganger mer av variansen til høyre-venstre dimensjonen enn til de andre dimensjonene.

Oppsummering

1. Velgernes holdninger til konkrete stridsspørsmål danner et hovedmønster på fem ideologiske grunnholdninger eller dimen-sjoner - for det første en dimensjon vedrørende offentlig kontroll versus privat initiativ koblet sammen med holdninger til forsvars- og sikkerhetspolitikk, deretter to dimensjoner knyttet til økonomisk vekst kontra natur- og miljøvern som splittes opp for henholdsvis vannkraft- og oljespørsmål. En fjerde dimensjon angår grunnlaget for den moderne velferds-stat, nemlig sosialomsorg og likestilling, og endelig en femte dimensjon reflekterer holdninger til offentlig eller privat forretningsdrift spesielt knyttet til oljevirksomheten i Nordsjøen, koblet til en generell vekstorientering.

2. Det er godt samsvar mellom dimensjonsløsningene i 1977 og 1981. Høyre-venstre dimensjonen er dominerende, mens spørsmål knyttet til vekst kontra vern og likestilling mellom kjønnene også spiller en viktig rolle. Forskjellen gjelder først og fremst forsvars- og utenrikspolitiske standpunkter som i 1981 er knyttet til høyre-venstre dimensjonen. I 1977 utgjorde denne type spørsmål en egen dimensjon.

3. Unge menn er mer høyreorienterte enn unge kvinner i synet på offentlig styring og kontroll. Totalt sett er de også mindre verneorienterte, mens unge kvinner i større grad slutter opp om likestilling og velferdsstaten.

4. Høyre-venstre dimensjonen henger klart sammen med individenes plassering langs radikalisme-konservatisme-skalaen. Selv når spørsmålene om forsvars- og sikkerhetspolitikk blir koblet sammen med holdninger til offentlig engasjement, viser denne dimensjon stor stabilitet fra 1977 til 1981.

5. Analysen av de enkelte stridsspørsmål viser at spørsmålet om atomvåpenfrie soner fungerer som en koblingsmekanisme mellom Arbeiderparti- og SV-velgere på høyre-venstre dimensjonen. I tillegg ble avstanden mellom de to partienes velgere i NATO-spørsmålet betydelig mindre, hovedsakelig fordi NATO-motstanden minsket i Sosialistisk Venstreparti. Oppslutningen om fortsatt NATO-medlemskap økte noe blant Arbeiderpartiets velgere fra 1977 til 1981.

6. De to vekst-vern dimensjonene bryter høyre-venstre mønsteret. Arbeiderpartiets og Høyres velgere er fortsatt mer vekstorienterte enn velgerne til Sosialistisk Venstreparti, Venstre og Senterpartiet. Sosialistisk Venstrepartis plassering på disse dimensjonene varierer imidlertid noe. Partiets velgere har en mindre "grønn" profil i oljepolitikken enn i forbindelse med vannkraftutbygging.

7. Velferdsstatsdimensjonen følger høyre-venstre motsetningen til en viss grad, men det er her en klarere tredeling mellom partiene. SV-velgerne er mest positive til velferdsordningene, mens Frps velgere er mest skeptiske. De andre partienes velgere plasserer seg i mellomposisjon. Venstre ligger imidlertid noe nærmere Sosialistisk Ventreparti enn de andre partiene gjør.

8. Yrkesbakgrunn og utdanningsnivå er sentrale for å forklare variansen for høyre-venstre dimensjonen. Lavstatusgrupper som arbeidere og folk med lav utdanning går sterkest inn for å opprettholde statlig aktivitet og innflytelse, mens selvstendig næringsdrivende, private funksjonærer og til en viss grad også bønder og fiskere foretrekker det private engasjement og initiativ.

9. Kjønn er den sentrale variabel når det gjelder å forklare holdninger til oljeutvinningen. Kvinner er mer skeptiske til oljeboringsvirksomheten enn menn. Det har skjedd en glidning bort fra vernestandpunktet når det gjelder oljevirksomheten fra 1977 til 1981. Dette gjelder i særlig grad unge menn, mens kvinnenes standpunkt har vært mer stabilt.

10. Det finnes ingen kulturfaktor i 1981, noe som bl.a. henger sammen med abortsakens synkende betydning. Det er likevel en viss sammenheng mellom abortsyn og holdning til barnehageutbygging og anerkjennelse av PLO.

Noter

[1] For en oversikt over den rikholdige litteraturen om dimensjonsanalyser se Enelow & Hinich, 1982.

[2] Denne antakelsen er berettiget på bakgrunn av tidligere analyser som tyder på ganske stor stabilitet over tid i oppfatningen av motsetninger (Valen 1981: s. 213-240).

[3] Denne type spørsmål kalles ofte "valensspørsmål" i motsetning til "posisjonsspørsmål". Posisjonsspørsmål er mer ordinære stridsspørsmål der en klart kan skille mellom ulike standpunkter og politiske alternativer. Valensspørsmål vil mer dreie seg om velgernes tiltro til partienes eller regjeringsalternativenes vilje og evne til å virkeliggjøre allment aksepterte målsettinger. Se Stokes 1963.

[4] Den forklarte varians R^2 = 42.8 prosent med 5 faktorer. Dette er 10 prosent mer enn i 1977. Eigenvalue er høyere enn 1.0 for alle faktorene og tilfredsstiller Kaisers kriterium.

[5] Mer presist formulert viser korrelasjonsmatrisen at spørsmål om statlig aktivitet og engasjement korrelerer høyt med forsvarspolitiske spørsmål.

[6] Pearsons r = -0.213 for "Nei til abort" og "Positiv til utbygging av barnehager" og r = -0.167 for "Nei til abort" og "For anerkjennelse av PLO". En principal components løsning som gav 8 faktorer med eigenvalue over 1.00 gav til resultat en egen faktor for disse tre spørsmålene. Tilskuddet til den forklarte varians fra denne faktoren var imidlertid bare 3,8 prosent.

Noter (forts.).

[7] Indeksen er konstruert ved at tallverdien for det enkelte individs standpunkt til et gitt spørsmål multipliseres med den ladning vedkommende spørsmål har fått i faktoranalysen og produktene adderes for hver enkelt faktor. Det enkelte individ får på denne måten skårer som utgjør summen av produktene mellom tallverdi og ladning for de respektive faktorer. Samtlige spørsmål inngår i beregningen, ikke bare de som gir høy ladning for en gitt faktor. For spørsmål med lav ladning blir likevel utslaget lite.

[8] Forklart varians er målt ved eta^2. Partipreferanse forklarer 18 prosent av variansen for vannkraftdimensjonen, 15 prosent for oljedimensjonen, 10 prosent for velferdsdimensjonen og 10 prosent for privat vs. statlig forretningsdrift. I en valgundersøkelse i 1979 fant svenske forskere at partipreferanse forklarte 55 prosent av variansen for deres høyre-venstredimensjon. Se Holmberg 1981, s. 266-271.

[9] Den sterke sammenheng mellom faktor 1 og høyre-venstre skalaen kan også betraktes som en validering av et såpass enkelt mål som skalaplassering er. Skalaen er løsrevet fra konkrete holdninger og verdier, men viser likevel klar sammenheng med individenes holdninger til stridsspørsmål.

[10] Holder vi oss til Milton Rokeachs definisjoner av holdning og verdi, vil slike generaliserte holdningssyndromer kunne utgjøre verdisett som går ut over spesifikke gjenstander og situasjoner. I motsetning til den metode som måler verdier ved å stille generelle spørsmål løsrevet fra konkrete stridsspørsmål, vil vår framgangsmåte være av induktiv karakter. Dvs. at vi avleder eller bygger opp verdisett fra flere holdningsspørsmål. Se Rokeach 1968. Sammenligner vi intervjupersonenes plassering på høyre-venstre skalaen som utgjør et felles referansepunkt for holdningsfaktorene ved begge undersøkelser, understrekes inntrykket av stabilitet. Fordelingene avviker svært lite fra hverandre; gjennomsnittet avviker litt med 4.65 i 1977 og 4.81 i 1981. Det betyr at tyngden av utvalget har beveget seg noe nærmere sentrum (verdi 5) enn tidligere.

8. ENDRINGER I OPINIONEN

Tidligere valgundersøkelser har vist at det skjedde store endringer i den norske opinionen fra 1960-årene til 1970-årene (Valen 1981, s. 281-301). Blant de viktigste tendenser er en dreining i høyreretning i synet på saker som gjelder offentlig kontroll og styring. Endringene omfattet velgere i alle partier og utslagene var omtrent like store i ulike undergrupper av befolkningen.

Ved inngangen til et nytt tiår er vi naturlig nok interessert i om sentrale stridsspørsmål skifter aktualitet i forhold til tidligere tendenser. Følger opinionsendringene mønsteret fra 1970-årene, eller finner vi helt nye utviklingstrekk? I det foregående kapitlet fant vi at de enkelte stridsspørsmål kunne samles i relativt få hoveddimensjoner som dekker sentrale motsetninger i det politiske liv her i landet. Det gjelder spørsmål knyttet til offentlig kontroll og styring, forsvars- og sikkerhetspolitikk, energi og miljøvern, moralsk-religiøse spørsmål og

Tabell 8.1. Stridsspørsmål og opinionsbalanse. 1977 og 1981

		Opinionsbalanse		
		1977	1981	Diff.
1.	Økt offentlig styring for å unngå arbeidsledighet	-21	-26	-5
2.	Nasjonalisere store bedrifter	-25	-31	-6
3.	Ledere i banker og bedrifter for mektige	+8	+13	+5
4.	Redusere forsvarsutgiftene	-22	-24	-2
5.	Flere private firmaer i Nordsjøen	-1	+9	+10
6.	Redusere statlig kontroll av næringslivet	+6	+20	+14
7.	Positiv til NATO	+58	+64	+6
8.	Redusere skattene på høye inntekter	-11	-26	-15
9.	Øke tempoet i vassdragsutbyggingen	-8	-11	-3
10.	Fortsatt industriutbygging	+28	+50	+22
11.	Tempoet i oljeutvinningen for høyt	-32	-47	-15
12.	Forby oljeboring nord for 62. breddegrad	-7	-36	-29
13.	Må bygge flere barnehager	+56	+50	-6
14.	Bør bli mindre trygd	-64	-57	+7
15.	Nei til abort	-36	-58	-22
16.	Positiv til EF	-46	-50	-4

vurderinger og velferdsordninger. Vi er imidlertid ikke bare opptatt av i hvilken grad stridsspørsmål endrer aktualitet, men også av hvilke grupper av velgere som skifter standpunkt fra valg til valg. Sosiale strukturforhold samt alder, kjønn og utdanning vil trekkes inn for å belyse de endringer som har funnet sted. Analysen vil i hovedsak dekke perioden 1977 - 1981. Vi vil konsentrere oss om stridsspørsmål som ble stilt på nøyaktig samme måte i de to siste valgundersøkelsene. Tabell 8.1 viser opinionsbalansen (jfr. kap. 7, s. 160) i 1977 og 1981 i tillegg til differansen mellom de to tidspunkt.

Spørsmålene er ordnet slik at de 8 første spørsmålene i tabellen hører hjemme under faktor 1, det vil si spørsmål om angår offentlig kontroll versus privat initiativ, samt forsvars- og sikkerhetspolitikk. Spørsmål 9 til og med 12 hører til i faktorene 2 og 3, nemlig energi og miljøvern. Spørsmål 13 og 14 skårer på faktor 4 som vi kalte sosial-omsorg og likestilling, mens spørsmål 15 som gjelder abortsaken er sentralt for den moralsk-religiøse skillelinjen. EF-saken berøres i spørsmål 16. Av hensyn til den plass vi har til rådighet kan vi ikke gå inn på hvert eneste av disse stridsspørsmålene. Vi ser imidlertid at endringene fra 1977 til 1981 er relativt små for mange av disse spørsmålene. Det innebærer at det for mange sakers vedkommende ikke har skjedd avgjørende forskyvninger i opinionen. Vi skal imidlertid se nærmere på en del spørsmål der utslagene er relativt store. Først gjelder det spørsmål knyttet til høyre-venstre dimensjonen.

Offentlig kontroll versus privat initiativ

Spørsmålet om økt offentlig kontroll for å unngå arbeidsledighet har stått sentralt i norsk politikk helt siden Arbeiderpartiets motkonjunkturstrategi i 1930-årene. Spørsmålet om kontroll med ledere i banker og bedrifter har også vært sentralt for høyre-venstre motsetningen. Det er tidligere vist at opinionen svingte i "høyreretning" nettopp for disse to spørsmålenes vedkommende i perioden 1969 - 1977 (Valen 1981, s. 282-284). Utviklingen fram mot 1981 viser imidlertid stor grad av stabilitet, uten ytterligere "høyredreining". Når det derimot gjelder spørsmålet om at flere private firmaer burde få slippe til ved oljeutvinningen i Nordsjøen, og forslaget om å redusere den statlige kontroll med det private næringsliv, har opinionsbalansen økt med henholdsvis 10 og 14 prosent. For begge disse spørsmålenes vedkommende indikerer dette en "høyredreining" i favør av et friere næringsliv som er mer uavhengig

av staten. Ser vi derimot på forslaget om å redusere skattene på høye inntekter, har opinionsbalansen mot dette forslaget sunket med ytterligere 15 prosent. Det vil si at et økende flertall av velgerne ikke prioriterer skattesenkninger av denne art. Spørsmålet blir så om utviklingen for velgerne i de enkelte partier avviker fra det generelle mønsteret. Tabell 8.2 viser opinionsbalansen i 1977 og 1981 for de største partiene.

Tabell 8.2. Opinionsbalanse for ulike partiers velgere. 1977 og 1981. (Statlig styring og skattesenkning)

		Alle partier	SV	A	V	KrF	Sp	H	Frp
Flere private firmaer i Nordsjøen	1977	-1	-74	-32	-15	+12	+10	+57	+39
	1981	+9	-65	-37	-31	+44	+21	+63	+56
Redusere statlig kontroll av næringslivet	1977	+6	-60	-13	+17	+25	+18	+39	0
	1981	+20	-48	-11	-12	+33	+39	+55	+59
Redusere skattene på høye inntekter	1977	-11	-75	-38	-42	0	-2	+47	+33
	1981	-26	-91	-55	-47	-17	-33	+21	-7

De største endringer når det gjelder spørsmålet om private firmaer i Nordsjøen finner vi for Venstres velgere som i større grad går mot dette forslaget, og Kristelig Folkepartis og Fremskrittspartiets velgere som i større grad går inn for forslaget. Det største omslaget gjelder KrF-velgerne der opinionsbalansen har økt med 32 prosent i favør av et mer liberalistisk syn. Også når det gjelder forslaget om å redusere statlig kontroll av næringslivet avviker Venstres velgere fra det generelle bildet. Fra en balanse på 17 prosent i favør av å redusere statlig kontroll, har disse velgerne en balanse på 12 prosent i motsatt retning i 1981. Blant Arbeiderpartiets velgere er det stor stabilitet i synet på statlig kontroll, mens SV-velgerne i synkende grad slutter opp om statlig styring. Endringen for Fremskrittspartiets velgere kan ha sammenheng med et svakt tallunderlag for dette partiet i 1977. Når det gjelder spørsmålet om å redusere skattene for høye inntekter, ser vi av tabell 8.2 at forskyvningene er størst blant borgerlige velgere. Mens velgerne til Sosialistisk Venstreparti og Arbeiderpartiet følger den

gjennomsnittlige tendens, er forskyvningene markert større for Senterpartiet, Høyre og Fremskrittspartiet, med Kristelig Folkeparti i en mellomstilling. Motstanden mot slike skattesenkninger synes å ha økt i alle disse partiene, selv om Høyrevelgerne fortsatt har et flertall for slike senkninger. Interessant nok er balansen negativ for Fremskrittspartiet, noe som ikke synes å være konsistent med partiets motstand mot offentlige avgifter og skatter. Årsaken til dette avvik kan være at Frp-velgerne vil ha skattelette for alle inntektsgrupper, ikke bare for de høye. Det er også mulig at resultatet kan sees i sammenheng med partiets velgerprofil. I kapittel 4 viste vi at Fremskrittspartiet har et sterkt innslag av velgere med lave inntekter (jfr. tabell 4.4). Disse gruppene får ikke selv fordeler av at de med høy inntekt får lavere skatt. Det kan derfor være at de heller vil prioritere skattelette for lavere og midlere inntektsnivåer.

I hvilken grad henger de endringer vi har funnet sammen med strukturelle skiller? I 1977 ble det bl.a. vist at endringene var omtrent like store uansett yrkestilknytning og utdanningsnivå. Disse to bakgrunnsfaktorene er spesielt relevante når det gjelder spørsmål om statlig styring, ettersom yrke og utdanning på mange måter uttrykker motsetninger i arbeidsmarkedet. Vi har også sett tidligere at unge velgere skiller seg fra eldre når det gjelder politiske preferanser. Vi skal derfor også se nærmere på aldersgruppene for å se i hvilken grad opinionsendringene er forskjellige blant unge og eldre.

Det er små forskjeller mellom yrkesgruppene når det gjelder endringer fra 1977 til 1981 for alle de tre spørsmålene vi har tatt spesielt for oss. Unntaket gjelder bare gruppen av gårdbrukere og fiskere. Andelen som sier seg enig i forslagene om å slippe til flere private firmaer i Nordsjøen, og å redusere statlig kontroll, har økt med henholdsvis 19 og 16 prosent blant gårdbrukere og fiskere. I disse spørsmålene markerer denne gruppen en sterkere høyredreining enn de andre yrkesgruppene. Når det derimot gjelder forslaget om lavere skatt på høye inntekter, er det en nedgang på 19 prosent blant personer knyttet til primærnæringene. Det vil si at de i økende grad er motstandere av denne type skattereduksjoner.

Når det gjelder standpunkter i de ulike aldersgruppene, finner vi ikke noe entydig mønster. Oppslutningen om at flere private firmaer må få slippe til har økt noe mer blant middelaldrende enn blant eldre og yngre, mens forskyvningene i retning av å redusere statens innflytelse over næringslivet er større blant yngre og middelaldrende enn blant de

eldste velgerne. Forslaget om skattereduksjon på høyere inntekter viser en noe klarere aldersprofil. Ungdom under 30 år slutter i sterkere grad opp om dette forslag enn andre, mens folk over 50 år i minst grad er enig i forslaget. Ser vi på utviklingen mellom 1977 og 1981, finner vi ubetydelige endringer for dem under 30 år, noe mer for de middelaldrende, mens oppslutningen om skattelettelsene har gått ned med 11 prosent for de eldste. Selv om mønsteret for aldersgruppene ikke er helt entydig, viser en sammenligning mellom den yngste og den eldste gruppen at ungdommen i sterkest grad markerer høyreorienterte standpunkter i 1981. Dette gjelder også skattespørsmålet.

Tabell 8.3. Andel velgere i ulike utdanningsgrupper som sier seg enig i forslagene om statlig styring og skattesenkning. 1977 og 1981. Prosent

Utdanning	Flere private firmaer i Nordsjøen			Redusere statlig kontroll av næringslivet			Redusere skattene på høye inntekter		
	1977	1981	Diffe-ranse	1977	1981	Diffe-ranse	1977	1981	Diffe-ranse
Inntil 9 år .	28	35	+7	35	40	+5	32	21	-11
10 - 12 år ..	38	45	+7	41	49	+8	41	35	-6
Over 12 år ..	42	53	+11	46	59	+13	43	40	-3

Tabell 8.3 viser andelen i ulike utdanningsgrupper som er enig i de tre forslagene. Sammenhengen mellom holdning og utdanning er mer entydig enn den var for de andre bakgrunnsfaktorer vi har sett på. Både for spørsmålet om private firmaer i Nordsjøen og for reduksjon av statlig kontroll er andelen som går inn for disse forslagene økende med økende utdanning. Prosentdifferansen mellom 1977 og 1981 viser dessuten at oppslutningen om disse spørsmålene har økt mer blant dem med høyest utdanning enn blant de lavere utdanningsgruppene. Ser vi på skattespørsmålet, finner vi at oppslutningen om å senke skattene for de høyere inntekter har sunket mest blant dem med lav utdanning og minst blant dem med høyest utdanning. Totalt sett betyr dette at dreiningen i retning av "høyrestandpunkter" fra 1977 og 1981 er et fenomen som særlig gjelder de høyest utdannete samfunnsgruppene, og at utdanning betyr mer enn både yrkesbakgrunn og alder. Vi vil imidlertid gjenta at for de fleste spørsmål som er nevnt i tabell 8.1, og som var knyttet til høyre-venstre dimensjonen, var det små endringer i denne perioden.

Dimensjonsløsningen i 1981 avvek fra løsningen i 1977 bl.a. ved at forsvarspolitiske spørsmål ble knyttet til høyre-venstre faktoren og ikke lenger var en egen, selvstendig dimensjon. Spørsmålet om norsk medlemskap i NATO er blitt målt på samme måte siden 1965 (Valen 1981, s. 284-288). Opinionen har i hele denne tiden vært stabil, men med en viss svingning i pro-NATO retning. Tabell 8.4 viser prosentfordeling og opinionsbalanse for holdning til NATO i 1977 og 1981.

Tabell 8.4. Holdning til NATO. 1977 og 1981. Prosentfordeling og opinionsbalanse

	Prosent				N	Opinions-balanse
	I alt	Ja	Nei	Ingen mening		
1977	100	66	8	26	1 730	+58
1981	100	72	8	20	1 596	+64

NATO-holdning

Den største økning i oppslutning om NATO-medlemskapet fant sted i 1960-årene, mens 1970-årene var preget av en stabil høy oppslutning. Fram mot 1981 ser vi av tabell 8.4 at oppslutningen om NATO har fortsatt å øke. Andelen som er motstandere av NATO ligger fast på 8 prosent, mens andelen som svarer "vet ikke" har sunket med 6 prosent. Ser vi alle stridsspørsmål som er tatt med i 1981-undersøkelsen under ett, er NATO-medlemskapet blant de saker som det hersker størst enighet om i befolkningen.

Når det gjelder individuelle skiftninger i perioden 1977 - 1981, må vi gå til panelmaterialet som dekker halve utvalget i 1981. Det mønster vi da finner ligner i stor grad det mønster man fant tidligere (Valen 1981, s. 286-287). 90 prosent av de som var for NATO-medlemskap i 1977 holder fast på samme standpunkt i 1981. Av motstanderne i 1977 holdt bare litt over halvparten fast på sitt standpunkt fire år senere, mens en tredjedel hadde svingt over i ja-retning. Vi finner dessuten at det spesielt er gruppen som før ikke hadde noe mening i saken som i større grad slutter opp om NATO. 44 prosent av de uten mening i 1977 går inn for medlemskap i 1981, mens bare 7 prosent svinger i nei-retning. Det er også en klar tendens til at andelen som skifter standpunkt i dette spørsmålet er stadig synkende. I siste periode skiftet bare 22 prosent standpunkt i NATO-spørsmålet.

Spørsmålet blir så om det er forskjeller mellom de enkelte partienes velgergrupper når det gjelder synet på NATO. Tabell 8.5 viser opinionsbalansen for partiene i 1977 og 1981.

Tabell 8.5. NATO-syn blant ulike partiers velgere. 1977 og 1981. Opinionsbalanse

	SV	A	V	DLF	KrF	Sp	H	Frp
1977	-62	+55	+63	+85	+59	+71	+88	+73
1981	-29	+64	+49	:	+67	+75	+88	+73

Det er spesielt to partier som skiller seg ut. I Sosialistisk Venstreparti har den negative opinionsbalansen i NATO-spørsmålet sunket fra 62 til 29 prosent. Det er fortsatt flertall mot NATO i SV, men motstanden er betraktelig mindre enn tidligere, bortsett fra valget i 1973. Valget i 1973 var imidlertid spesielt fordi SV fikk tilsig fra andre partier i forbindelse med striden om norsk medlemskap i EF. Venstre representerer det eneste avvik fra den generelle tendens. Oppslutningen om NATO har sunket blant Venstres velgere, noe som kommer til uttrykk i en opinionsbalanse som ligger 14 prosent lavere enn i 1977. Totalt sett finner vi imidlertid stor stabilitet i opinionen i dette spørsmålet, og videre at tilslutningen til NATO har økt på venstrefløyen av systemet.

Ettersom forsvars- og utenrikspolitikk er knyttet til høyre-venstre dimensjonen, har vi sett hvordan NATO-standpunkt henger sammen med bakgrunnsvariable som yrke, utdanning og alder. Det viser seg at det er svært små differanser mellom de ulike yrkesgruppenes NATO-standpunkt. Det samme gjelder i de forskjellige utdanningsgruppene, der det har skjedd en utjevning mellom utdanningsnivåene. De med høyest utdanning er noe mer skeptiske til NATO-medlemskapet, men forskjellene er små. Også for alder, kjønn, kommunetyper og landsdeler er det små forskjeller. Hovedinntrykket er en gjennomgående utjevning i syn på NATO mellom sosiale grupper, slik at sosial struktur i svært liten grad har betydning for synet på dette spørsmål. Med unntak for SVs velgere, hersker det stor konsensus om NATO i velgerskaren.

Energi og miljøvern

Av tabell 8.1 ser vi at spørsmålene om energivekst og miljøvern viser betydelige endringer i opinionsbalansen fra 1977 til 1981. Spørsmålet om vassdragsutbygging skiller seg noe ut ved at det har skjedd ubetydelige endringer i perioden. Dette spørsmålet ble imidlertid ikke stilt på nøyaktig samme måte i de to undersøkelsene. Vi har likevel tatt dette saksområdet med da vannkraft er vår viktigste energikilde, og da en rekke utbyggingssaker har stått på den politiske dagsorden de siste årene. Opinionen synes altså ikke å ha endret seg vesentlig i dette spørsmålet. Når det derimot gjelder den generelle påstanden om at vi trenger fortsatt industriutbygging for å trygge økonomisk vekst, selv om dette skulle komme i strid med naturverninteressene, finner vi at balansen i favør av forslaget har økt fra 28 til 50 prosent. Dette betyr økt tilslutning til vekstprioriteringen på bekostning av verneorienteringen. I siste valgperiode ble det satt i gang prøveboring etter olje i Nord-Norge. Motstanden mot boring i nord har i samme periode avtatt sterkt. Velgerne synes i stor grad å akseptere borevirksomhet når denne er et faktum. Påstanden om at tempoet i oljeutvinningen er for høyt får også mindre oppslutning enn tidligere. Spørsmålet er så om svekkelsen av de grønne verdier er konsentrert om spesielle partier, eller om tendensen er lik for alle velgere. Tabell 8.6 viser opinionsbalansen etter parti i 1977 og 1981.

Tabell 8.6. Syn på vekst og naturvern blant ulike partiers velgere. 1977 og 1981. Opinionsbalanse

		SV	A	V	KrF	Sp	H	Frp
Fortsatt industri-	1977	-18	+37	-11	+30	+21	+35	+50
utbygging	1981	-5	+63	0	+36	+33	+58	+81
Tempoet i oljeutvin-	1977	+60	+12	+43	+28	+43	+8	-28
ningen for høyt	1981	-5	-68	+10	-23	+6	-58	-73
Forby oljeboring nord	1977	+54	-20	+34	+12	+26	-29	-11
for 62. breddegrad	1981	+13	-43	+10	-16	-23	-57	-44

Vi har tidligere identifisert Arbeiderpartiet og Høyre som de typiske vekstpartiene i norsk politikk, mens Sosialistisk Venstreparti, Venstre og Senterpartiet er mer verneorienterte. Ser vi på tabell 8.6 angående spørsmålet om fortsatt industriutbygging kontra vern av naturen, er det derfor ikke overraskende at den økte oppslutning om vekstalternativet spesielt er konsentrert om Arbeiderpartiet og Høyre sammen med Fremskrittspartiet. Økningen i vekstorienteringen er markert også blant de andre partienes velgere, men i mindre grad. Med hensyn til tempoet på oljeutvinningen er det fortsatt vekstpartienes velgere som står for den største del av endringen i opinionen. Vi finner imidlertid interessante unntak for SV som tradisjonelt er verneorientert. I Sosialistisk Venstreparti har opinionsbalansen endret seg med 65 prosent i favør av et utbyggingsorientert standpunkt. Dette er for øvrig i samsvar med våre funn i kapittel 7 der Sosialistisk Venstreparti hadde en klar verneprofil på faktoren for vannkraft sammen med Venstre og Senterpartiet. Når det derimot gjaldt faktoren for olje, var Sosialistisk Venstreparti mindre verneorientert. Også for spørsmålet om oljeboring nord for 62. breddegrad ser vi at SV-velgerne har en annen profil enn tidligere. Det samme gjelder Senterpartiet. De største forskyvningene i dette spørsmålet har skjedd nettopp for disse to partienes velgergrupper. Sammenfatningsvis har de politiske skillelinjer i saker som angår energi og miljøvern endret karakter for oljepolitikkens vedkommende. Avstanden mellom vekst- og vernepartier er blitt betydelig mindre enn tidligere.

Motstanden mot industrivekst og forsvar for naturvern var tidligere et klart generasjonsfenomen, idet ungdommen protesterte mot de eldres verdiprioriteringer. Tabell 8.7 viser andel som sier seg enig i vekstprioriteringer, at oljetempoet er for høyt og forbud mot oljeboring i nord i ulike aldersgrupper.

Tabell 8.7. Andel velgere i ulike aldersgrupper som er enig i påstandene om vekst og naturvern. 1977 og 1981. Prosent

		Alder		
		Inntil 30 år	31-50 år	Over 50 år
Fortsatt indsutri-utbygging	1977	48	64	53
	1981	67	68	66
Tempoet for oljeutvinningen for høyt	1977	32	21	24
	1981	19	19	15
Forby oljeboring nord for 62. breddegrad	1977	37	29	25
	1981	20	15	17

Som vi ser av tabellen var ungdom under 30 år i 1977 minst tilbøyelige til å være vekstorienterte, mest tilbøyelige til å mene at oljetempoet var for høyt og mest for et forbud mot oljeboring i nord. I 1981 ser vi derimot at forskjellene mellom aldersgruppene har jevnet seg ut, slik at det i mye mindre grad finnes systematiske aldersforskjeller i synet på energi- og miljøspørsmål. Dette betyr at de unge i større grad enn andre har skiftet standpunkt i disse sakene. Ser vi på sammenhengen mellom vekst- og vernespørsmål og utdanningsnivå finner vi en tilsvarende utjevning. Vi har tidligere funnet en viss forskjell mellom menn og kvinner når det gjelder prioriteringer og partipreferanser. Spørsmålet blir derfor om den minkende oppslutning om energi- og miljøspørsmål kan henge sammen med ulikheter mellom kjønnene. Tabell 8.8 viser andel menn og kvinner som sier seg enig i de tre påstandene i 1977 og 1981.

Tabell 8.8. Andel av menn og kvinner som er enig i påstander om vekst og naturvern. 1977 og 1981. Prosent

		Menn	Kvinner
Fortsatt industri-utbygging	1977	63	49
	1981	74	58
Tempoet for oljeutvinning for høyt	1977	22	27
	1981	15	21
Forby oljeboring nord for 62. breddegrad	1977	27	32
	1981	16	18

Det er særlig for det generelle verdispørsmålet om økonomisk vekst og industriutbygging kontra naturvern at vi finner forskjeller mellom kvinner og menn. Kvinnene slutter i mindre grad enn menn opp om vekstalternativet. For spørsmålene om oljeutvinning er imidlertid forskjellene betydelig mindre. Vi ser også at prosentdifferansen mellom menn og kvinners vekstorientering var 14 i 1977 og hadde økt til 16 i 1981. Dette er likevel for lite til å kunne forklare den totale tilbakegangen for verneorienteringene i perioden. En kontroll for alder viser at forholdet mellom kjønnene stort sett blir det samme i alle aldersgrupper. Svekkelsen av vernestandpunktene fra 1977 til 1981 synes derfor å være et allment fenomen som i stor grad har omfattet alle de

samfunnsgrupper vi her har anlaysert. På mange måter virker dette som en naturlig følge av at denne type stridsspørsmål i svært liten grad ble fokusert under den siste valgkampen. Det er likevel for snevert å tolke tilbakegangen for miljøspørsmål som en følge av valgkampen alene. Grunnen til den svake oppmerksomhet i denne tiden er trolig at den økonomiske og politiske situasjon representerte utfordringer av en helt annen art, som sysselsettingsproblemer, eksportvansker og diskusjoner om skattenivå og det offentliges aktivitet rent generelt.

Holdning til abort

Av tabell 8.1 så vi at det er små endringer i synet både på spørmsålet om å bygge flere barnehager og påstanden om at det bør bli mindre trygd. Et stridsspørsmål knyttet til moralsk-religiøse skillelinjer, abortsaken, viser derimot betydelige forskyvninger målt ved opinionsbalansen. Abortspørsmålet er et av de spørmsål som er blitt fulgt lengst i valgundersøkelsene, og det har dermed spesiell interesse (Martinussen & Valen 1976, Valen 1981, s. 295-299, Waldahl 1983). Fra 1969, da saken for første gang var aktuell i valgkampen, til 1977 beveget opinionen seg gradvis i liberal retning. Denne liberaliseringen har fortsatt fram mot 1981. Nesten 60 prosent av de spurte går nå inn for selvbestemt abort. Tabell 8.9 viser fordelingene for abortholdning i 1977 og 1981.

Tabell 8.9. Synet på abort. 1977 og 1981. Prosentfordeling og opinionsbalanse

	Prosent									
	I alt	1 Abort bør aldri tillates	2 Abort hvis kvinnens liv og helse er i fare	3 Abort også når personlige forhold tilsier det	4 Selvbesemt abort	Vet ikke, vil ikke svare	N	Opinionsbalanse[1]	Gjennomsnitt	Standardavvik
1977	100	2	28	29	37	4	1 730	-36	3.04	.88
1981	100	2	18	20	58	2	1 596	-58	3.38	.84

[1] Alternativene (1+2) - (3+4).

For første gang er det absolutt flertall i opinionen for det mest liberale abortstandpunkt. Økningen fra 1977 til 1981 er på hele 22 prosent. Andelen som aldri vil tillate abort har imidlertid ikke gått ned. Det er derimot lavere oppslutning om standpunktet å godta abort hvis kvinnens liv og helse er i fare og det å godta abort også når personlige forhold tilsier det. Gruppen som ikke tar standpunkt er blitt enda mindre. Sammenlignet med holdninger til andre stridsspørsmål er andelen som ikke har noen mening i abortsaken svært lav (Valen 1981, s. 295).

Vi skal nå se hvordan de individuelle skiftninger har slått ut i den siste perioden. Tabell 8.10 viser abortstandpunkt i 1977 og 1981 for personer som er intervjuet begge ganger.

Tabell 8.10. Skifte av standpunkt i abortspørsmålet fra 1977 til 1981. Prosentfordeling

	1977					
1981	I alt	Abort bør aldri tillates	Abort hvis kvinnens liv og helse er i fare	Abort også når personlige forhold tilsier det	Selvbestemt abort	Vet ikke, vil ikke svare
I alt	100	2	27	29	39	3
Abort bør aldri tillates	1	0	1	0	0	0
Abort hvis kvinnens liv og helse er i fare	20	1	16	2	1	0
Abort også når personlige forhold tilsier det	19	0	5	9	4	1
Selvbestemt abort	58	1	4	17	34	2
Vet ikke, vil ikke svare	2	0	1	1	0	0

N = 594 (panelutvalg).

De personer som faller i de markerte celler langs diagonalen i tabellen har holdt fast ved samme standpunkt ved begge tidspunkt. De vertikale kolonner viser hvordan personer med et gitt standpunkt i 1977 stilte seg i 1981. Hovedinntrykket er en stor grad av stabilitet over tid. Dette stemmer med tidligere undersøkelser som går helt tilbake til 1969 (Martinussen & Valen 1976, Valen 1981, Waldahl 1983). Ser vi på de som går inn for selvbestemt abort i 1981, finner vi at folk har skiftet fra alle typer standpunkter i 1977. Tar vi utgangspunkt i abortstandpunkt i 1977, har om lag 60 prosent av de som gikk inn for abort også når personlige forhold tilsa det skiftet til selvbestemt abort. Personer med det mest restriktive syn utgjør tallmessig en svært liten gruppe i panelmaterialet. Det synes imidlertid som det har skjedd glidninger i liberal retning også i denne gruppen. Årsaken til at tabell 8.10 viser null i cellen for stabile abortmotstandere er at tallene er avrundet til nærmeste hele tall, og at antall personer i denne gruppen er lavt. Totalt sett bekrefter panelmaterialet inntrykket av at opinionen har beveget seg i liberal retning de siste årene. Abortsaken som politisk kampsak synes derfor å være utdebattert. Det er likevel mulig at det har skjedd forskyvninger i forholdet mellom partiene i denne saken. Tabell 8.11 viser opinionsbalansen for partiene i 1977 og 1981.

Tabell 8.11. Holdning til abort blant ulike partiers velgere. 1977 og 1981. Opinionsbalanse

	SV	A	V	DNF	KrF	Sp	H	Frp
1977	-87	-55	-26	-55	+56	-1	-49	-39
1981	-89	-73	-73	-	+64	-32	-74	-80

Negativ balanse indikerer liberalt abortstandpunkt, mens positiv balanse indikerer et restriktivt standpunkt. Som vi ser, har glidningen i liberal retning skjedd i alle partier unntatt Kristelig Folkeparti. Mens KrF-velgerne i perioden 1969 - 1977 også beveget seg i mer liberal retning, har motstanden mot abort økt fra 1977 til 1981. Dette kan ha flere årsaker. Dels kan KrF-velgerne med et noe mer liberalt syn ha beveget seg i restriktiv retning. Av tabell 8.10 ser vi at totalt 8 prosent av velgerne har skiftet fra et liberalt til et restriktivt syn.

Dels kan KrF-velgere med et mindre restriktivt syn ha forlatt partiet i denne perioden. Utviklingen for Senterpartiet er også interessant. Mens det i Senterpartiet var en klar overvekt for et restriktivt abortsyn i 1969, var partiet delt på midten i 1977. I 1981 finner vi derimot en klar overvekt av abortliberale standpunkter også i Senterpartiet.

Sammenhengen mellom abortholdning og kulturorientering er vist i tidligere undersøkelser (Valen 1981, s. 197). Svingningen i liberal retning i perioden 1969 - 1977 var svakest for aktive avholdsfolk og medlemmer av religiøse organisasjoner og foreninger. Situasjonen er noe annerledes i 1981. Både blant aktive og passive avholdsfolk er svingningen i abortliberal retning større enn blant ikke-avholdsfolk. Ser vi bare på de som går inn for selvbestemt abort, blir avstanden mellom aktive avholdsfolk og engasjerte ikke-avholdsfolk omtrent den samme som tidligere. Når det gjelder religiøs aktivitet, har det skjedd en ytterligere polarisering mellom religiøst passive og de med høy aktivitet. Avstanden mellom disse to gruppene var 46 prosentenheter i 1977 og er 60 i 1981. Det har imidlertid skjedd en forskyvning blant de som er medlemmer av religiøse foreninger og organisasjoner. Færre slutter nå opp om det syn at abort bare kan aksepteres hvis medisinske hensyn tilsier det, mens flere går inn for abort på sosialmedisinske indikasjoner. Slår vi sammen de to liberale standpunktene, finner vi at det har skjedd en økning fra 21 prosent i 1977 til 38 prosent i 1981 blant medlemmer av religiøse organisasjoner og foreninger. Glidningen i liberal retning gjelder dermed også for de religiøst aktive.

Yrkesposisjon spiller fortsatt en viss rolle i og med at bønder og fiskere skiller seg ut som mer restriktive enn andre yrkesgrupper. Det har skjedd en økning til fordel for selvbestemt abort i denne gruppen, men økningen er mindre enn i de andre gruppene. Utslagene for alder er omtrent de samme som i 1977, mens avstanden mellom laveste og høyeste utdanningsnivå er større enn tidligere. Dette kommer av at økningen i liberal retning har vært mindre for de med lavest utdanning enn for de med middels og høy utdanning.

Tidligere undersøkelser har også vist at kvinner gjennomgående er mindre positive til abort enn menn, uansett hvilken alder intervjupersonene har. Tabell 8.12 viser sammenhengen mellom alder og kjønn for 1977 og 1981.

Tabell 8.12. Abortsyn. 1977 og 1981. Andel av menn og kvinner i ulike aldersgrupper som ønsker selvbestemt abort eller abort på sosialmedisinske indikasjoner. Prosent

Alder	Menn			Kvinner		
	1977	1981	Differanse	1977	1981	Differanse
Inntil 30 år	81	90	+9	75	88	+13
31 - 50 år	80	84	+4	69	83	+14
Over 50 år	66	77	+11	49	63	+14
Differanse mellom eldste og yngste aldersgruppe	15	13		26	25	

Som vi ser, er det fortsatt slik at menn er mer abortliberale enn kvinner. Forskjellene mellom kjønnene er imidlertid nærmest visket ut for alle aldre inntil 50 år. Det er blant eldre kvinner vi finner den største motstand mot en liberal abortlov. Eldre menn er også mer restriktive enn yngre og middelaldrende menn. Forskjellen mellom de tre aldersgruppene er likevel mindre blant menn enn blant kvinner. Endringen i liberal retning er imidlertid større for kvinner enn for menn i alle aldersgrupper.

Det har tidligere vært klare forskjeller i abortsyn etter landsdel og bosted. Det har blant annet sammenheng med motkulturenes geografiske plassering. Forskyvningen i liberal retning på Sørlandet og Vestlandet, som kunne observeres i 1977, fortsetter i 1981. I tillegg har det skjedd en fordobling i oppslutningen om fri abort i Nord-Norge. I alle landsdeler, unntatt Sørlandet, er det derfor et flertall som nå går inn for selvbestemt abort. Ser vi på bostedstype, finner vi også en sterk utjevning mellom spredtbygde og tettbygde strøk. Svingningen i retning av fri abort har vært sterkere i spredtbygde kommuner enn i tettbygde kommuner og byer.

Synet på EF

Norges tilknytning til EF ble som kjent avgjort ved folkeavstemningen i 1972. Etter at nei-standpunktet ble bestemmende for vår tilknytning, svingte ja-gruppene sterkt i nei-retning (Valen 1981, s. 288-295). Motstanden mot EF-medlemskap økte også i årene etter 1972. Tabell 8.1 viser at det har skjedd små endringer i den siste valgperioden. Det er derfor ikke bevegelser blant velgerne som skulle tilsi at EF-medlemskap er mer aktuelt nå enn tidligere, snarere tvert i mot. Det er heller ikke flertall for medlemskap i noe parti. Selv i Høyre, som var mest positiv til EF i 1972, er det nå en overvekt på 32 prosent mot medlemskap. Sammenlignet med 1977 er forskyvningene større blant Høyres velgere enn blant velgere i noe annet parti. Dette kan henge sammen med at Høyre i 1981 fikk tilslutning fra velgergrupper som er mer skeptiske til EF. EF-striden angikk de aller fleste motsetninger som finnes i norsk politikk, ikke minst de strukturelle. Sammenligner vi endringene mellom 1977 og 1981 for ulike kommunetyper, viser det seg at forskjellene er i ferd med å jevne seg ut også der. På samme måte har det skjedd en utjevning mellom landsdelene. Dels er andelen EF-tilhengere sunket i de landsdeler som var sterkest for EF, dels har andelen tilhengere økt noe i landsdeler som gikk mot medlemskap. Andelen EF-tilhengere er redusert blant private funksjonærer og selvstendig næringsdrivende, men har økt noe blant arbeidere. De strukturelle forskjeller utjevnes for alle slike faktorer,

Tabell 8.13. EF-standpunkt. 1977 og 1981. Andel av velgere i ulike alders- og utdanningsgrupper som ønsker norsk medlemskap i EF.[1] Prosent

Utdanning	Alder								
	Inntil 30 år			31-50 år			Over 50 år		
	1977	1981	Differanse	1977	1981	Differanse	1977	1981	Differanse
Inntil 9 år .	19	33	+14	16	18	+2	21	22	+1
10-12 år	15	20	+5	23	14	-9	41	29	-12
Over 12 år ..	17	18	+1	24	20	-4	40	37	-3
Differanse mellom høyeste og laveste utdanningsgruppe .	-2	-15		+8	+2		+19	+15	

[1] Personer som ikke har tatt standpunkt er utelatt.

også for alder. Avstanden mellom kvinner og menn har derimot økt noe i perioden. Kvinnenes ja-prosent har vært stabil, mens mennenes har sunket litt. Forskjellene er likevel små. Heller ikke for utdanning er det lenger forskjell i oppslutningen om medlemskap. Ser vi derimot på alder og utdanning sammen får vi et interessant bilde.

Som tabell 8.13 viser, er det særlig ungdom under 30 år med lav utdanning som avviker fra hovedtendensen. I denne gruppen har andelen EF-tilhengere økt med hele 14 prosent i siste valgperiode. Av differansen mellom høy og lav utdanning ser vi også at sammenhengen mellom utdanningsnivå og EF-standpunkt går i motsatt retning for dem under 30 år og dem over 50 år. Det er de yngste velgere med lav utdanning og de eldste med høy utdanning som er mest positive til medlemskap. Den sistnevnte gruppen var imidlertid også blant de mest EF-vennlige i 1972. Blant de eldste velgere med middels utdanning er det derimot en markert nedgang i oppslutning om EF. Det er vanskelig å si sikkert hvorfor ungdom med lav utdanning avviker på denne måten. Det er mulig at den økte oppslutningen om EF henger sammen med en generell høyredreining i nettopp denne gruppen. Oppslutningen om Fremskrittspartiet er blant annet sterkere blant ungdom med lav utdanning enn i andre grupper.

Oppsummering

1. Det er små endringer for de fleste stridsspørsmål knyttet til høyre-venstre dimensjonen. For en del spørsmål som bl.a. går på å tillate flere private firmaer i Nordsjøen og redusere statlig kontroll over næringslivet, har det skjedd en forskyvning i retning av mer næringsliberale standpunkter. Vi finner imidlertid endringer også i mer radikal retning. Radikaliseringen av Venstres velgergrunnlag er her iøynefallende. Når det gjelder forslaget om å senke skatten på høyere inntekter, går opinionen i større grad enn tidligere mot dette. Den største forskyvning rettet mot en slik skattesenkning har skjedd blant borgerlige velgere, også blant Fremskrittspartiets velgere. Årsaken til den noe uventede motstand mot skattelettelser fra Fremskrittspartiets velgere kan enten være at partiets velgere vil ha skattelette for alle inntektsgrupper, eller at partiet har fått tilslutning fra lavinntektsgrupper som vil prioritere skattelettelser som kommer dem selv til gode. Samlet viser ungdommen en mer høyreorientert profil enn tidligere. Glidningen i konservativ retning er også størst blant velgere med høy utdanning.

2. Oppslutningen om norsk medlemskap i NATO har økt og dette er et av de stridsspørsmål det er minst uenighet om. SV-velgere er i mindre grad enn tidligere motstandere av NATO, mens Venstres velgere i mindre grad enn tidligere slutter opp om NATO. Det er også en klar utjevning med hensyn til ulike bakgrunnsforhold når det gjelder oppslutningen om NATO-medlemskap. Totalt sett har tilslutningen til NATO økt på venstresiden av systemet.

3. Det er en tydelig opinionssvingning i favør av vekstorienterte standpunkter fra 1977 til 1981. Det er mindre forksjeller mellom aldersgruppene i synet på energiutbygging og naturvern enn tidligere, noe som innebærer at ungdom har svingt mer i disse spørsmålene enn andre velgere. SVs velgere, som tidligere har hatt en grønn profil i miljøsaker, er blitt klart mer positive til oljeutvinningstempo og oljeboring i nord enn før. Dette fører bl.a. til at avstanden mellom de såkalte vekstpartiene og vernepartiene er blitt mindre for oljepolitikkens vedkommende, mens avstanden er omtrent den samme for spørsmål vedrørende vannkraft. Kvinner er mer verneorienterte enn menn, men det er små forskjeller mellom kjønnene i oljespørsmål. Energi- og naturvernsaker ble ikke fokusert særlig sterkt i valgkampen og synes å være flyttet lengre ned på den politiske dagsorden.

4. Et klart flertall går inn for selvbestemt abort. Det er første gang det er flertall for det mest liberale alternativ i valgundersøkelsene. Det er få som ikke har tatt standpunkt i abortsaken, og det er stor stabilitet i standpunktene. De aller fleste som skifter i retning selvbestemt abort har tidligere akseptert abort på sosialmedisinske kriterier.

5. Mens flertallet av befolkningen går i liberal retning i abortsaken, er det økt motstand mot fri abort blant Kristelig Folkepartis velgere. Blant avholdsfolk har det skjedd en forskyvning i liberal retning. Det samme er tilfelle for religiøst aktive, men ser vi bare på holdning til selvbestemt abort har det skjedd en polarisering mellom de religiøst aktive og de likegyldige.

6. Det er ingen forskjell på menn og kvinner i synet på abort blant dem som er i alder opp til 50 år. For dem som er over 50 år, er det derimot større oppslutning om fri abort blant menn enn blant kvinner.

7. Det er ikke lenger flertall for EF-medlemskap i noe politisk parti. Den største økning i EF-motstand finner vi blant Høyres velgere. Det har videre skjedd en utjevning både men hensyn til geografisk plassering, yrkestilknytning og alder. Når det derimot gjelder forholdet mellom alder og utdanning, viser det seg at oppslutning om EF-medlemskap har økt med 14 prosent fra 1977 - 1981 blant personer under 30 år med lav utdanning. Dette forhold henger trolig sammen med en generell høyredreining i denne gruppen.

8. Svingningen til høyre var klar i 1977. Totalt sett er svingningene ikke like entydige i 1981. De endringer som har skjedd har vært omtrent like store i alle undergrupper. Ser vi analysen i sammenheng, antyder våre funn en generell tendens. Når stridsspørmål blir utdebattert og mister sin kraft, varierer ikke synspunktene lenger like sterkt mellom ulike sosiale grupper. Dette ser vi både for NATO-spørsmålet og abortsaken.

9. AVSTAND MELLOM VELGER OG PARTI

I kapitlene 7 og 8 er det vist hvordan velgernes standpunkt til stridsspørsmål varierer fra det ene parti til det annet. Det er langt fra enstemmighet innenfor de enkelte partiene. Men variasjonene mellom partiene er enda større. Det foreligger en generell tendens som tyder på betydelig samsvar i politiske holdninger mellom velger og parti. Denne sammenhengen er temaet for inneværende kapittel: Hvordan opplever velgerne forskjellene mellom partiene? - Hvordan oppfatter de sitt eget standpunkt i forhold til det syn som forfektes av ulike partier? Under hvilke betingelser varierer graden av enighet med eget parti?

I utgangspunktet bør det betones at samsvar i politiske holdninger ikke innebærer at det foreligger et klart og entydig årsaksforhold. Samsvaret kan bero på at velgerne foretrekker å stemme på partier som de er enig med i aktuelle saker. Men forklaringen kan også være at personer som føler at de tilhører et bestemt parti, er tilbøyelige til å følge partilinjen i synet på politiske stridsspørsmål. Den første forklaringen forutsetter at velgerne treffer sitt valg etter vurdering av ulike partiers standpunkt til konkrete saker. Den andre innebærer at velgerne mer eller mindre passivt aksepterer det herskende syn innenfor sine respektive partier. Begge forklaringstyper kan brukes som utgangspunkt i empirisk forskning[1]. Men når man observerer en sammenheng mellom politiske holdninger og stemmegivning, er det umulig å fastslå med sikkerhet hvordan sammenhengen er kommet i stand[2]. Spørsmålet om årsak og virkning vil derfor bli holdt utenfor i den etterfølgende framstilling.

Det kan virke irrasjonelt når en velger av et bestemt parti inntar standpunkter som forfektes av konkurrerende partier. Slike avvik kan imidlertid ha en rimelig forklaring. Vår påstand er at det foreligger stor grad av samsvar mellom velger og parti i saker som velgerne oppfatter som viktige. Derimot vil velgerne stå mer fritt i saker av mindre betydning, og det er her vi finner de store avvik.

Selve mengden av saker er enorm, og debatten mellom partiene gir ikke alltid den beste avklaring. Det kan herske stor usikkerhet både om saksinnholdet og om de standpunkter som forfektes av de ulike partiene. Det kreves en stor investering av tid og oppmerksomhet av den enkelte velger som ønsker å holde seg informert om løpende saker. 'Omkostninger ved informasjon er derfor et sentralt begrep i studiet av offentlig opinion' (Downs 1957, s. 207-276; Key 1966; Converse 1975, s. 113-125; Popkin et al. 1976)[3]. Velgere som ikke er i stand til, eller ikke ønsker

å bære omkostningene, kan løse problemet ved å være selektive i sin befatning med stridsspørsmål. Det var nettopp en slik tendens som framkom når vi bad velgerne nevne en eller to saker som hadde hatt betydning for deres stemmegiving i 1981 (jfr. kap. 2, s. 42-46). Nesten halvparten var ute av stand til å nevne en eneste sak. Den andre halvparten fordelte seg på en lang rekke saker. Velgere innenfor de enkelte partier hadde en tendens til å prioritere saker svarende til vedkommende partis plassering i det ideologiske konfliktmønster (jfr. Valen 1981, s. 213-258). Materialet tyder således på at den enkelte velger enten har et passivt forhold til stridsspørsmål eller brenner for en enkelt sak eller et fåtall av saker. Tendensen vil ventelig ha konsekvenser for forholdet mellom individenes partipreferanser og deres standpunkt til stridsspørsmål. Vi forventer at velgernes forhold til deres respektive partier er betinget av partienes standpunkt i saker av stor viktighet for vedkommende velger.

Oppgaven i dette kapitlet er å studere hvordan velgerne oppfatter partienes standpunkt sammenlignet med eget syn i ulike typer av stridsspørsmål. Vår tese, som følger av diskusjonen foran, er at jo mer en velger er opptatt av en sak, desto mer tilbøyelig her han/hun til å være enig med eget parti i denne saken. For saker som velgerne vurderer som mindre viktige, følger det logisk at de nok kan tenke seg å stemme for et gitt parti, selv om partiet avviker fra deres eget syn i slike saker. Ettersom prioriteringen av saker har en tendens til å følge det ideologiske konfliktmønster, innebærer hypotesen at graden av samsvar innenfor det enkelte parti er størst på saksområder som knytter seg til partiets ideologiske kjerne. Hypotesen vil bli testet ved hjelp av et spørsmålsbatteri om velgernes oppfatning av avstand til ulike partier for en rekke typer av saker.

Parti og sak

I intervjuet ble det stilt følgende spørsmål: Vi vil gjerne vite hvordan De liker partienes stilling til ulike saker. Kan De for hver av de sakene jeg nevner si hvilket parti eller hvilke partier De mener gir best uttrykk for Deres egen oppfatning? - Først er det sikkerhetspolitikken og Norges forhold til NATO. Deretter er det tempoet i oljeutvinningen, skattepolitikken, likestilling mellom kvinner og menn, abortsaken og endelig offentlig kontroll og styring av næringslivet (Appendix A, spm. 49). Temaene er valgt ut med sikte på å dekke sentrale motsetninger i opinionen.

Tabell 9.1. Tillit til partiene i forsvars- og sikkerhetspolitikken. Standpunkt til atomfrie soner, og parti nærmest egen oppfatning blant de ulike partiers velgere. Prosent

Parti nærmest	Alle			Eget parti																				
				SV			A			V			KrF			Sp			H			Frp		
	A[1]	B[1]	C[1]	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C
RV	2	0	0	6	:	:	0	0	0	0	:	:	0	0	0	0	0	0	0	0	0	:	:	:
K	1	0	1	0	:	:	0	0	1	0	:	:	0	0	0	0	0	0	0	0	0	:	:	0
SV	22	3	2	85	:	:	11	3	4	26	:	:	4	0	0	25	0	0	2	0	1	:	:	0
A	39	48	30	13	:	:	63	84	67	17	:	:	4	31	19	12	16	10	22	15	16	:	:	9
V	5	5	2	6	:	:	0	2	1	43	:	:	4	6	0	6	10	5	5	1	1	:	:	0
KrF	4	5	9	2	:	:	1	0	4	0	:	:	41	50	51	0	16	7	3	1	5	:	:	3
Sp	3	7	10	2	:	:	1	1	4	6	:	:	7	25	15	19	63	51	5	1	6	:	:	3
DLF	1	0	3	2	:	:	1	0	1	0	:	:	4	0	2	0	0	2	2	1	2	:	:	0
H	15	33	58	2	:	:	8	7	20	9	:	:	11	56	40	0	32	24	60	70	91	:	:	62
Frp	2	2	6	0	:	:	2	0	1	0	:	:	4	6	6	0	5	5	2	2	5	:	:	35
Ingen partier og ubesvart .	26	15	17	6	:	:	26	12	23	17	:	:	55	0	29	50	15	34	28	24	6	:	:	23
N[3]	422	250	504	53	4[2]	3[2]	207	109	135	35	12[2]	11[2]	27	16	47	16	19	41	63	79	229	9[2]	7[2]	34

[1] A: foretrekker atomfrie soner
B: foretrekker atomfrie soner, men bare i forståelse med våre allierte i NATO
C: nåværende politikk bør opprettholdes.

[2] For få personer for å beregne prosentfordeling.

[3] I denne og de etterfølgende tabeller overstiger totalen 100 prosent fordi spørsmålet tillot at flere partier ble nevnt.

Materialet viser at velgerne har en tendens til å oppgi at deres eget parti står dem nærmest i synet på ulike saker. Men betydelige variasjoner fra det ene saksområdet til det annet tyder på at tendensen har sine begrensninger. Dette kommer klart fram når de enkelte velgergrupper inndeles etter standpunkt til de respektive saker. En del tabeller vil illustrere dette poenget.

I tabell 9.1 forsøker vi å måle velgernes oppfatning av forholdet mellom eget og partienes standpunkt i forsvars- og sikkerhetspolitikken.

Det mest aktuelle utenrikspolitiske spørsmål foran valget i 1981 gjaldt forslaget om innføring av en atomfri sone i Norden. Det er tidligere redegjort for velgernes syn på dette spørsmålet (s. 167-168). På bakgrunn av spørsmålsformen i intervjuet (jfr. Appendix A, spm. 12-14) er det naturlig å inndele velgerne i tre grupper: (A) de som foretrekker atomfrie soner (a-soner) uten forbehold, (B) de som foretrekker innføring av a-soner, men at dette skal skje i forståelse med Norges allierte i NATO, og (C) de som ønsker å opprettholde den nåværende atompolitikk. I tabell 9.1 er velgerne i ulike partier inndelt i nevnte tre kategorier. Det er hensiktsmessig å sammenligne totalfordelingen i tabellen med partienes andel av velgerskaren (jfr. tabell 1.1, s. 16). Vi finner da at Sosialistisk Venstreparti er sterkt overrepresentert i gruppen som går inn for a-soner uten forbehold, men underrepresentert i de to andre gruppene. Arbeiderpartiet er det klart dominerende parti i gruppen som vil innføre a-soner i forståelse med NATO. Endelig er Høyre sterkt overrepresentert i gruppen som vil opprettholde den nåværende atompolitikk. Skjønt velgerne er tilbøyelige til å identifisere eget standpunkt med det parti de tilhører, foreligger det klare avvik som tyder på at velgerne ser på bestemte partier som de viktigste talsmenn for hvert av de tre hovedsyn. Tendensen er enda klarere når vi studerer variasjonene innenfor de enkelte partiene. Her kan vi først se på gruppe A, som går inn for a-soner uten betingelser. Det er ikke rart at de som tilhører Sosialistisk Venstreparti oppgir størst tillit til eget parti i denne saken. Men partiet er også nevnt av et stort antall velgere med samme syn i andre partier. Det gjelder særlig velgere i Senterpartiet og Venstre, og i mindre grad Arbeiderpartiet. I gruppe C, som vil opprettholde den nåværende atompolitikk, er det en betydelig andel i samtlige partier som er mest enig med Høyre. Mest markert er dette på høyrefløyen, blant Høyres og Fremskrittspartiets velgere, men tendensen er også påfallende sterk i Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Arbeiderpartiet. Mellomkategorien B, som ønsker a-soner i forståelse med NATO, viser et mindre regelmessig mønster.

Arbeiderpartivelgere oppgir i overveldende antall at de er mest enig med eget parti. Arbeiderpartiet er også nevnt forholdsvis hyppig av velgere i Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Høyre, men andelen som oppgir Høyre er langt større i disse tre partiene. Litt forenklet tyder materialet på at velgernes tillit i forsvars- og sikkerhetspolitikken knytter seg sterkest til Høyre og dernest til Arbeiderpartiet for dem som ønsker en fortsatt vestorientert politikk. Velgere som inntar en mer kritisk holdning til NATO-politikken, er derimot mer tilbøyelige til å erklære seg enig med Sosialistisk Venstreparti.

To andre aktuelle temaer som knytter seg til høyre-venstre motsetningen, er blitt analysert: skattepolitikken og synet på offentlig styring og kontroll. På begge disse områder utgjør Arbeiderpartiet og Høyre de viktigste motpoler i velgernes bevissthet. Mønsteret er litt klarere for reaksjonene på skattepolitikken enn på offentlig kontroll. Derfor skal vi gå nærmere inn på førstnevnte tema. Ved intervjuet ble de spurte bedt om å reagere på et utsagn om at skattene burde settes ned på høye inntekter (Appenix A, spm. 39G).

Tabell 9.2. Tillit til partiene i skattepolitikken. Standpunkt til skattesenkning for høye inntekter, og parti nærmest egen oppfatning blant ulike partiers velgere. Prosent

Parti nærmest	Alle		Eget parti													
			SV		A		V		KrF		Sp		H		Frp	
	A[1]	B[1]	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
RV	0	1	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
K	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
SV	1	8	68	2	2	12	0	0	4	0	0	1	0	4		
A	13	44	24	54	80	20	0	9	4	2	1	7	4	0		
V	1	3	2	0	0	35	3	0	4	4	0	3	0	0		
KrF	4	5	3	0	0	5	45	43	4	7	1	3	0	0		
Sp	4	5	2	0	0	5	9	6	37	49	1	4	0	0		
DLF	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0		
H	62	24	3	22	8	15	42	13	42	11	85	80	39	44		
Frp	16	4	0	5	1	2	6	7	0	2	19	5	74	44		
Ingen partier og ubesvart ..	9	14	10	19	12	24	30	30	12	36	2	9	0	15		
N	416	758	2[2]	59	87	365	12[2]	40	33	53	24	55	231	143	23	27

[1] A: For lavere skatt på høye inntekter (V109: 1+2)
B: Mot lavere skatt på høye inntekter (V109: 4+5).
[2] For få personer for å beregne prosentfordeling.

I tabell 9.2 er velgerne i de ulike partier blitt delt inn i to grupper: (A) de som er enig i lavere skatt på høye inntekter, og (B) de som er mot nevnte skattereduksjon. Totalfordelingene i tabellen viser at andelene som har nevnt Høyre og Arbeiderpartiet i henholdsvis gruppe A og B langt overskrider disse partienes andel av velgerskaren. Fremskrittspartiet er også blitt nevnt av forholdsvis mange velgere i gruppe A. Andelen som har unnlatt å ta standpunkt, indikerer hvilken vekt som blir tillagt skattespørsmålene i ulike partier. Andelen er lav i Høyre, Fremskrittspartiet, de to sosialistiske partiene og Venstre, men relativt høye i Kristelig Folkeparti og Senterpartiet.

Tilhengere av skattereduksjon på høye inntekter er meget tilbøyelige til å si at deres syn faller sammen med Høyres og Fremskrittspartiets. Legg merke til at hver fjerde arbeiderpartivelger i denne kategorien nevner ett eller begge partier på høyresiden. Tilsvarende andel i Kristelig Folkeparti og Senterpartiet er nesten dobbelt så stor. Motstandere av skattereduksjon på høye inntekter oppfører seg mindre regelmessig. Arbeiderpartiet får sterk støtte av eget parti og blir nevnt ganske hyppig av velgere fra Venstre og Sosialistisk Venstreparti. Velgere fra Høyre og Fremskrittspartiet nevner i overveiende grad sine egne partier. Og velgere i Kristelig Folkeparti og Senterpartiet nevner Høyre hyppigere enn Arbeiderpartiet. Det avvikende mønster blant borgerlige velgere kan bety at de mener at det bør bli skattereduksjon for alle og ikke bare for høyere inntekter, og at de generelt er tilbøyelige til å sette sin lit til Høyre og Fremskrittspartiet i skattepolitikken. For øvrig demonstrerer tabell 9.2 i likhet med tabell 9.1 at velgernes tillit til partiene er betinget av deres plassering langs høyre-venstre aksen. Når Kristelig Folkepartis og Senterpartiets velgere føler større fellesskap med Høyre enn med Arbeiderpartiet, må det bero på deres oppfatning av avstand til de to partiene (Valen 1981: s. 230). Venstrefolk derimot er mer tilbøyelige til å være enige med Arbeiderpartiet. Det samme gjelder i enda større grad for velgerne til Sosialistisk Venstreparti.

De samme avstandsbetraktninger kan ikke legges til grunn når vi ser på spørsmål om tempoet i oljeutvinningen, et tema som knytter seg til vekst-vern motsetningen. Materialet er presentert i tabell 9.3.

Tabell 9.3. Tillit til partiene i oljepolitikken. Standpunkt til tempoet i oljeutvinningen, og parti nærmest egen oppfatning blant ulike partiers velgere. Prosent

Parti nærmest	Alle		Eget parti													
			SV		A		V		KrF		Sp		H		Frp	
	A[1]	B[1]	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
RV	4	0	15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	:	0
K	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	:	0
SV	18	2	96	27	12	1	10	0	0	0	0	3	7	0	:	0
A	9	53	4	57	37	82	0	54	4	24	0	20	7	30	:	23
V	27	2	30	3	15	1	90	21	8	2	17	0	20	1	:	2
KrF	9	4	0	0	5	0	7	0	58	43	7	0	2	3	:	0
Sp	30	4	7	3	22	2	20	4	15	11	83	40	26	4	:	0
DLF	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	:	0
H	12	37	0	10	7	12	0	21	11	24	2	14	33	75	:	40
Frp	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	:	25
Ingen partier og ubesvart ..	16	15	0	10	25	14	7	12	23	28	12	32	21	13	:	23
N	243	888	27	30	40	385	30	24	26	53	41	35	61	307	5[2]	48

[1] A: Oljeproduksjonen innstilles helt eller settes betraktelig ned
B: Følge fastlagt plan eller øke tempoet utover planen.
[2] For få personer for å beregne prosentfordeling.

Spørsmålet om tempoet i oljeutvinningen ble ivrig diskutert foran valget. Mellompartiene og Sosialistisk Venstreparti anbefalte en redusert utvinningstakt i forhold til den vedtatte målsetting, mens Høyre og Arbeiderpartiet holdt fast ved den vedtatte plan. I tabell 9.3 er velgerne inndelt etter sitt syn på utvinningstakten (jfr. Appendix A, spm. 20). Totalfordelingen i tabellen viser at velgere som ønsker å følge den vedtatte plan oppfatter seg selv som mest enig med Arbeiderpartiet og Høyre. Derimot er oppslutningen størst om Senterpartiet, Venstre og Sosialistisk Venstreparti blant dem som ønsker nedsatt utvinningstakt. Mønsteret svarer således bra til de respektive partiers uttrykte standpunkt i valgkampen. Det samme mønster kommer helt klart til syne innenfor de enkelte partier. Det er bemerkelsesverdig at den gruppen som avviker fra partiets linje i høy grad erklærer seg enig med andre partier. Andelen som oppgir at de står nærmest eget parti varierer fra 20 til 40 prosent. Derimot er det et overveldende flertall som nevner eget parti i den gruppen som inntar et standpunkt i samsvar med partiets linje. Kontrasten er minst skarp i Kristelig Folkeparti. Det er naturlig ettersom dette partiet lot til å være mer

forsiktig enn andre partier med å markere et standpunkt i spørmsålet om tempoet i oljeproduksjonen. Det er ellers bemerkelsesverdig at andelen som unnlater å oppgi hvilket parti de er mest enig med, er systematisk høyest for den gruppen som er i utakt med sine respektive partier.

I tabell 9.3 merker vi nesten ingen spor av høyre-venstre motsetningen. Det eneste svake avvik gjelder velgere i Sosialistisk Venstreparti, der de to undergruppene har en tendens til å erklære seg mest enig med sine nærmeste naboer i partispektret, henholdsvis Venstre og Arbeiderpartiet. Generelt er det slik at oppfatningen av avstand mellom partiene følger et helt annet mønster i synet på vekst og vern enn på spørsmål knyttet til høyre-venstre motsetningen (jfr. Valen 1981, s. 213-239).

Et tredje mønster finner vi i synet på abort, et typisk moralsk-religiøst spørsmål. I tabell 9.4 er de spurte klassifisert etter sitt standpunkt i abortsaken. Gruppene A og B omfatter henholdsvis motstandere og tilhengere av selvbestemt abort (jfr. Appendix A, spm. 21).

Tabell 9.4. Tillit til partiene i abortsaken. Standpunkt til abort og parti nærmest eget standpunkt blant ulike partiers velgere. Prosent

Parti nærmest	Alle		Eget parti													
			SV		A		V		KrF		Sp		H		Frp	
	A[1]	B[1]	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
RV	0	2	: 13	0	1	0	0	0	:	2	3	0	0	0	0	
K	1	1	: 6	2	1	5	0	1	:	4	0	0	0	0	0	
SV	1	12	: 85	0	6	0	24	0	:	2	8	2	3	0	3	
A	16	64	: 54	42	92	5	43	0	:	4	32	7	38	29	55	
V	2	3	: 7	1	1	25	35	0	:	8	0	1	1	0	3	
KrF	39	1	: 0	28	0	30	0	91	:	25	0	23	1	10	0	
Sp	11	3	: 2	5	1	15	3	4	:	62	26	6	3	0	0	
DLF	1	1	: 0	0	1	0	3	0	:	2	0	2	0	0	0	
H	24	32	: 2	9	8	15	22	3	:	11	37	60	72	19	55	
Frp	1	2	: 0	0	1	0	0	0	:	2	3	0	2	24	26	
Ingen partier og ubesvart ..	12	5	: 0	19	6	5	0	4	:	12	19	12	4	10	3	
N	527	789	8[2]	54	149	350	20	37	107	7[2]	52	38	166	247	21	38

[1] A: Mot selvbestemt abort
B: For selvbestemt abort.
[2] For få personer for å beregne prosentfordeling.

Tabell 9.4 viser at det i velgernes oppfatning hersker en klar polarisering i dette spørsmål. Motstandere av selvbestemt abort er tilbøyelig til å være enig med Kristelig Folkeparti, mens tilhengerne føler seg mest på linje med Arbeiderpartiet og til dels Sosialistisk Venstreparti, sett i relasjon til partienes styrke. Utslagene innenfor de enkelte partier er markerte, og orientering i retning av andre partier går i helt forskjellige retninger for de to hovedgruppene. Kontrasten er størst i Senterpartiet.

En tilsvarende analyse er foretatt med hensyn til likestilling mellom kvinner og menn. Her foreligger det ikke noe klart mønster i forhold til de enkelte partier. Det er heller ikke å vente ettersom likestillingsspørsmål ikke utgjør en egen ideologisk skillelinje av samme type som høyre-venstre aksen, vekst-vern aksen og den moralsk-religiøse akse. Det er likevel verdt å merke at velgere som går inn for kjønnskvotering (Appendix A, spm. 44F), viser en svak tendens til å føle seg på linje med Arbeiderpartiets og Sosialistisk Venstrepartis syn. Utslaget er mest interessant for de to partiene på høyrefløyen. I Høyre sier 47 prosent av tilhengere av kjønnskvotering at de er enig med eget parti, 21 prosent erklærer seg mest enig med Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti, mens 31 prosent unnlater å oppgi parti. Blant motstandere av kjønnskvotering oppgir 64 posent at de er mest enig med eget parti. Tendensen er enda mer markert i Fremskrittspartiet. For tilhengere av kvotering oppgir bare 4 prosent at de er mest enig med eget parti, 23 prosent sier Høyre, 36 prosent sier Arbeiderpartiet eller Sosialistisk Venstreparti, mens 41 prosent unnlater å ta standpunkt. Blant motstandere av kvotering sier derimot et sterkt flertall at de er mest enig med eget parti eller med Høyre. En tilsvarende tendens kommer til syne når vi ser på kvinner og menn hver for seg. 23 prosent av mennene, men bare 17 prosent av kvinnene, sier at Høyre står dem nærmest i likestillingsspørsmål. Tilsvarende tall for Fremskrittspartiet er henholdsvis 4 og 1 prosent.

Det materialet som er presentert i dette avsnittet, viser at ideologiske skillelinjer slår klart ut i velgernes vurdering av partienes stilling til stridsspørsmål. På bakgrunn av velgernes egen holdning til de respektive stridsspørsmål, virker deres vurdering av partienes stilling stort sett logisk og rasjonell. Tabellmaterialet bekrefter at et betydelig antall velgere befinner seg i den situasjon at de er mer enig

med andre partier enn med eget i synet på stridsspørsmål. Vi har innledningsvis argumentert at slike avvik aksepteres bare for spørsmål som de enkelte velgere betrakter som mindre viktige. Dette vil bli temaet for neste avsnitt.

Engasjement og sak

Neste oppgave er å finne ut hvor stor vekt velgerne tillegger de seks temaer som er behandlet i foregående avsnitt. Informasjon om dette skal vi hente fra spørsmålet om hvilke saker velgerne oppgir som spesielt viktige ved valget i 1981 (Appendix A, spm. 8). For hvert tema som behandles, kan vi således inndele velgerne i to grupper: de som har tilkjennegitt at saken er viktig, og de som ikke har nevnt vedkommende sak. For hver av disse gruppene kan vi deretter undersøke i hvilken grad det er samsvar i holdning mellom velger og eget parti. Resultatet for hele utvalget er presentert i tabell 9.5.

Tabell 9.5. Samsvar i holdning mellom velger og parti i forhold til velgernes vurdering av sakens viktighet. Prosent som er enig med eget parti

Sakens viktighet	NATO og sikkerhets-politikken	Tempoet i olje-utvinningen	Skatte-politikken	Likestilling mellom kvinner og menn	Abort	Offentlig styring
Viktig	90	73	82	:	74	89
Ikke viktig	64	60	68	56	66	66

Tendensen i tabellen går systematisk i forventet retning. Enigheten med eget parti er klart større for velgere som har oppgitt at vedkommende sak er viktig enn for dem som er mindre engasjert i spørsmålet. I sistnevnte grupper er jevnt over 2 av 3 velgere enig med eget parti. For den engasjerte gruppen ligger tilsvarende andel på mellom 73 og 90 prosent. Avstanden er størst for NATO/sikkerhetspolitikken og spørsmål om offentlig styring og kontroll.

Tabell 9.6. Samsvar mellom velger og parti i ulike stridsspørsmål. Prosent som er enig med eget parti

Oppgitt stemmegivning	NATO og sikkerhetspolitikken		Tempoet i oljeutvinningen		Skattepolitikken		Likestilling mellom kvinner og menn		Abort		Offentlig styring og kontroll	
	Viktig	Ikke viktig	Viktig	Ikke viktig	Viktig	Ikke viktig	Viktig	Ikke viktig	Viktig	Ikke viktig	Viktik	Ikke viktig
SV	94	61	:	54	:	68	:	73	:	75	:	60
A	91	66	:	70	72	74	:	65	68	77	:	67
V	:	43	77	45	:	36	:	36	:	32	:	49
KrF	:	48	:	36	:	46	:	56	90	81	:	39
Sp	:	43	:	54	:	48	:	40	:	44	:	49
H	100	79	:	63	87	81	:	55	65	66	90	81
Frp	:	29	:	19	85	54	:	22	:	21	:	49

I tabell 9.6 er det samme materialet splittet opp etter parti. I flere av cellene er tallunderlaget så lite at det er uforsvarlig å beregne prosentfordelinger. Men på en rekke områder er det mulig å foreta sammenligninger innenfor de enkelte partiene. Den generelle tendens er den samme som i tabell 9.5. Velgere som er engasjert i et gitt spørsmål er mer tilbøyelige enn de uengasjerte til å dele oppfatning med eget parti. Men det forekommer betydelige variasjoner fra sak til sak. Mønsteret er klarest når det gjelder NATO og sikkerhetspolitikken. For alle partier som gir tilstrekkelig sammenligningsgrunnlag er avstanden stor mellom de to gruppene i dette spørsmålet. Derimot er avstanden jevnt over liten for skattepolitikken og abortsaken. Men her finner vi et par interessante avvik fra det generelle mønsteret. I Arbeiderpartiet er den uengasjerte del av velgerne mest tilbøyelig til å være enig med eget parti i abortsaken. Videre er det likhet mellom de to gruppene i Høyre i synet på abort og i Arbeiderpartiet i synet på skatter.

Mønsteret i tabellen støtter i hovedsak den hypotese som ble formulert i innledningen om at enigheten med eget parti må være meget stor for velgere som har gir uttrykk for engasjement på de respektive partiers kjerneområder. Og disse kjerneområdene avtegner seg ganske klart i tabell 2.13 (s. 45), som beskriver velgernes interesse for saker ved valget i 1981. Velgere i de sosialistiske partiene og i de to partiene på høyrefløyen er mest opptatt av saker som knytter seg til høyre-venstre motsetningen. I Sosialistisk Venstreparti står utenrikspolitikken i forgrunnen, i Arbeiderpartiet blir det lagt mest vekt på eldreomsorg, sosialpolitikk og økonomisk politikk, i Høyre og Fremskrittspartiet er det skattepolitikk og spørsmål om byråkrati og offentlig kontroll som vekker størst interesse. Mellompartienes profil er i mindre grad knyttet til høyre-venstre motsetningen. Venstres og til dels Senterpartiets velgere er mest tilbøyelige til å nevne spørsmål om vekst og vern, mens Kristelig Folkepartis velgere i overveldende grad nevner moralske og religiøse spørsmål, særlig abortsaken. De saksområder som inngår i tabell 8.6 svarer bra til de temaer som er blitt nevnt av de respektive partigrupper, bortsett fra sosialpolitikken. Og utslagene i tabellen er konsistente med det beskrevne mønster. Avvikene i Arbeiderpartiet og Høyre når det gjelder abortsaken kan derfor forklares med at denne saken er perifer i forhold til de to partienes ideologiske hovedinteresser. Det samme kan neppe sies om Arbeiderpartiets forhold til skattepolitikken, som i høy grad har betydning for høyre-venstre motsetningen. Partiets velgere var forholdsvis lite opptatt av skattene, men de var desto mer interessert i saker som indirekte er koblet sammen med skattespørsmålet, ikke minst den sosiale sektor. Koblingen avspeiler det dilemma som regjeringspartiet stod i, og partiets velgere måtte føle seg presset mellom på den ene siden de sterke krav om skattenedsettelse og på den andre siden ønsket om å opprettholde velferdsstatens goder. I debatten ble det bygd opp klare forventninger om nedsettelse av skattene, og disse forventningene forplantet seg også langt inn i Arbeiderpartiets rekker (jfr. tabell 10.6, s. 235).

Tabell 9.6 viser også at det er store variasjoner mellom partiene i gruppen av uengasjerte velgere. Enigheten med eget parti er minst i Fremskrittspartiet, med unntak for partiets hjertesaker, skattepolitikken og spørsmål om offentlig styring og kontroll. Enigheten er jevnt over størst i Høyre og i de to sosialistiske partiene. Ellers forekommer det en del interessante variasjoner mellom ulike saksområder. Velgerne har vanskeligst for å finne partilinjen i spørsmål om likestilling mellom kvinner og menn. Grunnen er tydeligvis at partiene ikke har markert klare profiler i synet på likestilling mellom kvinner og menn på samme måte som i de andre spørsmålene. Men samsvaret mellom velger og parti er størst i Sosialistisk Ventreparti og Arbeiderpartiet. Det er også disse partiene som går lengst i kravet om likestilling (jfr. tabell 7.4, s. 172).

Tabell 9.6 beskriver i hvilken grad velgerne er enig med eget parti i ulike saker, men den forteller ikke hvilke andre partier de respektive velgergrupper føler seg på bølgelengde med. Sistnevnte spørsmål er vanskelig å besvare på grunn av det lave antallet engasjerte velgere som sier at vedkommende sak er viktig. Materialet er likevel blitt analysert, og visse tendenser er klare:

(1) Tilbøyeligheten til å si at alle partier er like, er langt større for uengasjerte velgere enn for de engasjerte. Andelen i Arbeiderpartiet som ikke ser forskjell på partiene i synet på NATO og sikkerhetspolitikken er således 4 prosent for de engasjerte, mot 24 prosent for de uengasjerte. Tilsvarende tall for Høyre er henholdsvis 0 og 16 prosent, og for Sosialistisk Venstreparti henholdsvis 0 og 18 prosent.

(2) Blant velgere som oppgir enighet med andre partier, er mønsteret markert forskjellig for de to gruppene. Engasjerte velgere er tilbøyelige til å fokusere på ett eller to partier, mens de uengasjerte er mer spredt over flere partier. Også her er NATO og sikkerhetspolitikken et slående eksempel. Arbeiderpartivelgere er mest tilbøyelige til å oppgi enighet med Høyre eller Sosialistisk Venstreparti (jfr. tabell 9.1). Blant engasjerte velgere oppgir 17 prosent Høyre og 9 prosent Sosialistisk Venstreparti. Tilsvarende prosenttall for uengasjerte arbeiderpartivelgere er henholdsvis 11 og 6. Hos Høyre slår forskjellen ut til fordel for Senterpartiet og Kristelig Folkeparti. Andelen som nevner hvert av de to partiene er 14 prosent for engasjerte høyrevelgere mot 4 prosent for de uengasjerte. I Sosialistisk Venstreparti er mønsteret mer uklart, noe som antagelig skyldes det svake tallunderlaget.

I synet på skattepolitikken er forskjellen i Arbeiderpartiet stor. Blant engasjerte velgere oppgir 28 prosent at de er enig med Høyre, mens andelen er 9 prosent for de uengasjerte. For Høyres vedkommende er forholdet til Fremskrittspartiet det springende punkt. Blant engasjerte høyrevelgere oppgir 25 posent enighet med Fremskrittspartiet, mot bare 11 prosent blant de uengasjerte. Også i abortsaken er det et stort gap i Arbeiderpartiet mellom engasjerte og uengasjerte velgere. I førstnevnte gruppe nevner 24 prosent Kristelig Folkeparti og 14 prosent Sosialistisk Venstreparti. Tilsvarende tall for uengasjerte velgere er henholdsvis 7 og 4 prosent. I Høyre og Kristelig Folkeparti er mønsteret i abortsaken mindre klart, men så er også tallunderlaget i begge tilfelle meget lite.

De refererte tall gir ikke grunnlag for sikre konklusjoner. Materialet tyder imidlertid på at engasjerte velgere er mest tilbøyelige til å være enig med eget parti. Men samtidig er det i denne gruppen en tydelig tendens til fokusering på ett eller to alternative partier. Denne fokuseringen sammen med den sterkere saksbevissthet antyder at det nettopp er blant engasjerte velgere vi finner flest potensielle skiftere.

Hypotesen kan i prinsippet testes ved en undersøkelse av saksorienteringen blant faste velgere og skiftere innenfor de enkelte partier. Problemstillingen forutsetter at man er i stand til å følge de enkelte velgere fra valg til valg. Halve utvalget i 1981 ble også oppsøkt i 1977 (se s. 18), men materialet er så lite at det tåler ikke den nødvendige oppsplitting i undergrupper.

Oppsummering

Oppgaven i dette kapitlet har vært å studere i hvilken grad velgerne mener at deres politiske holdninger svarer til de standpunkter deres respektive partier står for. Mange vil vel oppfatte det som en selvfølgelighet at velgerne erklærer seg enig i sak med de partier de stemmer for. Det framlagte materialet viser imidlertid at det ikke er grunnlag for en generell påstand i denne retning. I de fleste saker hersker det delte meninger innenfor det enkelte parti. Denne uenigheten slår ut i velgernes oppfatning av eget standpunkt i forhold til partiets. Analysen viser at det er godt samsvar mellom velger og parti for velgere som uttrykker flertallets syn, mens det er store avvik for dem som befinner seg i mindretall. Det viktigste funn er imidlertid at velgerne er sterkt tilbøyelige til å være enig med eget parti i saker som har klar forankring i partiets ideologiske grunnsyn. Derimot er tendensen at de forholder seg ganske fritt til partiet i saker som etter deres mening er av mindre prinsipiell karakter.

Tendensen har klar sammenheng med velgernes vurdering av sakenes viktighet. Når velgerne grupperes etter sin stemmegivning, avspeiler deres prioritering av saker konfliktmønsteret mellom partiene. Analysen gir i hovedsak støtte til en hypotese om at jo mer en velger er opptatt av en sak, desto mer tilbøyelig er han/hun til å være enig med eget parti i vedkommende sak.

I forlengelsen av denne tendensen kan man imidlertid spekulere på hva som vil skje når en velger føler at han/hun ikke lenger er på bølgelengde med eget parti i viktige saker. Med det foreliggende materiale er det umulig å fastslå i hvilken grad slik uenighet har ført til skifte av parti i 1981. Men materialet antyder at velgere som er engasjert i en bestemt sak er tilbøyelige til å se klare alternativer til eget parti. Uengasjerte velgere er derimot mer diffuse i sin oppfatning av ulike partiers standpunkt.

Det framlagte materiale tyder på at velgerne stort sett er rasjonelle i sin vurdering av partienes stilling til stridsspørsmål. Det gjelder særlig stridsspørsmål som de oppfatter som viktige. Materialet bekrefter en generell tendens fra en rekke nyere valgundersøkelser (Nie et al. 1976, s. 145-173; Holmberg 1981, s. 390-418; Valen 1981, s. 324-327; Pettersen 1981). Brytninger om stridsspørsmål har fått økende betydning for velgernes atferd i senere år. I USA kom denne tendensen klart til uttrykk i 1960-årene, blant annet i forbindelse med Vietnamkrigen (Converse 1975, s. 98-112; Nie et al. 1976). I Norge er EF-striden og abortsaken klare eksempler fra 1970-årene. Men som materialet i dette og de foregående kapitler viser, er det stadig en rekke aktuelle saker som opptar velgerne og bidrar til å forme deres politiske preferanser.

Noter

[1] For en interessant diskusjon av denne problemstillingen, se Converse 1975, s. 113-125; og Pettersen 1981.

[2] EF-saken kan stå som et illustrerende eksempel fra nyere norsk politikk. Det er på det rene at store velgergrupper skiftet parti som følge av denne saken (Valen 1981, s. 365). Flertallet av velgerne holdt likevel fast ved sitt gamle parti tvers gjennom EF-striden. Stabile velgere som var uenig med sitt parti i synet på EF, må ha lagt større vekt på partilojalitet enn på denne konkrete sak. Stabile velgere som var enige med partiet er også en interessant gruppe. Spørsmålet er: Hvorfor var de enige? Hadde de gjort opp sin mening på et uavhengig grunnlag? Eller ble de simpelthen påvirket av stemninger innenfor partiet? - Spørsmålet kan overhodet ikke besvares.

[3] Spørsmålet om rasjonell velgeratferd og betydningen av stridsspørsmål har vært gjenstand for en omfattende debatt siden tidlig i 1970-årene. Interesserte henvises til Converse 1975 og Popkin et al. 1976. Vi skal ikke her gå nærmere inn på de ulike teoretiske modeller som står i forgrunnen i denne diskusjonen. Vår egen tilnærming i dette kapitlet er mest beslektet med synspunkter fremmet av Popkin et al. Den går i korthet ut på at informasjonsomkostningene tvinger den vanlige velger til å fokusere på noen ganske få spørsmål, og at han vurderer de foreliggende alternativer i lys av partienes standpunkt til nettopp disse spørsmålene. I en senere analyse av materialet fra 1981 vil vi gå nærmere inn på spørsmål som står sentralt i denne diskusjonen.

10. FORVENTNINGER TIL REGJERINGSALTERNATIVENE

Spiller det egentlig noen rolle hvilket parti som sitter med regjeringsmakten? Dette er et spørsmål som fra tid til annen dukker opp i den offentlige debatt. Det skjedde også foran stortingsvalget i 1981. Det blir vist til tallrike eksempler både fra Norge og andre land på at regjeringsskifter ikke i nevneverdig grad har resultert i en ny politikk. Påstanden er at som følge av tregheten i systemet vil det stort sett gå med det gamle, uansett hvem som vinner valget. Tregheten tilskrives dels byråkratiets innflytelse i avgjørelsesprosessen, dels de mange grupper og organisasjoner som øver et konstant press på myndighetene, dels knappheten på ressurser. Samtlige tre faktorer virker uavhengig av valgresultatet.[1] Hertil kommer at enhver regjering må føle seg mer eller mindre bundet av en lang rekke tidligere vedtak. Et skifte i politikken på ett område får ofte uønskede virkninger på flere andre områder. Det er innlysende at en vesentlig omlegging av politikken krever både mot og handlekraft fra den nye regjeringens side. Men spørsmålet om betydningen av regjeringsskiftet er aldri blitt systematisk undersøkt. Temaet er sentralt i studiet av den representative styreform. Spørsmålet er hvordan og i hvilken grad valgkampen og valgresultatet virker styrende på den politikk som blir ført av regjering og parlament i perioden etter valget. I hvilken grad blir valgløftene omsatt til politisk handling?

Problemstillingen dreier seg om et tosidig forhold: På den ene siden er det spørsmål om hvilke forventninger velgerne har til den nye regjeringen, på den andre siden spørs det i hvilken grad regjeringen er i stand til å innfri forventningene. Det siste spørsmålet forutsetter observasjon av virksomheten innenfor de styrende organer, og en slik analyse ligger utenfor rammen av nærværende undersøkelse. Derimot ble spørsmål om velgernes forventninger tatt med i undersøkelsen. Velgernes forventninger i konkrete saker kan ha flere kilder. Viktig er selvsagt partienes løfter i programmer, skrifter og taler samt debatten mellom partiene foran valget. I forventningene inngår også velgernes vurderinger av partienes tidligere innsats i positiv eller negativ retning. Det kan dreie seg om begivenheter i nærmeste forutgående valgperiode, men tidsperspektivet kan iblant være mye lenger. Begivenheter som inntraff opp til flere generasjoner tidligere kan være med og påvirke velgernes forestillinger om partiene. Velgernes forestillinger om partiene og resulterende forventninger beror videre på det generelle inntrykk som formidles gjennom lederskap, stil og ikke minst de respektive partienes evne til å framtre som et klart og troverdig alternativ[2]. Vårt materiale tillater dessverre ikke en dyptpløyende analyse av bakgrunnen for velgernes vurderinger.

Vi må nøye oss med å kartlegge forventningene i 1981 på fire viktige områder: Sysselsetting, inflasjon, skatter samt nedbygging av byråkrati. For de to første spørsmålenes vedkommende kan vi følge opp analyser fra tidligere valgundersøkelser (Valen 1981: s. 320-326). Spørsmålene om skatter og byråkrati var derimot nye i 1981. Det er på sin plass å minne om at intervjuingen foregikk like etter valget. De spurte visste altså at det ville bli regjeringsskifte, men de visste ikke om det ville bli en koalisjonsregjering av Høyre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti eller en ren Høyreregjering. I analysen skal vi se på forventningene innenfor ulike partigrupper. Fordi forskjeller i alder fikk så stor betydning for valgresultatet (jfr. kap. 3), vil det også være interessant å se hvordan forventningene til den nye regjering varierer med alder.

Sysselsettingen

Tatt i betraktning stagnasjonen i norsk og internasjonal økonomi skulle man kanskje ha ventet at sysselsettingen ville bli et sentralt tema i valgkampanjen i 1981. Vår undersøkelse tyder imidlertid på at temaet ikke stod sentralt i velgernes bevissthet. Bare 9 prosent av dem som er i stand til å identifisere viktige stridsspørsmål, oppgir sysselsettingen som et sådant, dvs. knapt 5 prosent av hele utvalget (jfr. tabell 2.12, s. 43). Forklaringen er naturligvis at det i valgåret stadig var omtrent full sysselsetting i landet.

Tabell 10.1. Frykt for arbeidsledighet. 1973, 1977 og 1981. Prosent

	1973	1977	1981
I alt	100	100	100
Frykter arbeidsledighet	6	11	13
Kanskje en viss mulighet for arbeidsledighet	11	15	15
Frykter ikke arbeidsledighet	78	69	64
Pensjonist	-	-	6
Vet ikke	5	5	2
N	1 225	1 730	1 596

I undersøkelsen ble det stilt følgende spørsmål: "Frykter De eller frykter De ikke at De selv eller noen i Deres nærmeste familie skal bli rammet av arbeidsledighet?" Svarene som er presentert i tabell 10.1 viser at mindre enn 30 prosent av de spurte fryktet arbeidsledighet, en svak økning fra 1977. Men andelen var betydelig lavere i 1973. Tabell 10.1 tyder således på at den internasjonale utvikling på arbeidsmarkedet har hatt en viss smitteeffekt på norske velgere i siste halvdel av 1970-årene. Men så lenge noenlunde full sysselsetting ble opprettholdt i Norge, hersket det ingen utbredt frykt for arbeidsplassene.

I den utstrekning det fantes arbeidsledighet utover i 1970-årene var det særlig unge mennesker som ble rammet. Man skulle derfor vente at frykten for arbeidsledighet måtte være mest framherskende blant de unge. Det foreligger da også en svak tendens i denne retning, idet 34 prosent av velgere under 30 år uttrykte frykt for abeidsledighet. Den tilsvarende andel var 31 prosent for velgere 31 - 50 år og 28 prosent for personer over 50 år. Man kan gjette på at det er to komponenter som virker bestemmende på velgernes oppfatning om arbeidsledighet, på den ene siden erfaringer fra den aktuelle situasjon, på den andre siden erfaringer og inntrykk fra tiden før 2. verdenskrig. Det er vesentlig den eldste gruppen som opplevde krisen i 1930-årene. Det er bemerkelsesverdig at frykten for arbeidsledighet var så vidt begrenset blant de unge i 1981, tatt i betraktning utviklingen på arbeidsmarkedet i 1970-årene i de fleste andre land.

Velgernes forventninger om den økonomiske utvikling er heller ikke preget av frykt i vesentlig grad. Følgende spørsmål ble stilt: "La oss tenke framover de nærmeste årene. Tror De at Deres økonomiske situasjon vil være omtrent som nå, vil den bli bedre enn nå, eller frykter De at den vil bli verre enn nå? Nøyaktig samme spørsmål ble stilt i alle undersøkelser siden 1969. Materialet er presentert i tabell 10.2.

Tabell 10.2. Forventing om økonomien. 1969 - 1981. Prosent

	1969	1973	1977	1981
I alt	100	100	100	100
Bedre enn nå	27	13	22	22
Omtrent som nå	48	59	51	52
Verre enn nå	10	19	21	21
Vet ikke	15	9	6	5
N	1 595	1 225	1 730	1 596

Resultatet for 1969 avspeiler den store optimismen i slutten av 1960-årene. Andelen som venter bedre tider ble halvert fra 1969 til 1973. Men fra 1973 til 1977 skjedde det et oppsving i forventningene, hvoretter nivået holdt seg stabilt fram til 1981. Langtidstrenden i tabellene 10.1 og 10.2 minner påfallende om svingningene i tilliten til politikere og det politiske system (jfr. kap. 2, s. 29-32). Optimismen i slutten av 1960-årene ble avløst av misnøye og frustrasjon i begynnelsen av 1970-årene, men i siste halvdel av nevnte tiår skjedde det en markert stigning i tilliten til såvel politikk som økonomi.

Hvordan er så de økonomiske forventninger innenfor ulike aldersgrupper? - Omtrent femteparten av de spurte i 1981 mener at deres private økonomi vil bli verre i årene framover, og her er det ingen forskjell mellom aldersgruppene. Derimot er andelen som venter en bedring av økonomien størst blant unge velgere (34 prosent); de middelaldrende står i en mellomstilling (22 prosent), mens få av de eldre (bare 12 prosent) venter bedre økonomi: Tendensen skyldes delvis en såkalt livssykluseffekt: Mange av de unge er under utdanning eller tidlig i sin yrkeskarriere. De kan med stor sannsynlighet regne med at deres yrkessituasjon gradvis vil bli bedre. Men muligheten for å gå inn i bedre stillinger avtar med stigende alder. Det er forholdsvis få som kan vente forfremmelse når de har passert 50 år.

Men vårt spørsmål om økonomiske forventninger gjelder ikke bare utsikten til opprykk i stillingsstrukturen. Det dreier seg også om forventet lønnsutvikling innenfor rammen av eksisterende stillinger. Den forholdsvis store forskjell mellom unge og eldre tyder på større optimisme blant de førstnevnte, eller kanskje er det minnene om tidligere depresjoner som spøker i tankene hos den eldre generasjon.

Tabellene 10.1 og 10.2 handler om generelle tendenser. Neste spørsmål gjelder vurderingen av regjeringsalternativene. Utvalget fikk følgende spørsmål: "Vi har jo hatt en viss arbeidsledighet (i foregående periode). Hva tror De dette skyldes mest, regjeringens politikk eller andre årsaker?" (Jfr. Appendix A, spm. 23 - 26). Likelydende spørsmål er blitt stilt i alle undersøkelser siden 1965. En analyse av utviklingen fram til 1977 er presentert tidligere (Valen 1981: s. 320 - 322). Opp til 1965 hersket det en utbredt oppfatning om at det var den daværende regjeringens politikk som hadde sikret den fulle sysselsetting. Men da full sysselsetting fortsatte etter regjeringsskiftet i 1965, svingte opinionen. Troen på at arbeidsledighet skyldtes regjeringens politikk avtok sterkt. Med de økende økonomiske problemer utover i 1970-årene ble det atter mer

vanlig å legge skylden for arbeidsledighet på regjeringens politikk. I 1981 sa 19 prosent av de spurte at arbeidsledigheten skyldtes regjeringens politikk, 42 prosent sa andre årsaker, 30 prosent sa at begge deler var like viktige, mens 9 prosent sa "vet ikke". De tilsvarende tall for 1977 var henholdsvis 13, 48, 25 og 14 prosent.

Videre ble utvalget i 1981 spurt: "La oss tenke oss at vi hadde hatt en borgerlig regjering i disse fire årene, tror De da at arbeidsledigheten ville ha vært omtrent som nå, større enn nå, eller mindre enn nå?" 19 prosent svarer større med en borgerlig regjering, 12 prosent svarer mindre, mens resten svarer omtrent som nå eller vet ikke. Også dette spørsmålet er blitt stilt i samtlige undersøkelser siden 1965. Materialet viser at Arbeiderpartiet i 1965 nøt spesiell tillit blant velgerne i spørsmål om sysselsettingen. Andelen av svar i favør av en Arbeiderpartiregjering var mer enn fire ganger større enn andelen som mente at en borgerlig regjering ville sikre sysselsettingen best. Forskjellen mellom de to alternativene avtok gradvis. Ved midten av 1970-årene lå de omtrent jevnt i velgernes bevissthet, men i 1981 hadde altså Arbeiderpartiet et visst forsprang.

Det er nærliggende å anta at velgernes vurdering av sysselsettingspolitikken er betinget av deres egen situasjon på arbeidsmarkedet. Det viser seg da også at personer som frykter arbeidsledighet for seg selv eller sine nærmeste er mest tilbøyelige til å mene at det ligger i regjeringens makt å trygge sysselsettingen. De er også mest tilbøyelige til å oppfatte en A-regjering som det beste alternativ. Andelen som sier at en A-regjering er best egnet til å trygge sysselsettingen er nesten 27 prosent for dem som frykter arbeidsledighet, mot bare 16 prosent for dem som ikke frykter ledighet. Omvendt er det 14 prosent i sistnevnte gruppe som har mest tro på en B-regjering, mot bare 8 prosent i gruppen som frykter ledighet.

Materialet fra begge spørsmålene tyder på at velgerne er tilbøyelige til å følge sitt eget parti i vurderingen av regjeringens evne til å sikre sysselsettingen. Det kan likevel være grunn til å se nærmere på oppfatningene innenfor de enkelte partiene i 1981. Mønsteret er stort sett det samme for de to spørsmålene. Det kan være nok å vise en tabell for vurderingen av alternativene.

Tabell 10.3. Regjeringsalternativene i 1981 og forventninger om sysselsetting blant ulike partiers velgere. Prosent

	Alle	SV	A	V	KrF	Sp	H	Frp
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100
Best med en Arbeiderpartiregjering	19	51	36	22	3	3	6	10
Ingen forskjell på regjeringene	53	44	50	66	47	59	54	51
Best med en borgerlig regjering	12	0	1	2	16	15	28	24
Ubesvart	16	5	13	10	34	23	12	15
N	1 596	63	506	59	116	95	425	59

Tabell 10.3 bekrefter at til tross for velgernes tilbøyelighet til å følge eget parti, nyter Arbeiderpartiet fortsatt noe større tillit enn det konkurrerende alternativ med hensyn til sysselsettingen. En sammenlikning av Arbeiderpartiets og Høyres velgere viser at i begge partier svarer omtrent to av tre at det er ingen forskjell på alternativene eller de sier "vet ikke". Tilliten til egen regjering i dette spørsmålet er større i Arbeiderpartiet enn i Høyre. Samtidig svarer 6 prosent av Høyres velgere at en A-regjering best ville sikre sysselsettingen, mens bare én prosent av Arbeiderpartiets velgere stiller størst forventninger til en B-regjering. Høyre-venstre motsetningen kommer klart fram i tabell 10.3 i den betydning at ytterpartiene på de to fløyene er tilbøyelige til å følge sin nære nabo. Sosialistisk Venstrepartis velgere overgår faktisk Arbeiderpartiets egne tilhengere i tilliten til en A-regjering. Fremskrittspartiets velgere holder på B-regjering, men utslaget er litt svakere enn i Høyre. Mellom partiene i midten hersker det uenighet. Venstrefolk heller mest i retning av A-regjeringen, mens Kristelig Folkepartis og Senterpartiets velgere har mest tro på en B-regjering. Men det er verdt å merke at tilliten til et borgerlig alternativ er atskillig større i Høyre enn i Kristelig Folkeparti og Senterpartiet som kom til å bli støttepartier for den nye Høyreregjeringen.

Det er foretatt en spesiell analyse av synet på sysselsettingen i forhold til alder. Den viser at velgernes reaksjonsmønster er helt uforandret etter som vi går fra den ene aldersgruppe til den annen. Resultatet støtter vår tidligere observasjon (s. 42-46) om at sysselsettingen ikke var et dominerende tema ved valget i 1981. Særlig interessant er reaksjonsmønsteret blant unge velgere. Til tross for at de i 1981 var forholdsvis sterkt tiltrukket av partiene på høyresiden, festet de ikke spesielt store forventninger til en B-regjering i spørsmål om sysselsettingen.

Inflasjonen

Heller ikke inflasjonen ble oppfattet som et dominerende tema ved valget i 1981 (jfr. tabell 2.12, s. 43). I likhet med sysselsettingen dreier det seg om et typisk 'valens'-spørsmål (se kap. 7, note 3): Alle partier har det samme mål, nemlig lavest mulig inflasjon, men de er kanskje uenige om virkemidlene. For velgernes vedkommende blir det et spørsmål om hvordan de vurderer partienes evne til å stanse eller dempe inflasjonen. I undersøkelsen er det brukt to spørsmål for å måle velgernes syn på inflasjonen, etter samme mønster som for sysselsettingen (jfr. Appendix A, spm. 25-26). Og de samme spørsmål har vært stilt i alle undersøkelser siden 1965.

Først er det spørsmålet om årsaken til inflasjonen. Skyldes den mest regjeringens politikk eller andre årsaker. I 1981 la 28 prosent av utvalget mest skyld på regjeringens politikk, 32 prosent sa andre årsaker, mens 40 prosent sa både- og eller 'vet ikke'. Mønsteret var det samme i 1965, men andelen som gav regjeringen skylden var noe større den gangen (Valen 1981, s. 323-324). Så ble det regjeringsskifte i 1965, og inflasjonen fortsatte. I de etterfølgende undersøkelsene var det en økende tilbøyelighet blant velgerne til å legge skylden for inflasjonen på forhold som lå utenfor regjeringens kontroll. Men prisutviklingen i siste halvdel av 1970-årene førte igjen til en skjerpet kritikk av regjeringen. Andelen som la hovedskylden på regjeringens politikk steg fra 18 prosent i 1977 til 28 prosent i 1981.

En tilsvarende utvikling fant sted i velgernes vurdering av regjeringsalternativene. Tradisjonelt har velgerne hatt noe mer tillit til en B-regjering enn til en A-regjering i spørsmål om inflasjon. I 1965 mente 12 prosent av utvalget at en A-regjering ville være best, 25 prosent holdt på en B-regjering, mens 63 prosent så ingen forskjell eller sa 'vet ikke'.

Andelen i favør av en A-regjering har hele tiden ligget stabil på 12-13 prosent. Derimot har det vært en del variasjoner i troen på et borgerlig alternativ, men her var andelen i 1981 på 17 prosent, altså litt høyere enn for A-regjeringen.

En analyse av variasjoner i synet på inflasjon i forhold til alder viser ubetydelige forskjeller. Vurderingen av regjeringsalternativene i 1981 viser overhodet ingen variasjoner fra den ene aldersgruppen til den andre. Derimot er unge velgere (under 30 år) noe mer tilbøyelige enn eldre til å legge skylden for inflasjonen på regjeringens politikk.

Større interesse knytter det seg til variasjoner mellom partiene. Mønsteret er likt det vi fant for sysselsettingen: flertallet ser ingen forskjeller mellom regjeringsalternativene; for de øvrige er tendensen at de stiller størst forventninger til eget parti, eller snarere til det regjeringsalternativ som ligger nærmest partiets politikk. Forventninger om inflasjon er presentert i tabell 10.4.

Tabell 10.4. Regjeringsalternativene i 1981 og mening om inflasjonen blant ulike partiers velgere. Prosent

	Alle	SV	A	V	KrF	Sp	H	Frp
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100
Bedre med en Arbeider-partiregjering	12	27	26	10	2	1	2	7
Ingen forskjell på regjeringene	53	59	54	70	44	55	50	59
Bedre med en borgerlig regjering	17	5	3	8	22	22	36	27
Vet ikke	18	9	17	12	32	22	12	7
N	1 596	63	506	59	116	95	425	59

Arbeiderpartiets og Høyres velgere har det til felles at de i høy grad tror på eget regjeringsalternativ og forkaster motpartens. Men andelen som venter mest av egen regjering er 10 prosent høyere i Høyre enn i Arbeiderpartiet. For sysselsettingens vedkommende er tendensen stikk motsatt: Her

er det Arbeiderpartiets tilhengere som mest hyppig nevner egen regjering (jfr. tabell 10.3). Den samme forskjell går igjen i svarmønsteret i de andre partiene. Sosialistisk Venstrepartis og Venstres velgere er mer overbevist om A-regjeringens evne til å behandle sysselsettingen enn inflasjonen.

For Kristelig Folkepartis, Senterpartiets og Fremskrittspartiets vedkommende er troen på en B-regjering større med hensyn til inflasjon enn til sysselsetting.

Når det gjelder inflasjon foreligger det altså en generell tendens på tvers av partilinjene. Det stilles større forventninger til en B-regjering enn til en A-regjering. Til tross for visse svingninger i de mellomliggende år, er det mønsteret fra 1965-undersøkelsen som stadig går igjen. Likevel er det nærliggende å gjette at inflasjonen neppe har gitt de store utslag på valgresultatet. Inflasjonen opptok ikke velgerne foran valget. Og den mest bevegelige del av velgerskaren, de unge, viste samme reaksjonsmønster som andre aldersgrupper.

Skattene

Følgende spørsmål ble stilt: "Når det gjelder folk på Deres eget inntektsnivå, venter De at skattene vil bli vesentlig lavere enn nå, vil de bli litt lavere, vil de bli omtrent som nå, eller vil de bli høyere enn nå?" (Appendix A, spm. 84b).

Godt og vel tredjeparten av velgerne ventet skattelettelser, men bare 3 prosent sa vesentlig nedgang, mens 34 prosent sa at skattene ville bli litt lavere. Mer overraskende er det at 7 prosent venter at skattetrykket vil bli enda større. Det skyldes nok blant annet at mange av de spurte regner med å bli hardere rammet av skatteprogresjonen som følge av forfremmelser, stigende lønnsnivå, eller rett og slett som en virkning av inflasjonen.

I tabell 10.5, som viser forholdet mellom alder og forventninger om skattene, er de to svarkategoriene for nedsettelse av skattene slått sammen.

De unge og middelaldrende som er mest opptatt av skattespørsmålene (jfr. s. 44), stiller også størst forventninger til den nye regjeringen om at skattene vil bli redusert. Men forskjellen mellom aldersgruppene er mindre enn man skulle ha ventet. Det er i virkeligheten en klar sammenheng mellom individenes holdning til skattene og deres forventning om skattereduksjon. Av personer som ønsker å senke skattene på høye inntekter (se

tabell 7.2, s. 164) oppgir 54 prosent at de venter skattereduksjon. Det tilsvarende tall er 29 prosent for gruppen som er mot forslaget om å senke skattene.

Denne sammenhengen kommer klarere fram når vi ser på reaksjonene innenfor de ulike partiene. Materialet er presentert i tabell 10.6.

Tabell 10.5. Forventninger om skattenivået blant velgere i ulike aldersgrupper. Prosent

	Alle	18-30 år	31-50 år	Over 50 år
I alt	100	100	100	100
Skattene vil bli lavere .	37	39	39	32
Skattene vil bli omtrent som nå	50	46	51	53
Skattene vil bli høyere enn nå	7	8	6	7
Vet ikke	6	7	4	8
N	1 596	453	548	595

Tabell 10.6. Forventninger om skattenivået blant ulike partiers velgere. Prosent

	SV	A	V	KrF	Sp	H	Frp
I alt	100	100	100	100	100	100	100
Skattene vil bli lavere	21	23	36	35	22	60	58
Skattene vil bli omtrent som nå	62	61	56	49	70	34	35
Skattene vil bli høyere enn nå	11	12	5	3	2	2	2
Vet ikke	6	4	3	13	6	4	5
N	63	506	59	116	95	425	59

Forventningene om nedsettelse av skattene er lavest i Arbeiderpartiet, Senterpartiet og Sosialistisk Venstreparti. Samtidig er det i disse partiene vi finner den største andel som mener at skattene vil stige. Størst forventning om lavere skatter er det i Høyre og Fremskrittspartiet. Seks av ti velgere i begge partiene gir uttrykk for en slik forventning. I Fremskrittspartiet er det for øvrig en betydelig andel (12 prosent) som venter vesentlig lavere skatter. Kristelig Folkepartis og Venstres velgere ligger i en mellomstilling. Derimot har Senterpartiets tilhengere beskjedne forventninger om skattenedslag.

Ved valget i 1981 hersket det stor uenighet mellom partiene i spørsmålet om skattepolitikken (se s. 172). Tabell 10.6 viser at velgernes forventninger om nedsettelse av skattene følger samme mønster. Forventningene var spesielt store i partiene på høyrefløyen, de to partiene som vant valget.

Byråkratiet

Et annet tema som stod sentralt i valgkampen gjaldt omfanget av offentlige reguleringer og inngrep. Også her var det partiene på høyrefløyen som stilte seg mest kritisk til eksisterende forhold. Men det er tydelig at dette temaet ikke skapte den helt store interesse blant velgerne. (Jfr. tabell 2.12, s. 43.) Følgende spørsmål ble stilt i intervjuet: "Dernest offentlige reguleringer og inngrep. Tror De at disse vil bli vensentlig redusert, vil de bli litt redusert, eller vil de bli omtrent som nå?" Forventningene om endringer var større her enn i skattespørsmålet. 9 prosent oppgav at de ventet en vesentlig reduksjon av reguleringene, 44 prosent sa litt reduksjon, 37 prosent ventet at det ville bli omtrent som nå, mens 10 prosent svarte 'vet ikke'.

Det er små forskjeller etter alder, bortsett fra at forventingene om reduksjoner er noe mindre for den eldste gruppen enn for de yngre. Derimot er det også her en sammenheng mellom forventning og holdning. De spurte er blitt gruppert etter sitt standpunkt til spørsmålet om å redusere statlig kontroll over næringslivet (Appendix A, spm. 39B). Av dem som er enig i dette forslaget, oppgir 69 prosent at de faktisk venter en avbyråkratisering. Det tilsvarende tall er 54 prosent for gruppen som tar avstand fra forslaget om mindre statlig kontroll.

Ønsket om å redusere statlig kontroll er klart betinget av velgernes partitilknytning (se tabell 7.3, s. 170). Det samme mønster foreligger i forventningen om reduksjon. Materialet er framstilt i tabell 10.7.

Tabell 10.7. Forventninger om reduksjon i offentlige reguleringer blant ulike partiers velgere. Prosent

	Alle	SV	A	V	KrF	Sp	H	Frp
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100
Vesentlig redusert	9	6	4	5	7	10	17	12
Litt redusert	44	42	38	58	43	44	57	48
Omtrent som nå	37	49	47	30	32	36	21	32
Andre svar, vet ikke	10	3	11	7	18	10	5	8
N	1 596	63	506	59	116	95	425	59

Forventningene er størst i partiene på høyresiden, særlig i Høyre. Men forskjellene mellom partiene er ikke dramatiske. Det ser ut til at debatten har skapt en generell forventning på tvers av partilinjene om nedbygging av byråkrati og reguleringer.

Oppsummering

Stortingsvalget i 1981 resulterte i regjeringsskifte etter at Arbeiderpartiet hadde sittet med regjeringsmakten i åtte år. I dette kapitlet har vi vært opptatt av spørsmålet om hvilke forventninger som ble stilt til den nye regjeringen. En analyse av fire sentrale temaer viser at velgerne er tilbøyelige til å stille størst forventninger til det regjeringsalternativ som ligger nærmest deres egen partipreferanse. Men det foreligger visse tendenser på tvers av partilinjene.

1. I spørsmålet om å opprettholde full sysselsetting stiller velgerne i 1981 noe svakere forventninger til den nye regjeringen enn til den avgåtte regjeringen. Tilliten til Arbeiderpartiet på dette punkt bunner tydeligvis i en lang tradisjon.
2. I vurderingen av inflasjon er tendensen motsatt. Her stilles det størst forventninger til en borgerlig regjering. Også denne tendensen har lange røtter i velgernes forestillinger om partiene.
3. Godt og vel tredjeparten av velgerne venter nedsettelse av skattene. Forventningene har slått igjennom i alle velgergrupper, men de er markert sterkest blant Høyres og Fremskrittspartiets velgere.

4. Over halvparten av velgerne venter en reduksjon av det byråkratiske apparat og en forenkling av offenlige reguleringer. Forventningene er store innenfor samtlige partigrupper, men litt sterkere i Høyre og Fremskrittspartiet enn i andre partier.

Alle disse temaene var sterkt framme i debatten mellom partiene foran valget. Men det var bare skattene som ble oppfattet som et viktig spørsmål av et stort antall velgere. Det var også i dette spørsmålet at velgernes forventninger til den nye regjeringen viste det klareste partispesifikke mønster. Spørsmålet var i høy grad kontroversielt. Det var uenighet både om omfanget av eventuelle nedskjæringer og om hvilke grupper som skulle nyte godt av dem. Videre ble skattespørsmålet koblet sammen med spørsmål om offentlige utgifter, ikke minst bevilgninger til sosiale formål. Diskusjonen om skattene kom derfor til å berøre ulike velgergrupper på høyst varierende måte.

Nedskjæring av byråkratiet ble ikke et stridsspørsmål på samme måte som skattene. Samtlige partier var tydeligvis enig i målsettingen om en forenkling av det offentlige byråkrati og regelverk. Det kom blant annet til uttrykk i en tale i januar 1976 av daværende statsminister Odvar Nordli, som lovte tiltak fra regjeringens side "mot bryåkratiske utvekster".[3] Men Arbeiderpartiregjeringens forsøk på forenklinger gav ikke nevneverdige uttellinger i den offentlige debatt.[4] Da saken ble kjørt fram av Høyre og Fremskrittspartiet i 1981, kom det ikke vesentlige innvendinger fra konkurrerende partier mot selve tanken om avbyråkratisering. Det ble snarere et spørsmål om hvor fort forenklingene kunne komme i gang, og hvor langt man kunne gå. Det er derfor naturlig nok at det ble skapt forventninger på tvers av partilinjene om at en borgerlig regjering ville foreta nedskjæringer av byråkratiet. Det har sin forklaring i at spørsmålet ikke ble oppfattet som spesielt viktig i valgkampen. Forslaget om avbyråkratisering falt imidlertid i fruktbar jord, ettersom borgerne i det moderne samfunn til stadighet kommer i kontakt med offentlige myndigheter. På bakgrunn av foretatte holdningsundersøkelser ser det ut til å være et utbredt ønske i befolkningen om mindre byråkrati, enklere prosedyrer og bedre informasjon fra myndighetenes side. (Kjellberg et al. 1981).

Sammenheng mellom holdninger og forventninger er et gjennomgående trekk i analysen. De som sterkest går inn for nedsettelse av skattene, er mest tilbøyelige til å vente at regjeringsskiftet faktisk vil føre til nedsettelse. Og motstandere av offentlig kontroll og reguleringer har størst forventninger om nedbygging av byråkratiet. I disse sammenhengene

ligger det innebygd et tillitsforhold, men også en forpliktelse for den nye regjeringen. Dersom regjeringen ikke makter å innfri forventningene, i hvert fall til en viss grad, står den i fare for å miste troverdighet blant sine velgere. Nettopp de velgere som er sterkest engasjert i vedkommende sak, vil være mest tilbøyelige til å bli skuffet og kanskje vurdere andre alternativer, hvis de finnes.

To saksområder, sysselsetting og prisstigning, er blitt fulgt over et lengre tidsrom. Analysen viser at hovedtendensen i velgernes forventninger har holdt seg ganske stabil over tid. Utslagene var spesielt sterke i 1965 da en borgerlig regjering overtok etter 30 års arbeiderpartistyre. Begivenheter som har funnet sted siden den gang, har nok dempet velgernes forventninger om at et regjeringsskifte automatisk skulle føre til store endringer i den ene eller andre retning. Betydelige deler av velgerskaren mener tydeligvis at regjeringen har små muligheter til å påvirke utviklingen. Men fortsatt foreligger det klare forskjeller i synet på de konkurrerende alternativer. Troen på at en Arbeiderpartiregjering har best forutsetninger for å trygge sysselsettingen og at en borgerlig regjering har best evne til å kontrollere prisstigningen er stabile trekk i opinionen. I disse grunnleggende forventningene ligger det et dynamisk element som kan gi utslag på velgerutviklingen, betinget av den politiske situasjon. Et godt eksempel er forventningene til Arbeiderpartiet i spørsmål om sysselsettingen. Ettersom disse forventningene er størst blant velgere som frykter arbeidsledighet, kan sysselsettingspolitikken bli en belastning for en borgerlig regjering i en situasjon med stigende arbeidsledighet.

Den politiske dom over Høyreregjeringens politikk vil falle ved neste stortingsvalg. Spørsmålet om i hvilken grad regjeringen har innfridd velgernes forventninger vil nødvendigvis bli et sentralt tema i valgkampen. Men selve valgresultatet gir et lite presist mål på velgernes vurderinger. Det kan godt tenkes at velgernes reaksjoner på regjeringens politikk vil bli positive på enkelte områder, men negative på andre. Det kan registreres store variasjoner i forventningene på de fire saksområdene som er behandlet i dette kapitlet. I tillegg kommer flere andre spørsmål som vil innta en bred plass i den politiske debatt framover til valget, ikke minst utenriks- og sikkerhetspolitikken. I hvilken grad regjeringen makter å innfri velgernes håp og forventninger på ulike områder er et empirisk spørsmål som bare kan besvares gjennom ny forskning.

Noter

1 Den som reiste debatten i dette tilfelle var professor Thomas Chr. Wyller. Hans synspunkter kommer klart til uttrykk i "Skjebnesymfonien". Kronikk i Dagbladet 16.07. 1981.

2 Spørsmål om velgernes forestilling om partiene er behandlet fra et teoretisk synspunkt av professor G. Sjöblom, Party Strategies in a Multiparty System, Lund, Studentlitteratur, 1968: s. 245-249. For empiriske undersøkelser, se særlig Holmberg 1981, s. 71-98; Campbell et al. 1960,. kap. 2 og Butler & Stokes 1971, s. 39-65.

3 Referert i Aftenposten 28. januar 1976.

4 Planleggingssekretariatet har utarbeidet en oversikt om Gjennomføring av langtidsprogrammet 1978 - 1981. (Utrykt vedlegg til Stortingsmelding N.109. Revidert nasjonalbudsjett for 1981.) I to avsnitt, "forholdet mellom den enkelte og den offentlige forvaltning" (s. 67-74) og "Forenkling av regler" (s. 74-79) er det listet opp en lang rekke tiltak fra myndighetenes side for å komme uheldig byråkrati til livs, blant annet i form av endringer av lover og forskrifter. Men de fleste av disse tiltakene er av beskjedent omfang og har neppe vakt den helt store interesse i massemedia.

11. SAMMENDRAG OG DISKUSJON

Formålet med denne publikasjonen har vært å studere stortingsvalget i 1981 i et langtidsperspektiv. Hva kjennetegnet dette valget sammenlignet med tidligere stortingsvalg? I hvilken grad var velgernes reaksjoner betinget av den aktuelle situasjon i 1981? I hvilken grad avspeilet valget tendenser som har vært virksomme over lengre tid? Disse spørsmålene er blitt studert ved hjelp av en landsomfattende representativ velgerundersøkelse i 1981, og det er foretatt systematiske sammenligninger med tilsvarende undersøkelser fra tidligere valg, med hovedvekt på valgene i 1977 og 1969. Resultatene av analysene kan oppsummeres slik:

(1) Ut fra velgernes syn dreide valget i 1981 seg om to forholdsvis klare regjeringsalternativer, som var knyttet til de to ledende statsministerkandidatene, Arbeiderpartiets Gro Harlem Brundtland og Høyres Kåre Willoch. Vi må helt tilbake til valget i 1965 for å finne en like klar oppfatning av konkurrerende alternativer.

(2) Tatt i betraktning at stemmerettsalderen var blitt senket til 18 år, viste frammøteprosenten i 1981 en stigning sammenlignet med valgene i 1970-årene. Stigningen i valgdeltakelsen må sees i sammenheng med den økende klarhet i oppfatningen av politiske alternativer.

(3) Våre mål på fremmedgjøring og politisk kynisme tyder på en ganske utbredt tillit blant velgerne til politikere og styresmakter. Tilliten som var noe svakere i 1973 etter striden om EF, steg markert fram til 1977 og har siden ligget på omtrent samme nivå. Den beskrevne tendens avviker fra en generell trend til økende fremmedgjøring og nedgang i tilliten til det politiske system i mange land i de senere år.

(4) Valget i 1981 bekreftet tendensen fra 1970-årene til store svingninger i velgerskaren. Likeledes fortsatte den markerte dreining i høyreretning. Høyres store framgang i 1981 skyldes dels gevinst i bytteforholdet med andre partier, dels mobilisering av tidligere hjemmesittere. Fremskrittspartiet fikk derimot det meste av sin tilvekst fra den tallrike gruppen av førstegangsvelgere.

(5) Dreiningen i høyreretning kom fra alle samfunnsgrupper, men den var markert sterkest blant unge velgere.

(6) Stemmegivningen i 1981 viste som vanlig sammenheng med en rekke sosiale bakgrunnsfaktorer som yrke, utdanning, inntekt, avholdssak, målsak, religiøs aktivitet og region. Men sammenhengen mellom politikk og sosiale bakgrunnsforhold har avtatt markert siden 1960-årene, særlig for unge velgere.

(7) En hypotese om at dreiningen i høyreretning skyldes stigende økonomisk og sosial status for store deler av velgerskaren får bare begrenset støtte i materialet. Tendensen i forventet retning er klarest for gruppen arbeidere.

(8) Mønsteret i de politiske endringene varierer fra den ene yrkesgruppe til den annen. Viktigst er skillet mellom arbeidere på den ene siden og funksjonærer og selvstendig næringsdrivende på den andre siden. Arbeidere med forankring i tradisjonelle arbeidermiljøer er fortsatt tilbøyelige til å holde fast ved sosialistiske partier. Tilknytning til industri og håndverk, medlemskap i fagbevegelsen og oppvekst i arbeiderhjem er faktorer som trekker i favør av sosialistisk stemmegivning. Derimot er det markert svingning i høyreretning for arbeidere tilknyttet de nye tertiærnæringene, de som står utenfor fagbevegelsen, og de med foreldre tilknyttet bygdenæringene eller middelklasseyrkene. Blant funksjonærer og selvstendig næringsdrivende har de høyere sjikt tradisjonelt vært tilbøyelige til å stemme borgerlig. I disse yrkesgruppene har svingningen i høyreretning i senere år vært mest markert i de midlere og lavere sjikt. Bakgrunn i arbeidermiljø utgjør ingen vesentlig bremse mot denne tendensen.

(9) Materialet bekrefter den velkjente tendens at personer født etter 1940 har vært langt mer tilbøyelige til å svinge i høyreretning en personer født før 1940. Hypotesen om at endringene kan forklares ut fra et skille mellom ulike generasjoner får en viss støtte, men analysen tyder på at situasjonsbestemte forhold slår sterkest ut. Dette gjelder spesielt for unge velgere som har en forholdsvis svak tilknytning til de etablerte partier, og som er mer følsomme overfor skiftende valgvinder enn de eldre.

(10) I samme retning peker en analyse av verdiorienteringer blant velgerne: Verdiene betyr mer for stemmegivningen for de unge enn for de eldre. Verneorientering ("grønne" verdier) er noe mer utbredt blant unge enn blant eldre. Men det viktigste funn i denne forbindelse gjelder synet på belønning for innsats kontra likestilling. Innsatsorienteringen blant de unge er forholdsvis høy. Det henger blant annet sammen med det høye utdanningsnivå innenfor denne aldersgruppen. Det foreligger en klar tendens til stigende innsatsorientering med økende utdanning.

(11) De saker som opptok velgerne mest i 1981 var spørsmål om abort, skatter, trygder og helsetiltak, samt utenriks- og forsvarspolitikk. Abortsaken opptok velgerne enda sterkere ved foregående stortingsvalg. For de tre andre saksområdene var det en klar stigning fra 1977 til 1981. Det gjelder særlig utenriks- og sikkerhetspolitikken.

(12) Det underliggende ideologiske mønster i opinionen har ikke endret seg vesentlig fra 1977 til 1981. Det viser analysen av velgernes holdninger til et stort antall stridsspørsmål. Derimot har sammenhengen (konsistensen) i holdninger fra sak til sak økt betraktelig i løpet av de fire årene. Det tyder på at ideologiske motsetninger har fått økt betydning for stemmegivningen.

(13) Det viktigste sett av holdninger ved begge valg gjelder spørsmål om offentlig styring og kontroll kontra privat initiativ. Disse holdningene har klar sammenheng med velgernes plassering langs høyre-venstre aksen: Velgere som befinner seg på venstrefløyen er mest tilbøyelige til å foretrekke en aktiv stat, og jo lenger til høyre velgerne står, desto sterkere er tendensen til å prioritere privat initiativ.

I 1977 kom spørsmål vedrørende utenriks- og sikkerhetspolitikk ut som en egen dimensjon, men i 1981 falt disse spørsmål sammen med spørsmål om offentlig kontroll.

I 1977 utgjorde spørsmål om vekst og vern en viktig dimensjon i opinionen. Det samme gjentok seg i 1981, med det unntak at disse spørsmålene delte seg i to grupper: Den ene gjaldt vern av vassdrag, mens den andre dreide seg om oljepolitikk.

Ved begge valg framkom et sett av holdninger som gikk på utjevning og likestilling kontra differensiering. Også denne dimensjonen har klar sammenheng med velgernes høyre-venstre posisjon: Ønsket om utjevning er sterkest på venstrefløyen og avtar jevnt etter som man beveger seg til høyre i systemet. I 1981 knyttet det seg til denne dimensjonen holdninger rettet mot velferdsstaten. De kom til uttrykk på høyrefløyen, særlig blant tilhengere av Fremskrittspartiet.

I 1977 framkom et eget sett av holdninger vedrørende moralske og religiøse spørsmål. En tilsvarende dimensjon forelå ikke i 1981. En rimelig grunn til denne endringen kan være at abortsaken i mellomtiden hadde tapt det meste av sin aktualitet.

(14) Holdninger målt med identiske spørsmål i 1977 og 1981 viste forholdsvis små endringer. Det viktigste var fortsatt liberalisering i synet på abort. Videre økte oppslutningen om norsk medlemskap i NATO. Ellers var det en viss økning i oppslutningen om vekst og en tilsvarende svekkelse av vernestandpunkter. Svingningen var størst blant unge velgere. Bemerk at holdninger til statlig aktivitet holdt seg helt stabile gjennom nevnte 4-års periode.

(15) Ved valget i 1981 hersket det ingen utbredt frykt for arbeidsledighet. Velgernes forventinger om den økonomiske utvikling var mindre optimistisk enn i 1960-årene, men forventningene var nesten identiske i 1977 og i 1981.

(16) I synet på sysselsettingen hadde velgerne en tendens til å forvente at en arbeiderpartiregjering ville klare oppgaven bedre enn en borgerlig regjering. Når det gjelder kontroll av inflasjonen gikk derimot tendensen i favør av en borgerlig regjering. De samme forventninger til regjeringsalternativene kan spores helt tilbake til 1960-årene da vi første gang stilte de relevante spørsmål.

(17) En betydelig del av velgerne ventet at den nye regjeringen ville sette ned skattene. En enda større andel ventet at regjeringsskiftet ville føre til en forenkling og reduksjon av offentlig byråkrati og reguleringer. De nevnte forventninger med hensyn til skatter og byråkrati kom til uttrykk innenfor samtlige velgergrupper, men suverent sterkest blant Høyres og Fremskrittspartiets velgere.

Ettertiden vil nok særlig huske stortingsvalget i 1981 fordi det resulterte i en massiv høyreseier og førte til den første rene Høyre-regjering på over 50 år. Valget utmerket seg ved en sterk polarisering mellom de to største partiene. Et annet særtrekk var personfokuseringen på individuelle ledere, som var langt sterkere enn vi har vært vant til i norsk politikk.

På bakgrunn av de foreliggende alternativer var det ikke rart at velgerne oppfattet skatter, helsestell og sosiale trygder som dominerende stridsspørsmål under valget i 1981. Det er derimot underlig at spørsmål om sysselsettingen opptok velgerne så vidt lite - i en tid med stigende arbeidsledighet i praktisk talt alle andre land. Sammenlignet med foregående stortingsvalg var interessen for abortsaken klart dalende. Men den forholdsvis store andel som likevel så på denne saken som et viktig stridsspørsmål, viser at temaet stadig opptok en del av velgerskaren. Den forklarer også hvorfor Kristelig Folkeparti hadde sterke motforestillinger mot å delta i en koalisjonsregjering som var uvillig til å omgjøre abortloven. Den forholdsvis sterke vekt som velgerne la på utenriks- og sikkerhetspolitikken, representerer noe nytt i norsk politikk. Hvis vi ser bort fra EF-striden og Unions-striden, er det alltid innenrikspolitiske spørsmål som har stått i forgrunnen ved norske valg.

Stortingsvalget i 1981 hadde sin egenart. Som en hovedkonklusjon på analysen kan det likevel hevdes at det meste av det som skjedde ved valget var en videreføring av tendenser som hadde gjort seg gjeldende opp gjennom 1970-årene. Det gjelder særlig de store bevegelser i velgerskaren, svingningen i høyreretning og ungdommens avvikende atferdsmønster. Det er tydelig at norsk politikk i disse tider gjennomgår en omfattende endringsprosess. Det er ikke lett å finne en enkel og samlende forklaring på at endringene er kommet i gang, ei heller å forutsi hva de langsiktige konsekvenser vil bli. Men en diskusjon av en del sentrale tendenser vil kanskje bidra til en viss avklaring.

Diskusjon

Den viktigste tendens som er rapportert i denne boken, gjelder den sterkt avtagende sammenheng mellom partipreferanse og velgernes sosiale bakgrunn (jfr. tabell 4.11, s. 83). Det betyr at politiske lojaliteter knyttet til sosiale strukturforhold er i ferd med å gå i oppløsning. Tendensen er ikke enestående norsk. Den er tvert i mot blitt registrert i de fleste land i den vestlige verden. Forsøk på å forklare fenomenet har ført til en livlig debatt blant valgforskerne (jfr. kap. 6). Vi skal ikke her gå nærmere inn på debatten. Men en kort diskusjon av et par sentrale spørsmål er på sin plass.

Det første spørsmål er: Hvorfor er gamle og veletablerte lojalitetsbånd blitt svekket? Man kunne like gjerne stille spørsmålet på hodet og spørre hvorfor de i sin tid kom i stand. I denne analysen er det lagt til grunn en konfliktmodell med seks relativt stabile motsetninger: En

territorial motsetning mellom senter og periferi; tre kulturmotsetninger mellom motkulturene, målsak, avholdssak og religiøs legmannsbevegelse og deres respektive motparter på bykultursiden; og endelig to økonomiske motsetninger, konflikten i arbeidsmarkedet og konflikten i varemarkedet. De sosiale bakgrunnsfaktorer som inngår i analysen, er brukt til å uttrykke individenes posisjon i forhold til de nevnte motsetninger. De politiske partienes stilling er av sentral betydning. Utviklingen av partisystemet kan beskrives i lys av konfliktmodellen (Valen & Rokkan 1974; Valen 1981). Og det forutsettes at de enkelte partiene i større eller mindre grad tar standpunkt til de ulike motsetningene og artikulerer stridsspørsmål som springer ut av disse. Antagelsen må derfor være at individene velger parti ut fra sine interesser i forhold til de respektive konfliktlinjer.

Motsetningene har skiftet i aktualitet over tid, men de har beholdt sin institusjonelle forankring i systemet. Språkstriden har for eksempel spilt liten rolle i den politiske debatt gjennom hele etterkrigstiden. Likevel er det stadig klar sammenheng mellom stemmegivning og individenes standpunkt til målsaken. Dette er blitt tolket slik at vi har å gjøre med nedarvede lojaliteter som vil gi vedvarende politiske utslag også i perioder da vedkommende motsetning ikke lenger gir grunnlag for aktuelle stridsspørsmål. Vi kan tale om "sovende" motsetninger. Politiske lojaliteter knyttet til individenes sosiale bakgrunn kan således forklares som en form for "rasjonalitet". En mer eller mindre klar oppfatning av interesser med bakgrunn i bestemte motsetninger styrer partivalget. Problemet er imidlertid at konfliktmodellen er blitt mindre relevant når det gjelder å forklare velgernes atferd. Og her er vi tilbake ved utgangspunktet: Hvorfor har de omtalte sammenhenger mellom politikk og sosial struktur avtatt så sterkt i senere år? Og hvorfor er nedgangen spesielt stor blant unge velgere? Flere mulige forklaringer kan antydes:

(1) En gradvis institusjonalisering av interessemotsetningene har delvis løftet dem ut av partipolitikken. Motsetningene i samfunnet blir ikke bare utkjempet ved valgurnene, men også gjennom et nett av organisasjoner. I statsvitenskapelig sjargong blir det skilt mellom to kanaler for politisk makt, den 'numeriske' (les: representasjon ved valg) og den "korporative" (Rokkan 1966). Moderne samfunnsutvikling har vært preget av økende makt for organisasjonene, og de "korporatistiske" tendenser er blitt et sentralt tema i nyere statsvitenskapelig forskning. For Norges vedkommende er det særlig Maktutredningen som har befattet seg med problemet (Hernes & Martinussen 1980; Egeberg et al. 1978,

Olsen 1978, Olsen 1983). Hvis det er slik at organisasjonene i økende grad fremmer de interesser som knytter seg til de sosiale motsetningene, vil velgerne rimeligvis se partienes virksomhet som mindre relevant for disse interessene. I tillegg kommer at mange av interessegruppenes krav er blitt imøtekommet i selve lovverket. Det gjelder for eksempel nynorskens stilling som sideordnet språk, reguleringer av produksjon og salg av alkohol, samt lovverket som regulerer partenes rettigheter i arbeidslivet. Institusjonaliseringen har tydeligvis avdempet interessemotsetningene og svekket deres betydning på den partipolitiske arena. Man må vente at denne prosessen også har svekket politiske lojaliteter som knytter seg til motsetningene.

(2) Som følge av den økonomiske og sosiale utvikling er motsetningene blitt mindre skarpe. Velstandsøkningen har endret livsbetingelsene for hele befolkningen. Det eksisterer fortsatt betydelige forskjeller i økonomiske ressurser mellom ulike lag og grupper og mellom ulike landsdeler. Men den egentlige fattigdom er avskaffet. Det må rimeligvis ha virket til å dempe de økonomiske og geografiske motsetninger i velgernes bevissthet. I samme retning peker det at yrkesstrukturen har gjennomgått store endringer. Grensene mellom manuelle og ikke-manuelle yrker er blitt mer flytende. Statusforskjellene på arbeidsplassene er blitt mindre synlige. Det er betegnende at overgangen fra sosialistiske til borgerlige partier for gruppen arbeidere er spesielt stor blant dem som er sysselsatt i tertiærnæringene, mens arbeidere i industri og håndverk viser mer stabilitet.

(3) Utdanningseksplosjonen har også virket modererende på motsetningene. Den har skapt et mer åpent samfunn. Enhver kan søke den utdanning som han/hun ønsker. Vi har fått økende sosial og geografisk mobilitet, noe som fører til at det er forholdsvis lett å bevege seg fra den ene til den annen side av de spesifiserte motsetninger, fra bygdenæring til bynæring, fra arbeider til arbeidsgiver, fra landsdel til landsdel. Lokalmiljøene og ikke minst de enkelte familier må således oppleve en større variasjonsbredde i sin tilknytning til den sosiale gruppestruktur. Og lojaliteter som har sitt utspring i de respektive grupper må antas å avta i styrke desto mer heterogene nærmiljøene blir.

Den stigende utdanning har videre ført til mer kulturell standardisering av samfunnet. Dette har svekket motkulturene. I en tidligere undersøkelse er det vist at tilbakegangen for nynorsk og avholdssak har vært stor i bygdesamfunnet på Sør- og Vestlandet og særlig blant ungdom med videregående utdanning (Valen 1981, s. 153-167).

(4) Endelig er det grunn til å se på virkningen av massemedier og kommunikasjonsprosesser. Det er innlysende at moderne massemedier, og særlig etermediene, griper inn i de politiske prosesser på en avgjørende måte. Men foreløpig finnes det få forskningsresultater som kan fortelle presist hvordan og i hvilken grad politiske endringer kan føres tilbake til medienes virksomhet. Det er neppe dristig å påstå at den sterke personfokuseringen vi har sett i senere år, i stor grad har sin bakgrunn i medienes reportasjer og nyhetsformidling, samt i moderne "oppsøkende journalistikk". Men

> stort sett er vi henvist til spekulasjon når vi nærmer oss spørsmål om medienes virkninger i det politiske liv. Det gjelder også spørsmålet om den avtagende sammenheng mellom valgatferd og individenes sosiale bakgrunnsforhold. Av stor betydning i denne forbindelse er medienes standardiserende virkninger, deres evne til å påvirke stil, moter og smak. Mediene når fram over alt i landet på en måte som var ukjent for bare et par årtier siden, og de er daglig tilgjengelig for praktisk talt alle mennesker, barn såvel som voksne (Høyer et al. 1982. Medienes budskap virker kollektiviserende i den betydning at hele nasjonen stadig blir utsatt for den samme strøm av informasjon. Det fører til at stort sett de samme spørsmål blir diskutert over hele landet. Også formen eller virkemidlene har en tendens til å følge i samme spor. I hovedsaken er det bysamfunnets kulturmønster som formidles utover landet. Det er all grunn til å anta at moderne massemedier bidrar til å bryte ned kulturelle skiller i samfunnet. Utviklingen må forventes å ramme de tradisjonelle motkulturene. Videre bidrar den trolig til å redusere regionale motsetninger - den kulturelle og mentale avstand mellom periferi og sentrum blir kortere.

Den avtagende sammenheng mellom valgatferd og sosiale bakgrunnsforhold reiser også et annet viktig spørsmål: Hva bestemmer velgernes partipreferanser i dagens situasjon? Hva er kommet i stedet for sosial struktur? Den mest vanlige forklaring er at velgernes standpunkt til stridsspørsmål har fått økende betydning (Converse 1975, Nie et al. 1976). I de fleste land har det i senere år forekommet noen få dominerende stridsspørsmål som tydeligvis har slått sterkt ut ved valgene. Motsetningene om Vietnamkrigen i amerikansk opinion i 1960-årene er et klassisk eksempel. For Norges vedkommende er EF-saken og abortsaken to klare eksempler (Valen 1981). Det er imidlertid vanskelig å bedømme stridsspørsmålenes relative betydning over tid. Sammenligningsgrunnlaget er sviktende, dels fordi stridsspørsmålenes innhold varierer fra valg til valg. Dels har selve valgforskningen endret karakter. Analyser av holdninger inntar en langt større plass i undersøkelser fra 1970- og 1980-årene enn de gjorde tidligere.

Det er likevel meget som støtter antagelsen om at politiske holdninger utgjør et viktig element i valgatferden i den nåværende situasjon. Overensstemmelsen i holdninger fra sak til sak (konsistensen) økte markert i vårt materiale fra 1977 til 1981. Det tyder på økende ideologisk sammenheng i politikken. I en kausalanalyse av det svenske riksdagsvalget i 1979 har Søren Holmberg funnet betydelig sammenheng

mellom valgatferd og vurdering av stridsspørsmål (Holmberg 1979, s. 381-418). Han trekker den slutning at velgerne i sitt valg av parti er mer rasjonelle enn man vanligvis forestiller seg. I samme retning peker analysen i denne publikasjonen (kap. 9). I saker som opptar den enkelte velger er det stor overensstemmelse mellom egen holdning og standpunktet til det parti man stemmer på (slik dette oppfattes av velgerne). Materialet tyder på at velgere som befinner seg på kollisjonskurs med eget parti i viktige saker er tilbøyelige til å skifte parti. Tradisjonell lojalitet med et bestemt parti er altså ikke tilstrekkelig motivasjon for stemmegivningen.

I analysen av politiske holdninger er det to spørsmål som trenger en nærmere kommentar. Det første gjelder holdninger til vekst - vern saker. De indre sammenhenger i velgernes syn på slike saker viser at vi har å gjøre med to underliggende holdningsmønstre som knytter seg til henholdsvis vannkraft og oljevern. Begge oppnår ganske store statistiske utslag i materialet (forklart varians). Men til tross for at valget inntraff bare et halvt år etter den bitre Alta-striden, viste valgresultatet nesten ingen framgang for de "grønne" partiene, Venstre og Sosialistisk Venstreparti. Og Senterpartiet som stod på samme side, gikk betydelig tilbake (tabell 1.1, s. 16). Hvordan skal man forklare et slikt paradoks? En rimelig forklaring må være at spørsmål om vekst og vern holder på å gli ut av partipolitikken. Med andre ord, partiene er i ferd med å tilpasse seg de nevnte problemer. Det er fortsatt delte meninger om hvordan sakene skal løses, men uenigheten kommer mer til uttrykk innenfor de enkelte partier enn i forholdet mellom partiene. Det tyder på at den "grønne bølgen" holder på å ebbe ut i norsk politikk.

Det andre spørsmålet gjelder utenriks- og sikkerhetspolitikken. Hvorfor kom den sterkere i forgrunnen i 1981 enn tidligere? Og hvorfor skjedde det en endring i holdningsmønsteret slik at synet på utenriks- og sikkerhetspolitikk kom til å falle sammen med andre høyre-venstre holdninger (spørsmål om offentlig kontroll)? Den økende interessen for utenrikspolitikk er ikke et rent norsk fenomen. Tilslutningen til fredsbevegelsen viser at frykten for krig og motstanden mot atomopprustning griper om seg på global basis. Det sterke engasjementet på venstrefløyen er likevel bemerkelsesverdig. Hvorfor kommer protesten mot atomopprustningen så sterkt til uttrykk nettopp her? Tendensen er den samme over hele Vest-Europa. Svaret ligger dels i den pasifistiske tradisjon i sosialistiske partier. Dels har vi å gjøre med en ideologisk sammenheng.

Uvilje mot den vestlige forsvarsallianse faller sammen med protest mot den kapitalistiske samfunnsform og generelt mot internasjonale kapitalkrefter, som blant annet gjør seg gjeldende i form av multinasjonale storkonserner. Venstresiden betrakter NATO-alliansens hovedland USA som den viktigste eksponent for nevnte samfunnsform. Uviljen mot USA er ikke begrenset til selve NATO-området, men omfatter også andre verdensdeler, der USA er involvert økonomisk, politisk og militært, for eksempel i Syd-Amerika.

Det ideologiske innhold i protestholdninger om utenriks- og forsvarspolitikk er et tema som fortjener en mer omfattende analyse. I dagens situasjon er det antagelig slik at utenrikspolitikken er den viktigste arena for motsetningen langs høyre-venstre aksen. Nedgangstider og mangel på økonomiske ressurser begrenser mulighetene for nye sosiale og økonomiske reformer. Partiene på venstresiden legger stor vekt på å stå vakt om de reformer og programmer som danner fundamentet for det moderne velferdssamfunn. Mer ytterliggående sosialistiske krav, for eksempel om nasjonalisering av produksjonsmidlene, er kommet i bakgrunnen i den politiske debatt. Desto viktigere er utenrikspolitikken blitt, ikke minst på et symbolsk plan.

Helt til slutt er det naturlig å stille spørsmålet: Hva kommer til å skje i norsk politikk utover i 1980-årene? Denne analysen gir få holdepunkter for å gjøre forutsigelser. Men den kan danne grunnlag for diskusjon. Et av de viktigste spørsmål gjelder dreiningen i høyreretning: Vil den fortsette? Analysen (kap. 6) tyder på at forklaringen på høyrebølgen i hovedsak ligger i situasjonsbestemte forhold. Før eller siden vil det oppstå nye stridsspørsmål og nye ideologiske strømninger som vil føre til at trenden snur. Men mange årskull av unge velgere har gitt overveldende støtte til partiene på høyresiden. Tatt i betraktning tregheten i velgeratferden, vil dette få langsiktige virkninger på forholdet mellom partiene. I overskuelig framtid vil Høyre neppe havne på nivået fra 1960-årene - uansett mulige valgvinder. Derimot gjenstår det å se om Fremskrittspartiet makter å befeste sin stilling i systemet. Foreløpig er utsiktene gode, men partiet trenger noen år for å bygge opp mer varige lojaliteter. Et protestparti av denne typen vil være meget sårbart den dagen høyrebølgen ebber ut.

I Norge som i de fleste andre land, ble hovedmønsteret i partisystemet "frosset" omkring 1920. Det skjedde viktige endringer etter EF-striden i begynnelsen av 1970-årene. Spørsmålet melder seg: Står vi overfor en mer omfattende omstrukturering i 1980-årene? Det sosiale strukturmønster, som hittil har dannet grunnlag for partiene, er dels sterkt endret, dels er det i ferd med å smuldre bort som politisk velgerbasis. Det betyr at partiene i dagens situasjon hviler på et usikkert fundament. Det skjer store svingninger i velgerskaren fra valg til valg. Fortsatt kan likevel partiene regne med sterke lojaliteter blant flertallet av sine velgere. Men disse lojalitetene er i mindre grad enn før knyttet til sosiale strukturforhold. Det er selve sementen i partisystemet som holder på å smuldre bort. Forutsetningene for større endringer er således til stede. Om disse vil komme, avhenger av den politiske situasjon, eller snarere karakteren av politiske stridsspørsmål i årene framover.

Appendix A

Professor Henry Valen,
Institutt for samfunnsforskning
og Statistisk Sentralbyrå

UNDERGITT TAUSHETSPLIKT

Prosjekt nr.	1 7 4	1- 3
Kommune nr.		4- 7
IO nummer		8-10
IO's fødselsår		11-12
IO's kjønn (1=M, 2=K)		13
Intervjuer nr.		14-17

Dersom IO er oppsøkt på midlertidig eller ny fast bostedsadresse:

Kommunens navn

Kommune nr. (FOR BYRAET) 18-21

VALGUNDERSØKELSEN 1981

Intervjuet ble foretatt: 22-25 Dag Mnd.

Intervjutid fra kl.: 26-29 Time Min. til kl.: 30-33 Time Min., i alt: 34-36 Minutter

Kontakt med IO: 37 Antall personlige besøk

38 Antall kontakter over telefon

Ble det avtalt tid for intervjuet på forhånd? (KRYSS AV) 39
1 Ja, ved personlig besøk
2 Ja, over telefon
3 Nei, avtalte ikke tid på forhånd

Har IO fått tilleggs-skjema? 40
1 Ja
2 Nei

*Bor IO i tettbygd eller spredtbygd strøk? 41
1 Tettbygd
2 Spredtbygd

Intervjuerens navn

RA-8037 8.81.3000

Innledning. ETTER VANLIG PRESENTASJON MED LEGITIMASJONSKORT.

Denne landsomfattende undersøkelsen i forbindelse med Stortingsvalget 1981 utføres av professor Henry Valen, Institutt for samfunnsforskning og Statistisk Sentralbyrå. Jeg håper De har fått brev om dette fra professor Valen og Statistisk Sentralbyrå. (LEVER EVENTUELT UT KOPI AV IO-BREVET.)

Vi skal begynne med noen spørsmål om oppvekststed.

48-51 For Byrået: [, ,]

*1. Er De oppvokst her på stedet (i byen) eller er De tilflyttet?

52
1 [ ] Oppvokst her ⟶ 4
2 [ ] Tilflyttet ⟶ 2

*2. Hvilket fylke vokste De opp i:

53-54 For Byrået: [,]

_____ Navn på fylket

3. Hvordan var stedet der De vokste opp, vil De si at det var en ren landsbygd, et tettbygd sted, en vanlig by, eller en av de større byene i landet?

55
1 [ ] Landsbygd
2 [ ] Tettbygd sted
3 [ ] By
4 [ ] Større by (hertil regnes Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger)

4. Nå skal vi se på en del politiske saker. Vil De si at De i alminnelighet er meget politisk interessert, en del interessert eller lite interessert?

56
1 [ ] Meget interessert
2 [ ] En del interessert
3 [ ] Lite interessert
8 [ ] Vet ikke

5. Hvor ofte leser De vanligvis politisk stoff i avisene, vil De si at De leser slikt stoff daglig, ofte, av og til eller aldri?

57
1 [ ] Daglig
2 [ ] Ofte
3 [ ] Av og til
4 [ ] Aldri
8 [ ] Vet ikke, kan ikke si

6. Foran årets valg samlet fjernsynet sine valgsendinger i programposten "Valgrevyen" som ble sendt hver kveld unntatt lørdag og søndag de 3 siste ukene før valget. Så De noen av disse programmene?

58
1 [ ] Ja ⟶ 7
2 [ ] Nei ⟶ 8

7. Hvor mange program vil De si at De så pr. uke?

59
0 [ ] Så ingen programmer i serien "Valgrevyen"
1 [ ] Mindre enn ett pr. uke
2 [ ] 1-2 programmer pr. uke
3 [ ] 3-5 programmer pr. uke
8 [ ] Husker ikke. Kan ikke svare

*8. La oss se tilbake på valget nå i høst. Kan De nevne en eller to saker som var spesielt viktige for Deres stemmegiving?

FØRSTE SAK NEVNT: _____

_____ 60-61 For Byrået: [ ]

KRYSS AV HER HVIS ID IKKE STEMTE: [ ]

ANDRE SAK NEVNT: _____

_____ 62-63 For Byrået: [ ]

64-65
Ingen saker spesielt viktige ..... 50 [ ]
Vet ikke/kan ikke si ..... 80 [ ]

*9. Nå vil jeg gjerne høre Deres syn på en del spørsmål som det hersker delte meninger om blant folk.

Først er det spørsmålet om Norge fortsatt bør være medlem av NATO (Atlanterhavspakten) eller om medlemskapet bør avvikles. Er dette et spørsmål De har en mening om?

66
1 [ ] Ja ⟶ 10
2 [ ] Nei ⟶ 11

*10. Mange er jo av den oppfatning at vi fortsatt bør holde fast ved NATO-alliansen, mens andre mener at vårt medlemskap bør avvikles, hva er Deres mening?

67
1 [ ] Holder fast ved NATO
2 [ ] Vil ut av NATO
8 [ ] Vet ikke

*11. Noen mener at Norges hjelp til fattige land, de såkalte utviklingslandene bør skjæres ned, mens andre mener at den bør opprettholdes som nå eller eventuelt økes. Hvordan ser De på det, mener De at norsk u-hjelp bør skjæres ned, at den bør opprettholdes som nå, eller mener De at den bør økes?

68
1 [ ] Bør skjæres ned
2 [ ] Opprettholdes som nå
3 [ ] Bør heller økes
4 [ ] Andre svar, spesifiser: _____

_____

8 [ ] Vet ikke

*12. Spørsmålet om innføring av atomfrie soner har vært diskutert i den senere tid. Hvor opptatt har De vært av denne diskusjonen, vil De si at De har vært meget interessert, noe interessert eller lite interessert?

69
1 Meget interessert
2 Noe interessert
3 Lite interessert
→ 13
7 Har ikke hørt om diskusjonen
8 Vet ikke
→ 15

*13. Hva er Deres syn. Mener De at vår nåværende atompolitikk bør opprettholdes (dvs. ingen atomvåpen i Norge i fredstid) eller støtter De tanken om atomfrie soner i Norden og Europa?

70
1 Den nåværende politikk bør opprettholdes → 15
2 Foretrekker atomfrie soner → 14
3 Andre svar, spesifisér: _____ → 15
8 Vet ikke → 15

*14. Mange mener at forhandlinger om atomfrie soner bare bør skje i forståelse med våre allierte i NATO, mens andre hevder at norske myndigheter også bør ta opp sonespørsmålet på egen hånd med land utenfor NATO. Hva er Deres syn?

75
1 Forhandlinger bare i forståelse med allierte i NATO
2 Forhandlinger også på egen hånd med land utenfor NATO
3 Andre svar, spesifisér: _____
8 Vet ikke, kan ikke si

15. Så er det våre sosiale trygder. Mange mener at vi etter hvert har fått mer enn nok av trygder, og at vi bør søke å begrense dem i framtiden, mens andre hevder at vi bør opprettholde våre trygdeordninger, og om nødvendig bygge dem videre ut. Er dette et spørsmål De har en mening om?

76
1 Ja → 16
2 Nei → 19

*16. Hva er Deres mening. Synes De at det i framtiden bør bli mindre av trygder, bør de opprettholdes som de er nå, eller bør de bygges videre ut? DERSOM DET ER TVIL OM HVOR SVARET SKAL KRYSSES AV, KRYSS AV FOR "ANNET" OG SPESIFISER IO's SVAR.

77
1 Bør bli mindre → 17
2 Opprettholdes som de er nå → 19
3 Bygges videre ut → 18
4 Annet, spesifisér: _____ → 19
8 Vet ikke → 19

BØR BLI MINDRE:

*17. Hvorfor mener De det? Hvilken av følgende grunner vil De legge mest vekt på? (VIS KORT 1 OG LES OPP ALTERNATIVENE 1-4).

78
1 Folk bør i større grad ta vare på seg selv og ikke ligge samfunnet til byrde
2 Trygdene er for kostbare, andre offentlige oppgaver er viktigere
3 Folk bør i større grad kunne råde over sine inntekter selv
4 Behovene for trygd er mindre nå enn tidligere
→ 19
5 Andre svar, spesifisér: _____
8 Vet ikke

BØR BYGGES VIDERE UT:

*18. Hvilke trygder tenker De på?

_____
_____ For Byrået: 79-80

19. Mener De at våre trygder misbrukes i stor grad, at de misbrukes en del, eller at de misbrukes svært lite?

81
1 Misbrukes i stor grad
2 Misbrukes en del
3 Misbrukes svært lite
8 Vet ikke

*20. Stortinget har fastlagt tempoet i oljeutvinningen på den norske kontinentalsokkel til 90 millioner tonn olje og gass pr. år. Men det er delte meninger om denne tempoplanen. Hvilken av oppfatningene på dette kortet ligger nærmest Deres eget syn på oljeutvinningen? VIS KORT 2 OG LES OPP ALTERNATIVENE FRA 1-4.

82
1 Oljeproduksjonen på den norske kontinentalsokkelen bør innstilles helt
2 Tempoet bør settes betraktelig ned, f.eks. til 50 millioner tonn
3 Den fastlagte plan bør følges
4 Tempoet bør økes utover planen
8 Vet ikke/vil ikke svare

21. Det er fortsatt diskusjon om adgang til abort. På dette kortet har vi samlet noen av de standpunktene som blir hevdet i denne debatten. (VIS KORT 3). Hvilken av uttalelsene på kortet stemmer best med Deres egen mening?

LES OPP ALTERNATIVENE FRA 1-4.

83

1 ☐ Abort bør aldri tillates
2 ☐ Abort bør tillates bare hvis kvinnens liv eller helse er i fare
3 ☐ Abort bør også tillates hvis kvinnen på grunn av personlige forhold har meget vanskelig for å ta seg av et barn
4 ☐ Selvbestemt abort. Den enkelte kvinne må selv få bestemme om hun vil føde sitt barn
8 ☐ Vet ikke/vil ikke svare

22. Når De ser tilbake på valget nå i høst, vil De si at De personlig brydde Dem meget om hvilket parti eller hvilke partier som vant eller tapte ved valget, eller spilte det liten rolle for Dem personlig?

84

1 ☐ Brydde seg meget om det
3 ☐ Brydde seg en del om det
5 ☐ Det spilte liten rolle
8 ☐ Vet ikke. Vil ikke svare

*23. I den foregående periode har vi hatt en arbeiderparti-regjering. La oss se litt nærmere på den politikk som har vært ført på et par områder i disse fire årene. For hvert av disse vil jeg gjerne vite hvor meget De tror regjeringens politikk har betydd.

Vi har jo hatt en viss arbeidsledighet. Hva tror De dette skyldes mest, regjeringens politikk eller andre årsaker?

85

1 ☐ Regjeringens politikk
3 ☐ Begge deler like viktig → 24
5 ☐ Andre årsaker → 24
8 ☐ Vet ikke → 25

*24. La oss tenke oss at vi hadde hatt en borgerlig regjering i disse fire årene, tror De da at arbeidsledigheten ville ha vært omtrent som nå, større enn nå, eller mindre enn nå?

86

1 ☐ Større enn nå
3 ☐ Omtrent som nå
5 ☐ Mindre enn nå
8 ☐ Vet ikke, kan ikke si

*25. Prisene har jo fortsatt å stige, og verdien av kronen har gått ned. Hva tror De dette skyldes mest, regjeringens politikk eller andre årsaker?

87

1 ☐ Regjeringens politikk
3 ☐ Begge deler like viktig → 26
5 ☐ Andre årsaker → 26
8 ☐ Vet ikke → 27

26. La oss anta at vi hadde hatt en borgerlig regjering, tror De da at prisene ville ha vært omtrent som nå, lavere enn nå, eller høyere enn nå?

88

1 ☐ Lavere enn nå
3 ☐ Omtrent som nå
5 ☐ Høyere enn nå
8 ☐ Vet ikke

27. La oss tenke framover de nærmeste årene. Tror De at Deres økonomiske situasjon vil være omtrent som nå, vil den bli bedre enn nå, eller frykter De at den vil bli verre enn nå?

89

1 ☐ Bedre enn nå
3 ☐ Omtrent som nå
5 ☐ Verre enn nå
8 ☐ Vet ikke

28. Frykter De eller frykter De ikke at De selv eller noen i Deres familie skal bli rammet av arbeidsledighet i de nærmeste årene framover?

90

1 ☐ Frykter arbeidsledighet
2 ☐ Kanskje en viss mulighet for arbeidsledighet
3 ☐ Frykter ikke arbeidsledighet
4 ☐ Pensjonist
8 ☐ Vet ikke

29. Nå vil vi gjerne vite litt om Deres forhold til partiene. Jeg minner igjen om at alle disse opplysningene er strengt fortrolige.

Mange føler seg som tilhengere av et bestemt parti, mens andre føler seg mer ubundet av partiene. Vil De si at De i alminnelighet tenker på Dem selv som en høyremann (-kvinne), en arbeiderpartimann(-kvinne), SV-mann(-kvinne) osv., eller føler De dem ikke knyttet til noen av partiene?

91-92

10 ☐ Arbeiderpartiet (DNA)
11 ☐ Det Liberale Folkepartiet (DLF)
12 ☐ Fremskrittspartiet (FrP/ALP)
13 ☐ Høyre (H)
14 ☐ Kristelig Folkeparti (KRF)
15 ☐ Norges Kommunistiske Parti (NKP) → 30
16 ☐ Rød Valgallianse (AKP (m-l))
17 ☐ Senterpartiet (SP)
18 ☐ Sosialistisk Venstreparti (SV)
19 ☐ Venstre (V)
20 ☐ Andre partier nevnt
50 ☐ Ikke knyttet til noen av partiene → 31
80 ☐ Vet ikke/vil ikke svare

30. Betrakter De Dem som sterkt overbevist tilhenger av Deres parti, eller er De ikke særlig sterkt overbevist?

93

1 ☐ Sterkt overbevist
2 ☐ Ikke særlig overbevist

*31. Er De for tiden betalende medlem av noe parti?

94

1 ☐ Ja ⟶ 32
5 ☐ Nei ⟶ 35
8 ☐ Vet ikke, vil ikke si ⟶ 38

*35. Kunne De tenke Dem å bli medlem av noe parti?

99

1 ☐ Ja ⟶ 36
5 ☐ Nei ⟶ 37
8 ☐ Vet ikke, vil ikke si ⟶ 38

32. Er dette direkte medlemskap eller kollektiv tilslutning gjennom en fagforening?

DERSOM IO BÅDE ER DIREKTE MEDLEM OG KOLLEKTIVT TILSLUTTET ET PARTI, KRYSS AV FOR KODE 1 - DIREKTE MEDLEMSKAP.

95

1 ☐ Direkte medlemskap ⟶ 33
2 ☐ Kollektiv tilslutning ⟶ 38

KUNNE TENKE SEG Å BLI MEDLEM:

*36. Hvorfor er De ikke blitt medlem? _____

_____

_____

_____ ⟶ 38

100

For Byrået: ☐

33. Hvilket parti er det?

96-97

10 ☐ DNA
11 ☐ DLF
12 ☐ FrP (ALP)
13 ☐ H
14 ☐ KRF
15 ☐ NKP
16 ☐ RV (AKP (m-l))
17 ☐ SP
18 ☐ SV
19 ☐ V
20 ☐ Andre
80 ☐ Vet ikke/vil ikke svare

KUNNE IKKE TENKE SEG Å BLI MEDLEM:

*37. Hvorfor ikke? _____

_____

_____

_____

101

For Byrået: ☐

MEDLEMMER:

34. Hvorfor ble De medlem? _____

_____

_____

_____ ⟶ 38

98

For Byrået: ☐

38. Partiene har jo arrangert en rekke møter for å diskutere oppstillingen av valglistene foran høstens Stortingsvalg. Har De deltatt i noen slike møter?

102

1 ☐ Ja
2 ☐ Nei
3 ☐ Andre svar
8 ☐ Vet ikke

*39. Jeg vil nå lese opp en liste med saker som mange mener bør gjennomføres i Norge. For hvert av disse forslagene kan De si om det er: (VIS KORT 4 OG LES OPP ALTERNATIVENE)

Godt forslag: Meget viktig at det blir gjennomført
Godt forslag: Ganske viktig at det blir gjennomført
Er lite opptatt av spørsmålet
Dårlig forslag: Ganske viktig at det ikke blir gjennomført
Dårlig forslag: Meget viktig at det ikke blir gjennomført

LES OPP FORSLAGENE NEDENFOR I TUR OG ORDEN OG KRYSS AV FOR HVERT FORSLAG.

Hvis De nå bruker ett av svarene på dette kortet, hvordan ser De på:		Godt forslag: Meget viktig at det blir gjennomført 1	Godt forslag: Ganske viktig at det blir gjennomført 2	Er lite opptatt av spørsmålet 3	Dårlig forslag: Ganske viktig at det ikke blir gjennomført 4	Dårlig forslag: Meget viktig at det ikke blir gjennomført 5	Vet ikke, vil ikke svare 8	
A. Forslaget om å bygge flere barnehager?	103	☐	☐	☐	☐	☐	☐	103
B. Forslaget om å redusere den statlige kontrollen over privat næringsdrift	104	☐	☐	☐	☐	☐	☐	104
C. Forslaget om å stoppe all handel med Sør-Afrika	105	☐	☐	☐	☐	☐	☐	105
D. Forby all oljeboring nord for den 62.breddegrad	106	☐	☐	☐	☐	☐	☐	106
E. Sosialisere store og viktige bedrifter	107	☐	☐	☐	☐	☐	☐	107
F. Redusere forsvarsutgiftene	108	☐	☐	☐	☐	☐	☐	108
G. Senke skatten på høye inntekter	109	☐	☐	☐	☐	☐	☐	109
H. La private firmaer få slippe sterkere til ved oljeutvinning i Nordsjøen	110	☐	☐	☐	☐	☐	☐	110
I. Og til slutt forslaget om å stanse norsk u-hjelp til Cuba og Vietnam	111	☐	☐	☐	☐	☐	☐	111

40. La oss tenke oss at det skulle holdes en ny folkeavstemning om norsk medlemskap i EF i morgen, ville De da stemme for eller mot?

112
1 ☐ Ville stemme for (ja)
2 ☐ Ville stemme mot (nei)
3 ☐ Ville ikke stemme
8 ☐ Vet ikke

41. Hvor stor tror De faren er for at Norge skal komme med i en ny krig i de nærmeste årene, tror De faren er stor, tror De den er nokså stor, eller tror De den er ganske liten?

113
1 ☐ Stor
3 ☐ Nokså stor
5 ☐ Ganske liten
8 ☐ Vet ikke/vil ikke svare

*42. Det er delte meninger om farene ved oljeboring langs Norskekysten. Mener De at risikoen for alvorlige ulykker er så stor at vi bør vente med videre utbygging, eller mener De at risikoen ikke er større enn at vi kan fortsette utbyggingen?

114

1 ☐ Risikoen for stor, utbyggingen bør vente
2 ☐ Både-og
3 ☐ Risikoen akseptabel, kan fortsette utbyggingen
8 ☐ Vet ikke

43. Så er det spørsmålet om utbygging av Alta-vassdraget. Hvordan ser De på denne saken? Mener De at Alta-elva bør utbygges snarest, at utbyggingen bør vente til alle forhold er avklart, eller at utbyggingen bør stanses for godt?

115

1 ☐ Alta-elva bør utbygges snarest
2 ☐ Utbyggingen bør vente
3 ☐ Utbyggingen bør stanses for godt
8 ☐ Vet ikke, vil ikke svare

*44. Her er noen synspunkter som er fremmet i diskusjonen om Alta-utbyggingen. For hver av påstandene jeg leser opp vil jeg gjerne høre om De er enig eller uenig.

VIS KORT 5 OG LES OPP SVARALTERNATIVENE:

Helt enig
Nokså enig
Nokså uenig
Helt uenig

LES UTSAGNENE I TUR OG ORDEN OG KRYSS AV FOR HVERT UTSAGN. "BÅDE-OG" RUBRIKKEN BRUKES BARE I DE TILFELLE IO GIR SPESIELT UTTRYKK FOR A VÆRE BÅDE ENIG OG UENIG ALT ETTER FORHOLDENE.

		Helt enig	Nokså enig	Både-og	Nokså uenig	Helt uenig	Vet ikke, vil ikke svare	
		1	2	3	4	5	8	
A. Alta-vassdraget bør bygges ut fordi Finnmark trenger denne kraften	116	☐	☐	☐	☐	☐	☐	116
B. Vi må stoppe utbyggingen fordi den fører til varige skader og inngrep i naturen	117	☐	☐	☐	☐	☐	☐	117
C. Det kan ikke godtas at utenforstående grupper stopper en utbygging som er vedtatt av storting og regjering	118	☐	☐	☐	☐	☐	☐	118
D. Det er viktigere å forsvare samenes kultur og deres rett til beiteområder enn å få mer elektrisk kraft	119	☐	☐	☐	☐	☐	☐	119
Og så et par andre saker:								
E. De ansatte bør velge halvparten av styremedlemmene i private bedrifter	120	☐	☐	☐	☐	☐	☐	120
F. Kvinner bør utgjøre halvparten av medlemmene i offentlige styrer og råd	121	☐	☐	☐	☐	☐	☐	121

La oss tenke oss to personer som diskuterer noen aktuelle spørsmål. Vi kaller dem A og B, og har på disse kortene satt opp noen påstander som de kommer med. For hvert par av utsagn jeg leser opp vil jeg gjerne høre hvem De er mest enig med. (VIS KORT 6)

*45. A sier: Fred i Midt-Østen kan bare oppnås ved en anerkjennelse av den palestinske frigjøringsbevegelsen PLO.

B sier: En anerkjennelse av PLO er en trusel mot staten Israels eksistens.

Hvem av de to er De mest enig med?

122

1 ☐ Mest enig med A
2 ☐ Enig med både A og B, kan ikke bestemme seg
3 ☐ Mest enig med B
8 ☐ Vet ikke

VIS KORT 7.

*46. A sier: Her i Norge er vi kommet så langt i å redusere økonomiske forskjeller som det er ønskelig å gå.

B sier: Forskjellene i folks økonomiske evne er fortsatt så store at myndighetene må se det som en hovedoppgave å minske dem.

Hvem av disse to er De mest enig med?

123

1 ☐ Mest enig med A
2 ☐ Enig med både A og B, kan ikke bestemme seg
3 ☐ Mest enig med B
8 ☐ Vet ikke

VIS KORT 8.

*47. A sier: Det er ikke mulig å skape større likhet i folks lønninger uten at det går ut over innsatsviljen til den enkelte.

B sier: Følelsen av å yte sitt beste er viktigere for den enkeltes arbeidsinnsats enn å tjene mer penger enn andre.

Hvem av de to er De mest enig med?

124

1 ☐ Mest enig med A
2 ☐ Enig med både A og B, kan ikke bestemme seg
3 ☐ Mest enig med B
8 ☐ Vet ikke

VIS KORT 9.

*48. A sier: Den som skaffer seg lang utdanning og tar på seg en ansvarsfull jobb, bør bli ekstra godt betalt for det.

B sier: God utdanning og en høy stilling er belønning god nok, og forskjellene i lønn mellom ulike yrker kan godt reduseres betraktelig.

Hvem er De mest enig med, A eller B?

125

1 ☐ Mest enig med A
2 ☐ Enig med både A og B, kan ikke bestemme seg
3 ☐ Mest enig med B
8 ☐ Vet ikke

*49. Vi vil gjerne vite hvordan De liker partienes stilling til ulike saker. Kan De for hver av de sakene jeg nevner si hvilket parti eller hvilke partier De mener gir best uttrykk for Deres egen oppfatning?

SETT KRYSS I DE AKTUELLE RUTENE.

	DNA	DLF	FRP	H	KRF	K	RV	SP	SV	V	Alle partier like	Ingen partier	Andre partier, vet ikke, vil ikke svare
a. Først er det sikkerhetspolitikken og Norges forhold til NATO: Hvilket parti eller hvilke partier gir best uttrykk for Deres egen oppfatning i dette spørsmålet? ...	126 ☐	127 ☐	128 ☐	129 ☐	130 ☐	131 ☐	132 ☐	133 ☐	134 ☐	135 ☐	136 ☐	137 ☐	138 ☐
b. Så er det spørsmålet om tempoet i oljeutvinningen. Hvilket parti eller hvilke partier står Dem nærmest i denne saken?	139 ☐	140 ☐	141 ☐	142 ☐	143 ☐	144 ☐	145 ☐	146 ☐	147 ☐	148 ☐	149 ☐	150 ☐	151 ☐
c. Så er det skattepolitikken. Fortsatt gjelder det hvilket parti eller hvilke partier som står nærmest Deres egen oppfatning?	152 ☐	153 ☐	154 ☐	155 ☐	156 ☐	157 ☐	158 ☐	159 ☐	160 ☐	161 ☐	162 ☐	163 ☐	164 ☐
d. Hvilket parti eller hvilke partier står Dem nærmest i spørsmålet om likestilling mellom kvinner og menn?	165 ☐	166 ☐	167 ☐	168 ☐	169 ☐	170 ☐	171 ☐	172 ☐	173 ☐	174 ☐	175 ☐	176 ☐	177 ☐
e. På samme måte med abortsaken?	178 ☐	179 ☐	180 ☐	181 ☐	182 ☐	183 ☐	184 ☐	185 ☐	186 ☐	187 ☐	188 ☐	189 ☐	190 ☐
f. Og til slutt spørsmålet om offentlig kontroll og styring av næringslivet. Hvilket parti eller hvilke partier gir best uttrykk for Deres egen oppfatning?	191 ☐	192 ☐	193 ☐	194 ☐	195 ☐	196 ☐	197 ☐	198 ☐	199 ☐	200 ☐	201 ☐	202 ☐	203 ☐

50. Det er så mye snakk om radikalisme og konservatisme nå for tiden. Jeg har her en skala (VIS KORT 10). La oss anta at de som står lengst til venstre på den radikale siden, skal ha verdien 9, mens de som står lengst til høyre på den konservative siden, skal ha verdien 1. Hvor vil De plassere Dem selv på denne skalaen?

BARE HELE TALL GODTAS. KRYSS AV FOR DET SVARTALLET IO OPPGIR.

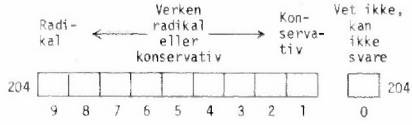

*51. Hvor vil De plassere De ulike partiene på denne skalaen? (KORT 10). La oss først ta Norges Kommunistiske Parti.

NEVN HVERT AV PARTIENE NEDENFOR OG MERK AV SVARTALLET I RUTEN TIL VENSTRE.

205 ☐ NKP (Kommunistpartiet)
206 ☐ SP (Senterpartiet)
207 ☐ FP (Fremskrittspartiet (ALP))
208 ☐ V (Venstre)
209 ☐ DNA (Arbeiderpartiet)
210 ☐ H (Høyre)
211 ☐ DLF (Det Liberale Folkepartiet)
212 ☐ RV (Rød Valgallianse (AKP))
213 ☐ KRF (Kristelig Folkeparti)
214 ☐ SV (Sosialistisk Venstreparti)

*52. Mener De at de som styrer sløser bort en stor del av de pengene vi betaler i skatt, sløser de bort noe av dem, eller sløser de i virkeligheten bort svært lite av pengene?

215
1 ☐ En stor del
2 ☐ Noe
3 ☐ Svært lite
8 ☐ Vet ikke. Vil ikke svare

53. Føler De det slik at de fleste norske politikere er dyktige folk som vanligvis vet hva de foretar seg, eller tror De at mange av dem har lite kjennskap til de saker de er satt til å behandle?

216
1 ☐ De fleste vet hva de foretar seg
2 ☐ Mange har lite kjennskap til sakene
8 ☐ Vet ikke. Vil ikke svare

54. Mener De at de fleste av våre politikere er troverdige, at politikerne stort sett er troverdige, eller at få norske politikere er troverdige?

217
1 ☐ De fleste troverdige
2 ☐ Stort sett troverdige
3 ☐ Få troverdige politikere
8 ☐ Vet ikke. Vil ikke svare

55. Hvordan ser De på den måten demokratiet virker på her i landet? Vil De si at De stort sett er meget fornøyd, ganske fornøyd, ikke særlig fornøyd eller overhodet ikke fornøyd?

218
1 ☐ Meget fornøyd
2 ☐ Ganske fornøyd
3 ☐ Ikke særlig fornøyd
4 ☐ Overhodet ikke fornøyd
8 ☐ Vet ikke

*56. Vi kommer nå tilbake til en del meninger som folk gjerne gir uttrykk for. Vil De igjen for hvert utsagn jeg leser opp si om De er enig eller uenig?

VIS KORT 5

		Helt enig	Nokså enig	Både- og	Nokså uenig	Helt uenig	Vet ikke, vil ikke svare	
		1	2	3	4	5	8	
A.	De store organisasjonene i arbeids- og næringslivet har fått alt for stor makt i samfunnet ..	219 ☐	☐	☐	☐	☐	☐	219
B.	Folk skulle holde sine politiske meninger for seg selv - det fører bare til vanskeligheter om en sier fra til alle hvor en står	220 ☐	☐	☐	☐	☐	☐	220
C.	Vi må ta bedre vare på naturressursene av hensyn til framtidige generasjoner	221 ☐	☐	☐	☐	☐	☐	221
D.	Når en kommer sammen med folk en vet holder med et annet parti enn en selv, gjør en nesten alltid best i å unngå alt snakk om politikk ...	222 ☐	☐	☐	☐	☐	☐	222
E.	Det statlige oljeselskapet, Statoil, er blitt for mektig og bør stilles på like fot med de private selskapene	223 ☐	☐	☐	☐	☐	☐	223
F.	Vi bør satse på et samfunn med høy økonomisk vekst og høy produktivitet	224 ☐	☐	☐	☐	☐	☐	224
G.	Det ville bli langt bedre om folk sluttet å snakke om motsetningene mellom partiene og heller understreket alt det de er enige om	225 ☐	☐	☐	☐	☐	☐	225

57a. Så går vi over til spørsmålet om nedsettelse av arbeidstiden. Mener De at arbeidstiden bør reduseres eller bør den være som i dag?

226

1 ☐ Reduseres ⟶ 57b
2 ☐ Bør være som i dag ⟶ 58a
8 ☐ Vet ikke ⟶ 58a

REDUSERES:

57b. Hvordan bør nedsettelsen skje; bør arbeidsdagen bli kortere eller bør vi få lengre ferie?

227

1 ☐ Kortere arbeidsdag
2 ☐ Lengre ferie
5 ☐ Andre svar, spesifisér: _____
8 ☐ Vet ikke

58a. Det er nylig vedtatt en øvre grense for lønnsglidningen, det vil si den lønnsstigning som finner sted i løpet av tariffperioden. Mange oppfatter dette vedtaket som en trusel mot den frie forhandlingsretten, mens andre ser det som et nødvendig middel for å sikre lavtlønnsgruppenes stilling. Er dette et spørsmål De har en mening om?

228

1 ☐ Ja ⟶ 58b
2 ☐ Nei ⟶ 59

58b. Hva er Deres syn, ser De lønnstaket som en trusel mot forhandlingsretten, eller som et nødvendig middel for å sikre lavtlønnsgruppenes stilling?

229

1 ☐ Lønnstaket en trusel mot fri forhandlingsrett
3 ☐ Både - og, i tvil
5 ☐ Lønnstaket er nødvendig for å sikre lavtlønnsgruppene
8 ☐ Vet ikke, kan ikke si

59. Jeg vil gjerne høre hvilke saksområder De mener betyr mest i dagens samfunn. Hvilket av saksområdene på dette kortet mener De er viktigst? (VIS KORT 11). Hvilket er nest viktigst? Og hvilket er tredje viktigst?

KRYSS FOR VIKTIGST, NEST VIKTIGST OG TREDJE VIKTIGST.

Saksområder:	Viktigst (231)	Nest viktigst (232)	Tredje viktigst (233)
a. Spørsmål som gjelder skatter og offentlige avgifter	1	1	1
b. Spørsmål som gjelder kristen tro og moral	2	2	2
c. Spørsmål om natur- og miljøvern	3	3	3
d. Forsvars- og utenrikspolitikk	4	4	4
e. Likestilling mellom kvinner og menn	5	5	5
f. Spørsmål om offentlig kontroll og styring av næringslivet	6	6	6
IO har ikke rangert noen av saksområdene - vet ikke, vil ikke svare	7		
IO har bare rangert ett av disse saksområdene		8	
IO har rangert bare to av disse saksområdene			9

60. Vi vil gjerne høre om De har deltatt i politiske diskusjoner eller samtaler foran valget i år. Hvor ofte pratet De om valget i familien eller med venner og bekjente. Vil De si daglig, et par ganger i uken, mer sjelden eller aldri?

(234)

1 Daglig
2 Et par ganger i uken → 61
3 Mer sjelden
4 Aldri → 63
8 Husker ikke, vil ikke si

61. Var det noen De snakket med som forsøkte å få Dem til å stemme for et bestemt parti?

(235)

1 Ja
5 Nei
8 Husker ikke. Vil ikke svare

62. Var det omvendt noen De forsøkte å få til å stemme for et bestemt parti?

(236)

1 Ja
5 Nei
8 Husker ikke. Vil ikke svare

63. Dersom De deltar i et selskap og samtalen kommer inn på politiske spørsmål, hvilken av beskrivelsene på dette kortet passer best på Dem selv? (VIS KORT 12)

(237)

1 Jeg bryr meg ikke om å lytte når folk begynner å snakke om politikk
2 Jeg lytter nok, men deltar ikke i diskusjonen
3 Det hender av og til at jeg deltar og sier hva jeg mener
4 Jeg deltar vanligvis i diskusjonen og sier min mening
8 Vet ikke

64. De siste ukene før valget inneholder massemediene mye politisk stoff. Hender det at De tar saker som har vært diskutert i massemediene opp i samtaler og diskusjoner med venner og bekjente?

(238)

1 Ja → 65
2 Nei → 66

65. Hvor ofte tar De opp stoff fra aviser, radio og TV. Vil De si at det skjer nokså ofte, av og til, eller bare mer sjelden?

(239)

1 Nokså ofte
2 Av og til
3 Mer sjelden
8 Vet ikke

*66. Vi har noen flere utsagn om politikk. Vi bruker de samme svaralternativer som tidligere: helt enig, delvis enig, delvis uenig og helt uenig. Vil De være så vennlig å si hvilket svar De gir for hvert utsagn jeg leser opp.

VIS KORT 5

		Helt enig	Nokså enig	Både- og	Nokså uenig	Helt uenig	Vet ikke, vil ikke svare	
		1	2	3	4	5	8	
A. Det er vanskelig å se hvor de viktige skillelinjene mellom partiene går	240	☐	☐	☐	☐	☐	☐	240
B. Tempoet i utbyggingen av vassdrag bør økes	241	☐	☐	☐	☐	☐	☐	241
C. Det som hender i politikken har sjelden noen større betydning for meg	242	☐	☐	☐	☐	☐	☐	242
D. For å trygge økonomisk vekst trenger vi fortsatt industriutbygging, selv om dette skulle komme i strid med naturverninteressene	243	☐	☐	☐	☐	☐	☐	243
E. Full sysselsetting kan lettere trygges hvis staten får mer innflytelse over bankenes og bedriftenes virksomhet	244	☐	☐	☐	☐	☐	☐	244
F. Politikken er ofte så innviklet at alminnelige folk ikke kan sette seg inn i hva den dreier seg om	245	☐	☐	☐	☐	☐	☐	245
G. Hvis samfunnet ikke har mulighet til å kontrollere det private næringsliv, får de ledende i bankene og industrien altfor stor innflytelse	246	☐	☐	☐	☐	☐	☐	246
H. Folk som meg kan nok stemme, men noe annet kan vi ikke gjøre for å innvirke på politikken	247	☐	☐	☐	☐	☐	☐	247

*67. Vi vil gjerne vite hvordan De liker de ulike partiene. (VIS KORT 13 MERKET TERMOMETER). På dette kortet finner De en skala som vi kaller "sympatitermometer". Ved 50-grader-streken plasserer De partier som De verken liker eller misliker. Et parti som De liker, skal ha en plassering fra 50 til 100 grader. Jo bedre De liker partiet, desto høyere plassering. Hvis det derimot er et parti De ikke liker, skal det plasseres mellom 0 og 50 grader, og med 0 som uttrykk for minst sympati.
La oss begynne med:

VIS KORT 13

Parti:	Grader:	Parti:	Grader:
Kristelig Folkeparti	248-250 ☐☐☐	Høyre	260-262 ☐☐☐
Venstre	251-253 ☐☐☐	Arbeiderpartiet	263-265 ☐☐☐
Senterpartiet	254-256 ☐☐☐	Fremskrittspartiet	266-268 ☐☐☐
Sosialistisk Venstreparti	257-259 ☐☐☐	Andre, spesifisér: _____	269-271 ☐☐☐

*68. På samme måte vil jeg gjerne høre hvordan De ser på noen av våre politiske ledere. Også her bruker vi sympatitermometeret som går fra 0 til 100. Hvilken plassering vil De gi:

VIS KORT 13

Leder:	Grader:	Leder:	Grader:
Johan J. Jakobsen	272-274 ☐☐☐	Kåre Willoch	284-286 ☐☐☐
Gro Harlem Brundtland	275-277 ☐☐☐	Hans Hammond Rossbach	287-289 ☐☐☐
Kåre Kristiansen	278-280 ☐☐☐	Carl I. Hagen	290-292 ☐☐☐
Berge Furre	281-283 ☐☐☐		

69. Fra tid til annen reises det krav om nedskjæringer av offentlige utgifter. Jeg har her en liste over en del områder som kan vurderes (VIS KORT 14). Kan De peke på tre av disse områdene der man etter Deres mening bør spare?

KRYSS AV FOR 1., 2. OG 3. OMRÅDE	Bør spares 1.område 293-294	2.område 295-296	3.område 297-298
a. Helsevesenet	01 ☐	01 ☐	01 ☐
b. Skole og utdanning	02 ☐	02 ☐	02 ☐
c. Syke- og uføretrygd	03 ☐	03 ☐	03 ☐
d. Arbeidsledighetstrygd	04 ☐	04 ☐	04 ☐
e. Boligstøtte	05 ☐	05 ☐	05 ☐
f. Forsvaret	06 ☐	06 ☐	06 ☐
g. Samferdsel	07 ☐	07 ☐	07 ☐
h. Barnehager	08 ☐	08 ☐	08 ☐
i. Eldreomsorg	09 ☐	09 ☐	09 ☐
j. Offentlig støtte til jordbruket	10 ☐	10 ☐	10 ☐
k. Offentlig støtte til industrien	11 ☐	11 ☐	11 ☐
IO har ikke nevnt noen av områdene/kan ikke svare/vet ikke/nekter	12 ☐		
IO har bare nevnt ett område		13 ☐	
IO har bare nevnt to områder			14 ☐

70. Mange sier at det var svært lett å bestemme seg for det parti en skulle stemme på ved dette valget, mens andre syntes det var svært vanskelig. Hvordan var det med Dem, syntes De det var svært lett, nokså lett, nokså vanskelig eller svært vanskelig?

299
- 1 ☐ Svært lett
- 2 ☐ Nokså lett
- 4 ☐ Nokså vanskelig
- 5 ☐ Svært vanskelig

→ 71

- 6 ☐ Stemte ikke → 72
- 8 ☐ Vet ikke/kan ikke si → 71

71. Når var det De bestemte Dem for å stemme på det partiet De valgte - var det lenge før valgkampen begynte, var det en gang under valgkampen, eller var det like før valgdagen?

300
- 1 ☐ Lenge før valgkampen begynte
- 2 ☐ Under valgkampen
- 3 ☐ Like før valgdagen
- 4 ☐ Stemte ikke
- 8 ☐ Vet ikke/kan ikke si

*72. SPØRSMÅLENE 72-75 STILLES BARE TIL PERSONER SOM DELTOK I VALGUNDERSØKELSEN 1977 (SE INSTRUKS PKT. VIII.2, SIDE 7). FOR DE ANDRE (MERKET T I IO-LISTEN) DEL UT TILLEGGSSKJEMA (MED RIKTIG SLIPP!) OG RETURKONVOLUTT, OG GÅ VIDERE TIL SPM. 77.

Stemmegiving ved valget

Stemte De ved valget?

301
- 1 ☐ Ja → 73
- 2 ☐ Nei → 75
- 8 ☐ Vil ikke svare (DEL UT TILLEGGSSKJEMA) → 77

*73. Hvilket parti eller hvilken liste stemte De på?

302-303
- 10 ☐ Det Norske Arbeiderparti (DNA)
- 11 ☐ Det Liberale Folkepartiet (DLF/DNF) (Ren liste)
- 12 ☐ Fremskrittspartiet (FrP/ALP)
- 13 ☐ Høyre (H) (Ren liste)
- 14 ☐ Kristelig Folkeparti (KRF) (Ren liste)
- 15 ☐ Norges Kommunistiske Parti (NKP)
- 16 ☐ Rød Valgallianse (AKP(m-l))
- 17 ☐ Senterpartiet (SP) (Ren liste)
- 18 ☐ Sosialistisk Venstreparti (SV)
- 19 ☐ Venstre (V) (Ren liste)

→ 75

- 20 ☐ Fellesliste V/KRF/SP/DLF/H → 74
- 00 ☐ Andre partier, spesifisér: _____ → 75

_____

- 99 ☐ Vil ikke svare (SE INSTRUKSEN OM TILLEGGSSKJEMA) → 77

*74. Dersom partiene på felleslisten hadde stilt rene lister, hvilket av partiene på felleslisten ville De da ha stemt på?

304-305
- 11 ☐ DLF/DNF
- 13 ☐ H
- 14 ☐ KRF
- 17 ☐ SP
- 19 ☐ V
- 33 ☐ Ingen av partiene på felleslisten
- 00 ☐ Ville ikke ha stemt
- 99 ☐ Vet ikke, vil ikke svare (SE INSTRUKSEN OM TILLEGGSSKJEMA)

Og så til forrige stortingsvalg:

*75. Hvordan stemte De ved Stortingsvalget i 1977?

306-307

10 ☐ Det Norske Arbeiderparti (DNA)
11 ☐ Det Nye Folkepartiet (DNF/DLF)
12 ☐ Anders Langes Parti (FrP/ALP)
13 ☐ Høyre (H)
14 ☐ Kristelig Folkeparti (KRF)
15 ☐ Rød Valgallianse (AKP(m-l))
16 ☐ Senterpartiet (SP)
17 ☐ Sosialistisk Venstreparti (SV)
18 ☐ Venstre (V)
→ 77

20 ☐ Fellesliste V/KRF/SP/DNF/H → 76

30 ☐ Andre partier, spesifisér: _____

40 ☐ Hadde ikke stemmerett
50 ☐ Hadde ikke anledning til å stemme, f.eks. bortreist
→ 77
60 ☐ Stemte ikke (av andre grunner)
80 ☐ Vet ikke/vil ikke svare (SE INSTRUKSEN OM TILLEGGSSKJEMA)

*76. Dersom partiene på felleslisten hadde stilt rene lister, hvilket av partiene på felleslisten ville De ha stemt på i 1977?

308-309

11 ☐ DNF/DLF
13 ☐ H
14 ☐ KRF
17 ☐ SP
18 ☐ V
33 ☐ Ingen av partiene på felleslisten
00 ☐ Ville ikke ha stemt
99 ☐ Vet ikke/vil ikke svare (SE INSTRUKSEN OM TILLEGGSSKJEMA)

*77. Vi vil gjerne vite hvordan De ser på de ulike partiene i landet vårt. Her har jeg en liste over 7 av partiene (VIS KORT 15). Kan De si hvilket parti De liker best, nest best, og hvilket De liker tredje best?

DET ER BARE DE PARTIENE SOM ER FØRT OPP NEDENFOR SOM SKAL AVMERKES	Liker best 310-311	Liker nest best 312-313	Liker tredje best 314-315
Det Norske Arbeiderparti (DNA)	10 ☐	10 ☐	10 ☐
Fremskrittspartiet (FrP/ALP) .	12 ☐	12 ☐	12 ☐
Høyre (H)	13 ☐	13 ☐	13 ☐
Kristelig Folkeparti (KRF) ...	14 ☐	14 ☐	14 ☐
Senterpartiet (SP)	17 ☐	17 ☐	17 ☐
Sosialistisk Venstreparti (SV)	18 ☐	18 ☐	18 ☐
Venstre (V)	19 ☐	19 ☐	19 ☐
ANDRE (HVIS IO INSISTERER) SPESIFISÉR: _____			
_____	40 ☐	40 ☐	40 ☐
IO har ikke rangert noen av disse partiene - vet ikke, vil ikke svare	80 ☐		
IO har rangert bare ett av disse partiene		20 ☐	
IO har rangert bare to av disse partiene			30 ☐

*78. Vi vil gjerne også vite hvilke tre partier De liker dårligst. Altså først det partiet De liker aller dårligst, nest dårligst, og det De liker tredje dårligst.

DET ER BARE DE PARTIENE SOM ER FØRT OPP NEDENFOR SOM SKAL AVMERKES (KORT 15)	Liker dårligst 316-317	Liker nest dårligst 318-319	Liker tredje dårligst 320-321
Det Norske Arbeiderparti (DNA)	10 ☐	10 ☐	10 ☐
Fremskrittspartiet (FrP/ALP) .	12 ☐	12 ☐	12 ☐
Høyre (H)	13 ☐	13 ☐	13 ☐
Kristelig Folkeparti (KRF) ...	14 ☐	14 ☐	14 ☐
Senterpartiet (SP)	17 ☐	17 ☐	17 ☐
Sosialistisk Venstreparti (SV)	18 ☐	18 ☐	18 ☐
Venstre (V)	19 ☐	19 ☐	19 ☐
ANDRE (HVIS IO INSISTERER) SPESIFISÉR: _____			
_____	40 ☐	40 ☐	40 ☐
IO har ikke rangert noen av disse partiene - vet ikke, vil ikke svare	80 ☐		
IO har rangert bare ett av disse partiene		20 ☐	
IO har rangert bare to av disse partiene			30 ☐

*79. Vi vil gjerne vite hvilket parti(-er) Deres far (eller foresatte) stemte på i den tid De vokste opp. Husker De hvilket parti(-er) han (hun) pleide å stemme på?

1

322 ☐ NKP
323 ☐ DNA
324 ☐ V
325 ☐ KRF
326 ☐ Bondepartiet/Senterpartiet
327 ☐ H
328 ☐ Andre: _____
329 ☐ Vet ikke, husker ikke

80. Nå er det slik at mange mennesker er opptatt av politikk bestandig enten det er valg eller ikke, mens andre er mindre interessert. Hvor regelmessig vil De si at De følger med i det som skjer i styre og stell, vil De si at De følger med hele tiden, en del av tiden, eller bare av og til?

330

1 ☐ Hele tiden
3 ☐ En del av tiden
5 ☐ Av og til
8 ☐ Vet ikke. Kan ikke si

81. Hva er De mest opptatt av: Utenrikspolitiske spørsmål, det som skjer i kommunen, eller norsk innenrikspolitikk?

331
1 ☐ Utenrikspolitikk
2 ☐ Norsk innenrikspolitikk
3 ☐ Det som skjer i kommunen
4 ☐ Utenrikspolitikk og norsk innenrikspolitikk stilt likt
5 ☐ Norsk innenrikspolitikk og det som skjer i kommunen stilt like
6 ☐ Utenrikspolitikk og det som skjer i kommunen stilt likt
8 ☐ Vet ikke, kan ikke si

82. Det er så meget snakk om forskjellige samfunnsklasser. Folk flest sier at de hører til én av to klasser: Enten arbeiderklassen eller middelklassen. Tenker De noen gang på Dem selv som hjemmehørende i én av disse klassene?

332
1 ☐ Ja → 83
2 ☐ I tvil → 84
3 ☐ Nei → 84

83. Hvilken klasse?

333
1 ☐ Arbeiderklassen
2 ☐ Middelklassen → 85
8 ☐ Vil ikke svare

84a. Hvis De måtte velge, ville De si at De nærmest hørte hjemme i arbeiderklassen eller i middelklassen?

334
1 ☐ Arbeiderklassen
2 ☐ Middelklassen
8 ☐ Vet ikke/vil ikke svare

84b. Skattenivået og omfanget av offentlige reguleringer og inngrep var to sentrale temaer under valgkampen. Vi vil gjerne vite hvordan De venter at utviklingen vil bli i tiden framover på disse to områdene.
Først skattene. Når det gjelder folk på Deres eget inntektsnivå venter De at skattene vil bli vesentlig lavere enn nå, vil de bli litt lavere, vil de bli omtrent som nå, eller vil de bli høyere enn nå?

335
1 ☐ Vesentlig lavere enn nå
2 ☐ Litt lavere
3 ☐ Omtrent som nå
4 ☐ Høyere enn nå
8 ☐ Vet ikke

84c. Dernest offentlige reguleringer og inngrep. Tror De at disse vil bli vesentlig redusert, vil de bli litt redusert, eller vil de bli omtrent som nå?

336
1 ☐ Vesentlig redusert
2 ☐ Litt redusert
3 ☐ Omtrent som nå
4 ☐ Andre svar, spesifisér: _____
8 ☐ Vet ikke, kan ikke si

B A K G R U N N S O P P L Y S N I N G E R

Innledning: Så til slutt har vi noen spørsmål som skal gi bakgrunnsopplysninger for grupperingen av opplysningene i denne undersøkelsen.

85. Er De ugift, gift eller tidligere gift?
SEPARERTE REGNES SOM TIDLIGERE GIFTE. SAMBOENDE REGNES SOM GIFTE.

339
1 ☐ Ugift
2 ☐ Gift
3 ☐ Tidligere gift

86. Har De selv inntektsgivende arbeid som viktigste kilde til livsopphold? Som inntektsgivende arbeid regner vi også arbeid som familiemedlem uten fast avtalt lønn på gårdsbruk, i forretning og i familiebedrift eilers.

340
1 ☐ Ja → 87
2 ☐ Nei → 95

*87a. Hvilket hovedyrke har De?

_____
_____ YRKES-KODE 341-343 ☐☐☐ FOR EVT. 4.SIFFER 344 ☐
_____

87b. Hvor mange timer arbeider De vanligvis pr. uke i dette yrket?

345-346 ☐☐ timer

HVIS IO HAR STERKT VARIERENDE ARBEIDSTID PR. UKE, FØR OPP ET ANSLAG PÅ GJENNOMSNITTLIG ARBEIDSTID PR. UKE OG KRYSS AV HER:

347
1 ☐ STERKT VARIERENDE ARBEIDSTID

*88. Kan De si hvilken av næringene på dette kortet De arbeider i? (VIS KORT 16)

348
1 ☐ Jordbruk, skogbruk, hagebruk
2 ☐ Fiske, fangst
3 ☐ Håndverk, industri, bergverk, bygg og anlegg
4 ☐ Handel, bank, forsikring
5 ☐ Privat tjenesteyting. F.eks. hotell, restaurant, frisør, rengjøring
6 ☐ Luft-, sjø- og landtransport, post, telegraf, telefon
7 ☐ Offentlig administrasjon i kommune, fylke eller stat
8 ☐ Undervisning, forskning
9 ☐ Offentlig tjenesteyting, politi, forsvar, helsevesen, kirker
0 ☐ Annen næring, spesifisér: _____

*89. Kan De så si hvilken av stillingene på dette kortet De har? (VIS KORT 17)

349
1 ☐ I lære
2 ☐ Vanlig arbeider
3 ☐ Fagarbeider (faglært), formann
4 ☐ Underordnet funksjonær, butikk, lager, kontor, offentlige tjenester
5 ☐ Tekniker, ingeniør
6 ☐ Funksjonær av annen art ("fagfunksjonær" utenom tekniker, f.eks. lærer)
7 ☐ Overordnet stilling i offentlig eller privat virksomhet (også direktør eller disponent som ikke eier bedriften)
8 ☐ Eier av bedrift (inkl. jordbruk)
9 ☐ Person i fritt erverv (f.eks. advokat, tannlege, kunstner etc.)
0 ☐ Annen stilling, spesifisér: _____

90. I hvilken grad vil De si at De selv kan planlegge og regulere Deres arbeid, vil De si i høy grad, i noen grad, i liten grad eller overhodet ikke?

350
1 ☐ I høy grad
2 ☐ I noen grad
3 ☐ I liten grad
4 ☐ Overhodet ikke
5 ☐ Vet ikke

91. Har De oppgaver som består i å lede andres arbeid?

351
1 ☐ Ja
2 ☐ Nei

92. Er De i Deres hovedyrke ansatt, selvstendig uten leid hjelp eller selvstendig med leid hjelp? (FAMILIEMEDLEMMER UTEN FAST AVTALT LØNN GRUPPERES SOM ANSATT.)

352
1 ☐ Ansatt ⟶ 93
2 ☐ Selvstendig med leid hjelp ⟶ 94
3 ☐ Selvstendig uten leid hjelp ⟶ 105

93. Er virksomheten privat, offentlig, eller tilknyttet en organisasjon, f.eks. kooperasjonen?

353
1 ☐ Privat
2 ☐ Offentlig
3 ☐ Tilknyttet en organisasjon, spesifisér: _____
4 ☐ Annet, spesifisér: _____

*94. Hvor mange sysselsatte er det i den bedriften der De arbeider?

354
1 ☐ Under 5 ansatte
2 ☐ 5- 9 ansatte
3 ☐ 10-19 "
4 ☐ 20-49 "
5 ☐ 50-99 "
6 ☐ 100-499 ansatte
7 ☐ 500 eller flere ansatte
8 ☐ Vet ikke/kan ikke si
⟶ 105

95. Hva er Deres viktigste gjøremål eller kilde til livsopphold?

UFØR GRUPPERES SOM PENSJONIST, TRYGDET.

355
1 ☐ Skoleelev, student ⟶ 105
2 ☐ Pensjonist, trygdet ⟶ 96
3 ☐ Husarbeid hjemme ⟶ 105
4 ☐ Annet, spesifiser: _____
_____ ⟶ 105

96. Hadde De selv inntektsgivende arbeid inntil det tidspunkt De begynte å motta pensjon/trygd?

356
1 ☐ Ja ⟶ 97a
2 ☐ Nei ⟶ 105

*97a. Hva var Deres siste hovedyrke?

_____
_____
_____

357-359 YRKES-KODE: ☐☐☐
FOR EVT. 4.SIFFER 360 ☐

97b. Hvor mange timer arbeidet De vanligvis pr. uke i dette yrket?

361-362 ☐☐ timer

HVIS IO HADDE STERKT VARIERENDE ARBEIDSTID PR. UKE, FØR OPP ET ANSLAG FOR GJENNOMSNITTLIG ARBEIDSTID PR. UKE OG KRYSS AV HER:

363
1 ☐ STERKT VARIERENDE ARBEIDSTID

*98. Kan De si hvilken av næringene på dette kortet De arbeidet i? (VIS KORT 16)

364

1 Jordbruk, skogbruk, hagebruk
2 Fiske, fangst
3 Håndverk, industri, bergverk, bygg og anlegg
4 Handel, bank, forsikring
5 Privat tjenesteyting. F.eks. hotell, restaurant, frisør, rengjøring
6 Luft-, sjø- og landtransport, post, telegraf, telefon
7 Offentlig administrasjon i kommune, fylke eller stat
8 Undervisning, forskning
9 Offentlig tjenesteyting, politi, forsvar, helsevesen, kirker
0 Annen næring, spesifisér: _____

*99. Kan De så si hvilken av stillingene på dette kortet De hadde? (VIS KORT 17)

365

1 I lære
2 Vanlig arbeider
3 Fagarbeider (faglært), formann
4 Underordnet funksjonær, butikk, lager, kontor, offentlige tjenester
5 Tekniker, ingeniør
6 Funksjonær av annen art ("fagfunksjonær" utenom tekniker, f.eks. lærer)
7 Overordnet stilling i offentlig eller privat virksomhet (også direktør eller disponent som ikke eier bedriften)
8 Eier av bedrift (inkl. jordbruk)
9 Person i fritt erverv (f.eks. advokat, tannlege, kunstner etc.)
0 Annen stilling, spesifisér: _____

100. I hvilken grad vil De si at De selv kunne planlegge og regulere Deres arbeid, vil De si i høy grad, i noen grad, i liten grad eller overhodet ikke?

366

1 I høy grad
2 I noen grad
3 I liten grad
4 Overhodet ikke
5 Vet ikke

101. Hadde De oppgaver som bestø i å lede andres arbeid?

367

1 Ja
2 Nei

102. Var De i Deres hovedyrke ansatt, selvstendig uten leid hjelp eller selvstendig med leid hjelp?

368

1 Ansatt → 103
2 Selvstendig med leid hjelp → 104
3 Selvstendig uten leid hjelp → 105

103. Var virksomheten privat, offentlig, eller tilknyttet en organisasjon, f.eks. kooperasjonen?

369

1 Privat
2 Offentlig
3 Tilknyttet en organisasjon, spesifisér: _____
4 Annet, spesifisér: _____

*104. Hvor mange sysselsatte var det i den bedriften der De sist arbeidde?

370

1 Under 5 ansatte
2 5- 9 ansatte
3 10-19 "
4 20-49 "
5 50-99 "
6 100-499 ansatte
7 500 eller flere ansatte
8 Vet ikke/kan ikke si

105. TIL INTERVJUEREN:

DERSOM IO ER UGIFT GÅ TIL SPM. 112
DERSOM IO ER GIFT GÅ TIL SPM. 106
DERSOM IO ER TIDLIGERE GIFT GÅ TIL SPM. 112
(SE SVAR PÅ SPM. 85)

106. Har Deres ektefelle inntektsgivende arbeid som viktigste kilde til livsopphold?

371

1 Ja → 108
2 Nei → 107

107. Hva er Deres ektefelles viktigste gjøremål eller kilde til livsopphold?

(UFØR GRUPPERES SOM PENSJONIST, TRYGDET)

372

1 Skoleelev, student → 112
2 Pensjonist, trygdet → 108
3 Husarbeid hjemme → 112
4 Annet, spesifisér: _____ → 112

*108. Hva er/var Deres ektefelles hovedyrke?

_____

_____ YRKES-KODE 373-375 [ ][ ][ ] FOR EVT. 4.SIFFER 376 [ ]

109. Hvilken av yrkesgruppene på dette kortet tilhører/tilhørte han/hun? VIS KORT 18

377
1 [ ] Arbeider
2 [ ] Lavere funksjonær
3 [ ] Høyere funksjonær
4 [ ] Selvstendig uten leid hjelp
5 [ ] Selvstendig med leid hjelp
6 [ ] Gårdbruker, skogeier
7 [ ] Småbruker
8 [ ] Fisker
9 [ ] Annen yrkesgruppe, spesifisér: _____

_____

0 [ ] Ubesvart/vil ikke svare

110. Er/var virksomheten privat, offentlig eller tilknyttet en organisasjon, f.eks. kooperasjonen?

378
1 [ ] Privat
2 [ ] Offentlig
3 [ ] Tilknyttet en organisasjon, spesifisér: _____

_____

4 [ ] Annet, spesifisér: _____

_____

111. Har/hadde han/hun oppgaver som består/besto i å lede andres arbeid?

379
1 [ ] Ja
2 [ ] Nei
8 [ ] Vet ikke/kan ikke si

*112. Kan De si hvilket yrke Deres far eller foresatte hadde da De vokste opp?

_____

_____

Hvilken av yrkesgruppene på dette kortet tilhører/tilhørte han/hun? (VIS KORT 18)

380
1 [ ] Arbeider
2 [ ] Lavere funksjonær
3 [ ] Høyere funksjonær
4 [ ] Selvstendig uten leid hjelp
5 [ ] Selvstendig med leid hjelp
6 [ ] Gårdbruker, skogeier
7 [ ] Småbruker
8 [ ] Fisker
9 [ ] Annen yrkesgruppe, spesifisér: _____

_____

0 [ ] Ubesvart/vil ikke svare

113. HVIS IO SELV, ELLER EKTEFELLEN ER GÅRDBRUKER (SE SPM. 87a/97a/108), FOR ANDRE GÅ TIL SPM. 114.

Omtrent hvor stort areal dyrket jord har dere her på bruket?

381-383 [,] Dekar dyrket jord

114. (STILLES TIL ALLE)

Hvilken målform liker De å bruke når De skriver, bokmål eller nynorsk?

384
1 [ ] Bokmål/riksmål
2 [ ] Nynorsk/landsmål
8 [ ] Vet ikke/vil ikke si

115. Hvor interessert er De i språkspørsmålet, vil De si at De er meget interessert, nokså interessert, eller lite interessert?

385
1 [ ] Meget interessert
2 [ ] Nokså interessert
3 [ ] Lite interessert
8 [ ] Vet ikke/vil ikke si

116. Regner De Dem som avholdsmann (-kvinne), eller smaker De alkohol fra tid til annen?

386
1 [ ] Avholdsmann (-kvinne) → 117
2 [ ] Ikke avhold, men måtehold (BARE HVIS IO BRUKER UTTRYKKET SELV) → 118
3 [ ] Smaker alkohol → 118
8 [ ] Vet ikke/vil ikke svare → 119

117. Hvor sterkt er De interessert i avholdssaken, vil De si at De er meget interessert, nokså interessert, eller ikke særlig interessert?

387
1 [ ] Meget interessert
2 [ ] Nokså interessert
3 [ ] Ikke særlig interessert
8 [ ] Vet ikke
→ 119

118. Her i landet har som kjent myndighetene satt i verk mange tiltak som regulerer bruken av alkohol. Hvordan ser De på disse reglene, synes De at reglene er for strenge, eller er de for lempelige?

388
1 [ ] Reglene for strenge
3 [ ] Passe som de er
5 [ ] For lempelige
8 [ ] Vet ikke/kan ikke si

119. Er De medlem av noen religiøse eller kristelige foreninger eller organisasjoner?

389
1 [ ] Ja
5 [ ] Nei
8 [ ] Vet ikke/vil ikke svare

120. Hvor mange ganger i løpet av den siste måneden har De:

(a) vært til stede ved gudstjenester i kirken? ..... 390 [ ] Ganger

(b) vært til stede på andre religiøse møter? ..... 391-392 [,] Ganger

(c) hørt på andakter og gudstjenester i radio og fjernsyn? ..... 393-394 [,] Ganger

121. Er De medlem av en yrkesorganisasjon, f.eks. en fagforening, en organisasjon utenfor fagbevegelsen, funksjonærorganisasjon, jordbruksorganisasjon, eller arbeidsgiverorganisasjon?

395

0 [ ] Ingen organisasjon ⟶ 123
1 [ ] Fagforening
2 [ ] Funksjonærorganisasjon utenfor LO
3 [ ] Norges Bondelag
4 [ ] Norsk Bonde- og Småbrukarlag
5 [ ] Norges Fiskarlag
6 [ ] Arbeidsgiverorganisasjon
7 [ ] Andre, spesifisér: _____ ⟶ 122
8 [ ] Vet ikke/vil ikke svare ⟶ 123

122. Har De for tiden tillitsverv i denne organisasjonen?

396

1 [ ] Ja
2 [ ] Nei
8 [ ] Vet ikke, vil ikke svare

123. Hvilken allmennutdanning har De fullført?

(TIL INTERVJUEREN: KRYSS AV BARE FOR DEN HØYESTE ALLMENNUTDANNINGEN IO HAR FULLFØRT.)

397

1 [ ] 7-årig folkeskole eller kortere
2 [ ] 1-årig framhalds- eller fortsettelsesskole
3 [ ] 2-årig framhalds- eller fortsettelsesskole
4 [ ] 9-årig grunnskole (evt. 10. frivillig år)
5 [ ] Folkehøgskole (ungdoms- eller fylkesskole), førsteårskurs
6 [ ] Real- eller middelskole
7 [ ] Folkehøgskole, andreårskurs
8 [ ] Artium eller eksamen ved økonomisk gymnas
9 [ ] Uoppgitt eller ingen allmennutdanning

124. Har De fullført annen utdanning hvor skolegangen eller studiene normalt varer minst 5 måneder?

(LÆRE- ELLER PRAKSISTID TAS IKKE MED HER)

398

1 [ ] Ja ⟶ 125
2 [ ] Nei ⟶ 126
3 [ ] Går for tiden på skole/studerer ⟶ 126

125. Hvilken utdanning er dette? (DERSOM FLERE, GI OPP BARE DEN UTDANNINGEN SOM IO SELV REGNER SOM DEN VIKTIGSTE.)

UTDANNINGENS ART (Oppgi kurstype, linje eller fagområde og eventuelt skolens navn)	Normal varighet: For utdanning på heltid, oppgi måneder eller år	Normal varighet: For utdanning på deltid, oppgi ca. timetall

For Byrået: 399-400 [,] Utdanningskode

*126. Hvor mange år omtrent har De gått på skole/studert (medregnet folkeskole)?

401-402 [,] Antall år på skole eller i studium i alt

127. Jeg har her en liste over forskjellige ting folk kan eie eller ha i huset. Kan De si hvilke av disse ting De selv eller andre i husholdningen eier, og hvilke De disponerer?

		Eier 1	Disponerer 2	Nei 3
a. Personbil	403	[ ]	[ ]	[ ]
b. Telefon	404	[ ]	[ ]	[ ]
c. Hytte/landsted	405	[ ]	[ ]	[ ]
d. Motorbåt/seilbåt	406	[ ]	[ ]	[ ]
e. Aksjer/obligasjoner (gjelder ikke egen bolig)	407	[ ]	[ ]	[ ]

*128. Hvor stor brutto inntekt hadde De (og/eller Deres ektefelle) i 1980? (Med brutto inntekt mener vi samlet inntekt før eventuelle fradragsposter og skatt.)

VIS KORT 19 OG BE IO OM Å OPPGI DET ALTERNATIVET SOM PASSER BEST.

NB: FOR GIFTE IO SKAL SUMMEN AV EKTEFELLENES INNTEKT OPPGIS. (HVIS IO IKKE HAR EGEN INNTEKT, OPPGIS EKTEFELLENS)

408

0 [ ] Ingen inntekt
1 [ ] Under kr 30 000
2 [ ] Kr 30 000 - 59 900
3 [ ] " 60 000 - 99 900
4 [ ] " 100 000 - 149 900
5 [ ] " 150 000 - 199 900
6 [ ] " 200 000 - 299 900
7 [ ] " 300 000 og over
8 [ ] Nekter å oppgi
9 [ ] Vet ikke, kan ikke si (KRYSSES BARE AV DERSOM IO IKKE ER I STAND TIL Å OPPGI ET NOENLUNDE RIMELIG ALTERNATIV FOR INNTEKTENS STØRRELSE)

SPM. 128 STILLES OGSÅ TIL IO SOM IKKE SENDTE INN EGEN SELVANGIVELSE, F.EKS. STUDENTER, SKOLEELEVER E.L. FOR PERSONER SOM MULIGENS IKKE HAR HATT NOEN INNTEKT I 1980 KAN SPØRSMÅLET FORMULERES SLIK: "HADDE DE NOEN INNTEKT I 1980, OG I SÅ FALL: HVOR STOR INNTEKT OSV."

129. Hva er leie-/eierforholdet m.h.t. boligen?

LES OPP

409

1 ☐ Leid bolig med innskott (aksje, andel, obligasjon)

2 ☐ Leid bolig uten innskott (aksje, andel, obligasjon)

3 ☐ Tjenestebolig, forpakterbolig, kårbolig

4 ☐ Selveid bolig

130. Hustype KAN BESVARES AV INTERVJUEREN

410

1 ☐ Frittliggende enebolig (enebolig med minst en halv meters avstand til nærmeste bolighus)

2 ☐ Enebolig i rekke, kjede, atrium, terasse eller halvpart av vertikalt-delt tomannsbolig

3 ☐ Horisontalt-delt tomannsbolig

4 ☐ Våningshus i tilknytning til gårdsbruk i drift (hovedbygning, kårbolig, forpakterbolig)

5 ☐ Blokk, høyhus og andre sammenbygde store hus

6 ☐ Forretningsbygg, driftsbygg o.l. hvor halvparten eller mindre av golvarealet nyttes til privatleilighet

7 ☐ Annet boligbygg

TIL SLUTT BER VI DEM MINNE IO SOM HAR FATT TILLEGGSSKJEMA OM A FYLLE DET UT OG SENDE DET TIL BYRAET. DERSOM IO VIL AT DE SKAL TA DET MED ISTEDET FOR SELV A SENDE DET I POSTEN, SKAL DE GJØRE DET.

Professor Henry Valen
Institutt for samfunnsforskning
og Statistisk Sentralbyrå

UNDERGITT TAUSHETSPLIKT

TILLEGGSSKJEMA

Prosjekt nr. 1-3 [1][7][4]

Komm. nr. 4-7 [ ][ ][ ][ ]

ID nr. 8-10 [ ][ ][ ]

VALGUNDERSØKELSEN 1981

1. Om stortingsvalget i år:
Stemte De ved valget?
(Sett kryss)
11
1 [ ] Ja
2 [ ] Nei

Hvis Ja, besvar alle de neste spørsmålene
Hvis Nei, besvar bare spørsmålene 4, 5, 6

2. Hvilket parti eller hvilken liste stemte De på?
12-13
10 [ ] Det Norske Arbeiderparti (DNA)
11 [ ] Det Liberale Folkepartiet (DLF/DNF) (Ren liste)
12 [ ] Fremskrittspartiet (FrP/ALP)
13 [ ] Høyre (H) (Ren liste)
14 [ ] Kristelig Folkeparti (KRF) (Ren liste)
15 [ ] Norges Kommunistiske Parti (NKP)
16 [ ] Rød Valgallianse (AKP(m-l))
17 [ ] Senterpartiet (SP) (Ren liste)
18 [ ] Sosialistisk Venstreparti (SV)
19 [ ] Venstre (V) (Ren liste)
20 [ ] Fellesliste V/KRF/SP/DLF/H
00 [ ] Andre partier, spesifisér: _____

3. Besvares hvis De stemte på fellesliste:
Dersom partiene på felleslisten hadde stilt rene lister, hvilket av partiene på felleslisten ville De da ha stemt på?
14-15
11 [ ] DLF/DNF
13 [ ] H
14 [ ] KRF
17 [ ] SP
19 [ ] V
33 [ ] Ingen av partiene på felleslisten
00 [ ] Ville ikke ha stemt
99 [ ] Vet ikke

4. Hvordan stemte De ved Stortingsvalget i 1977?
16-17
10 [ ] Det Norske Arbeiderparti (DNA)
11 [ ] Det Nye Folkepartiet (DNF/DLF)
12 [ ] Fremskrittspartiet (FrP/ALP)
13 [ ] Høyre (H)
14 [ ] Kristelig Folkeparti (KRF)
15 [ ] Rød Valgalliianse (AKP(m-l))
16 [ ] Senterpartiet (SP)
17 [ ] Sosialistisk Venstreparti (SV)
18 [ ] Venstre (V)
20 [ ] Fellesliste V/KRF/SP/DNF/H
30 [ ] Andre partier, spesifisér: _____

40 [ ] Hadde ikke stemmerett
50 [ ] Hadde ikke anledning til å stemme, f.eks. bortreist
60 [ ] Stemte ikke (av andre grunner)
80 [ ] Vet ikke

5. Besvares hvis De stemte på fellesliste:
Dersom partiene på felleslisten hadde stilt rene lister, hvilket av partiene på felleslisten ville De ha stemt på i 1977?
18-19
11 [ ] DNF/DLF
13 [ ] H
14 [ ] KRF
17 [ ] SP
18 [ ] V
33 [ ] Ingen av partiene på felleslisten
00 [ ] Ville ikke ha stemt
99 [ ] Vet ikke

6. Hva er Deres fødselsår?
20-21
[ ][ ]
(årstall)

Etter at De har krysset av på spørsmålene, ber vi Dem sende skjemaet til Statistisk Sentralbyrå i returkonvolutten som er frankert.

På forhånd takk!

RA-8038 8.81.2000

Appendix B

FEILKILDER OG USIKKERHET VED RESULTATENE

Utvalgsvarians

Den usikkerhet en får i resultatene fordi en bygger på opplysninger om bare en del av befolkningen som undersøkelsen omfatter, kalles ofte utvalgsvarians. Standardavviket er et mål på denne usikkerheten. Størrelsen på standardavviket avhenger blant annet av tallet på observasjoner i utvalget og av fordelingen til det aktuelle kjennemerket i hele befolkningsgruppen som omfattes av undersøkelsen. Vi kan anslå standardavviket ved hjelp av observasjonene i utvalget. Byrået har ikke foretatt spesielle beregninger av slike anslag for tallene i denne publikasjonen, men i tabell a har vi antydet størrelsen av standardavviket for observerte andeler (prosenttall) ved ulike utvalgsstørrelser.

For å illustrere usikkerheten kan vi bruke et intervall for å angi nivået på den sanne verdi av en beregnet størrelse (den verdien vi ville ha fått om vi hadde foretatt en totaltelling i stedet for en utvalgsundersøkelse). Slike intervaller kalles konfidensintervaller dersom de er konstruert på en spesiell måte. I denne sammenheng kan vi bruke følgende metode. La M være den beregnede størrelse og la S være et anslag for standardavviket til M. Konfidensintervallet blir da intervallet med grenser (M-2·S) og (M+2·S). Denne metoden vil med omtrent 95 prosent sannsynlighet gi et intervall som inneholder den sanne verdi.

Følgende eksempel illustrerer hvordan en kan bruke tabell a til å finne konfidensintervaller. Anslaget på standardavviket til et observert prosenttall på 70 er 3,2 når linjesummen (tallet på observasjoner) er 300. Konfidensintervallet for den sanne verdi får grensene $70 \pm 2 \cdot 3{,}2$ dvs. det strekker seg fra 63,6 til 76,4 prosent.

Størrelsen av standardavviket i prosent

Tallet på observasjonerer	Prosenttall									
	5(95)	10(90)	15(85)	20(80)	25(75)	30(70)	35(65)	40(60)	45(55)	50(50)
25 ...	5,3	7,4	8,8	9,8	10,6	11,2	11,7	12,0	12,2	12,3
50 ...	3,8	5,2	6,2	6,9	7,5	7,9	8,3	8,5	8,6	8,7
75 ...	3,1	4,2	5,1	5,7	6,1	6,5	6,8	6,9	7,0	7,1
100 ...	2,7	3,7	4,4	4,9	5,3	5,6	5,8	6,0	6,1	6,1
150 ...	2,2	3,0	3,6	4,0	4,3	4,6	4,8	4,9	5,0	5,0
200 ...	1,9	2,6	3,1	3,5	3,8	4,0	4,1	4,2	4,3	4,3
250 ...	1,7	2,3	2,8	3,1	3,4	3,6	3,7	3,8	3,9	3,9
300 ...	1,5	2,1	2,5	2,8	3,1	3,2	3,4	3,5	3,5	3,5
400 ...	1,3	1,8	2,2	2,5	2,7	2,8	2,9	3,0	3,1	3,1
600 ...	1,1	1,5	1,8	2,0	2,2	2,3	2,4	2,5	2,5	2,5
800 ...	0,9	1,3	1,6	1,7	1,9	2,0	2,1	2,1	2,2	2,2
1 000 ...	0,8	1,2	1,4	1,6	1,7	1,8	1,9	1,9	1,9	1,9
1 500 ...	0,7	1,0	1,1	1,3	1,4	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6
2 000 ...	0,6	0,8	1,0	1,1	1,2	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4
2 500 ...	0,5	0,7	0,9	1,0	1,1	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2

LITTERATUR

Abrams et al. 1960 — Abrams, M., Rose, R. and Hinden, R.: Must Labour Lose? Baltimore, Penguin Books, 1960.

Andrews et al. 1973 — Andrews, F., Morgan, J. & Sonquist, J.: Multiple Classification Analysis, Institute for Social Research, University of Michigan, 1973.

Bjørklund & Hagtvedt 1981 — Bjørklund, T. & Hagtvedt, B.: Høyrebølgen. Oslo. Aschehoug Forlag, 1981.

Blalock 1966 — Blalock, H.M. jr.: "The identification problem and theory building: the case of status inconsistency", i American Sociological Review, Feb. 1966, s. 52-61.

Borre et al. 1976 — Borre, Ole, Nielsen, Hans Jørgen, Sauerberg, Steen & Worre, Torben: Vælgere i 70'erne, Akademisk Forlag, København 1976.

Budge & Farlie 1977 — Budge, Ian & Farlie, Dennis: Voting & Party Competition, John Wiley & Sons, London 1977.

Butler & Stokes 1969 — Butler, D. & Stokes, D.E.: Political Change in Britain. Macmillan, London 1969.

Campbell et al. 1960 — Campbell, A., P.E. Converse, W.E. Miller & D. Stokes: The American Voter, John Wiley & Sons, New York, 1960.

Converse 1964 — Converse, Philip E.: "The Nature of Belief Systems in Mass Publics", i David Apter (ed.) Ideology and Discontent, Free Press, New York, 1964.

Converse 1975 — Converse, Philip E.: "Public Opinion and Voting Behavior", i F.I. Greenstein & N.W. Polsby (Eds.): The Handbook of Political Science, vol. 4, Addision Wesley, Reading, Mass., 1975.

Converse 1976 — Converse, Philip E.: The Dynamics of Party Support. Cohort-Analyzing Party Identification, Sage Publications, Beverly Hills 1976.

Converse & Valen 1972 — Converse, P.E. & Valen, H.: "Skillelinjer i norsk politikk og velgernes oppfatning av avstander mellom partiene", i H. Valen & W. Martinussen: Velgere og politiske frontlinjer, Gyldendal, Oslo 1972.

Crewe 1973 — Crewe, I.: "The Politics of Affluent and Traditional Workers in Britain", British Journal of Political Science, 3 (1973): s. 29-52.

Downs 1957 — Downs, A.: An Economic Theory of Democracy, Harper & Row Publishers, New York, 1957.

Egeberg et al. 1978 — Egeberg, M., Olsen, J.P. & Sætren, H.: "Organisasjonssamfunnet og den segmenterte stat", i Olsen, J.P. (Red.): Politisk organisering. Universitetsforlaget, Bergen 1978.

Enelow & Hinich 1982 — Enelow, James M. & Hinich, Melvin J.: "Twenty-five Years After Downs: The Future of the Spatial Theory of Elections", Paper til Annual Meeting of the Americal Political Science Association, Denver, September 1982.

Galgerud & Listhaug 1975 — Galgerud, Age og Listhaug, Ola: "Kohort og kohort-analyse", Tidsskrift for samfunnsforskning, nr. 2, 1975: s. 154-172.

Glenn 1976 — Glenn, Norval D.: "Cohort Analysis' Futile Quest: Statistical attempts to separate age, period and cohort effects", in American Sociological Review, No. 5, 1976.

Glenn 1977 — Glenn, Norval D.: Cohort Analysis, Sage Publications, Beverly Hills, 1977.

Goldthorpe et al. 1968 — Goldthorpe, J.H., Lockwood, D., Bechhofer, F. and Platt, J.: The Affluent Worker. London, Cambridge Univ. Press, 1968.

Gudgin & Taylor 1979 — Gudgin, Graham & Taylor, Peter J.: Seats, Votes and the Spatial organisations of Elections, Pion Limited, London 1979.

Høyer et al. 1982 — Høyer, S., Mathisen, K.O., Werner, A. & Østbye H.: Maktutredningen. Rapporten om massemedier, NOU 1982: 30, Universitetsforlaget, Oslo.

Hernes & Martinussen 1980 — Hernes, G. & Martinussen, W.: Levekårsundersøkelsen. Demokrati og politiske ressurser, NOU 1980: 7, Universitetsforlaget, Oslo.

Holmberg 1981 — Holmberg, Søren: Svenska Väljare, Liber Förlag, Stockholm 1981.

Inglehart 1977 — Inglehart, Ronald: The Silent Revolution - Changing Values and Political Styles among Western Publics, Princeton University Press, Princeton, 1977.

Inglehart 1982 — Inglehart, R.: Changing Paradigma in Comparative Political Behavior. Paper til American Political Science Association. Denver, Col. 1982.

Kaase & Klingemann 1982 — Kaase, Max & Klingemann, Hans-Dieter: "Social Structure, Value-Orientations, and the Party System: The Problem of Interst Accomodations in Western Democracies", European Journal of Political Research, vol. 10, pp. 367-386.

Key 1966 — Key, V.O.: The Responsible Electorate. Cambridge Mass. Harward University Press, 1966.

Kjellberg et al. 1980 — Kjellberg, F., Brofoss, K.E., Ellefsen, A.K. og Saglie, T.: Forvaltning, byråkrati og den enkelte, Rapport, Institutt for Statsvitenskap, Universitetet i Oslo 1980.

Knoke & Hout 1976 — Knoke, David and Hout, Michael: "Reply to Glenn", in American Sociological Review, No. 5, 1976.

Knutsen 1979 — Knutsen, Oddbjørn: Forandringer i politiske verdier og politisk dyktighet i norske industrisamfunn. Hovedoppgave i statsvitenskap. Universitetet i Oslo, 1979.

Knutsen & Lafferty 1981 — Knutsen, Oddbjørn og Lafferty, William M.: "Høyrebølgen i et generasjonsperspektiv", i Bjørklund og Hagtvet (red.): Høyrebølgen - et epokeskifte i norsk politikk? Aschehoug Forlag, Oslo 1981.

Lipset & Rokkan 1967 — Lipset, S.M. & Rokkan, S. (eds.): Party Systems and Voter Alignments. N.Y. Free Press, 1967.

Listhaug 1978 — Listhaug, Ola: "Socialization, Life Course, and Ideological Involvement", i Scandinavian Political Studies, Vol. 1 (New Series) NOS 2-3, 1978.

Mannheim 1952 — Mannheim, Karl: "The Problem of Generations", in Essays on the Sociology of Knowledge, Routledge & Kegan Paul, London 1952.

Markus 1979 — Markus, Gregory B.: "The Political Environment and the Dynamics of Public Attitudes: A Panel Study", i American Journal of Political Science, vol. 23, no. 2, 1979.

Martinussen & Valen 1976 — Martinussen, Willy & Valen, Henry: "Makt og moral", Tidsskrift for samfunnsforskning, nr. 1, vol. 17, 1976.

Mason et al. 1976 — Mason, William M., Mason, Karen Oppenheim and Winsborough, H.H.: "Reply to Glenn", in American Sociological Review, No. 5, 1976.

Nie et al. 1976 — Nie, N.H., Verba, S. & Petrocik, J.R.: The Changing American Voter, Harvard University Press, Cambridge, 1976.

Nie & Andersen 1976 — Nie, Norman & Andersen, Kristi: "Mass Beliefs Systems Revisited: Political Change and Attitude Structure" i Niemi & Weisberg: Controversies in American Voting Behavior, W.H. Freeman and Company, San Fransisco 1976.

Nie, Verba & Petrocik 1976 — Nie, N.H., Verba, S. & Petrocik, J.r.: The Changing American Voter, Harvard University Press, Cambridge, 1976.

Olsen 1978 — Olsen, Johan P.: "Folkestyre, Byråkrati og Korporativisme", i Olsen, J.P. (red.): Politisk organisering, Universitetsforlaget, Bergen 1978.

Olsen 1983 — Olsen, Johan P.: Organized Democracy, Universitetsforlaget, Bergen 1983.

Pedersen 1979 — Pedersen, M. (red.): Dansk Politik i 1970'erne. København, Samfundsvidenskabeligt Forlag, 1979.

Peterson 1977 — Peterson, Olof. Valundersøkningar. Rapport 2: Väljarne och valet 1976, Statistiska Centralbyrån, 1977.

Petersson 1977 — Petersson, O.: Väljarna och valet 1976. Stockholm, Liber Förlag/Allmänna Förlaget, 1977.

Pettersen 1981 — Pettersen, P.A.: "Identification, Agreement and Government Performance: The Relative Impact on Voting", Scandinavian Political Studies, vol. 4 (new series), No. 3, 1981, pp. 221-252.

Petersson & Valen 1979 — Petersson, O. & Valen, H.: "Political Cleavages in Sweden and Norway", Scandinavian Political Studies. Vol. 2 (4) 1979: s. 313-331.

Pettersen & Aardal 1981 — Pettersen, Per Arnt & Aardal, Bernt Olav: "Holdninger til energipolitikk og ressursforvaltning", Tidsskrift for Samfunnsforskning, nr. 2-3, 1981.

Popkin et al. 1976 — Popkin, S., Goeman, J.W., Phillips, C. & Smith, J.A.: "Comment: What have you done to me lately? Toward an investment theory of voting", The American Political Science Review, vol. 70, 1976, pp. 779-805.

Rokeach 1968 — Rokeach, Milton: "The Role of Values", i Public Opinion Quarterly, vol. 32, No. 4, 1968.

Rokkan 1966 — Rokkan, S.: "Norway: Numerical Democracy and Corporate Pluralism", I Robert A. Dahl (Ed.) Political Opposition in Western Democracies, Yale University Press, New Haven, 1966.

Rokkan 1967 — Rokkan, S.: "Geography, religion and social class: crosscutting cleavages in Norwegian politics", i Lipset & Rokkan, Party Systems and Voter Alignments. 1967.

Rokkan 1970 — Rokkan, S.: Citizens, Elections, Parties. Bergen Universitetsforlaget 1970.

Rose 1974 — Rose, R.: Comparative Electoral Behavior. N.Y. Free Press, 1974.

Sainsbury 1980 — Sainsbury, D.: Structural and Functional Hypotheses of Party Decline. Paper for ECPR workshops, Århus, Danmark, mars - april, 1982.

Sainsbury 1982 — Sainsbury, D.: The Dilemma of Proletarian Electoralism and Scandinavian Social Democratic Parties. Svensk statsvitenskapelig forening. Årsmøte, Gøteborg/Skagen juni 1982.

Sauerberg 1982 — Sauerberg, Steen: "Den norske højrebølge - set fra Danmark", i Økonomi og Politik, nr. 1, 1982.

Sjøblom 1968 — Sjøblom, G.: Party Strategies in a Multiparty System, Studentlitteratur, Lund, 1968.

Sonquist 1970 — Sonquist, J.A.: Multivariate Model Building, Institute for Social Research, University of Michigan, 1970.

Stokes 1963 — Stokes, Donald E.: "Spatial Models of Party Competition", i American Political Science Review, vol. 57, 1963.

Valen 1978 — Valen, H.; "The Storting Election of 1977: Realignment or Return to Normalcy?", Scandinavian Political Studies, Vol. 1 (new series), Nos. 2-3, 1978.

Valen 1981 — Valen, H.: Valg og politikk. Oslo, NKS-forlaget, 1981.

Valen & Katz 1967 — Valen, H. & Katz, D.: Political Parties in Norway, Universitetsforlaget, Oslo 1967.

Valen & Martinussen 1972 — Valen, H. & Martinussen, W.: Velgere og politiske frontlinjer, Gyldendal, Oslo 1972.

Valen & Rokkan 1974 — Valen, H. & Rokkan, S.: "Norway: Conflict Structure and Mass Politics in a European Periphery", i R. Rose (Ed.): Electoral Behavior, The Free Press, New York, 1974.

Waldahl 1977 — Waldahl, Ragnar: "SV og valgene i 1973 og 1975: fra suksess til nederlag, i Tidsskrift for samfunnsforskning nr. 4, 1977.

Waldahl 1978 — Waldahl, Ragnar: "SV og valget i 1977", i Tidsskrift for samfunnsforskning, nr. 4, 1978.

Waldahl 1983 — Waldahl, Ragnar: "Opinion og politikk. Abortsaken i norsk politikk 1969 - 1981". Institutt for Presseforskning, 1983. Manuskript.

Waldahl & Aardal 1981 — Waldahl, R. & Aardal, B.: "Kan vi stole på eringdringsdata? Tidsskrift for samfunnsforskning, nr. 2-3/81.

Worre 1976 — Worre, Torben: "Social baggrund og partivalg", i Borre et.al., 1976.

Worre 1979 — Worre, Torben: "Forandringer i det danske partisystems sociale grundlag", i Mogens N. Pedersen (red.): Dansk politik i 1970'erne, Samfærdsvidenskabeligt Forlag, København, 1979.

Worre 1980 — Worre, T.: "Class parties and class voting in the Scandinavian countries", Scandinavian Political Studies, Vol. 3 (New series) (4), 1980: s. 299-320.
Harvard University Press, 1976.

Wyller 1981 — Wyller, T.C.: "Skjebnesymfonien", Kronikk i Dagbladet 16.07. 1981.

Utkommet i serien Samfunnsøkonomiske studier (SØS)
Issued in the series Social Economic Studies (SES)

* Utsolgt Out of sale

Nr. 1 Det norske skattesystems virkninger på den personlige inntektsfordeling The Effects of the Norwegian Tax System on the Personal Income Distribution 1954 Sidetall 103 Pris kr 3,00

\- 2* Skatt på personleg inntekt og midel Tax on Personal Income and Capital 1954 Sidetall 120 Pris kr 3,00

\- 3 Økonomisk utsyn 1900 - 1950 Economic Survey 1955 Sidetall 217 Pris kr 4,00

\- 4* Nasjonalregnskap. Teoretiske prinsipper National Accounts. Theoretical Principles 1955 Sidetall 123 Pris kr 3,00

\- 5* Avskrivning og skattlegging Depreciation and Taxation 1956 Sidetall 85 Pris kr 3,00

\- 6* Bedriftsskatter i Danmark, Norge og Sverige Corporate Taxes in Denmark, Norway and Sweden 1958 Sidetall 101 Pris kr 4,00

\- 7* Det norske skattesystemet 1958 The Norwegian System of Taxation 1958 Sidetall 159 Pris kr 6,50

\- 8* Produksjonsstruktur, import og sysselsetting Structure of Production, Imports and Employment 1959 Sidetall 129 Pris kr 5,50

\- 9 Kryssløpsanalyse av produksjon og innsats i norske næringer 1954 Input-Output Analysis of Norwegian Industries 1960 Sidetall 614 Pris kr 10,00

\- 10 Dødeligheten og dens årsaker i Norge 1856 - 1955 Trend of Mortality and Causes of Death in Norway 1962 Sidetall 246 Pris kr 8,50

\- 11 Kriminalitet og sosial bakgrunn Crimes and Social Background 1962 Sidetall 194 Pris kr 7,00

\- 12 Norges økonomi etter krigen The Norwegian Post-War Economy 1965 Sidetall 437 Pris kr 15,00

\- 13 Ekteskap, fødsler og vandringer i Norge 1856 - 1960 Marriages, Births and Migrations in Norway 1965 Sidetall 221 Pris kr 9,00

\- 14* Foreign Ownership in Norwegian Enterprises Utenlandske eierinteresser i norske bedrifter 1965 Sidetall 213 Pris kr 12,00

\- 15 Progressiviteten i skattesystemet 1960 Statistical Tax Incidence Investigation 1966 Sidetall 95 Pris kr 7,00

\- 16* Langtidslinjer i norsk økonomi 1955 - 1960 Trends in Norwegian Economy 1966 Sidetall 150 Pris kr 8,00

\- 17 Dødelighet blant spedbarn i Norge 1901 - 1963 Infant Mortality in Norway 1966 Sidetall 74 Pris kr 7,00

\- 18* Storbyutvikling og arbeidsreiser En undersøkelse av pendling, befolkningsutvikling, næringsliv og urbanisering i Oslo-området Metropolitan Growth, Commuting and Urbanization in the Oslo Area 1966 Sidetall 298 Pris kr 12,00

Nr. 19 Det norske kredittmarked siden 1900 The Norwegian Credit Market since 1900 Sidetall 395 Pris kr 11,00

\- 20 Det norske skattesystemet 1967 The Norwegian System of Taxation 1968 Sidetall 146 Pris kr 9,00

\- 21 Estimating Production Functions and Technical Change from Micro Data. An Exploratory Study of Individual Establishment Time-Series from Norwegian Mining and Manufacturing 1959 - 1967 Estimering av produktfunksjoner og tekniske endringer fra mikro data. Analyser på grunnlag av tidsrekker for individuelle bedrifter fra norsk bergverk og industri 1971 Sidetall 226 Pris kr 9,00 ISBN 82-537-0014-8

\- 22 Forsvarets virkninger på norsk økonomi The Impact of the Defence on the Norwegian Economy 1972 Sidetall 141 Pris kr 9,00 ISBN 82-537-0149-7

\- 23 Prisutvikling og prisatferd i 1960-årene En presentasjon og analyse av nasjonalregnskapets prisdata 1961 - 1969 The Development and Behaviour of Prices in the 1960's Presentation and Analysis of the Price-Data of the Norwegian National Accounts 1974 Sidetall 478 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-0279-5

\- 24 Det norske skattesystemet I Direkte skatter 1974 The Norwegian System of Taxation I Direct Taxes 1974 Sidetall 139 Pris kr 9,00 ISBN 82-537-0399-6

\- 25* Friluftsliv, idrett og mosjon Outdoor Recreation, Sport and Exercise 1975 Sidetall 114 Pris kr 8,00 ISBN 82-537-0469-0

\- 26 Nasjonalregnskap, modeller og analyse En artikkelsamling til Odd Aukrusts 60-årsdag National Accounts, Models and Analysis to Odd Aukrust in Honour of his Sixtieth Birthday 1975 Sidetall 320 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0530-1

\- 27 Den repræsentative undersøgelsesmethode The Representative Method of Statistical Surveys 1976 Sidetall 64 Pris kr 8,00 ISBN 82-537-0538-7

\- 28 Statistisk Sentralbyrå 100 år 1876 - 1976 Central Bureau of Statistics 100 Years 1976 Sidetall 128 Pris kr 9,00 ISBN 82-537-0557-3

\- 29 Statistisk Sentralbyrås 100-årsjubileum Prolog og taler ved festmøtet i Universitetets aula 11. juni 1976 Central Bureau of Statistics Prologue and Addresses at the Centenary Celebration, University Hall 1976 Sidetall 32 Pris kr 7,00 ISBN 82-537-0637-5

\- 30 Inntekts- og forbruksbeskatning fra et fordelingssynspunkt - En modell for empirisk analyse Taxation of Income and Consumption from a Distributional Point of View - A Model for Empirical Analysis 1976 Sidetall 148 Pris kr 9,00 ISBN 82-537-0647-2

\- 31 Det norske skattesystemet II Indirekte skatter og offentlige trygdeordninger 1976 The Norwegian System of Taxation II Indirect Taxes and Social Security Schemes 1977 Sidetall 124 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0713-4

\- 32 Inntekt og forbruk for funksjonshemma Income and Consumer Expenditure of Disabled Persons 1977 Sidetall 166 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0732-0

Nr. 33 Prinsipper og metoder for Statistisk Sentralbyrås utvalgsundersøkelser Sampling Methods Applied by the Central Bureau of Statistics of Norway 1977 Sidetall 105 Pris kr 11,00 ISBN 82-537-0771-1

- 35 Flyttemotivundersøkelsen 1972 Survey of Migration Motives 1978 Sidetall 233 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-0783-5

- 36 Konjunkturbølger fra utlandet i norsk økonomi International Cycles in Norwegian Economy 1979 Sidetall 141 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0910-2

- 37 Norske lytter- og seervaner Radio Listening and Television Viewing in Norway 1979 Sidetall 216 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0931-5

- 38 Analyse av investeringsatferd Problemer, metoder og resultater Analysing Investment Behaviour Problems, Methods and Results 1979 Sidetall 91 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0952-8

- 39 Kvinners yrkesdeltaking i Norge Female Labour Activity in Norway 1979 Sidetall 162 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0961-7

- 40 Framskriving av befolkningens utdanning til år 2000 Projections of the Education Characteristics of the Population to the Year 2000 1979 Sidetall 112 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0998-6

- 41 Nordmenns feriereiser Holiday Trips by Norwegians 1979 Sidetall 222 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0999-4

- 42 Analyse av sammenhengen mellom forbruk, inntekt og formue i norske husholdninger Analysing the Relationship between Consumption, Income and Wealth in Norwegian Households 1980 Sidetall 95 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-1012-7

- 43 MODIS IV A Model for Economic Analysis and National Planning MODIS IV Modell for økonomisk analyse og nasjonal planlegging 1980 Sidetall 189 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-1014-3

- 44 Holdninger og atferd på arbeidsmarkedet Attitudes and Behaviour in the Labour Market 1980 Sidetall 223 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1186-7 ISSN 0085-4344

- 45 Nasjonalregnskapet i Norge System og beregningsmetoder National Accounts of Norway System and Methods of Estimation 1980 Sidetall 313 Pris kr 18,00 ISBN 82-537-1191-3 ISSN 0085-4344

- 46 Inntektsfordeling og levekår Income Distribution and Level of Living 1980 Sidetall 263 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1195-6 ISSN 0085-4344

- 47 Fruktbarhetsutvikling og fruktbarhetsteorier Norge i et internasjonal perspektiv Trends and Theories in Fertility Norway in an International Context 1981 Sidetall 120 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1236-7 ISSN 0085-4344

- 48 Framskriving av arbeidsstyrken 1979 - 2000 Labour Force Projections 1981 Sidetall 109 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1556-0 ISSN 0085-4344

- 49 Fruktbarhet blant norske kvinner Resultater fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 Fertility among Norwegian Women Results from the Fertility Survey 1981 Sidetall 349 Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1621-4 ISSN 0085-4344

- 50 Flyttemønstre Norge 1971 - 1974 Patterns of Migration Norway 1971 - 1974 1982 Sidetall 238 Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1709-1 ISSN 0085-4344

Nr. 51 Utdanning og sosial bakgrunn Education and Social Background 1982 Sidetall 210 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1759-8 ISSN 0085-4344

- 52 Econometrics of Incomplete Cross-Section/Time-Series Data: Consumer Demand in Norwegian Households 1975 - 1977 Økonometrisk analyse av ufullstendige tverrsnitts/tidsserie data: Konsumetterspørselen i norske husholdninger 1982 Sidetall 307 Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1782-2 ISSN 0085-4344

- 53 Analysis of Supply and Demand of Electricity in the Norwegian Economy Analyse av tilbud og etterspørsel etter elektrisitet i norsk økonomi 1983 Sidetall 334 Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1815-2 ISSN 0085-4344

- 54 Et valg i perspektiv En studie av Stortingsvalget 1981 1983 Sidetall 285 Pris kr 24,00 ISBN 82-537-1932-9 ISSN 0085-4344

Forfatterne:

Henry Valen, f. 1924, professor i statsvitenskap ved Universitetet i Oslo. Medlem av Institutt for samfunnsforskning siden 1954. Leder for valgforskningsprogrammet som kom i gang samme sted i 1957. Forfatter av blant annet: (med D. Katz) Political Parties in Norway (1964); (med W. Martinussen) Velgere og politiske frontlinjer (1972); (med S. Rokkan) Norway: Conflict Structure and Mass Politics in a European Periphery (1974); Valg av politikk (1981).

Bernt Olav Aardal, f. 1950, vitenskapelig assistent, tilknyttet valgforskningsprogrammet ved Institutt for samfunnsforskning siden 1976. Magister i statsvitenskap ved Universitetet i Oslo 1979. Skrevet artikler om erindringsdata (med R. Waldahl), om holdninger til energipolitikk og ressursforvaltning (med P. A. Pettersen) og en analyse av EF-debatten i norske og danske organisasjonstidsskrifter fra 1961 til 1972.

Publikasjonen utgis i kommisjon hos
H. Aschehoug & Co. og Universitetsforlaget, Oslo,
og er til salgs hos alle bokhandlere.
Pris kr 24,00

Engers Boktrykkeri A/S - Otta

ISBN 82-537-1932-9
ISSN 0085-4344